

^KÜRD xalqı mübariz və qəhrəman xalqdır Heydər Əliyev

DİPLOMAT

№ 07 (519) 15-21 fevral, Şubat, sal. il 2023
Ji meha şubatê sala 2003-a tê weşandin

Həftəlik İctimai-siyasi qəzet
Rojnama heftename civakî û siyasî

Qiyməti: 40 qəpik
Hêjaye:

“DİPLOMAT” qəzetinin 20 yaşı tamam oldu

Səh. 2

İlham Əliyevin Münxendə İraq Kürdüstan Regionunun başçısı ilə görüşü olub

Səh. 10

DÊMOKRASÎYA CENABÎ MESUD BARZANÎ HÊJAYÎ XELATA NOBÊLÊYE

Səh. 10

Hêpeyvînek taybet li gel Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanîva, li ser kurdên Sovêtêye berê

Səh. 35

Mesrûr Barzanî ji bo parastina zimanê Kurdî du fermanên girîng dan

Səh. 48

Diyarbəkirdə tarixi dostluq və qardaşlıq görüşü

Səh. 11

1947-ci il. Mustafa Bərzani və onun kürd peşmərgələri Azərbaycanda

Səh. 7

Tahir Silêman û 20 Saliya Rojnameya Dîplomat!

Prezident İlham Əliyev Münxendə Avropa İnvestisiya Bankının prezidenti ilə görüşüb

Səh. 2

KOMELA KESKESORÊ

Səh. 8

21 Şubat Dünya Anadili Günü

Səh. 34

Mereş ber bi valabûnê ve dice

Səh. 35

ŞƏRƏF XAN BİDLİSİNİN “ŞƏRƏFNAMƏ” ƏSƏRİ KÜRD XALQININ TARİXİ MƏNBƏYİ KİMİ

Səh. 48

Президент Курдистана продолжает встречи с мировыми лидерами в Германии

Səh. 50

Səh. 17

Səh. 18

Səh. 15

Səh. 16

20 yaın mübarək “Diplomat”

20 yaşın mübarək, beynəlmiləl “Diplomat”

Kürd ziyalı, ağsaqqalı xalqı maarifləndirməlidir

BILA ROJNAMA “DİPLOMAT” HER TIM SERKEFTÎ BE

İlham Əliyevin Münxendə İraq Kürdüstan Regionunun başçısı ilə görüşü olub

Fevralın 18-də Münxendə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin İraq Kürdüstan Regionunun başçısı Neçirvan Bərzani ilə görüşü olub.

Görüşə görə təşəkkürünü bildiren Neçirvan Bərzani Azərbaycanla İraqın Kürdüstan regionu arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsi üçün böyük potensial olduğunu dedi. O, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlər münasibətilə təbriklərini çatdırdı, dövlətimizin başçısının uzaqgörən siyasəti nəticəsində ölkəmizin uğurla inkişaf etdiyini vurğuladı.

İraqın Kürdüstan Regionu ilə Azərbaycan arasında ortaq tarixi və mədəni əlaqələrin olduğunu qeyd edən Neçirvan Bərzani diqqətə çatdırdı ki, bu regionun Türkiyə ilə də çox sıx münasibətləri var və bu xüsusda birgə əməkdaşlıq layihələrinə baxıla bilər.

Azərbaycanla Türkiyə arasında

qardaşlıq əlaqələrinin mövcud olduğunu bildiren dövlətimizin başçısı bu çərçivədə üçtərəfli əməkdaşlıq mexanizmlərinin perspektivdə nəzərdən keçirilə biləcəyini dedi.

Neçirvan Bərzani İraqın Kürdüstan regionundan turistlərin Azərbaycana səfər etdiklərini və bu səfərlərdən çox məmnun qaldıqlarını qeyd etdi.

Dövlətimizin başçısı öz növbəsində bildirdi ki, İraqın Kürdüstan Regionu ilə iqtisadiyyat, ticarət sahələrində əlaqələrin inkişaf etdirilməsi üçün böyük potensial var. Ona görə də biznes dairələri arasında birbaşa əlaqələrin qurulması, həmçinin biznes şurası formasında müxtəlif təsisatların yaradılması məsələlərini nəzərdən keçirmək olar.

Prezident İlham Əliyev Neçirvan Bərzanini Azərbaycana səfərə dəvət etdi.

Dəvət məmnunluqla qəbul olundu.

İlham Aliyev bi Nêçîrvan Barzanî re hevdîtin

Serokê Azerbaycanê İlham Aliyev roja 18-ê Şibatê li Munhenê bi Serokê Herêma Kurdistanê İraqê Nêçîrvan Barzanî re hevdîtin pêk anîbû.

Axar.az radigihîne ku Nêçîrvan Barzanî kêfxweşiya xwe ji bo hevdîtinê anî ziman û got ku ji bo pêşxistina peywendiyên di navbera Azerbaycan û Herêma Kurdistanê İraqê de potansiyeleke mezin heye.

Wî destkeftên Azerbaycanê yên di bin serokatiya Serokomar İlham Aliyev de pîroz kir û tekez kir ku, welatê me di encama siyaseta çavsofî ya serokê dewleta me de bi awayekî serkeftî pêş dikeve.

Wî bal kişande ser wê yekê ku, di navbera Herêma Kurdistanê İraqê û Azerbaycanê de peywendiyên dîrokî û çandî yên hevpar hene û bal kişand ser wê yekê ku, ev navçe bi Tirkîyê re jî peywendiyên pir nêzîk hene û di vî warî de dikarin projeyên hevpar ên hevkarîyê bêne berçavgirtin.

Serokomarê Tirkîyê destnîşan kir ku, di navbera Azerbaycan û Tirkîyê

de têkiliyên biratî hene û got ku, di pêşerojê de mekanîzmeyên hevkarîyê yên sê alî dikarin bîr nîrxandin.

Nêçîrvan Barzanî diyar kir ku, geştyarên herêma Kurdistanê İraqê serdana Azerbaycanê kirine û ji van serdanan gelek razî bûne.

Di berdewamiya axaftinê xwe de, serokê dewletê got ku potansiyeleke mezin ji bo pêşxistina têkiliyên digel Herêma Kurdistanê İraqê di warên aborî û bazirganî de heye. Ji ber vê yekê, gengaz e ku, meriv di navbera derdorên karsaziyê de têkiliyên rasterast, û her weha avakirina saziyên cûrbecûr di forma meclîsa karsaziyê de were fikirîn.

Serok İlham Aliyev Nêçîrvan Barzanî vexwend-dewatî serdana Azerbaycanê kir.

Dawetname bi kêfxweşî hat qebûl kirin

İlham Əliyevin Münxendə İraq Kürdüstan Regionunun başçısı ilə görüşü olub

18 fevral 2023, 12:10

Prezident İlham Əliyev Münxendə Avropa İnvestisiya Bankının prezidenti ilə görüşüb

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev fevralın 18-də Münxendə Avropa İnvestisiya Bankının (EIB) prezidenti Verner Hoyer ilə görüşüb.

Dövlətimizin başçısı Avropa İnvestisiya Bankı ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlıqdan məmnunluğunu ifadə etdi, ölkəmizin Avropa İttifaqı ilə çox sıx əlaqələrin olduğunu bildirdi. Azərbaycan Prezidenti Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin icrası prosesində Avropa İnvestisiya Bankının maliyyə tərəfdaşı kimi yaxından iştirakına görə təşəkkürünü ifadə etdi. Azərbaycanın inkişaf gündəliyində duran rəqəmsal transformasiya, bərpaolunan enerji resurslarının inkişafı və ixracı, nəqliyyat bağlantılarının genişləndirilməsi konsepsiyası haqqında məlumat verən dövlətimizin başçısı Avropa İnvestisiya Bankının hər üç sahə üzrə ölkəmizin yaxın tərəfdaşı ola biləcəyini dedi.

Prezident İlham Əliyev Avropa Komissiyasının Prezidenti Ursula Fon der Lyayenin Azərbaycana səfərini, Avropa İttifaqı Şurasının Prezidenti Şarl Mişellə görüşlərini məmnunluqla xatırladı.

Dövlətimizin başçısı hazırda Azərbaycanın Avropa İttifaqının enerji təminatında oynadığı rolu, Ursula Fon der Lyayenin

Azərbaycana səfəri zamanı Strateji Tərəfdaşlığa dair Anlaşma Memorandumunun imzalandığını qeyd etdi. Azərbaycanın Avropanın enerji bazarına qaz ixracını artırdığını diqqətə çatdıran Prezident İlham Əliyev, həmçinin ölkəmizin Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda və quruda böyük bərpaolunan enerji potensialına malik olduğunu vurğuladı. Dövlətimizin başçısı bu xüsusda Azərbaycan, Gürcüstan, Rumıniya və Macarıstan arasında imzalanmış Anlaşma Memorandumunun

əhəmiyyətini diqqətə çatdırdı, hazırda beynəlxalq tərəfdaş şirkətlərlə 25 qıqavataq bərpaolunan enerji istehsalı ilə bağlı müxtəlif sənədlərin imzalandığını, bu istiqamətdə işlərin aparıldığını vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın Orta Dəhliz üzərində yerləşən ölkə olaraq nəqliyyat-logistika potensialının daha da artırılması və azad ticarət zonasının yaradılması planları haqqında məlumat verərək, bu sahədə də əməkdaşlıq imkanlarının böyük olduğunu

diqqətə çatdırdı, eyni zamanda, ölkəmizdə cəlbədicə investisiya mühitinin yaradıldığını bildirdi.

Avropa İnvestisiya Bankının prezidenti Verner Hoyer Prezident İlham Əliyev tərəfindən qeyd olunan strateji xəttin rəhbərlik etdiyi maliyyə qurumunun maliyyələşdirmə strategiyası, həmçinin Avropa İttifaqının da qəbul etdiyi "EU Global Gateway" strategiyasında nəzərdə tutulmuş hədəflər ilə tam uyğunluq təşkil etdiyini bildirdi və bu sahələrdə Azərbaycanla əməkdaşlıqda maraqlı olduğunu vurğuladı. O, Avropa İnvestisiya Bankının xüsusilə "Yaşıl enerji" konsepsiyasını yaxından dəstəklədiyini diqqətə çatdırdı.

Verner Hoyer Prezident İlham Əliyevin ölkənin maliyyə resurslarından müdrikliklə istifadə edərək Azərbaycanın uzunmüddətli inkişafına xidmət göstərən layihələrin icra olunduğunu vurğuladı. O, həmçinin Azərbaycanın Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında oynadığı rola görə təşəkkürünü ifadə etdi.

Görüşdə nümayəndə heyətləri səviyyəsində təmasların davam etdirilməsi və qarşılıqlı maraq doğuran birgə layihələrin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı razılıq əldə olundu.

HEYDƏR ƏLİYEV 99 ————— ANIM GÜNÜ ————— XÜSUSİ BURAXILIŞ

ULU ÖNDƏR HƏR ZAMAN BİZİMLƏDİR

Nə qədər ki, müstəqil Azərbaycan dövləti var, Azərbaycan xalqı var, Ümummilli lider, Ulu Öndər Böyük Heydər Əliyev də ürəklərdə yaşayacaqdır!

Unudulmaz xatirələr

Hər bir insan arzu edər ki, dahi, möhtərəm və mötəbər dövlət rəhbərləri ilə görüşsün. Belə fürsətlərdən biri də mənə qismət oldu. Və mənə dünya siyasətçilərinin öndərləri sırasında olan Ümummilli Lider, Böyük Öndər, müdrik insan, dövlət rəhbəri Heydər Əliyev cənabları ilə görüşmək nəsisib oldu. O gün mənim həyatımın ən xoş günlərindən biri idi. O günü mən hər zaman xoş xatirələr kimi anıram və yeri düşəndə o görüş barədə dostlara fəxr ilə danışırım.

-1992-ci ilin dekabr ayı idi. Hər yerdə hərc-mərclik hökm sürürdü. Cəbhədə itaətsizlik, özbaşınalıq yaranmış, günü-gündən torpaqlarımız əldən gedir, şəhidlərimizin sayı artırdı. Azərbaycan yas içində idi. Ölkəmizin hər yerində yasnalar qurulmuşdu.

Hər gün cəbhədən xoşagəlməz xəbərlər gəlirdi. Heç kim heç kimin ərizəsini oxumaq istəmirdi. Demək olar ki, ölkə idarə olunmurdu.

O zaman faşist Səddam Hüseyn zülmündən qaçıb Araz çayını keçərək Naxçıvana pənah gətirən və hakimiyyətdə olan sərişdəsiz cəbhəçilərin əlinə düşən bir qrup kürd və türkmən qaçqınlarının həbs olunduğunu eşitdim, hansı ki, əksəriyyəti qadın-uşaq, yaşları yetmişli haqlamış qocalar və ona qədər orta yaşlı kişilər idilər. Hətta həmin günlərdə bir qadın iki qız övladı dünyaya gətirmişdi, birinin adını Azərbaycan, digərinin adını isə Kürdüstan qoymuşdular. O vaxtkı səbatsız dövlət rəhbərlərinin ucbatından, Naxçıvan sərhədçiləri onları saxlamış və 6 aya qədər həbs etmişdilər.

Havaların çox soyuq olmasına baxmayaraq, biz Naxçıvan MR-na getdik. Ora gecə saatlarında çatdıq, məsələ ilə bağlı Milli Məclisin sədri Heydər Əliyev cənablarına müraciət etdik, onunla görüşmək istədiyimizi bildirdik. Vasif Talıbov cənabları, Heydər Əliyev cənablarının bizi qəbul edəcəyini bildirdi.

Gecə saat 24.00 idi. Qarabağ məsələsi barədə kiminləsə telefonla söhbət edirdi. Qapı yarıaçıq olduğundan hərdən qulağıma

Qarabağla bağlı sözlər çatırdı.

Bizi içəri dəvət etdilər. Naxçıvan Kürd Mədəniyyət Mərkəzinin sədri Nizami Aliyevlə qapını döydük, içəri daxil olduq. Naxçıvanda heç bir yerdə elektrik işığı olmadığından

məz.“ Səhəri günü bizi Naxçıvan MTN-nə dəvət etdilər. Axşam saat səkkizə qədər bizi sorğuladılar. MTN-nin əməkdaşları günorta yeməyinə getsələr də biz yeməksiz qaldıq. Axşam saat səkkizdə MTN-

otaqda neft lampası yanırdı, otaq yarıqaranlıq idi, sol tərəfdə neft sobasının istisi hiss olunurdu. İş otağının baş tərəfində dəyirmi masa var idi. Heydər Əliyev cənabları, masanın arxasında əyləşmişdi. Biz içəriyə daxil olanda o, yerindən qalxıb bizə tərəf gəldi. Bizimlə bir-bir görüşüb xoşgəldiniz dedi və qolumuzdan tutaraq masaya tərəf apardı. Bizi oturtduqdan sonra, özü keçib kresloya əyləşdi. Üç saata qədər bizimlə çox sakit, səmimi söhbət etdi. Mavi gözlərində müdriklik, sonsuz mərhəmət görünürdü. Bizi diqqətlə dinlədi, işimizlə bağlı məlumat alandan sonra, tapşırıqlar verdi və dedi: “Qaçqınlarla görüşün, əgər onlar bu qışı Naxçıvanda qalmaq istəyirlərsə, biz onları kəndlərdə yerləşdirə bilərik, qaçqınlarla görüşdən sonra vaxt tapıb mənim yanıma gələrsiniz”.

Sonra Bəylər müəllimə tapşırdı ki, gecdi, maşın olmaz, qonaqları aparın. Biz nə qədər təkid etsək də o, razı olmadı.

O, böyük insanın hər işə belə diqqətlə yanaşması məni valeh etdi. Öz-özümə düşündürdüm; görəsən onda işə belə maraq, həvə hardandır. “Heç bir dövlət məmuru gecənin bu vaxtına qədər qalib işlə-

nin iki əməkdaşı ilə birlikdə qaçqınların saxlandığı hərbi hissəyə getdik. Hərbi hissənin həyəti işıq olmadığından zil qaranlıq idi. Bir azdan dar dəhlizə keçdik. Dəhliz qaranlıq olsa da dəhlizin sonunda zəif lampası işığı görünürdü. Geniş bir otağa keçdik, bizi Şahmurad, Şahmərdan və bizi dindiren MTN-nin əməkdaşlarından biri və tanımadığım daha bir neçə mülki geyimli adamlar qarşıladı. Yenə sorğu suallar başladı, sonda o qərara gəldilər ki, qaçqınlarla kürd dilində danışmayaq. Aralarında olan türkmənlər kürd dilini də bilirdilər, onların vasitəsi ilə öyrəndik ki, onlar tranzit bir ölkə kimi Azərbaycandan Rusiyaya, oradan da Avropaya getmək istəyirlər.

Qaçqınların istəklərini öyrəndikdən sonra “qonaqlı” otağa gəldik və qaçqınların istəklərini onlara bildirdik. MTN-nin əməkdaşlarından biri mənə tapşırırdı ki, Bakıya qayıdanda nazirliyə gedim. Səhəri günü, qaçqınların problemləri ilə bağlı, Ulu Öndər Böyük Heydər Əliyev cənablarına məlumat vermək üçün yenidən onunla görüşməyə getdik, işin bütün incəlikləri ilə maraqlandı, soruşdu və bizə dedi: “Siz gedin, mən münasib yoldaşlara tapşıram, onları azadlığa buraxıb, yola salarlar”. Səhəri qaçqınlar

həqiqətən hissə-hissə Bakıya göndərildilər və oradan da Moskvaya yola salındılar. O, ölməz insanla görüşdüyüm üçün özümü xoşbəxt sayıram. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi o dövrlərdə Azərbaycanda böyük hərc-mərcliklər baş alıb gəlirdi. Bunu görən xalq, xalqımızın dahi oğlu, əzəli və əbədi Milli Liderimiz Heydər Əliyev cənablarını Bakıya dəvət etdi. Heydər Əliyev yenidən hakimiyyətə gəldi və tariximizi, dinimizi, dilimizi, mədəniyyətimizi, parçalanmaq üzrə olan Vətənimizi bizə qaytardı. O, Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətini məhv olmaqdan, dünya xəritəsindən silinməkdən birdəfəlik xilas etdi. Ölkəmizdə yaşayan milli azlıqlar Heydər Əliyevi, onun apardığı dünyəvi siyasətini böyük məhəbbətlə sevirilər və dəstəkləyirlər. Bu sevgi, bu məhəbbət xalqımızın ürəyində əbədi qalacaq.

Çünki xalqımız və ölkəmiz üçün tale yüklü anlarda düşmənlərimiz etnik azlıq amilindən istifadə etmək istəyirdilər. Azərbaycan xalqının ayrılmaz hissəsi olan azsaylı xalqları fəlakət qarşısında idilər. Məhz Heydər Əliyev onları bu fəlakətdən xilas etdi. Xalqımız onun xidmətlərini heç vaxt unutmayacaq, daim Heydər Əliyevin siyasətini dəstəkləyib və dəstəkləyəcək. Biz Heydər Əliyevin ideyalarının həyata keçməsi üçün ömrümüzün sonuna kimi çalışacağıq və onun ideyalarını yaşatmaq üçün möhtərəm prezidentimiz İlham Heydər oğlu Əliyev cənablarına möhkəm dəstək olacağıq. O, ölümü ilə xalqlarımızı birləşdirdi və onun məzarı millətimizin ziyarətgahına çevrildi. Bu gün Ulu Öndərimizin anım günündə minlərlə insan axını onun məzarını ziyarət etmək üçün səhər çağından əllərində gül-çiçək güllü-gülüstanə dönmüş Fəxri Xiyabana axın edir, Milli Liderimizi anırlar. “Günəşdən nur doğar”, deyiblər. Doğrudan da bu gün xalqımız Heydər Əliyevdən doğan nurun, İlham Heydər oğlu Əliyevin ətrafında birləşərək Öndərimizdən miras qalan Vətənimiz Azərbaycanı inamlı addımlarla qabaqcıl ölkələr sırasına aparırlar. O, hər zaman, hər an bizimlədir, çünki onun xalqımıza bəxş etdiyi tükənməz sərvətlər hər yerdədir. Xalqımızı azadlığa çıxaran, ona xoşbəxt gələcək bəxş edən, Ümummilli liderimizə Uca Tanrıdan rəhmət diləyirik.

Tahir Süleyman

Biz türkmanlar Məsud Barzani cənablarının yardımı ilə İraqda bir millət kimi tanındıq

İraqda iyirmidən fazla Türkman Mədəniyyət Mərkəzlərimiz var, iyirmidən artıq türkman adı ilə siyasi partiyamız, altıdan artıq teleyayım mərkəzlərimiz, onlarla mətbu orqanlarımız var və bunların bütün məsrəflərini Kürdistan hökuməti təmin edir

Müsahibim **İraq Federativ Respublikasının Kürdistan bölgəsinin sabiq millət vəkili, Türkman Yazıçılar Birliyinin sədri, şair Əsəd Ərbildir**

Mən hər il bir-iki dəfə İraqa gedirəm. Başqa xalqların nümayəndələri ilə yanaşı türkman xalqının da nümayəndələri, şair və yazıçıları ilə görüşlərim olur. Belə görüşlərdən biri də türkman əsilli millət vəkili və parlament üzvü, on üç kitabın müəllifi şair Əsəd Ərbildir.

Mən istərdim ki, Əsəd bəyin rəhbərliyi altında, bir sıra ziyalı, dövlət xadimi Ərbildən Azərbaycana gəlsin, Azərbaycanın ictimai-siyasi durumunu görsünlər, İraqın ictimai-siyasi realitələrini Azərbaycan xalqına çatdırsınlar. Nə vaxta kimi biz gələcəyik? İndi artıq növbə sizindir. Sizlər mütləq gəlməlisiniz! Gəlməlisiniz ona görə ki, əlaqələr yaransın. Çünki bu iki qardaş xalqın talehi demək olar ki, eynidir. Və ilk sualım belədir.

- Əsəd bəy, bildiyimiz kimi oktyabr ayında TBMM- i ordunun İraq ərazisinə girməsi və Kürdistan İşçi Partiyasının, yəni PKK- nın otuz illik mübarizəsini yox etmək üçün "təskərə" qəbul etdi. Və Qəndil dağlarındakı gerilla qərargahına, sığınacaqlarına və gerilla dəstələrinə ağır zərbələr vurmaq məqsədi ilə təyyarə, vertolyot, top, tank və müasir zirehli texnika ilə təcrid dırnağadək silahlanmış iyirmi minlik ordu ilə hərəkət etdi. Sizin bu məsələyə münasibətiniz necədir?

- İlk öncə çox xoş gəlmisiniz və sizin vasitəsilə bütün Azərbaycan xalqına saygı və salamımızı yetiririk.

Türkiyədə qəbul edilən "təskərə" yə biz bir İraqlı olaraq, türkman kimi və sonunda Kürdistan vətəndaşı kimi doğrudan-doğruya fikrimi (yanıtımı) bu şəkildə verəcəyəm. Türkiyənin çıxardığı "təskərə" Kürdistan İşçi Partiyasına (PKK) görə çıxarılıb. PKK sorunu da İraq sorunu deyil, yüzdə yüz Türkiyə sorunudur. Onun üçün biz arzu edirik bu sorunu siyasət və ağıl-məntiqlə masa arxasında, dialoq yolu ilə, danışqlar vasitəsi ilə öz həllini tapsın. İndiki dönmə küreləşmə dönmədir, demokratiya və sülh dönməsidir. Müharibə, zorakılıq, işğal, yox etmə, milləti danmaq, qan tökmək zamanı bitdi. Millətlər üzəyə (kosmosa) uçurlar, elmi axtarışlar, kəşflər dalınca iş aparırlar. Bundan belə silah yolu ilə heç nəyi çözmək olmaz, faşist Səddamın aqibəti göz qabağındadır. O "ənfal" planı ilə bizə hər zaman dayaq olan 185 min qəhrəman kürd övladını kütləvi şəkildə məhv etdi. Sonuc Səddamın başına nə gəldi yaxşı bilirsiniz. İnsanlıq olan yerdə, ağıl məntiq olan yerdə, sözsüz ki, insani amillər özünə yer tutmalıdır. Dünyanın nə qədər mübahisəli məsələləri olubsa, qanlar tökülübse əski zamanına da baxsaq sorunu sonda masaya oturulub, danışqlar yolu ilə diplomatik yollarla çözüldü. Ona görə də biz buradan türk qardaşlarımıza, Türkiyə rəhbərliyinə səslənirik: "İraq Kürdistanının bölgə rəhbəri Məsud Barzani

cənablarının burda yaşayan xalqlara verdiyi demokratik haqlar əgər Türkiyə rəhbərliyi də ordaki kürd xalqına verərsə mənə elə gəlir ki, nə PKK sorunu qalar, nə də iqtisadi çətinlik." Türkiyə kürdləri "Demokratik Muxtariyyət" barədə yeddi maddədən ibarət təklif irəli sürmüşlər və dövlət rəhbərinə təqdim etmişlər.

Həmin deklarasiyanı bir daha oxucuların nəzərinə çatdırırıq:

1. Türkiyənin ali kimliyi kimi kürd kimliyi də tanınmalı və qanun Konstitusiyada yer almalı.

2. Kürdlərin dili və mədəniyyəti qarşısında duran bütün qadağalar və əngəllər qaldırılmalı, ana dilində təhsil alma hüququ verilməli, Kürdistan bölgəsində kürd dili ikinci təhsil dili kimi qəbul edilməli, bununla da başqa azlıqların mədəni hüquqlarının yolu açılmalı.

3. Özünü ifadə etmək təməlinə düşüncə və inancın, siyasət yürütmək hüququ verilməli, ictimaiyyət arasında bərabərsizlik aradan qaldırılmalı.

4. Kürd və Türk ictimaiyyətinin bir-birini əfv etməsi məqsədi ilə birgəyaşayış çərçivəsində azad birlik təsis edilməli, Kürdistan Fəhlə Partiyasının rəhbəri də daxil olmaqla bütün siyasi məhbuslar buraxılmalı.

5. Xüsusi əməliyyatlar və döyüş aparmaq məqsədi ilə Kürdistan bölgəsində dislokasiya edilən əsgəri birliklər geri çəkilməli, qoruyuculuq sistemi aradan qaldırılmalı, əhəlinin öz yurd-yuvalarına qaytarılması üçün mədəni və iqtisadi tədbirlər həyata keçirilməli.

6. Bölgədəki idarəetmədə yeni bir qanunla düzlişlər aparılmalı və icrası gücləndirilməli.

7. Yuxarıda sadalanan maddələrlə bağlı əgər irəliyə doğru müsbət addım atılarsa, gerilla gücləri ictimaiyyətə dönüşünü saxlayacaq və silahı yerə qoyacaqdır.

Ədalət naminə etiraf edib deyə bilərəm ki, Kürdistan rəhbərliyi burada yaşayan bütün azsaylı xalqlara, eləcə də türkmanlara yuxarıdakı təkliflərdən on qat artıq haqq verib. Bunda qorxulu nə var?

Türkiyə rəsmilərinin verdiyi rəsmi rəqəmlərə görə Türkiyə Respublikası PKK -ya qarşı 380 milyard dollar pul xərcləyib, 4500 kürd kəndi boşaldılıb, 30 000 insanın həyatına son qoyulub və dövlət borca görə dünya dövlətlərindən asılı vəziyyətə düşüb. Təkcə son əməliyyatlarda 80 milyard dollar pul xərclənib. Görəsən PKK-ya qədərki inqilabi mübarizələr zamanı da daxil olmaqla bu günə qədər nə qədər sərmayələr izafi gedib? Əgər bu mənasız müharibələrə xərclənən paralar Türkiyə xalqının rifahına, qalxınmasına, inkişafına xərclənsəydi sizi inandırırıam ki, Türkiyə bəlkə də iqtisadi baxımdan dünyanın qabaqcıl ölkələrindən biri olardı.

- Əsəd bəy, bir millət vəkili kimi, birinci, İraqın Kürdistan bölgəsindən kənar yaşayan türkmanları haqqında, ikincisi Kürdistan bölgəsində yaşayan türkmanların ictimai-siyasi durumu haqqında oxuculara məlumat verməyinizi xahiş edirəm.

- İraq ərazisində doğrudan-doğruya türkmanlar istədikləri haqların hamısına sahib deyillər, arzu edirik ki, daha fazla haqlar əldə edək. İraq içərisində türkmanların bütün hüquqi haqları əldə edə bilməməsinin bir neçə səbəbi var. İlk öncə türkmanların birliyinin olmaması, ikinci kənar qüvvələrin türkman xalqının içində öz mənafeyinə uyğun apardığı çirkin siyasət, bizim birliyimizi dağıtdı, parça-parça etdi və biz başqaları üçün oyuncağa çevrildik. Amma Kürdistan bölgəsində vəziyyət tamam başqadır. Kürdistan bölgəsinin rəhbəri Məsud Barzani cənabları, İraq anayasasına türkmanların adını demək olar ki, zorla qəbul etdirdi. Lakin İraq ərazisində türkmanlar dağınıq olduğu üçün türkman dilini dövlət dili kimi qəbul etmədilər. Çünki İraq parlamentində söz birliyimiz yox idi, hətta, bəzi türkmanlar ərəblərə səs verirdilər. Birliyimizin olmaması üzündən istəklərimizi

İraq parlamentinə qəbul etdirə bilmədik və zəif düşdük. Amma Kürdistan bölgəsində nəinki biz türkmanlar üçün, mən inamla deyirdim ki, Kürdistanı yaşayan bütün azsaylı xalqlar üçün bütün demokratik-insani haqlar tanınıb. Mən başqan Məsud Barzani cənablarının toplantılarını birində dediyi sözləri xatırlatmaq istəyirəm. O, demişdi: "Biz kürdlər işğalçı dövlətlər tərəfindən o qədər faciələr, zulmlər, dəhşətlər görmüşük ki, bunu sadalamaqla bitirmək olmaz, biz yaşadığımız faciələri bizimlə birlikdə yaşayan türkman, asuri, kıldani xalqları da yaşayıblar. Mən Məsud Barzani heç vaxt icazə vermərəm ki, bizimlə çiyin-çiyinə mübarizə aparan xalqlar hər hansı bir haqsızlığa məruz qalsın. Kürdistanı yaşayan hər hansı bir xalqın bir fərdi varsa biz onunda bütün insani haqqını vermişik və gələcəkdə hər hansı bir istəkləri olarsa böyük məmnuniyyətlə yerinə yetirməyə çalışacağıq". Cənab Barzaninin bu çıxışı hamımızı məchub etdi, sevindirdi.

İndi 127 üzvdən ibarət Parlamentimiz var və İraq tarixində ilk dəfə olaraq dörd türkman millət vəkili Kürdistan parlamentində təmsil olunur. Hökumət içində iki nazirimiz var, onların biri sənaye naziridir, digəri isə dövlət naziridir. İraq anayasasında özümüzü tanıda bilməsək də, biz Kürdistan anayasasında Məsud Barzani cənablarının yardımı ilə bir

millət kimi tanındıq. Çünki Kürd qardaşlarımızın yaşadığı faciələri biz də birgə yaşamışdıq. İndi Kürdistan bölgəsində kürdlərdən sonra biz ikinci millətlik. Qaldı təhsil məsələsinə, 1991-ci ildən sonra hansı ki faşist Səddam rejimi dağıldı, biz ilk ibtidai siniflərimizi açdıq. İstanbul şivəsi ilə dərslərə başladıq. Yaxşı olardı ki, Azərbaycan hökuməti Kürdistan hökuməti ilə əlaqə yaratsın, məktəblərimizdə azəri şivəsi ilə dərslər keçirilsin. Çünki türkman ləhcəsi ilə azərbaycan ləhcəsi demək olar ki, eynidir. İndi Kürdistanın paytaxtı Ərbildə 13 məktəbimiz var, doqquzu ipdidai, dördü isə orta məktəblərdir. Ərz etmək istərdim oxucular bilsinlər ki, iyirmidən fazla Türkman Mədəniyyət Mərkəzlərimiz var, iyirmidən artıq türkman adı ilə siyasi partiyamız, altıdan artıq teleyayım mərkəzlərimiz, onlarla mətbu orqanlarımız var və bunların bütün məsrəflərini Kürdistan hökuməti təmin edir. Bu yaxınlarda parlamentdə Kürdistan Milli Elmlər Akademiyasının yaradılması məsələsinə baxıldı. Bununla bağlı biz, türkmanlar da Kürdistan parlamentinə öz diləkçəmizi verdik ki, akademiya türkman dilinin şöbəsi açılsın. Bu məsələ ilə bağlı Kürdistan Parlamentinin rəhbəri Ədnan Müfti yeni təkliflə çıxış etdi və bildirdi ki, Kürdistan Milli Elmlər Akademiyasında Kürdistanı yaşayan bütün xalqların dilində şöbələr açılsın və o xalqların tarixini, mədəniyyətini, keçmişini tədqiq etsin. Bu təşəbbüs

Kürdistanı yaşayan xalqlar tərəfindən, eləcə də biz türkmanlar tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılandı. İndiyə qədər türkman xalqının kitabxanası olmamışdır, Xalq əsrləridir kitabları evlərində saxlamış, nəsldən nəsle çatdırmışdır. İnanıram ki, xalq milli birliyi üçün evlərində olan dəyərli kitabları Türkman Akademiyasına təqdim edəcək və əllərdə saxlanılan xəzinə xalqın ixtiyarına veriləcəkdir və bununla da qismən olsa da, türkman xalqını dünyaya tanıdacağıq. İstərdim oxucular bilsinlər ki, yuxarıda sadalananlar Kürdistan bölgəsində yaranıb. Lakin İraq daxilində birlik və bərabərliyimizin olmaması bizi hər bir imkandan məhrum etdi.

- Əsəd bəy, Sizin, yəni türkmanların birliyi niyə pozuldu, bunun günahı kimdədi və kimdir günahkar?

- Tahir bəy, bunun çox şəxəli tərəfləri var, danışmaqla bitməz. Mən oxuculara qısa da olsa bəzi məqamları açıqlamağa çalışacam. Səddamın süqutundan sonra, bir çox dövlətlər öz mənfəətləri üçün İraqın daxili işlərinə müdaxilə etdilər. ABŞ başda olmaqla, İngiltərə, İran, Türkiyə, Suriya, Rusiya və Avropanın demək olar ki, bütün dövlətləri müdaxilədə bulundular. Burdakı xalqları qarşı qarşıya qoydular, bəzilərinə pul-para ilə ələ aldılar, bəzilərinə vədlər verərək aldatdılar, burdakı xalqların birliyini pozdular və zəif salaraq qismən də olsa məqsədlərinə nail oldular.

- Əsəd bəy, İraq hökumətinin türkmanlara münasibəti necədir? Kürdistan hökumətinin türkmanlara münasibəti necədir?

- İraqdakı türkmanlarla və Kürdistanı türkmanların fərqi, Tahir bəy, bu suala çox qısa cavab verəcəm. Kürdistanı türkmanların ümumi vəziyyəti və durumunu dağın zirvəsi, İraqdakı türkmanların durumunu isə həmin dağın ətəyi kimi müqayisə edə bilərəm. Bu fərqi mənə heç bir izahat lazım deyil.

- Əsəd bəy, olmazmı türkman millət vəkili və ziyalıları Azərbaycan hökumətinə bir diləkçə göndərsinlər və bildirsinlər ki, biz istəyirik Azərbaycan və Kürdistan hökumətlərarası ictimai-siyasi və dostluq əlaqələri yaransın. Belə bir addım atmaq olar, ya yox?

- Dünyada elə bir şey olmaz ki, mümkün olmasın. İstəklər olan yerdə əlaqələr də olmalıdır və sözsüz olmalıdır. İndi bir sox ölkələrdən iş adamları Kürdistanı gəlir, külli miqdarda sərmayələr qoyub işləyirlər. Eləcə də Türkiyədən minlərlə şirkət hal-hazırda burda çalışır. Niyə bizə döğmə olan əzizlərimiz Azərbaycandan gəlib işləməsinlər? Nə qədər əlaqələrimiz tez yaranarsa, birliyimiz bir o qədər güclü olar, dostluq əlaqələrimiz möhkəmlənər. Əvvəl siz dövlət olaraq gəlin, biz də sizinlə qururlanaq Kürdistan hökuməti qarşısında məsələ qaldıraq. Tahir bəy, niyə Rusiyanın, Türkiyənin, Fransanın və bir çox ölkələrin konsulluğu Kürdistanı olsun, Azərbaycanın nümayəndəliyi olmasın? Biz Azərbaycanı özümüzün döğmə vətəni hesab edirik. Nə üçün, Kürdistanın nümayəndəliyi Anqarada, Moskvada, Avropanın bir sıra ölkələrində olsun, Azərbaycanda olmasın? Nə üçün Azərbaycan rəhbərliyi bizə dost əlini uzatmır?

- Müsahibəyə görə çox sağ olun.

- Mən təşəkkür edirəm, xoş gəlmisiniz.

Müsahibəni apardı:
Tahir Süleyman

İRAQDA BİZ TÜRKMANLARIN MİLLİ VARLIĞI CƏNAB MƏSUD BƏRZANININ SAYƏSİNDƏ TANINDI

Müsaibim, Kürdüstan Federativ hökumətinin sabiq millət vəkili Karxi Nəcməddin Altıbarmaqdır

Biz türkmanlar faşist Səddam dönəmində yox olmaq ərəfəsində idik.

2003-cü ildə cənab Məsud Bərzani türkmanların milli mənsubiyyətini qırmızı qələmlə yazaraq, İraq parlamentinin gündəminə qoydu və biz türkmanları millət kimi İraq konstitusiyasına saldırdı. Buna görə biz türkmanlar hər zaman Məsud Bərzani cənablarına minnətdarıq. Çünki, o Kürdüstan bölgəsində bütün milli imtiyazlarımıza imkan tanıdı və lazımı maliyyə dəstəyi verdi.

Karxi bəy, biz keçən il İraqa gələrkən, bir sıra dövlət nümayəndələri və türkman partiya rəhbərləri ilə görüşlərimiz olmuşdur. Özünüz də görürsünüz bu görüşlər haqqında "Diplomat" qəzetində ətraflı məlumat vermişik. İstəyirik ki, siz parlament üzvü və türkman xalqının nümayəndəsi olaraq qəzetəməzə müsahibə verəsiniz Azərbaycan oxucuları Kürdüstanda baş verən ictimai-siyasi hadisələrdən xəbərdar olsunlar və ilk sualımız.

- Səddam Hüseyin zamanında türkmanların hansı haqları var idi?

- İlk öncə siz xoş gəldiniz, gəlinizlə bizə şərəf verdiniz. Türkman olaraq İraq Kürdüstanında yaşamaqdayıq. Kürd qardaşlarımızla bir yerdə xoş həyat sürürük. Sizin sordunuz suala gəlincə, biz Səddam dönəmində təkcə türkmanlar deyil, burda yaşayan heç bir xalqın hüquqları yox idi. Özəlliklə türkman millətini ərəblər İraq vətəndaşı kimi qəbul etmirdilər. Kerkükdə, Altın körpüdə, Bağdadda türkman millətini zorla ərəbləşdirirdilər. Ərəb yazılmaayanların işə evlərini, dükanlarını, əkin sahələrini hətta arvad uşaqlarını əlindən alırdılar. Türkmanlar namus dərdindən, ya ərəbçiliyi qəbul edir ya da başqa ölkələrə köçürdülər.

Çox şükürlər olsun ki, 1991-ci ildən Məsud Barzani və Calal Tələbani cənablarının rəhbərliyi altında,

Kürdüstanda yaşayan bütün azsaylı xalqlar birləşərək Səddam ordusunu qovub çıxartdılar. İndi Kürdüstan hökuməti çox böyük demokratik sistem əldə edərək, bölgədə əmin-amanlıq yaradıb. Kürdüstan hökuməti orda yaşayan bütün xalqlara o cümlədən, türkmanlara geniş demokratik haqlar vermişdir.

-Karxi bəy, istərdik, özünüz haqqında oxuculara məlumat verəsiniz?

-Mən, Karxi Nəcməddin Altıbarmaq. 1967-ci ildə Ərbil şəhərinin Ərbil qalasında doğulmuşam, Səlahəddin universitetinin məzunuyam. Türkman ailəsində dünyaya göz açdım, türkman olaraq da dünyaya göz yumacağam. Siyasi həyata ilk olaraq, Türkman Qardaşlıq Ocağında başladım. Ərbildə tək siyasi qurum o idi. 1990-cı ildən sonra, siyasi partiyalar meydana gəldi və biz partiyalarda çalışmağa başladım. Lakin türkman cəbhəsinin siyasəti ilə, bi-

zim siyasətimiz uyğun gəlmədi və cəbhədən ayrıldım. Özümü yeni siyasi türkman partiyası yaratdım. Partiyamın idarə heyəti Ərbildədir və partiyamızın adı Türkman Demokratik Hərəkatıdır. Biz Kürdüstanın qanunları çərçivəsində siyasətimizi yeridirik və bu demokratiyadan çox razıyıq. Mən burdan bütün Azərbaycan xalqına salamlarımı göndərirəm, biz eyni qanı daşıyıyıq və dilimiz, inancımız eynidir. Biz Kürdüstanda İraq vətəndaşı olaraq, İraq və Kürdüstan qanunlarına tabe olmalıyıq və bu qanunlara hörmətlə yanaşmaqla öz haqlarımızı əldə etmişik.

Bildirmək istəyirəm ki, İraq tarixində türkmanlar Kürdüstan demokratiyası dönəmində əldə etdikləri azaldıq, heç vaxt sahib olmamışdılar. Ərbildə və başqa türkmanlar yaşayan yerlərdə türkman dilində məktəblərimiz var.

Kürdüstanın qanunları çərçivəsində bütün xalqlar kimi, türkman xalqı da istənilən qədər siyasi partiya açə bilər. Bizim altıya qədər tələkanlarımız, ondan artıq qəzet və jurnalımız, bir neçə radio kanalları, yirmi dörd saat fəaliyyətdədir.

-Türkmanların Kürdüstanda neçə məktəbləri var?

Kürdüstanda 100-dən artıq türkman dilində orta məktəblərimiz, eləcə də 20-dən çox mədəniyyət mərkəzimiz var.

-Türkman mədəniyyət mərkəzlərinə, siyasi partiyalara, qəzet və jurnallara, radio və televiziya kanallarına Kürdüstan hökuməti tərəfindən maddi yardım olunurmu?

-Kürdüstan hökuməti, bütün az-

saylı xalqlara etdiyi yardımı, türkman xalqına da edir. Onun üçün biz Kürdüstan hökumətinə minnətdarlığımızı bildiririk.

-Mən parlament iclasında olarkən gördüm ki, üç türkman qardaşımız və bir bacımız Kürdüstan parlamentinə üzv seçilib. Parlamentə üzv seçildiyinizə görə sizi və yoldaşlarınızı səmimi qəlb-

hərmətli İlham Əliyev cənablarına, Azərbaycan parlamentinə, Azərbaycan ziyahlarına və Azərbaycan xalqına nə deyəcəkləriniz var?

-Biz burdan, səmimi salamlarımızı ürəkdən, böyüyümüz İlham Əliyev cənablarına, bütün Azərbaycan xalqına, qardaşlarımıza, azər-

dən təbrik edir, sizə uğurlar arzulayıram. Sizin parlamentə üzv olmağınız necə baş verdi?

-Təbii, biz partiyamızı qurduğumuz zaman, iki böyük siyasi təşkilatımız tərəfindən təklif gəldi. Bizim iki yolumuz var idi. Ya tək öz partiyamızla seçkilərə getmək, ya da mövcud olan siyasi partiyalarla koalisiya şəkildə birləşmək idi. Biz koalisiya yolunu seçdik. Gələcəkdə partiyamızı genişləndirərək ayrıca seçkilərə gedəcəyik. Bizə elə gəlir ki, bundan daha artıq deputat təmsilçimiz seçiləcəkdir. Buna əminik.

- Səddam dönəmi ilə Məsud Barzani hökuməti arasında nə fərq görürsünüz?

-Təbii, müqaisə olunmayacaq fərq var. Səddam Hüseyin sistemi ərəbləşdirmə, assimiliya etmə siyasəti idi. Amma hörmətli Məsud Barzani cənablarının sistemi demokratik bir sistemdir. Biz türkmanlar olaraq, sistem içində böyük demokratik haqlara malikik, bütün insani haqlara sahibik. Lakin Səddam dönəmində bu haqların heç birinə sahib deyildik.

-Sizin Azərbaycanın prezidenti

baycan parlament nümayəndələrinə, Azərbaycan ziyahlarına göndəririk. Onlardan istəyimiz odur ki, bizdən xəbərdar olsunlar. Bizim hansı məqamda olduğumuzu bilsinlər, problemlərimizin həllində bizə yardımçı olsunlar. Arzumuz odur ki, Türkiyənin nümayəndəliyi Ərbildə, Kürdüstanın nümayəndəliyi Ankarada olduğu kimi Bakıda Kürdüstanın nümayəndəliyi, Ərbildə Azərbaycanın nümayəndəliyi açılsın. İstəyimiz odur ki, mədəni, siyasi, iqtisadi əlaqələr hər iki hökumətlər arasında yaransın. Bizim Azərbaycan mədəniyyətinə ehtiyacımız var. Tahir bəy, sizin Azərbaycandan Ərbilə, Kerkükə gəlişiniz biz türkmanları çox sevindirir. "Diplomat" qəzetinin baş yazarı kimi bizim dərd-sərimizi işıqlandırır, dünyaya yaymaq və xalqlarımız arasında dostluq əlaqələrinin qədim tellərini daha da bir-birinə möhkəm bağlamaq, təqdirdə layıqdır. Bunun üçün türkman xalqı adından sizə təşəkkür edirəm.

-Bu müsahibəni bizə veriyiniz üçün, siz də çox sağ olun.

Tahir Əliyev.

("Diplomat" qəzeti, 19-cu say)

Li Cindirêsê di erdheja îro êvarê de hinek avahî hilweşîyan

Erdheja ku li parêzgeha Hatayê çêbû li piraniya navçeyê û parêzgehên Bakurê Kurdistanê û Rojavayê Kurdistanê hat hestkirin.

Rêveberiya Karesat û Rewşên Bîlez (AFAD) ragihand, duh 20 Sibata

2023ê demjimêr 20.04 erdhejek bi hêza 6.4 pileyê rîxterê navenda navçeya Defeneyê ya Hatayê bû çêbû û li pey wê yek jî li navçeya Samandagiyê di saet 20.07an bi mezinahiya 5,8an çêbû.

Berdevkê Rêxistina Mafên Mirovan Efrîn - Sûriye, İbrahîm Şêxo ji Rûdawê re ragihandiye, bi sedema erdheja 20:04 bi dema Hewlêrê, ku li Hatayê çêbû, bandor li navçeyên Herêma Efrînê jî kir, ku li bajarokê Cindirêsê 2 avahiyên ziyandîti jî erdheja bûrî, û minareya mizgeftê jî ruxiyan, lê ziyane canî nebûn. Encûmena Xwecihî ya Cindirêsê ragihandiye ku, bi sedema erdheja 06ê Sibata 2023yan, heta niha 1 hezar û 100 kesî canên xwe jidest dane. Herwiha 278 avahî bi tevayî wêran bûne û 1 hezar û 110 avahiyên din jî ziyana gihiştîye wan û li ber ketinê ne.

Nerina Azad

Putin: Êrîşên li dijî Ukraynayê, dê berdewam bin!

Peyama Kurd-Serokê Dewleta Rusyayê Vladimir Putin, nêzîkî salvegera şerê Rusyayê yê li dijî Ukraynayê, axivî û diyar kir ku êrîşên wan dê li dijî Ukraynayê, berdewam bin. Vladimir Putin, beriya çend rojan ji bo endamên Meclîsa Federal axivî û got, "Rojava bi tevahî ji zêdebûna rageşiya li Ukraynayê berpîrsyar e."

Serokê Rusyayê Putin diyar kir ku ne pêkan e ku di qada şerê de Rusyayê tək biçe û got, "Çiqas çekên menzîldirê ji Ukraynayê re bête şandin, em ê ewqas xetereyê ji sînoren xwe dûr bixin."

Putin destnîşan kir ku ew ji bo Rusyayê di demeke dijwar û gelek girîng re derbas dibin lewra di vê demê de li hemû cîhanê guherînên girîng tên

jiyandin.

Rêberê Rus Putin bi berdewamî got, "Yên ku şer dane destpêkirin ew in. Ji bo bidawîkirina şer, em hêzê bi kar tînin. Rojava jî dizane ku li qada şer nikare Rusyayê

têk bibe û ji ber vê yekê şîrovekirina şaş, dest bi êrîşa dezenformasyonê ya êrîşkar a rastiyên dîrokî kir. Êrîşî çand, ol û nîrxên Rusyayê dîkin, em mala xwe diparêzin."

Jîyan û serhatda Serok Mesûd Mistefa Barzanî

Mesûdê kurê Mela Mistefa Barzanî di 16-ê tebaxa 1946-an de li bajarê

girtiye stûyê xwe.

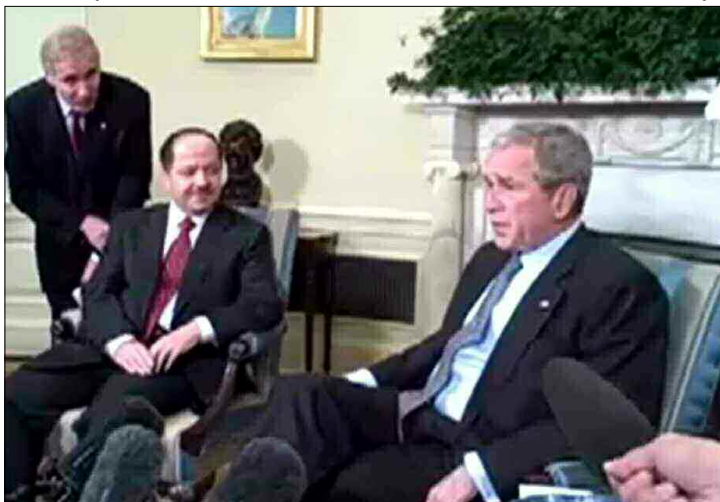
Piştî ruxandina Şoreşa Îlonê li enca-

Mehabadê li Kurdistanê Îranê, li ber sîhê alaya Kurdistanê û li roja damezrandina Partiya Demokrat a Kurdistanê ji dayik bûye. Li serdema temena kurd ya Komara Kurdistanê li Mehabadê ku yekemîn giyana serbixwe ya kurdî bûye.

Piştî rûxana Komara Kurdistanê di sala 1947-an de, binemaleya Mesud Barzanî li gel komek li pêşmergeyan û binemala wan naçar bûn vegerin Kurdistanê Iraqê û paşê li aliyê rejîma Iraqê ve hemû bo bajarên xwarê Iraq hatin dîrxistin, bi taybetî Bexda û Besre, lê belê Mela Mistefa Barzanî, bavê Mesud Barzanî, rêberê şoreşa kurd li gel hevalên xwe berbi aliyê Yekîtiya Sovyetê bi rêketin û heta sala 1958-an li wir man. Mesûd Barzanî bi sedema hokara siyasî û peywendiya bi şoreşa Îlonê xwendina navendî temam nekir û Bexdayê bi cih hişt û li temena

Mesûd Barzanî li gel bavê xwe li Amerîkayê jiyaye û piştî rûxana rejîma Şahê Îranê, vegeriyaye Îran û heta tertîbata hatina bavê xwe, bo Îran bike lê

belê wê roja ku Barzanî 1-ê adara 1979-an ghişte Îran, bavê wî li Washington koça dawî kir. Li meha mijdara 1979-an, li kongreya nehem a Partiya Demokrat a Kurdistanê bi awayekî demokrasiyane

Barzanî Serokê Partiya Demokrat a Kurdistanê hate hilbijartin. Rola her yek li Mesûd Barzanî û Îdrîs Barzanî yê birayê wî, gelek berbiçav bûye di salên 1980-ê, heta wekî 1987-an de li damezrandina çendîn komeleyên siyasî li Iraq û bi taybetî ku, bereyên Kurdistanê li çendîn rêxistin û hizbên Kurdistanê damezrand.

Barzanî û ji malbata xwe gelek qurbanî li ser kêşeya kurd daye û li dawiya li

16 salî di sala 1962-an de çek hilgirtiye û çûye rêzê pêşmergeyê Kurdistanê û roleke wî berbiçav hebûye. Li şoreşa kurd ku di 11-ê Îlona sala 1961-ê de bi rêberiya Mela Mistefa Barzanî destpêkir û heta sala 1975-an berdewam bû. Li jêr rênimayî û piştgîriya bavê xwe têkilîya xebata siyasî bûye. Barzanî jiyana xortaniya xwe terxan kiriye ji bo wan armancên ku Partiya Demokrat a Kurdistanê bilind kiriye. Di sala 1961-ê de, demokrasî ji bo Iraqê û Otonomî û paşê Federalîzm ji bo Kurdistanê li çarçeweya Iraqê demokratîk da, rêzdar xebatekî mezin ji bo vê çareseriyê rasteqîne kiriye.

Barzanî li temena bîst salî da bi awayekî rêk û pêk têkilî karûbarê siyasî bûye û di sala 1970-ê de beşdarî wê tîma kurdî bûye ku gûftûgoyê li gel Hikûmeta Iraqê, li ser rêkeftina otonomî kiriye. Di sala 1971-ê de li dema sazkirina kongreya heşt a Partiya Demokrat a Kurdistanê bi sîfeta endamê komîteya navendî ya partiye hatiye hilbijartin û paşê bûye endamê yedegê mekteba siyasî û erkê berpirsiya dezgeha emnî

dayik bûnê heta 12 sal bavê xwe nedîtiye, ku ew li dîrî welat li Yekîtiya Sovyetê dijiya. Sîxurên rejîm sê birayê Barzanî teror kirine 32 kes le endamên malbata wî li gel wan 8000 Barzanî bûn ku ji aliyê rejîma Bees ve di sala 1983-an de hatin enfalkirin. Mesûd Barzanî xwedî çendîn hewldanên terorê bûye bi

taybetî hewlên terorkirina li Viyana paytexta Nemsayê di 8-ê çîleya 1979-an. Rejîmê Iraq yek li dawiya yekê (16) çar

gundê barzaniyan xera kiriye ku gundê birêze, Barzanî pirtûkekî li ser rola dîroka Mistefa Barzanî bavê xwe li Tevergera Neteweya Kurd li jêr navê Barzanî û Tevergera Rizgarîxwaziya Kurd ku li sê bergan pêk hatiye nivîsandiye, li gel çendîn gotar û babetên siyasî ku li rojname û kovarên Kurdistanê hatine belav kirin. Piştî şerê hevpeymanîyan dijî bi Iraq, Barzanî hem ahengî bereya Kurdistanê kir û serkirdayetiya raperîna adara 1991-ê kurdan kir ku bûye hoya azad kirina beşekî mezinê Kurdistanê Iraqê ji destê rejîma Bexdayê.

Di meha nîsana 1991-ê de gûftûgo li gel Bexdayê dest pê kir û Barzanî ji bo çendîn mehan serokayetiya şanda kurdî kir ku li hemû hizbên bereya Kurdistanê pêk hatibûn. Li gûftugoyan bi hîç encamek negihîştin bi sedema redkirina daxwaziye kurd ku birîtî bûn li otonomî herêmeyê û demokratîzekirina ji aliyê Iraqê ve. Her wiha li kongreya 12-ê ya Partiya Demokrat a Kurdistanê di sala

1999-an de Mesûd Barzanî serokê Partiya Demokrat a Kurdistanê careke din hatiye hilbijartin. Mesûd Barzanî li salên nohtan û heta weku ji navçûna rejîma Bees, beşdarî çendîn kongre û civînên navdewletî kiriye. Wekî civînên Washington li sala 1992-an û paşê li 1993-an û likongreya Selahedîn a 1992-an û kongreya Londonê ya Îlona 2002-an û kongreya Selahedîn a şubata 2003-an. Barzanî roleke xwe yê serekî li sercem pêşhatiyên siyasîyê Iraqa nû da hebûye, paşê li damezrandina Encûmena hukimrana Iraqê di 31-ê tîrmeha 2003-an, ku têda bûye endam û dawiyê jî bûye serokê encûmenê.

Di 12-ê hezîrana 2005-an de Mesûd Barzanî wekî yekemîn serokê herêma Kurdistanê ji aliyê Encûmena Nîştîmanî

yasayî xwar. Wekî serokê herêmê, li çendîn welatan bi seredanên fermî kiriye û çendîn serokê welat û serokwezîrê van welatan dîtiye, li encama van hevdiştinan de li gel serok George W. Bushserokê Amerîkayê di 25-ê cotmeha 2005-an de û Tony Blair serokwezîrê Britanya di 31-ê

cotmeha 2005-an de û papayê Vatîkanê di 14-ê mijdara 2005-an de û Silvio Berlusconi serokwezîrê Îtalyayê di 13-ê mijdara 2005-an de û Abdullah Keyê Erebîstana Siyûdî di 13-ê adara 2007-an de û Abdullah Keyê Urdunê di 19-ê adara 2007-an de. Wekî serokê herêmê ji bo geşkirina hevpeymanî li nav hêzên siyasîyên Kurdistanê çend organekî damezrandiye û li herêmê proseya biryardanê baştir kiriye:

- Li roja 22-ê kanûna 2007-an Encûmena Serokayetiya Kurdistanê hate damezrandin ku têda serokê herêmê serpereştiya civînan dike, û cîgirê serokê herêmê Kosret Resul li gel serokê Parlemena Kurdistanê û serokê Hikûmeta Kurdistanê û cîgirên wan û serokê

ya Kurdistanê Iraqê ve hate hilbijartin.

Mesûd Barzanî li hilbijartinên roja 25-ê tîrmeha 2009-an bi rêjeya 70% ê deng-gan bi destxist û bi awayekî raste rast ji aliyê gelê Kurdistanê ve duyemîn car

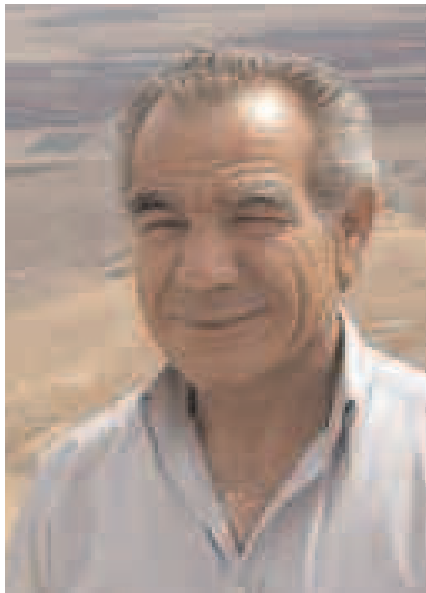
Dîwana Serokayetiya Herêmê. Heya niha berdewamiya Serokatîyê Kurdistanê û siyasatmedarê aramiya Rojhilata Navine.

- Encûmena bilinda Partiyên siyasîyan, ku kesayetiya yekem a partiyên siyasîyan têda endam in, ku ji van hizbên xwarê ve pêk dihet: Partiya Demokrat a Kurdistanê, Yekîtiya Nîştîmanî ya Kurdistanê, Partiya Zehmetkêşên Kurdistanê, Partiya Sosyalîst a Demokrat a Kurdistanê, Yekgirtiya Îslamî ya Kurdistanê, Komeleya Îslamî ya Kurdistanê. Serok Barzanî şeydayê xwendinêye bi taybetî jî hez bi xwendina pirtûkên dîrokî û siyasî û serbazî dike û her wiha gelek hez ji werzişê dike. Mesûd Barzanî sala 1965-an dest bi jiyana hevîniyê kiriye û xwedî heşt zarokane. Barzanî şarezayî bi temamiya zimanê kurdî û erebî û farisî ye, her wiha şarezayî zimanê îngilîzî ye û dikare pê biaxive.

Amadekar: Tahir Silêman

Tahir Silêman û 20 Saliya Rojnameya Dîplomat!

Konê Reş

Wek ku diyare ji ber perçebûna Kurdistanê û qedexebûna zimanê Kurdî, çapemeniya Kurdî di sirgunê de avis bûye û zaye..! Ew avisbûn û zabûn bi saya serê welathez û ronakbîrên kurdan yê bi xîret û rûmet destpê kiriye.. Wek Bedirxaniyên ku gelek kovar û rojname di sirgunê de weşandine ku, rojnameya (Kurdistan/ 1898) yak u li Misrê derçûye yek ji wa ye. Jixwe Mîr Celadet Bedirxan yê ku bi navê bavê alfabeya Kurdî latîfî di Kurdistanê de hatiye naskirin, wî jî di sirgunê de li Şamê kovara xwe (Hawar/ 1932), bi kurdiya latîfî çap û belav kiriye.. Hewrwiha birayê wî Mîr Dr. Kamîran Bedirxan jî li Beyrûtê rojnameya (Roja Nû/ 1942), weşandiye û wiha karwanê çapemeniya bi zimanê Kurdî latîfî di sirgunê de destpê kiriye û gelek kovar û rojname bi alfabeya latîfî li Ewropa û dervî Kurdistanê hatine weşandin wek: Armanc li Swêdê, Hêvî li Parîsê, Nûdem li Stockholmê.. Lê sed mixabin ji ber gelek sedeman, temenê wan kovar û rojnameyan kurt bû û di encam de zû hatine rawesandin.. Mebesta min ji vê destpêkê ku, di vê meha Sibatê/ 2023 de (20) sal di ser weşana rojnameya Dîplomat re derbas dibe. Ev rojname jî, di sirgunê de, li bajarê Bako bişkiwî ye û geş bûye.. Di vî warê de ez spasiya wezareta rewşenbîriya Azerbêcanê dikim ku ev derfet dane kurdên xwe.. Ez jî, ji çend salan ve vê rojnameyê dişopînim, dixwînim û hin caran berhemên xwe têde belav dikim.

Dîplomat; rojnameyeke heftename civakê û siyasî ye. Weşana xwe bi çar zimanan dike; Kurdî, Azerî, Tirkî û Rûsî. Cihê weşana wê li Azerbêcan, bajarê Bako ye, xwedî û berpirsyarê wê rewşenbîrê kurdperwer û zimanhez mamoste Tahir Silêman e. Hejmara pêşî (1), ji berî 20 salan ve, di Sibata 2003an de hatiye weşandin, hejmara dawî (518) di Sibata 2023an de hatiye çap û belavkirin. Her hejmarekê vê rojnameyê di naverê 16-20 rûpelan de ye, naveroka wê li ser zîlana civakî, siyasî, rewşenbîrî û fêrkirina zimanê Kurdî ji xort û keşan re digere.. Tiştê balkêş ku min di vê

baş diwariyan diqşîne ta ku hejmarekê diweşîne.. Xwezî yarmetî pê re bê kirin.. Çi ji hikumeta herêma Kurdistanê be çi ji maldarên kurdan yê bi rûmet be. Di vê derbarê de, ez rewşa wî, ji weşana rojnameya Dîplomat re, wek rewşa

rojnameyê de dîtiye ku, di her hejmarekê de 4 rûpel, bi navê (Alfabeya Bi Ferheng), ji bo fêrkirina zarok û nûgihîştîyên kurdan terxan kiriye. Da ku ew zarokên kurdan yê ku bi Rûsî, Azerî û Tirkî xeber didin û dûrî zimanê Kurdî ketine, li zimanê bav û kalên xwe vegerin û fêrî zimanê kurdî bibin..

Roja îro, weşan û belavkirina vê rojnameyê di nav welatên Qefqasyayê de xweş nîşane ji şêraniya zimanê kurdî, hebûna miletê kurd û bilinkirine ji nav û dengê kurd û Kurdistanê re.. Bêguman xwediyê wê mamoste Tahir Silêman di warê aborî de,

Mîr Celadet Bedirxan ji weşana kovara Hawarê re dibînim; Mîr Celadet Bedirxan jî, dema ku kovara Hawarê li Şamê diweşand, ji ber rewşa aborî neçar dima..! Neçar dima ta ku hejmarekê ji Hawara xwe diweşand..! Bi hêvî me ev yek neyê serê mamoste Tahir Silêman û karibe bi hêsanî, bê asteng û diwariyên aborî rojnameya xwe Dîplomat biweşîne û berdewam bike.. Di vê 20 saliya derçûna rojnameya DÎPLOMAT de ez wî pîroz û bimbarek dikim û dibêjim; xwezî bi dehan yê wek wî di nav me de hebana.

Qamişlo 20/2/2023

AFAD: Hejmara mirinan gihîşt 42 hezar û 310 kesan, 7 hezar û 184 erdhejên domahîk çêbûne

Serokatiya Karesat û Rewşên Bilez a Tirkîyê (AFAD) ragihand ku hejmara mirinên li 10 bajaran a

karesata erdheja 6ê Sibatê gihîştîye 42 hezar û 310 kesan.

AFADê eşkere kir ku piştî erd-

hejên Pazarcix û Elbîstanê 7 hezar û 184 erdhejên domahîk jî hatine tomarkirin. Li gorî daxuyaniya AFADê, hejmara kesên ku li Mereş, Dîlok, Riha, Diyarbekir, Edene, Semsûr, Osmaniye, Hatay, Kîlîs, Meletî can dane, li gorî amarên dawî yê hatine tomarkirin gihîştîye 42 hezar û 310 kesan. Herwiha hatiye diyarkirin ku li herêma erdhejê 14 hezar û 740 personelên lêgerîn û rizgarkirinê yê tîmên herêmî û navneteweyî xebatên xwe didomînin.

Li gorî amarên fermî heta niha 301 hezar û 289 çadir û 6 hezar û 375 konteyner ji bo mexdûrên erdhejê hatine danîn. **PeyamaKurd**

Nêçîrvan Barzanî û şanda Parlamentoya Almanayê rewşa Kurdên Êzîdî li kampên penaberan û Şingalê gotûbêj kirin

Serokê Herêma Kurdistanê di çarçoveya Konferansa Ewlekariyê ya Münchenê de bi şandeke parlamenterên partiya SPD ya bi serokatîya Niels Schmidt re civiya.

Di civînê de ku Cîgirê Serokê Parlamentoya Almanayê Aydın Ozoguz jî amade bû, her du alî li ser rewşa navxweyî ya Herêma Kurdistanê, peywendiyên Hewlêr-Bexdayê û diyaloga di navbera wan de ji bo çareserkirina pirsgrêkan û herwiha rewşa Kurdên Êzîdî li kampên penaberan û Şingalê axivîn.

Serokatîya Herêma Kurdistanê li ser civîna şanda parlamenterên partiya SPD bi Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî re daxuyaniyek belav kir û got, "Her du alî li ser giringiya çareserkirina pirsgrêkên di navbera Hewlêr û Bexdayê de û yekrêzî û çareserkirina pirsgrêkên di navbera aliyên siyasî yê Herêma Kurdistanê de hemfîr bûn."

Di daxuyaniyê de hat gotin, "Nêçîrvan Barzanî spasiya Herêma Kurdistanê gihîştandê Parlamentoya Almanayê ji bo naskirina komkujîya li dijî Êzidiyan weke jenosîd." Di hevdîtîne de rewşa Iraqê û pêşatên dawî yê navçeyê bi giştî jî hatin gotûbêjkirin.

KDP.info

Baydemîr: SIPAS JI BO WEQFA ALÎKARIYA BARZANÎ

Osman Baydemîr, ku di navbera salên 2004-2014an de şaredarê Amedê bû, piştî erdhejên navenda Mereşê got ku divê berpirsyar bê ceza nemînin. Baydemîr got,

"Niha em bi komkujîyê faîlî meçhûl re rû bi rû ne". Osman Baydemîr, di nîrxandina xwe ya li ser erdhejên navenda Mereşê de got, "Em niha bi komkujîyek nediyar û faîlî meçhûl re rû bi rû ne. Baş e, wê kî delîlan berhev bike? Delîl hatin berhevkirin, wê kî dadweriyê bike? Ji bo xwedê wê kî dadweriyê bike? Dadger, dozger, meclîs û yank kî?"

Baydemîr beşdarî weşana YouTubeê ya rojnamevan Erdal Er bû, diyar kir ku Her kes, ji peymankar bigire heya mîmar, ji endezyar bigire heya desthilatdariyê divê felaketê de berpirsiyar in. Baydemîr, herweha spasiya Hikûmeta Herêma Kurdistanê û Dezgeha Alîkariya Barzanî jî kir ku di erdheja Mereşê de piştgirî dan û got, "Ez ji dil spasiya xwe ji Rêveberiya Rojava, Hikûmeta Başûrê Kurdistanê, Dezgeha Barzanî û Heyva Kurdistanê Sor re dikim." Nêzîkê hev bibin. Bira destê alîkariyê dirêjî birayan dîkin, hevrikiya siyasî jî nêzîkî hev dike. Sivikkirina nakokiyên siyasî, bi vî awayî, careke din rê li ber avakirina zemîneke diyalogê vedike. Qanûna biratiyê."

rojevakurd.com

Faciələrimizi yaşadaraq, erməni daşnaqlarının xislətini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq hər bir Azərbaycan vətəndaşının borcudur

Hər il imkan daxilində, Şimali İraqın Kürdüstan bölgəsinə gedir və orda yaşayan qardaşlarımız haqqında məlumat əldə edir və oxuculara çatdırırıq. Bu il də ermənilərin yalan soyqırım uydurmalarını və ermənilərin Azərbaycan xalqının başına gətirdikləri faciələri İraqda yaşayan media mənsublarına, yerli xalqa çatdırmaq üçün, bir neçə jurnalist dostumla Şimali İraqa getmək istəsək də, gedəcək jurnalistlərə viza əldə edə bilmədik. Mən iki iş adamı ilə gedəsi oldum.

Səhərə yaxın Erbil şəhərinə çatdıq, İŞİD-lə müharibələrinə baxmayaraq şəhərin hər yerində yeni çoxmərtəbəli tikililər gözə dəyirdi. Şəhər ilk işimiz

erməni daşnaqları hələ 1897-ci ildə Türkiyənin Xanasor əyalətində bir gecədə 40 000 kürd və türk xalqını qətl etmişlər. Hörmətli qonaqlar, hörmətli konfrans iştirakçıları, babalarımızın erməni daşnaqları haqqında söylədiklərini və tarixən oxuduqlarımız tarixi faktları sizə çatdırmaq istəyirəm. İstəyirəm biləsiniz erməni daşnaqları özlərinin yazdıqları kimi 1897-ci ildən başlayaraq 1905-ci ildə, 1907-ci ildə, 1915-ci ildə, Türkiyənin və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində kütləvi qətləmlər törətmişlər, olmazın müsibətlərini Azərbaycan, kürd və türk xalqına yaşatmışlar. 1934-cü ildə, 1937-ci ildə, 1947-ci ildə, 1948-ci ildə Azərbaycan və kürd xalqını doğma yurdların-

1992-ci ilin qarlı qış günü erməni daşnaqlarının və rus

nəqədər çətin olsa da, sizlərə bu olayı anlatmaq bir o qədər

–“Sandi Tayms” qəzeti (London) 1 mart 1992-ci il

ordusunun birləşmələri xalqımıza qarşı törətdikləri

zəruridir. Bu qanlı faciə nəticəsində 623 nəfər vəhşicəsinə qətl edilmiş, 8- ailə tamamilə yer üzündən silinmiş, 25- uşaq hər iki valideyini itirmiş, 230- uşaq isə valideyinlərindən birini itirmiş, 487- nəfər yaralanmışdır. Onlardan 76-nəfəri uşaqdır. 1275 nəfər əsr götürülmüşdür, 250 nəfər isə itgin düşmüşdür. 01.04. 1992-ci il tarixinə olan məlumata görə Xocalıya 5 milyard manat məbləğində ziyan dəymişdir.

O dövürki SSRİ rəhbərliyi bu faciəni gizlətməyə çalışsa da, hadisələrin şahidi olan xarici jurnalistlər, belə bir faciənin tarixdə olmadığını bildirərək belə yazırdılar: “Krua Eveneman” jurnalı (Paris) 25-mart 1992-ci il Ermənilər Xocalıya hücum

–erməni əsgərləri minlərlə ailəni mehv etmişlər.

– “Faynenssl Tayms” qəzeti (London) 9 mart 1992-ci- Ermənilər Ağdama tərəf gedən dinc əhalini güllələmişlər. Azərbaycanlılar 200 nəfərə qədər cəsəd saymışlar.

Bu barədə yüzlərlə qəzet-jurnal yazsada, təəssüflər olsun ki, burdakı soydaşlarımız, dindaşlarımız Azərbaycan xalqının başına gələn faciələrdən xəbərsizdir. Güman edirəm ki, bundan belə əlaqələrimiz yaranacaq, biri birimizin ictimai-siyasi durumundan xəbərdar olacaq və lazımı məlumatları zamanında dünya ictimaiyyətinə çatdıracağıq.

Bizə vaxt ayırdığınız üçün, Kürdüstan rəhbərliyinə və konfrans iştirakçılarına təşəkkür edirəm. Selaheddin Universitetinin tarix və ədəbiyyat fakültəsində seminar və Universitetin müəllim heyəti qarşısında bu mövzuda konfrans keçirdik.

Mənə elə gəlir ki, Respublikamızın inkişafını təbliğ etmək, eləcə də faciələrimizi yaşadaraq, erməni daşnaqlarının xislətini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq hər bir Azərbaycan vətəndaşının mənəvi borcudur.

Tahir Süleyman
Azərbaycan Kürdləri İctimai Birliyinin sədri,
“Diplomat” qəzetinin baş redaktoru

Kürdüstan Parlamentinin ziyarəti ilə başladı. Bizi Parlamentin çoxdan tanıdığım sədr müavini Cəfər Heminki qəbul etdi. Biz Xocalı Soyqırımının Kürdüstan Parlamentinin gündəminə salınmasını və tanınmasını istədik. Lakin Cəfər bəy Azərbaycanın İraqla, eləcə də Kürdüstan bölgəsi ilə heç bir siyasi əlaqəsi olmadığını və bu məsələnin fərdi şəkildə deyil dövlət səviyyəsində qoymaq lazım olduğunu bildirdi və dedi:

“Biz sizə imkan yaradırıq ki, media mənsubları qarşısında, Universitetlərdə konfranslar keçirəsiniz və istəyinizi bu vasitə ilə xalqa, ictimaiyyətə çatdırasınız”.

Aprelin 22-də beş ulduzlu “Şiraton” mehmanxanasında “Kürdüstan” qəzetinin 117-ci il dönümü münasibəti ilə konfrans keçirilirdi, biz də dəvətli idik. Mənə də söz verildi, mən də “Kürdüstan” qəzetinin tarixindən, xidmətindən danışaraq media iştirakçılarına Azərbaycanımız haqqında məlumat verdim. Ermənilərin aprelin 24-də keçirəcəyi yalan soyqırma qarşı olan tarixi faktları qoyaraq bildirdim ki,

dan var yoxlarını əllərindən alıb sürgün etmişdilər. Və

qətləmlər heç zaman xalqımızın yaddaşından silin-

sonda 1989-cu ildə Qarabağ məsələsi ilə bağlı, Qərbi Azərbaycandan yeni indiki Ermənistan azərbaycanlıları və müsəlman kürdlərini zorla evlərini, mülklərini əlindən alıb qovmuşdular. Hətta körpə uşaqları dəmir borulara dolduraraq boruların ağzını qaynaqlamışlar. Bu gün sizlərə məlum olmayan bir qətləmlər haqqında məlumat vermək istəyirəm, Xocalı Qətləmləri haqqında.

Xocalı qətləmləri XX -əsrde törədilən ən dəhşətli faciədir. Xocalı faciəsi daha ağır, daha dözülməz olmuşdur. 26 fevral

məyəcək. Cənablar və xanımlar bu qanlı faciə haqqında danışmaq mənim üçün

etmişlər. Bütün dünya eybəcər hala salınmış meyidlərin şahidi oldu.

Kürd xalqının qəhrəman oğlu Molla Mustafa Barzani

HEÇ KƏS KÜRD VƏ AZƏRBAYCAN XALQLARININ BİRLİYİNİ POZA BİLMƏZ!

Hacı müəllim, mən istərdim sizi oxucular tanısin, Hacı müəllim kimdir, bu haqda oxuculara məlumat verəydiniz?

Mən xalq fədaisi kimi 1945-46 - cı illərdə Marağa vilayətində milli azadlıq hərəkatının iştirakçısı idim. Marağa vilayətində bu milli azadlıq hərəkatına rəhbərlik edən general Kəbiri, altı min fədai ilə cənubi Azərbaycanın cənub və cənubi qərb bölgələrində şah rejiminə qarşı vuruşmada iştirak etmişdim. Və o cümlədən də general Kəbirinin köməkçisi idim.

Hacı müəllim, həyatın hansı dalğaları sizi Şimali Azərbaycana gətirib çıxartdı və siz Bakıya necə düşmüşünüz?

Mən 1947 - ci ildə bilavasitə həpsxanadan ailəm ilə birlikdə sürgün olundum İran Kürdüstanının Loristan vilayətinin Xürəməbad şəhərinə. Sonradan Xürəməbadda mübarizəni davam etdirdik, şahlıq rejiminə qarşı. 1954 - cü ilin avqust ayında İran şahı "Xızita" təşkil elədi, Amerika imperializmi ilə birlikdə. General Zahidi iş başına gəldi, başladılar repressiyaya. Hər yerdə mütləqə qatı adamları həps edirdilər. Mən də o dövrdə Sovetlər birliyinə pənah gətirdim öz ailəmlə birlikdə.

Hacı müəllim, sizin ölməz Molla Mustafa Barzani ilə görüşünüz necə və hansı şəraitdə olub?

Molla Mustafa Barzanini mən cənubi Azərbaycanda Təbriz şəhərində tanıdım. Pişəverinin göstərişi ilə general Kəbiri onun təchizatını təşkil etmək və maddi köməklik göstərişi vermişdi. Bu zaman Mustafa Barzani ilə Təbrizə bir getdik. General ilə birlikdə onun peşmərqələri təchiz eləmək üçün milli hökumətin göstərişini nəzərinə çatdırdıq və biz getdik Bokana. Saray kəndi

Molla Mustafanın qərarı idi. Şahın ordularından Saqqız, Banənin dağılıq hissəsini və Kürdüstan hücumlarının qarşısını alırdıq. Orada biz Molla Mustafanın tələblərini, müəyyən xahişlərini yazırdıq və Molla Mustafa Barzaninin peşmərqələrinə təchizat yardımı edirdik. Və bununla da biz bir il ərzində Molla Mustafa Barzani ilə təmasda olmuşduq. O zaman Barzan bölgəsinin Təğiabad kəndində yaşayan ermənilər köçüb getdilər Ermənistan. Onların kəndinin ixtiyarını verdilər Barzaninin hissələrinə. Onlar o kəndə yerləşdilər. Və bir hissəsini də Molla Mustafa Barzaninin xahişi ilə Surquz Üşnəbi tərəfə apardılar hansı ki, kürdlərlə azərbaycanlılar orda bərabər yaşayırdılar. Ancaq Tehran qoşunları fitnə-fəsadlarla, müəyyən hücumlar təşkil edirdi və onun hissələri də bu hücumların qarşısını almaqla bizə köməklik edirdi və Molla Mustafa Barzanini mən şəxsən bir yaxşı milli azadlıq hərəkatının rəhbəri kimi və xalqını istəyən bir lider kimi tanıyaraq ona böyük hörmətim var idi. O, həmişə öz fədailərinə, öz ətrafında olan peşmərqələrə öz ailəsi, balaları kimi qayğı göstərirdi. Elə qayğı biz tərəfdə yox idi. Barzaniyə General Kəbirinin xüsusi hörməti var idi. Biz nə lazım idisə-sursat, ərzaq, geyim Molla Mustafa Barzaninin hissələrinə çatdırırdıq. O vaxtlar Milli Azadlıq Hərəkatına pis münasibət var idi. Həmişə çalışırdılar ki, bizim Milli Azadlıq Hərəkatını şah əli ilə ləğv etsinlər. Buna da müəyyən dərəcədə müvəffəq olurdular. Lakin Molla Mustafa Barzani təslim olmadı. Yəni öz hissələri ilə Mahabad tərəfə, Pişnəbiyə cəkildi və orada şah qoşunları ilə vuruşdu. Şah ordusunun Sərhəng Əşrəfi var idi. Onun şahla əlaqəsi yaradıldı və Molla Mustafa Barzaniyə silahı yerə qoymağı təklif etdilər və ca-

TARİXLƏRİN SINAĞINDAN ÇIXMIŞ İKİ QARDAŞ XALQLARIN BİRLİYİ SARSILMAZDIR

vabında Barzani dedi ki, biz silahı yerə qoymayacağıq. Molla Mustafa özünün peşmərqələri ilə bir il müqavimət göstərdi və bu zaman Molla Mustafa Barzani Tehrana sifariş elədi ki, bizim müəyyən tələblərimizi yerinə yetirəsiniz biz qayıdacağıq İraqa. Şah onların tələblərini yerinə yetirdi, bir qədər silah-sursat verdi və dedi ki, gedin İraqa. Molla Mustafa Barzani və bizim fədailərdən də bir qismi onların tərkibində, kapitan Səfəri Qəhrəmani ilə birlikdə İraqa getdi və o vaxtlar baş nazir olan Nuri Səidin göstərişi ilə, yenə də kürd xalqına qarşı təzyiqlərə başladılar və onlar yenidən keçirlər Türkiyəyə. Orada da müqavimətə rast gəlirlər və keçirlər Şahtaxtına, Naxçıvana. Sonra da Sovet hökuməti onları Ağdam, Qubadlı, Ləçin ərazisinə yerləşdirir və silahlarını alırlar. Bundan sonra da onların mühacirət dövrü başlayır.

Müəyyən qüvvələr var idi ki, Molla Mustafa Barzaniyə bir lider kimi hörmət etmək əvəzinə bəzi çatışmayan cəhətlərlə üzləşdirdilər. Molla Mustafa Barzani sonra Xruşov hakimiyyətə gələndən sonra və İraqda 1958-ci ildə Əbdül Kərim Qasiminin İnqilabı olan dövrdə Nuri cəzalanır və Molla Mustafa yenidən qayıdır İraqa öz ailəsi və fədailəri ilə. Yenidən mübarizə aparırlar. Məmməd Arif hakimiyyət başına gəlir, yenə repressiya başlayır kürdlərə, türkmənlərə qarşı. Yenə Molla Mustafa Barzani təzədən nə isə İrana keçir və Kərəkdə fədailəri ilə müəyyən müddət yaşayır. Bu dövrdə Molla Mustafa Barzani xəstələnir və müalicəyə, Amerikaya gedir və mühacirətdə olarkən dünyasını dəyişir.

Hacı müəllim, Molla Mustafa Barzani xaraktercə sizin hafizənizdə necə qalıb. Siz onu necə təsvir edərdiniz?

-Çox yaxşı. Yaxşı adam idi. Öz fədailərinə, öz xalqına və Milli Azadlıq Hərəkatında iştirakına görə mənə çox müsbət təsir bağışladı. Öz xalqını çox istəyirdi və bir komandir kimi öz fədailərinə həmişə hörmət bəsləyirdi.

- Molla Mustafa Barzani Azərbaycandan niyə sürgün olundu Orta Asiyaya, bu haqda nə deyə bilərsiniz?

- Milli Azadlıq Hərəkatının liderinə qarşı burda təziqlər, qarşıdurmalar var idi. Və Molla Mustafa Barzani belə adamlara qarşı olduğu üçün onu və fədailərini Özbəkistana sürgün etdilər. O, çox həssas adam idi. Azərbaycanda olan repressiyalara qarşı çıxırdı. O da, o vaxtkı bəzi hökumət dairələrinin xoşuna gəlmirdi. Və o gördü ki, burada yaşamaq ona çətin olacaq. Ona görə də onları Daşkəndə sürgün etdilər. Və sonra Xruşov hakimiyyətə gələndən sonra getdi Moskva-yə, Belarus vəğzalıının yanında ona imarət verdilər. Və o, öz fədailəri ilə birlikdə orada yaşayırdı. Və onun ətrafında da yaxşı za-

bitlər var idi.

Mir Həci, Əziz Mahmudi və bir çox bacarıqlı peşmərqə, rəhbərlər idilər. Və ona görə də tələ onun da həyatında müəyyən mənfi rollar oynadı.

Məhəmməd Qazi hərəkatında Barzaninin rolu barədə nə deyə bilərsiniz?

Məhəmməd Qazi hərəkatında Barzaninin onunla münasibətləri pis deyildi. O, Azərbaycanın Kürdüstanla qərb cəbhəsini şah qoşunlarının hücumlarından qoruyurdu. Saqqız Banə və Saray onun qərarı idi. Mən orda gördüm ki, o öz fədailərinə, peşmərqələrinə necə diqqətlə qayğı göstərir.

Həmişə də onun peşmərqələri Barzaninin yolunda ölmə gedirdi.

Hacı müəllim, özünüz bilir-siniz uzun müddət istər kral olsun, istər faşist Səddam Hüseyn olsun, orada yaşayan xalqlara heç bir mənəvi və mədəni haq verməmişdilər. Bildiyiniz kimi mən bu yaxınlarda 2 aya qədər İraqda oldum. Və orda bir sıra az saylı xalqların nümayəndələri ilə görüşlərim oldu, o cümlədən türkmən partiya rəhbərləri ilə. Və 1991 - ci ildən bu xalqların birliyi nəticəsində Məsud Barzani və Cəlal Təlabaninin rəhbərliyi ilə Kürdüstan hökuməti yaranmışdır. Və orada yaşayan bütün azsaylı xalqlara mədəni muxtariyyət verilmişdir, o cümlədən türkmən qardaşlarımıza. Onların 17 - yə qədər orta məktəbi 15 - ə qədər siyasi partiyası, 10-a

qədər Mədəniyyət Mərkəzi təşkil olunmuşdur. Və Kürdüstan hökuməti hər partiya ayda 10 min dollar yardım edir. Bu quruluş haqqında nə deyə bilərsiniz?

Bu quruluş haqqında onu deyə bilərəm ki, Kürd xalqı dövlət quruluşuna müvəffəq olsalar, azadlıqlarını bərpa edə bilsələr çox gözəl olar. Amma imperializmin hiylələrinə uymasınlar. Diqqətli olsunlar. Onların azadlığı Cənubi Azərbaycanın azadlığı deməkdir. Burada bir sıra qüvvələr bunu dərk etməsələr də bu belədir. İmperializmin hiylələri cənubi Azərbaycanda bizim

başımıza çox oyun gətirdi. 30 minə yaxın cəsur oğlanlarımızı məhv etdi. Ona görə də ayıq olmaq lazımdır. Öz mənafeyləri naminə hər cür hiylələrə əl ata bilərlər. Və mən Kürd və türkmən xalqlarının birliyini təbrik edirəm. Doğrudan da belə bir quruluş əldə olunbsa möhkəm saxlasınlar. Mən onları təbrik edirəm və uğurlar arzulayıram.

Əgər bu gün Kürdüstan hökuməti Hacı müəllimi və ziyalılarımızı Kürdüstanə dəvət etsələr, dəvəti qəbul edərsinizmi?

- Mən gedəcəm ona görə ki, Məsud Barzaninin atasına xüsusi hörmətim olub. Onun dəvətini böyük məmnuniyyətlə qəbul edirəm.

Bu gün siz çıxışınızla Məsud Barzani cənablarına və Cəlal Təlabani cənablarına və İraq xalqına nə demək istərdiniz?

- Mən arzu edirəm ki, İraqda xarici qüvvələrin müdaxiləsi kəsilsin, qoysunlar ki, İraq xalqı özləri öz müqəddəratlarını həll etsinlər.

Mən Kürdüstan televiziya və radiosu ilə dəfələrlə 1905-ci ildən ta günümüze qədər ermənilərin başımıza açdığı bəlalardan söz açmışam.

Mən istərdim ki, Kürdüstan və Azərbaycan hökumətləri arasında dostluq əlaqəsi yaradılsın. Bu gün Ərbildə bir çox ölkələrin nümayəndəlikləri açılıb. Olmazmı Azərbaycanın nümayəndəliyi Ərbildə, türkmənlərin nümayəndəliyi Bakıda açılsın?

- Mənə elə gəlir ki, bəzi məsələlər öz həllini tapandan sonra qardaşlıq əlaqələri mütləq yaranacaqdır. Çünki, kürd və azərbaycan xalqları o qədər biri-birinə qaynayıb qarışmış ki, heç kəs azərbaycan və kürd xalqlarının birliyini poza bilməz.

Son olaraq Məsud Barzani və Cəlal Təlabani cənablarına nə arzu edərdiniz və onlardan nə istərdiniz?

- Əvvəla salamımı yetirərsiniz. Məsud Barzaninin qardaşı Loğman Barzanini çox yaxşı tanıyırdım. Atasını Molla Mustafa Barzani ilə bir yerdə görmüşdüm. Çox qoçaq, mübariz oğlan idi. Atasını da mübariz idi, allah atasına rəhmət eləsin. Və Təlabaniyə də, Barzaniyə də arzu edirəm ki, bir olsunlar, qüvvələrini birləşdirləsinlər. Hökumətlərini birləşdirləsinlər. Müvəffəqiyyət birlikdədir. İmperialist dövlətlərə heç vaxt belə bağlamaq olmaz.

Məndən bütün Kürdüstanlılara səmimi salam söyləyin.

Müsaibə üçün çox sağ olun.

Siz də sağ olun.

Müsaibəni apardı:

Tahir Süleyman

P.S. Hacı müəllim aramızda olmasa da, onun xatirələri hər zaman bizimlədir.

DÊMOKRASÎYA CENABÎ MESUD BARZANÎ HÊJAYÎ XELATA NOBÊLÊYE

Îro li Bakûrê Kurdistanê û Tirkîyayê "Pirsgireka kurd" li rojevêdaye.

Hokumeta Tirkîyayê, bona zext û zora gelên kurd, ji sazîyên YA -ê, yê herî girîng ji sistêma Başûrê Kurdistanê, ji dêmokrasîya rêzdarê hêja, Serokê Kurdistanê Azad, Cenabî Mesud Barzanî minaq hildane û hes dikin hine gavên dêmokrasîyê bavêjin. Lê nijatparêzên tirkên hemu gavan astengîyan derdixîne hole û bê şerm ji "bratîyê" gilî dikin. Lê çîrokên kalên xweye nijatparêziye kevnar hes nakin ji bîra xwe derînin, axatîya xwe ji dest berdin. Daxazîya wana, kurda wek herdem bi çavên piçûk dîtine. Lê ew hes nakin pêşketina kurda qebûl bikin, hes nakin dunya ji tîxnolojîya cîhanê piçûkbe, wekî dengê nijatîyên wan cîhan bibihîze, bibîne û bizanibe.

Bona wê jî pêwîste sazîyên, serok û rêberên kurda hişyar bin, ji buyerên dîroka Kurdistanê dersê hildin, şaşîyên kal û bavên me dubare nekin. Ser dew û dozên xwe qaîm bisekinin, her dem pişikîrêka hevdu bikin. Piyên xwe yek erdêxin, wekî rim rima dengên lingên azadîyê erdê wusa bihejîne wekî, dijmin ji vê hejê bilerize, biheje û bizanibe zext û zora gelên kurd û Kur-

distanê çîye. Bila bizanibin îdî gelên kurd hemu xandî û pêşketîne, rêberê û serokên gelek dewleta lawên mîrxasên gelê kurdin.

Belê jîyan berdewame, berxwedan jîyane, seva kîjan

axî gel xwîn dirêjînin ew Welate. Seva Kurdistanê şîrîn gelên kurd hezzar salin xwîn hildişînin, berxwe didin li Rojavayê Kurdistanê, Rojhilatê Kurdistanê, Bakurê Kurdistanê, Başûrê Kurdistanê xwîn dirêjînin wekî li Welatekî azad-da serbest ser bilind bişînin.

Belê, ev roj bi rêça dew û doza kurdên welatparêz, berzanîyan, yê herî girîng bi serkarîya mîrxasê gelê kurd, Gênerâlê Şerrê Çîyan, Melle

Mistefa Barzanîyê hertim zindî û berdewam kirina sîyaseta Wî, ji alîye Serokê hêja Mesud Barzanî, Başûrê Kurdistanê rêzgar buye. Lê ev rizgarî ser rewşa bîngeha dêmokrasîya cenabî Mesud Barzanî qaîm û

bixwazin jî, nexwazin jî hes dikin gavne dêmokrasî bavêjin.

Raste di sala 2004-a, cara ewlîn ez çûnê Kurdistanê Azad serkarên sazîyên tûrkmananva min hevdiştin çêkirin.

Ew digotin:

"Ji sala 1993-a gênerâlên Tirkîyayê me bi balafirava dibirine Hekarîyê, qerergeha eskerîyê. Plan proqrama didane ber me.

Yê ewlîn ew bû wekî, pîrsa Kurdistan neynîne ser zimanên xwe, kîjan tûrkman pîrsa Kurdistan bide xebatê ew ne tûrkmane.

Yê duyem, ala Kurdistanê qebûl mekin û neynin ser zimanê xwe.

Yê sêyem, ewe parlamêntoya Kurdistanê nas nekin û nebîne endam parlamênto.

Yê çarem, kurdava cîranîyê mekin, kî keça kurda lawên xwera stendîye bidin

berdan, kê keça xwe daye kurdan paš bînin. Pêwîste hun bizanibin li cîhanê netewe kurd tunene evana tirkê çîyanin.

Lê pêş van hemu buyeran, Serok Mesud Barzanî navên me tûrkmanam xiste lîsta parlamêntoya Îraqê û cara ewlîn ew em derxistine rêzên netewe. Beqî dêmokrasîya Barzanî em ketine Parlamêntoya Kurdistanê û xadî hemu mafên mirovahîyê bûn. Em hezzar cara kek Mesudra dibêjin

spas".

Belê, dewleta Tirkîyayê ber sîyaseta Mesud Barzanî teyax nekir, xwe nexaze jî hat di gel cenabî Mesud Barzanî, ber alaya Kurdistanêye sê rengîn rûnişt û ji Serokê hêja harîkarî xwast. Niha li Tirkîyayê nuneratîya Hokumeta Herêm hatîye vekirin, Ala rengîn li civat û meşada resmî tê bilind kirinê.

Eve sîyasat, eve Dêmokrasîya Barzanî, neyar nexaşîya xwe anî ber piyên xwe wekî harîkarîyê bidin "Pirsgireka kurd".

Ji ronahîya Dêmokrasîya Mesud Barzanî li Kurdistanê çiqas netewa kêmjimar hene, heqê dêmokrasîya wan hatî dayîn. Erebb, tûrkman, surîyanî, kildanî, asorî, ermenî kîjanî ku li Kurdistanê deh hezarin li parlamêntoyê cîk hatîye dayîn.

Em gumanin Şewqa Dêmokrasîya Serokê hêja cenabî Mesud Barzanî wê ronahî bide Rojhilata Navîn û dewletên cîhanê.

Serokên dewletan wê ji Dêmokrasîya Barzanî minaq hildin û tevî neteweyên kêmjimarên Kurdistanê, ji Sazîyên Cîhanê daxwaz bikin wekî, bona anîna haştî û azadîyê Xelata Nobêlê bidine Dêموکراتhez, Haştîxwaz û Sîyasatmedarê mezin cenabê Mesud Mistefa Barzanî.

Amade kar: Tahir Silêman

Hevpeyvînek taybet li gel Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanîva, li ser kurdên Sovêtêye berê

Me her wext, kurdên komara Sovêtêye berê, parçeyekê xwe zanî bûye.

-Çima Serokên Hokumeta Herema Kurdistanê, kurdên Sovêtêye berê, wusa ji kurdên Azerbaycanê bîr dikin?

Ev heqîqete wekê me kurdên Sovêtêye berê tû car bîr mekirîye. Me her wext, kurdên komara Sovêtêye berê, parçekê xwe zanîbûye. Lê hûn zanin heya sala 91-a dîktator çî zulm anîye serê gelê kurdên Îraqê, me nikaribûye tu elaqetî, tu dewletava çê bikin. Tu dewlet jî heqê me teleb nekiribûn û biştîgîrîyê bo me ne kiribûn. Me tu car bawar nedikir kurdên Sovêtê berê bîne Kurdistanê û vegerin.

Wextê zemanê Seddamê faşîst, dewletê xwînxwar, nedihîşt tu kesek bîn û herin. Niha kurd her cîyek bin, ku dijîn bila bizanibin em wana parçeyek xwe dizanin û em vacîbêd xwe dizanin, em wana xadî derên û piştîgîrîyê bikin.

-Ne wexte wekî, heremên Sovêtêye berê, wusa ji Azerbaycanê, kêderê kurd jîyan dikin, wan dewletava elaqetîyê çê bikin û bîngehek bavêjin. Ji boy çand û hunerên kurdan pêş bikeve?

-Mrovê ewlîn cenabê we hatîye Kurdistanê, wusa jî bradarên ku ji Kazakîstanê hatibun. Wan tiştên rexne we, tîlêvîzîyonê bang kir me qebûl kir. Niha em ciddî fikir dikin, cîhêt ku gelên me dêda dijîn, elaqetîya xwe wan dewletanva çêbikin. Em vê meseleyê, pîrsê qaîm war digirin û em kar li ser dikin û em hîvîdarin wekî, wexteke nêzîkda buroyan li wan welatan

vekin.

-Dewleta Sovêtê berê rewşekê wusa gran ser gelê meda danîye ku, vê granîyê zu-zu sivik kirin nabe. Hun zanin çend cara dewleta Sovêtêye berê, bi alîkarîya ermenîyan em ji cî û warên kal û bavên me nefî kirine, ermenî çend cara bere me dane? Pêwîste bizanibin gel pir asîmîlyasîya bûye û yê esafî mektebên û zanigehên zimanê kurdî ne buye. Dibe wekî zarokên kurdên Sovêtêye berê bînin, li Kurdistanê bixwînin, xilas bikin û vegerîne malên xwe û boy gelên xwe kar bikin?

-Tû dijiwari, muşkule ser vê meseleyî nîne, emê dew bikin, emê alîkarîya aborî bona wan bikin, çî lazîmbe em amadene, hazirin. Wextê hun vegerîyanê çendik dixwazin mamostafîya zmanê kurdî bixwînin, hînbîn, hûn wana bişînin Kurdistanê, bla bixwînin. Dîsa dibêjim, çî alîkarî lazîme emê wanara amade bikin.

-Dirokêda çend cara şerê ermenî û sîlmanîyê bûye, (ermenî tenê hemberî tîrka şer nekirîye, wê demê hemû gelên Îslam li Tirkîyayê jîyan dikir, tirk, kurd, ereb, laz, çerkez, fariz ji alîyên ermenîyan hatîne qetîl kirin. Paşê, Andiranîkê goh jêkirî, derbasî alîyê Rewanê dibin, wura jî des bi qetîlyama kurda û azerîya tîke. Ji wûra jî derbasî Azerbaycanê dibe Derelegezê, Zengezorê, Şerûrê qetîlyama kurda tîke. Li Azerbaycanê jî kurd, azerî, lezgî, taliş, lahic, ûdîn tîne qetîlyam kirin, bona wê jî em nav tîkin şerê sîlmanîyê û

ermenîyan) hûn zanin çawa Kurdistanê turkman û kurd cîkî jîyanê dike, wusa jî Azerbaycanê kurd û azerî cîkî jîyanê dikin. Di salên 1905-1908, 1932-1948, yê dawî sala 1989-a ermenî şerê Qerebaxê despêkir, tevî azerîyan sed hezar kurd ji cî warên kal û bavên wan bi zorê hatîne nefî kirin, wusa jî ji axên kurdan lê jîyan dikir kîjanîku digotin Kurdistanê Sor li Azerbaycanê, kurd û azerî derxistin, mal û milken wan şewûtandin, qîz-bûkên wan dîl birin. Kurdên Azerbaycanê belavî şeştşes nehîya bûne û ermenî 20 selef axên azerîyan girtîye.

-Cenabî Nêçîrvan Barzanî bi dîtîna sîyasî, çawa dibîne û bi kîjan rêyê ev pîrs dikare bê safî kirin, çareser kirin?

-Bî zane bûn û bawarîya me, çî azerî, çî kurd, çî ermenî her sê netwe jî milletekî zorî kevnê. Ewana Qafqazîyêda hezar salane, van mentegada dijîn, gerek mişkile nav wan derneketa, wekê mişkileyek jî heye, lazîme bi serekê sar, bi dialog kirin, vê meselê hell bikin. Bi tarîxêye muştîrekê zore kevn, tarîxa me zore kevnê, û jîyanêda gerek em nehêlin dijîminê me îstîfade bikin û ez vê tiştî ne tenê bona kurda dibêjim, ve tiştî azerîyara jî dibêjim, ermenîyanra jî dibêjim. Lazîme hevdu qebul kirin, van mesela bi dîalog hel bikin. Kutasiya hemu şerî bi dîalog hatîye safî kirin. Ji şer tu kes feyde ne dîye û wê nebîne. Ez gellên cîhanêra haştî hîvî dikim, usa jî gellên azerî u ermenîyanra.

-Cenabî Nêçîrvan Barzanî,

Herema Hokumeta Kurdistanê pir heqê dêmokrasîyê daye milletên kêmjimar û dînfî, turkmanan, assûrîyan, mesîhîyan, êzdîyan, ereban, ermenîyan, kildaniyan. Ez ser turkmanan disenim. Kurdistanê resmî û qêyrî resmî 18 partîyên turkmanan heye, sê radîo, 6 kanalên tîlêvîzîyonê, 20 mekteb, 8 navenda çandê, zanîgehên zmanê turkmanan. Hokumeta Kurdistanê alîkarîyê baş turkmanara dike, ev rewşeke dêmokrasîyêye û başe. Wûsa jî li Azerbaycanê Navenda Çanda Kurd û rojnama kurdî ronahî dibînin, lê hokumeta Azerbaycanê tu alîkarî nade wan. Nabe wekî, hokumeta Kurdistanê hokumeta Azerbaycanê bikevine elaqetîyê, ji boy turkmanan li Azerbaycanê navenda dostanîya "Turkmanan û Kurdan" vebe. Wûsa jî li Kurdistanê naven-dek boy dostanîya" Kurdan û Turkmanan" bê vekirin û elaqetîya dostanîya Kurdistanê û Azerbaycanê çêbe. Tarîxa cîhanêda

haştîya dostanîya çandê hanîye, tu tişt ne hanîye. Bi elaqetîya dostanîya "Kurd û Turkmana" bîngehekî candî, navbera herdu dewleta dibe bê çêkirin. Vê meseleyê hûn ça dibînin?

-Em dibînin ev fikîrekê zorî başe, em xêr hatîna vê fikîrê dikin û hazirin kû, dest bê kirina bikin. Tebê lazîme partîyên turkmanî herin Azerbaycanê û hun werên vêderê û elaqetî çêbin. Ji alîyê Dewleta Azerbaycanêva elaqetî bê çêkirin. Ez wusa zanim serokên partîya û çandên turkmanan wê vê fikîranva pir şabîn. Ev fikrên cenabê we pir başin, em vê fikrê pîroz dikin, dîsa gellên Azerbaycanê pir slav dikim, inşallah em bawarin elaqetîya dostanîyê wê bê çêkirin.

-Boy hevpeyvîne zor spas.

-Ez jî spasîya xûwe, wera dikim.

Hevpeyvîn ji bo malpera Netewe: Amadekar Tahir Silêman, îmîtyaz û sernivîsarê rojname "Diplomat"-ê.

1947-ci il. Mustafa Bərzani və onun kürd peşmərgələri Azərbaycanda

1946-cı ilin dekabrında İranda Mehabad respublikası süqut edir. İranın baş nazir Qəvame-Səltəne ilə Mehabadın lideri Qazi Məhəmməd arasında avqustda Tehranda bağlanmış razılaşma pozulur və şah qoşunları həm Təbrizi, həm də Mehabadı ələ keçirir. 1947-ci ilin 30 martında Qazi Məhəmməd, qardaşı Sədr Qazi və Mehabad respublikasının müdafiə naziri Seyf Qazi dar ağacından asılır.

Şah qoşunlarına qarşı müqaviməti yalnız respublikanın Baş komandanı, general Mustafa Bərzani davam etdirir. 44 yaşlı Bərzani sonunda qüvvələr nisbətinin bərabər olmadığını və məğlubiyyətin qaçılmazlığını anlayaraq İranı tərk etmək və SSRİ-yə keçmək qərarına gəlir. 1947-ci ilin iyununda o, silahlı dəstəsi ilə Naxçıvanla sərhədi keçərək Azərbaycan ərazisinə, Culfaya daxil olur. Beləliklə, Bərzaninin və tərəfdarlarının 12 il davam edən SSRİ dövrü başlayır. Həmin dövrün bir neçə ili Azərbaycan SSR-də keçir.

* * *

SSRİ ərazisində dəfələrlə Bərzani ilə ünsiyyətdə olmuş əfsanəvi Sovet əks-kəşfiyyatçısı Pavel Sudoplatov (1907-1996) özünün 1990-cı illərdə işiq üzü görən "Xüsusi əməliyyatlar" adlı memuarlarında xatırlayır: "Bərzani SSRİ-yə gəlməzdən bir müddət əvvəl İrandakı kürd üsyançıların rəhbərləri şahın qurduğu tələyə düşürlər: onlar danışıqlar üçün Tehrana çağırılır, burada həbs edilir və edam olunurlar. Yalnız Bərzani həmin qismətdən qaça

Qonşuların qeyri-adi hərbi fəallığının səbəbləri Moskva üçün sirr deyildi. Vasili Ryasnoyün həmin məruzəsində deyildi: "Əldə olunmuş bilgilərə görə, İran Kürdüstanında, Uşnu rayonunda (Urmiyə gölündən cənub-qərbə) 1947-ci ilin martından başlayaraq İran hökumət qoşunları ilə İraqdakı bərzan tayfasının tərk silah olmaqdan imtina etmiş üzvləri arasında hərbi əməliyyatlar başlayıb. Kürd bərzan tayfası 1945-ci ildə İraqdan köçərək İranda məskunlaşıb".

Beləliklə, əvvəl İraqda, sonra isə İranda məğlubiyyətə düşər olmuş molla Mustafa Bərzani kor dalana sıxışdırıldığını yaxşı anlayaraq yeganə qurtuluş yolunu Azərbaycan ərazisinə keçməkdə görürdü. Onun hərbi birlişmələri Maku yaxınlığında şah qoşunlarını məğlub edərək SSRİ sərhədinə doğru hərəkət etdirdilər.

Pavel Sudoplatov memuarlarında sərhəddə toplaşmış Bərzani tərəfdarlarının sayı barədə yazır: "Sərhədi keçən Bərzani tərəfdarlarının sayı 2 minə yaxın döyüşçüdən ibarət idi, elə bir o qədər də onların ailə üzvləri vardı". Ancaq digər Sovet əks-kəşfiyyatçısı - Vadim Udilov isə özünün "SSRİ-də terror aktları və təxribatlar" kitabında onların sayının 500 nəfər olduğunu yazır.

İyunun 15-də İran təyyarələrinin bombardmanı altında Araz çayı boyu sərhədə ilk kürd dəstəsi yaxınlaşır. Dəstdən 2 nəfər Sovet sahilinə keçərək Mustafa Bərzaninin Stalınə

keçməsinə göstəriş verir. Bu vaxt kürdlər silahlarının bir hissəsini İran tərəfdəki qamışlıqlarda gizlədərək sərhədi keçirlər. İyunun 19-da SSRİ Daxili işlər nazirliyi əməliyyatın

nəticələrinə dair Stalınə məlumat göndərir: "İyunun 18-i axşama qədər Molla Mustafa Bərzaninin başçılığı altında kürd dəstəsi Sovet ərazisinə keçib. Onların ümumi sayı 499 nəfərdir. Kürdlərdən götürüldü:

303 tüfəng, 5 avtomat, 55 tapança, 54 qumbara, 13 binokl, 13 min patron. Saxlanılmış kürdlər Naxçıvan şəhərinə aparılıb və burada sərhədçilərin mühafizəsi altındadırlar".

İran sərhəd komissarı tezliklə Sovet həmkarına müraciət yollayaraq Bərzani və tərəfdarlarının təhvil verilməsini təklif edir. Müraciətdə deyildi: "Dostluq münasibətlərimizin pozulmaması naminə xahiş edirik ki, 400 əclafı geri qaytarasız". Ancaq Sovet tərəfi bu xahişə məhəl qoymur. Bununla da, Bərzaninin və onun kürdlərinin əvvəlcə çox qısa müddət çəkəcəyi fərz edilən, ancaq 12 ilə qədər davam edən "Sovet dövrü" başlayır.

* * *

Bir müddət Culfada saxlandıqdan sonra, kürdlər Abşerond yerləşdirilir. Bərzani isə qısa müddət Şuşada qalır, sonra isə Bakıya köçürülür. Onun Sovet rəhbərliyinə "sosializm uğrunda mübarizəyə hazır olduğuna" dair söylədiyi nitqlər isə istər Miocəfər Bağirovda, istərsə də Moskvadan gələn emissarlarda xəffir ironiya doğurur. Sovet tərəfində əsas təəccüb yaradan cəhətlərdən biri kürdlərdə çox güclü inkişaf etmiş tayfa-nəsil münasibətləri idi. Onlar Bərzaniyə az qala ilahiləşdirildilər və bu cür geridə qalmış ictimai münasibətlərlə sosializm quruculuğuna dair vədlər qətiyyənlə bir-birinə uyuşmurdu.

Odur ki, Sovet rəhbərliyi bu arxaiik münasibətləri heç olmasa yumşaltmaq, kürdlərin cəmiyyətə assimilyasiyasına nail olmaq üçün hətta kürdləri Bərzanidən bacardıqca təcrid də edirdi. Üstəlik, kürdlərin arasında kommunist təbliğatı aparmaq, yaxud oraya öz adamlarını salmaq cəhdləri də uğur gətirmirdi - kürdlər yadlar üçün qapalı idilər. Bununla bağlı, Pavel

Sudoplatov bir epizodu da xatırlayır - artıq Daşkənddə olanda onların Bərzaninin əhatəsinə informator yerləşdirmək cəhdləri həmin şəxsin izsiz-tozsuz yoxa çıxması ilə nəticələnir.

* * *

1947-ci ilin payızında Sudoplatov Bərzani ilə görüşüb danışmaq üçün nazir Abakumov tərəfindən Bakıya göndərilir. O, memuarlarında bu barədə yazır:

"Mən Bərzaniyə TASS-ın (Sovet İttifaqı Teleqraf Agentliyi) baş direktorunun muavini və Sovet hökumətinin nümayəndəsi kimi təqdim olundum. əyatımda ilk dəfə idi ki, əsl feodal ilə rastlaşdım. Bununla belə, Bərzani mənə fərasətli siyasətçi və təcrübəli hərbi rəhbər təsiri yaratdı. O dedi ki, son yüz ildə kürdlər farslara, iraqlılara, türklərə və ingilislərə qarşı 80 dəfə üsyan qaldırıb və onların 60-ından çoxunda kömək üçün Rusiyaya müraciət edərək adətən yardım alıblar. Cavab olaraq mən elan etdim ki, Sovet tərəfi Bərzaninin və onun zabitlərinin bizim hərbi məktəb və akademiyaımızda xüsusi təlim keçməsinə razıdır. Həm də ona bildirdim ki, kürdlərin Azərbaycandan Orta Asiyaya köçürülməsi müvəqqəti xarakter daşıyır və onların Kürdüstanı qayıtmaqları üçün şərait yetişənə qədər davam edəcək..."

Sudoplatov xatirələrində daha bir maraqlı məqama toxunur: "Abakumov mənə Bərzani ilə söhbətlərin nəticələrini, habelə Stalinin kürdlərin hərbi tədris müəssisələrində təhsil almalarına razılıq verdiyini Mircəfər Bağirovla bölüşməyi qadağan etmişdi. Məsələ ondadır ki, Bağirov Bərzanidən və onun adamlarından İran Azərbaycanında vəziyyəti destabilizasiya etmək üçün yararlanmaq niyyətindəydi. Ancaq Moskvada fərz edirdilər ki, Bərzani İranda yox, məhz İraqda daha lazımlı ola bilər - oradakı ingilis-pərəst rejimi devirmək üçün..."

* * *

1947-ci ilin oktyabrında Bərzani Azərbaycan kommunistlərinin rəhbəri Bağirova öz məktub-memorandumunu yollayır. O, Bağirovdan aşağıdakı məsələlərə münasibət bildirməsini xahiş edir:

"1. Tərəfdarlarım ilə görüşməyə icazə verilməsi.

2. Onların təhsili üçün şəraitin yaradılması.

3. Aylıq bülletenin çapının təşkil edilməsi.

4. BMT-yə kürdlərə münasibətdə yeridilən ədalətsiz siyasətlə bağlı şikayətin göndərilməsi.

5. Stalinlə görüşün təşkil olunması".

Noyabrın 15-də o, Bağirova daha bir məktub yollayır. Bərzani məktubunda Bağirovu "Şərq xalqlarının rəhbəri" adlandırır. "Biz taleyimizi Sovet dövləti ilə bağlamağı vacib saydıq, çünki, bu hakimiyyət azadlığın dayağı və xalqların ümididir", - Bərzani yazır. Həmin məktubunda o, "çox məşəqqətli, incidilmiş və təhqir olunmuş vəziyyətə düşən azadlıq hərəkatı döyüşçülərinə diqqət ayırmasını" xahiş edir.

Məmməd Süleymanov

bilir. Şah onu danışıqlara dəvət edəndə, Bərzani cavab verir ki, yalnız bir halda Tehrana gələ bilər - əgər şah özünün ailəsini girov kimi Bərzaninin mənzil-qəragahına göndərsə. Şahla ilkin danışıqlar davam edən müddətdə isə o, qüvvələrinin böyük hissəsini İranın şimal rayonlarına, SSRİ ilə sərhədin yaxınlığına yerləşdirir".

1947-ci ilin iyununda SSRİ Daxili işlər nazirinin müavini Vasili Ryasnoy Stalınə məruzə edir: "Bu ilin 15 iyununda Naxçıvan 41-ci sərhəd dəstəsinin hərbi müşahidəsinə görə, Sovet-İran sərhədindən cənub-qərbində İran təyyarələri peyda olaraq Ağgöl gölündən (İran) cənuba doğru uçuşlar keçirib. Onlar bizim ərazilərimizə 200 metrə qədər məsafədə daxil olublar. Elə həmin dövrdə bir neçə bomba partlayışı da qeydə alınıb".

məktubunu sərhəd komissarına təqdim edir. Ancaq Moskvadan cavab gecikir. 16 iyununda şəhər tezdən İran sərhədində öz şəxsi mühafizəçilərinin əhatəsində Bərzani də peyda olur və dəstəsinin SSRİ-yə üzüb keçməsinə icazə üçün danışıqlar aparmaq istəyir. Ancaq sərhədçilərə yalnız bir tapşırıq verilmişdi: diskussiyaya girməmək, sərhədi pozan kürdləri isə saxlamaq və tərk silah etmək.

İyunun 17-də kürdlərin vəziyyəti daha da çarəsizləşir və Araz çayı ilə əvvəlcə yaralılar və taqətdən düşən bir qrup silahlı keçərək Naxçıvan ərazisinə daxil olur. Bu 160 nəfərdən 40 odlu silah götürülür. Çayın o biri sahilindən müşahidə aparan Bərzani öz tərəfdarlarının sərhədçilər tərəfindən atəşə tutulmadığını gördükdə, iyunun 18-də dəstəsinin qalan üzvlərinin də çayı

1947-ci il. Bağirov və Bərzani. Kürd Peşmərgələrinin Bakıdan köçürülməsi

Kürd xalqının əfsanəvi lideri, general Molla Mustafa Bərzaninin ölümündən 39 il ötdü

Azərbaycanda olduğu dövrdə Mustafa Bərzaninin burada yaşayan kürdlərlə çoxsaylı görüşləri təşkil olunur, habelə o, Ermənistandakı kürdlərlə tanış olmaq üçün dəfələrlə Yerevana gedir. Onun təklifləri sayəsində Bakıda kürd yazıçı və şairlərinin əsərləri çap olunur, Yerevanda isə kürd radiosu açılır və 1937-ci ildə bağlanmış kürd dilində qəzet bərpa edilir. Həmin dövrdə Yerevan pedaqoji məktəbində kürd fakültəsi açılır, Ermənistan Dövlət nəşriyyatında ("Armqosizdat") isə kürd dilində ədəbiyyatın nəşri üzrə xüsusi komissiya yaradılır. Bu da hamısı deyil: Ermənistan Yazıçılar İttifaqının tərkibində kürd seksiyası, Ermənistan Elmlər Akademiyasında kürdsünaslıq bölməsi, Yerevan universitetində isə kürdoloji fakültə yaradılır. Azərbaycana nisbətən, Ermənistanda kürdlərlə bağlı tədbir və yeniliklərin çoxluğunu isə yaqin ki, Mirçəfər Bağirovun Bərzaniyə olan nisbətən inamsız münasibəti ilə əlaqələndirmək olar.

Bərzaninin daha bir ideyası Azərbaycan ərazisində Kürd muxtar rayonunu bərpa etmək idi. Məlum olduğu kimi, vaxtilə Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Zəngilan, Füzuli, Cəbrayıl və Şuşa rayonlarının ərazisində "Qırmızı Kürdüstan" mövcud idi. Sonralar ləğv olunan həmin strukturun yenidən yaradılması ideyası istər Moskvada, istərsə də Bakıda

ay vaxt, silah-sursat verilməsini, hərbi təlimlər üçün şərait, sonra da İrana qayıtmaq üçün icazə verilməsini xahiş edir. İrandan təslimçi qaçışın revansını götürmək ideyası həm Moskva, həm də Bakıda partiya rəhbərliyinin xoşuna gəlir. 1949-cu ildə DİN-in Stalinə məruzəsində bu barədə deyilir: "Mustafa Bərzaninin arzularına uyğun olaraq Azərbaycan KP(b) MK-nin katibi yoldaş Bağirov hökumətə Bərzaninin dəstəsinin Xəzər dənizi sahilindəki düşərgələrdən birində yerləşdirmək, onları ərzaq və sursatla təmin etmək, habelə şəxsi heyəti hərbi işə öyrətmək barədə təkliflər verib".

Hökumət müvafiq qərarı qəbul edir. Həmin qərara əsasən, Bərzaninin dəstəsindən 3 atıcı bölük, artilleriya batareyası, minaaticı batareya, minaax-taran taqım, rabitə və tank taqımları formalaşdırılır. SSRİ Silahlı qüvvələri Nazirliyindən şəxsi heyətə təlim keçmək üçün 25 zabıt göndərilir.

Elə görünür ki, SSRİ Bərzaninin dəstəsindən ordu özəyi kimi istifadə etməklə miqyasca böyük olmayan müharibəyə hazırlaşır. Əks halda onun əsgərlərindən tankçı hazırlamaq nəyə gərəkdir?! Ancaq çox tezliklə bəlli olur ki, Sovet rəhbərliyi kürd xalqının planlarını qətiyyənlə düzgün anlamayıb: Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin (DTN) Moskvaya məlumatında göstərilir ki, Bərzaninin şeyx komissar-

ərazisindən çıxarılсын və bacardıqca İranla sərhəddən uzaqda yerləşdirilsin..."

Bağirovun təklifi yetərli olur. SSRİ Nazirlər Sovetinin 1948-ci il 9 avqust tarixli qərarına əsasən DİN tərəfindən Bərzaninin dəstəsinin Bakıdan çıxarılaraq Özbəkistan SSR ərazisinə, Daşkənd dəmir yolunun Verxneye-Komsomolskoe stansiyasına daşınmasına başlanılır. Bakıdan kürdlərin çıxarılması birdəfəlik aksiya kimi yox, hissə-hissə, xırda dəstələr halında icra olunur. Onlar yeni ərazidə kolxozlarda yerləşdirilir, eyni zamanda burada hərbi təlimləri keçmək üçün şərait də yaradılır. DİN-in məruzəsində qeyd olunur ki, 1948-ci ilin sonunda Mustafa Bərzanin Özbəkistan kommunistlərinin başçısı Yusupovla görüşü olur və həmin görüşdə Bərzani öz dəstəsinin şəraitindən narazılığını bildirərək vəziyyətin və gələcək planların müzakirəsi üçün Stalinlə görüşü təşkil etməyi Yusupovdan xahiş edir.

Göründüyü kimi, Sovet hökuməti Bərzaninin heç də "kommunizm qurucusu" olmadığını aydınlaşdıraraq kimi kürdlərin Bakıdan uzaqlaşdırılmasını qərarına gəlir. Yəni, bu siyasi oyunda hər kəsin öz mənafeyi vardı, üstəlik bu mənafehlər üst-üstə düşmürdü. Həmin dövrdə (ta 1950-ci illərin ortalarına qədər) kürdlər Yaxın Şərqdə SSRİ-nin yeganə müttəfiqi idi və Moskva onlardan istər İraqda, istərsə də Suriyada Qərbə qarşı yararlanmaq niyyətindəydi. Bərzani isə öz növbəsində ya İranda, ya da İraqda müstəqil Kürdüstan dövləti qurmaq üçün əlləşirdi.

***

DİN-in məruzəsindən də görünür ki, Bərzaninin dəstəsinin Azərbaycandan kənarlaşdırılmasında maraqlı olan şəxslərdən biri məhz Bağirov idi. Kürd müəlliflər tərəfindən yazılmış "Mustafa Bərzani" bioqrafik kitabında da bu versiya vurğulanır. Kitabdan bir epizod:

"Bərzani tərəfdarları özlərinin Orta Asiyaya sürgün olunmalarını repressiya

kimi qəbul edirlər və Bağirovla Bərzani arasındakı münasibətlərin pisləşməsi ilə əlaqələndirirlər. Məsələn, onlar Daşkənddə Orduxan Cəlilə belə bir əhvalat danışır: "Bağirovun ad günündə bayram süfrəsi arxasında yubilyarın yaxınları ilə bərabər "Tudə"nin MK-nin katibi Pişəvəri və general Bərzani də əyləşibmiş. Şən söhbətlər və sağlıqlardan sonra Bağirov hiss edir ki, Bərzani çox qayğılıdır və üzünü ona çevirərək soruşur: "Niyə heç nə yemirsən?" Bərzani isə cavab olaraq yoldaşları ac və yoxsul olduğu bi vaxtda SSRİ-yə əylənmək üçün gəlmədiyini söyləyir. Məhz həmin məclisdən bir qədər sonra kürdlər Bakıdan çıxarıldığından Bərzani tərəfdarları köçürülmə əməliyyatının Bağirovun onlara qarşı münasibətinin soyuması ilə bağlayırlar". Belədir, ya yox? – hökm vermək çətindir. Fakt odur ki, kürdlər Özbəkistan kolxozlarından, bir hissəsi isə Altay vilayətində yerləşdirilir. Bərzani narazılığını Stalinə yazdığı məktublarla ifadə edir. O, Stalinə 72 məktub yazır, ancaq heç bir cavab almır. Bərzani fərz edir ki, məktublar Stalinə gedib çatmır, odur ki, qonşuluqda yaşayan bir qadından Moskvaya getməyi və məktubu orada poçt qutusuna salmağı xahiş edir. Kürdlərin həmin vaxtlardakı narazılıqlarını sonralar Xruşşovla görüşündə Bərzani zarafatla bu cür ifadə edəcəkdə: "Mən 5 dövlətə qarşı vuruşmalı olmuşam – İraq, İran, Türkiyə, Azərbaycan və Özbəkistana qarşı". Bəzi kürd tarixçiləri Bağirovun Bərzaniyə qarşı intriqalar apardığını və bu işdə Beriyanın xidmətindən yararlandığını yazır. Ancaq Pavel Sudoplatovun xatirələrindən də görünür ki, Stalinin xarici siyasət sahəsində böyük ümidlər bağladığı Bərzani ilə çətin ki Beriya və Bağirov açıq qarşıdurma keçərdilər. Sudoplatova, görə, kürdlərin Azərbaycandan Özbəkistana köçürülməsi ideyası başdan ayağa Moskvanın ideyası idi və SSRİ-nin Yaxın Şərqə maraqlarının soyuması fonunda bu addım siyasi cəhətdən düzgün addımdı. Sudoplatov yazır: "Mən Yusupovun kabinetinə Bərzaninin başçılığı altında İrandan Azərbaycana qaçmış 3000 kürdün məskunlaşdırılması təklifi ilə gəlmişdim. Onları Qafqazda saxlamaq çox təhlükəli idi, odur ki, rəhbərlik kürdləri Özbəkistana köçürmək qərarına gəlmişdi..."

***

Kürdlərin Özbəkistan dövrü 1958-ci ilə qədər – İraqda 14 iyulda kral II Feysəlin devrilməsinə qədər davam edir. Mütləqiyyətin süqutundan sonra molla Mustafa Bərzani İraqa dönür...

Məmməd Süleymanov

neqativ qarşılanır. O cümlədən, Mirçəfər Bağirov həmin ideyaya böyük skepsislə yanaşırdı, Bərzaninin öz millətinin nümayəndələrinə nəzarət istəyini isə onun "öz xanlığını yaratmaq" cəhdi kimi qiymətləndirirdi. Ümumiyyətlə, kürd xalqında olan arxaik tayfa münasibətləri və sərt iyerarxiya Mirçəfər Bağirovun tənqidinə səbəb olur.

Bərzaninin digər istəyi isə İraqa döndəndən sonra orada Kürdüstan dövləti yaratmaq barədə Stalini yola gətirmək idi. Sudoplatovun memuarlarından bəlli olur ki, Stalin həmin ideyaya da qol çəkmir.

***

Vadim Udilov "SSRİ-də terror aktları və təxribatlar" kitabında yazır: "Bərzani bəyan edir ki, İran hakimiyyətinə qarşı mübarizəni davam etdirmək niyyətindədir və Sovet hökumətindən onun dəstəsinə istirahət üçün bir neçə

ları inancılı kürdlər, həmçinin azərbaycanlılar qarşısında xütbələrlə çıxış etməklə onları heç də Sovet hakimiyyətini sevməyə çağırırdılar. Yəni, söhbət teokratik bir iyerarxiyadan gedir, Bərzaninin Sovet quruluşu haqda söylədiyi pafoslu kəlmələr isə niyyətlərini ört-basdır etmək fəndindən başqa bir şey deyilmiş.

DİN-in Stalinə məruzəsində deyilir: "Bir müddət sonra agentura yolu ilə müəyyən edildi ki, Mustafa Bərzani siyasi savadsız şəxs olmaqla bərabər, kürd tayfalarını birləşdirərək onlardan knyazlıq qurmaq və bu knyazlığın rəhbəri olmaq niyyətindədir. O, SSRİ-də olduğu dövrə onun heç nəyə öhdəlik götürmədiyi müvəqqəti bir təzahür kimi baxır. Bu cür əhval-ruhiyyəni nəzərə alaraq yoldaş Bağirov hökumət qarşısında məsələ qaldıraraq ki, kürd xalqının dəstələri Azərbaycan SSR

“Diplomat” qəzetinin arxivindən

1947-ci ildə kürd xalqının qəhrəman oğlu Molla Mustafa Bərzani 504 Peşmərqəsi ilə Azərbaycan pənah gətirmişdir

Qəhrəman kürd xalqı hər zaman dar gündə Azərbaycan xalqına arxa və dayaq olmuşdur

Əmrəl Ləhrudi
Müsahibim 1946-cı ildə Pişəvəri ilə birlikdə Azərbaycana gələn, hazırda ADF-si MK-sının sədri Əmrəl bəy Ləhrudidir.

-Əmrəl müəllim, xahiş edirik Molla Mustafa Barzani haqqında xatirələrinizi danışsınız.

-Molla Mustafa Barzaninin qəhrəmanlığı haqqında, istər o tayda, istərsə də bu tayda çox eşitmişdim.O, bütün döyüşlərdən qalib çıxırdı, çünki onun peşmərqələri könüllü ona qoşulmuşdular və hamısı da çalışırdı ki, ondan qabaq döyüş meydanına atılsın. Onların bu cür döyüş taktikası hər zaman düşməni qaçmağa məcbur edirdi. Peşmərqələr ölümü özlərinə şərəf bilirdilər.

SSRİ-nin xəyanətindən sonra Pişəvəri Molla Mustafa Barzanini eşitmədi Bakıya gəldi və gəldiyi gündən də gəlməyinə peşman olmuşdu. Geri qayıtmaq planı üzərində işləyib partizan hərəkəti başlatmaq istəyirdi. Ona görə Mahabada adam göndərdi. Lakin, gec idi. Molla Mustafa Barzani 1947-ci ildə Təbrizdə olan Sovet konsulxanasına müraciət edir, silahlı mübarizəsini davam etdirmək üçün məsləhətləşmələr aparır. Səfirin müavini -vitse konsul Nuriyev məsləhət görür ki, iş-işdən keçib, daha silahlı mübarizə vaxtı deyil, bu məsələnin üzərindən keçməyə çalışsın.Bu xatirəni mənə konsulxanada Molla Mustafa Barzani ilə görüşən bir yoldaş söyləmişdi. Molla Mustafa Barzani çox çətinliklərlə rastlaşmışdı. İran Kürdüstanından İraq Kürdüstanına, İraq Kürdüstanından Türkiyə Kürdüstanına, oradan da yenə İran Kürdüstanına keçmiş və Araz çayını keçib Naxçıvana gəlir. Orada onu çox gözəl və səmimi qarşılayırlar, yer verirlər. Bir neçə gündən sonra peşmərqələri ilə birlikdə Bakıya gətirirlər.Bir müddətdən sonra onları Özbəkistana göndərirlər.

Bakıda olarkən, onun dostu Qulam Danışkian Molla Mustafa Barzani haqqında gözəl xatirələr söyləyirdi.Bir xatirəsində o deyirdi:

Bir gün Mir Cəfər Bağirov hamımızı qonaq çağırmışdı. Molla

Mustafa Barzani də həmin qonaqlıqda iştirak edirdi.Masanın üstünə hər cür ləzzət xörəkləri düzülmüşdü. Hamı yeməyə başladı, Molla Mustafa Barzani isə əlini yeməyə uzatmadı. Bunu gören Mir Cəfər Bağirov soruşdu ki, bu gözəl xörəklərdən nə üçün yemirsen?

Molla Mustafa Barzani cavab verir ki, peşmərqələri azuqə sarıdan çətinlik çəkirlər, onların rahatlığı olmadan mən yemək yeyə bilmərəm,yemək boğazımdan keçməz.

Qulam Yəhya deyirdi ki, həmin günü bütün azuqələrdən hazırlayıb peşmərqələrə apardılar. Molla Mustafa Barzaninin o hərəkətinə görə bütün peşmərqələri geyim-keçimlə də təmin etdilər. Molla Mustafa Barzaninin mərdliyi, kişiliyi, qəhrəmanlığı gözümün qabağındadır. Öz gördüklərimdən başqa Qulam Yəhya da onun haqqında çox əhəmiyyətli xatirələr söyləyirdi.

-Əmrəl müəllim, Qulam Yəhya kim idi?

-Qulam Yəhya Zəncan cəbhəsinin danışkanı idi. 1945-ci ildə Azərbaycan Demokratik Fırqəsi MK-nın üzvü idi. Hərbi nazirin müavini sayılırdı. Zəncan cəbhəsinin komandanı, fərmandarı idi. İran qoşunlarında Zülfüqari bəndəsinin dəstələri ilə vuruşurdu, bir addım da geri çəkilmirdi. O da

oxuyurdur. Məktəbimiz Minsk meydanına yaxın yerdə yerləşirdi. Biz məktəbin ikinci mərtəbəsində dərs keçirdik. Tənəffüsə çıxanda gördüm ki, Molla Mustafa Barzani dəhlizin o biri başında durub. Onun qəhrəmanlığı haqqında o qədər danışmışdılar ki, gören kimi tanıdım.Əlində uzun bir qəlyan var idi, onu tüstülədir. Molla Mustafa Barzani tək oxuyurdu, onunla fərdi qaydada məşğul olurdular. Müəllim və dilmancı onunla tək bir otaqda bütün fənnlər üzrə dərs keçirdilər. Bir tələbə olaraq onu hər tərəfli bir diplomat kimi hazırlayırdılar. Üç il biz partiya məktəbində oxuduq.

- Əmrəl müəllim, bu üç ildə dəyərli bir xatirə yadınızda qalıbmı?

-Birinci əsas xatirəm odur ki, Molla Mustafa Barzani hər gün dərsdən sonra saat 4-5-də Moskvanın Qorki küçəsi ilə paralel bir küçə vardı, o küçə ilə 4-5-saat piyada gəzərdi və bir böyük dürbin də həmişə çiynində olardı. Bir dəfə biz ondan soruşduq ki, bir belə piyada gəzirsən, bəs dürbin nəyinə lazımdır? O, dedi ki, dürbin mənim cəbhə yoldaşımdır, ona görə də onu hər zaman özümə gəzdirirəm. Piyada gəzməyimin səbəbi də odur ki, mən mütləq Kürdüstan dağlarına gedib inqilabi mübarizəni davam etdirəcəyəm. Bu dürbin də o mübarizədə

özüm də bir neçə dəfə o evə getmiş, onlarla birlikdə olmuşdum. Çox gözəl, hər şeylə təmin olunmuş bir ev idi. Çarpayı qoyulmamışdı, çünki darısqal olardı.

Barzanini birbaşa İraqa dəvət etdi. Sovet hökuməti Molla Mustafa Barzaniyə xüsusi təyyarə verdi. O, Moskvadan Praqaya, oradan da birbaşa Dəməşqə, Dəməşqdən isə

Molla Mustafa Barzani

Ona görə də təxtixanə yox idi. Yerə xalı-xalça döşənmişdi. Hamı uzanıb onun üstündə yatardı. Peşmərqələrdən 10-15 nəfər partiya məktəbində oxuyurdular. Onların hamısı cavan oğlanlar idilər.

Bağdada gedir. Onu Əbdülkərim Qasimi özü çox dəbdəbə ilə qarşılayır, ona bir qəsr verir. Molla Mustafa Barzani ailəsi ilə o qəsrdə yaşamağa başlayır. O, 1963-cü ilə qədər Ə.Qasiminin müşaviri olur. 1963-cü ildə Ə.Qasimiyə qarşı general Arif qardaşları üsyan qaldırırlar və hakimiyyəti ələ alırlar. Onlar kürd xalqına qarşı da çıxırlar.Ona görə də Molla Mustafa Barzani ətrafı ilə birlikdə dağlara çəkilir, Kürdüstanda öz iqamətgahını bərqərar edir. Bu mənim eşitdiyim və bildiyim dəqiq məlumatlardır.

Moskvada oxuyan peşmərqələrdən birinin adı dəqiq yadımdadır, adı Əli idi. O, şəkil çəkən idi. Bütün ləvazimatı var idi. Mən də bir fotoaparat aldım. Əli bu işdə mənə yardımçı oldu. O vaxtan mən də həvəskar oldum.

Onların indi harada olmasından, yaşayıb-yaşamamasından xəbərim yoxdur. Əgər sağ-salamatdırlarsa buradan onlara salam söyləyirəm. Molla Mustafa Barzani doğrudan da Kürdüstana getdi və dünyasını dəyişən günə qədər mübarizəsini davam etdirdi və mən çox şadam ki, oğlu Məsud Barzani cənabları onun mübarizəsini davam etdirdi və ölməz Molla Mustafa Barzaninin arzularını həyata keçirdi.Bu müqəddəs işdə onlara, kürd xalqına böyük müvəffəqiyyətlər arzulayıram.

Sağlıq olsun, qismət olsa o böyük şəxsiyyətin qəbrini ziyarət etməyə və Məsud Barzani cənablarını görmək, xatirələrini onunla bölüşmək istəyirəm.Mən, bütün Kürdüstan xalqına səmimi salamlarımı göndərirəm.

Tahir SÜLEYMAN

Molla Mustafa Barzani kimi qorxmaz, qəhrəman, sözünün üstündə duran adam idi. İrandan gələndə mühacirləri yerləşdirmək ona həvalə edilmişdi. Azərbaycanın 30 rayonunda mühacirlər yerləşdirilmişdir. Bu iş bilavasitə bir il çəkdi. 1959-cu ildə Azərbaycan Demokratik Fırqəsinin sədri seçildi, 1985-ci ilə qədər o vəzifədə qaldı, sonra dünyasını dəyişdi. Mən Gəncədə olduğum üçün Molla Mustafa Barzanini Bakıda görə bilmədim.Onu ancaq 1955-ci ildə Moskvada Partiya Məktəbində gördüm. Məni və Muxtar Dədəqani adında bir firqə kadrosunu firqə göndərmişdi, orada

əvvəlcə olduğu kimi indi də yaxın köməkçim olacaqdır. Gəzməyim isə ona görədir ki, burada ayaqlarım tutulmasın, dağlarda düşməne qarşı döyüşən zaman titrəməsin, qüvvədən düşməsin, möhkəm olsun. İkinci xatirəm odur ki, Minski küçəsində ona 6 otaqlı bir ev vermişdilər. Demək olar ki, o ev Molla Mustafa Barzaninin müsafirxanası idi. Daşkənddən və başqa yerlərdən gələn peşmərqələr həmin o evdə yeyib-ıçır, deyib-gülər, yatardılar. Qruplar bir-birini əvəz edərdi. Molla Mustafa Barzani daimi onlarla birlikdə olardı. O, həyatını onlarsız təsəvvür etməzd. Mən

Onlardan çoxu həmin məktəbdə dərs deyən cavan qızlarla evləndilər. Əbdülkərim Qasiminin dövlət çevrilişindən sonra Bəsrədən böyük bir gəmi göndərdilər, İraqdan mühacir düşmüş peşmərqələri geri dəvət etdilər. Onlar gedən zaman evləndikləri qadınları da özləriylə bərabər apardılar.

-Hansı yol ilə getdilər?

-Onlar Qara dənizdən çıxdılar Aralıq dənizinə,oradan Oman dənizi ilə Bəsrə körfəzinə getdilər.

- O zaman İraq rəhbəri kim idi?

-Əbdülkərim Qasimi idi.O 1958-ci ildə Molla Mustafa

Nêçîrvan Barzanî: Em ji bo piştewaniya leşkerî û mirovî spasiya Almanyayê dikin

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî bi şandeke Parlamentoya

Almanyayê re civiya û ragihand, ew spasiya Almanyayê dikin ku erkên xwe yên leşkerî û mirovî li Iraq û Herêma Kurdistanê dirêj kiriye. Di çarçoveya duyemîn roja Konferansa Asayîşa Munchenê de, Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî bi şandeke Parlamentoya Almanyayê ya bi serokatîya Cîgirê Serokê Komîteya Derve Thomas Erndl re civiya.

Di civînê de behsa peywendiyên Almaniya li gel Iraq û Herêma Kurdistanê, pirsgrîkên Hewlêr-Bexdayê, şerê dijî terorîstan û metirsiya DAIŞê û pêwendiyên Iraq û Herêma Kurdistanê ligel welatên cîran û navçeyê hatin gotûbêj kirin.

Nêçîrvan Barzanî ji bo piştewaniya serbazî û mirovî li Iraq û Herêma Kurdistanê û berfirehkirina erkê hêzên xwe di çarçoveya hevpeymanîya navdewletî ya li Iraq û Herêma Kurdistanê de, herwiha naskirina komkujîya Ezdîyan wek jenosîd spasiya Almaniya û parlamentoya wê kir. Şanda parlamentoya Almanyayê rol û bandora Herêma Kurdistanê di şerê li dijî terorîstan û têkşikandina DAIŞê de bilind nixand û dîbare kir ku Almaniya weke hevkar li peywendîya Îraq û Herêma Kurdistanê dinêre û piştgiriya aştî û aramiya Îraq û Herêma Kurdistanê û çareserîya aloziyê dike.

KDP.info

Balyoza Amerîka: Serdana şanda Kurdistanê ya Bexdayê serkeftî bû

Balyoza Amerîka ya Iraqê Alina Romanowski li ser serdana dawî ya şanda Herêma Kurdistanê bo Bexdayê peyamek belav kir û ragihand, ew serdan serkeftî bû.

Balyoza Amerîka li Iraqê Alina Romanowski îro 21ê Sibatê li ser Twittera peyamek li ser şanda danûstankar a Herêma Kurdistanê ku ji bo çareserkirina kêşeyan serdana Bexdayê kiribû, peyamek belav kir.

Romanowski di peyama xwe de got, çareserkirina kêşeyên hilawistî yên di navbera her du alîyan de dê xizmeta berjewendiyên netewî yên Iraqê bike û diyar kir, serdana dawiyê ya şanda Herêma Kurdistanê bo Bexdayê ji bo gotûbêj kirina bûdçe û pirsên petrol û gazê serkeftî bû û wê ligel serbixwebûna sektora enerjîyê parastina aramiya herêmê bike.

Serokê Dîwana Encûmena Wezîran a Herêma Kurdistanê Omêd Sebah jî ragihand ku şanda Hikûmeta Herêma Kurdistanê piştî serdana xwe ya 2 rojan bo Bexdayê, vegeriya Hewlêrê û got: "Hevdiînen me dê berdewam bin heta ku em bigihin çareseriyekê ji bo kêşeyên hilawistî, bi taybet yasaya petrol û gazê û yasaya bûdçeyê."

PeyamaKurd

KOMELA KESKESORÊ

Bi kurtayî derheqa komela kurdaye li ser naye "Keskesorê" ku Urisetê perwelatê Krasnadarê hatîye damezirandinê û serwêrîyê ji 1992-ê salêda hetanî roja îro Dursunê Têmirê Evêş Balayêv lê dike.

Me li komelêda xebateke pir girîng û berbiçav kirîye. Birêz Dursunê Têmir boy xebata xwene baş eva çend cara ez bi jartine çawa jibartine şewirmendê qubêratorê perwelatê Krasnadarê para netewatîyê û olî. Wan şerên ku sere ermenîya û ecema destpêkir nêzînkaya 25-hezar kurdên musulman ji Ermenîstanê koçber bun berênxwe dane Urisetê û Komarên Asîya Navîn. Azerbaycanê. Nezanya zimanê rusî pir dijwarî pêşda anî, li navbera rusa û kurda. Kazakê perwelatê Krasnadarê gellek neheqî kurdara dikirin, li gelara rê nedîçûn. Kazak dixwastin gelê mihacirê hatine vira disa ji cî û warên wana raqetînin û zorê bikin herne komareke cûda. Ewê yekê nenihêre emekê me kurda jî pir mezin bû. Li ewî şerî pêşberî nêmsê faşîstda mejî xwînxwe rêtdîye boy paqîşkirina axa xwe ji wan faşîstên xûnxûer. Boy harîkarîyê bidine gellê xwe. Me Krasnadarêda ev komela çanda Keskesorê vekir, bona parastina gellê xwe kurda. Me çanda kurdada etf edetê gelê xwe nîşanî 126- netewa perwelatê Krasnadarê dijîn kir. Me têlêvîzîyonê Krasnadarêda çend cara 45-demjimêr klam

û me belavdikire nava cimeetê. Xêncî wê me festîfal û konsera derbas dikir û pir mevana ji per welatê Krasnadarê dewat dikir û herê carê hezar, hezar bêsêd meriv beşdar dibun. Roja îro em bextewarin ku, cîwanên kurdên me xwandina bilindda dixwînin û digêhjine merteba bilind û kar û xebatên başda kar duşuxlin. Bi teşkîldarîya endamên komeleyê kurdên me bune dêpûtat, serkarê tendurustîyê, muhendîs, rêvevîrê gûnda, serkarê karxanê mezin, ulumdarê zanîstîya bilind derketine. Boy xebata meye baş me gelle cara nama spasdariyê ji alîye seroktaya Gubêrnatora û ji alîyê serkarê Wezîrê Çanda Krasnadarê wergirtîye. Ez çawa serogê Komela „Keskesor„-ê çawa helbestvan, dixwazim helbesteke xwe bi zimanê kurdî rewayî gellê xwe bikim. Ez bawarim rojnama „Dîplomata Kurd„ wê vê helbestamin biweşîne û temamiya xwendevanê rojnamê wê bixwînin û binirxînin.

Ez silavên xwe dişînim hemû kurdên meye mêrxas, welatparêz û serhildarara ku belavî topa cîhanê bune û hîvîya Kurdistanê Azad û Serbixwenêne.

ROJNAMA "DÎPLOMATA KURD"

Rewayî Xûdan Îmtîyaz û Sernivîsarê rojnama "DÎPLOMATA KÛRD" Tahir Silêman dikim.

Rojnama „Dîplomat..-ê weşandin dijmin qut kir
Lê Tahirê Silêman neyar xema wûr barkir
Bi serfînyazîyê li wana qirik zakir
Neheqî da rûyê wan weşandin dîbare kir

Rojnama „Dîplomat..-ê Tahir rupelek vekir
Dîroka Kûrdistanê perçe perçe cî war kir
Bona xwandevanê me hûr gilî şîrove kir
Li kurdênme cîhanê çar zimana rewa kir

Ne şêkrandin derdara Tahir gel mîlîyon rakir
Hêrsa xwe wîya werkir şermezarî wan barkir
Pêwîste ez binvîsim hember kurda bûn kafir
Xwîna bêwa hilşandin, neheq barandin hêsir

Çar perçê Kurdistanê tev şervana te gav kir
Fêrîzîya te dijmin dît, qametê xwe wan xar kir
Te çewa dît sengerê kek Berzanîyê nemir?
Sîmvolê azadarîyê ew ala kû bilind kir!

Rupelê rojnamêda dîroka me kevn lêkir
Selaheddîn Eyyubî û şerêwî bîr nekir
Wîya çawa bi rûh can dîne Îslâm xayîkir
Dewleta Misirêda wîya padşatî lêkir

Mam Celal Telebanî ku Tahir pêşwazî kir
Got, eskerê Amrîka ji Îraqê me derkir
Birakujîya nav gela bi rumet me rakir
Rojnama „Dîplomat..-ê elametî belakir

Wî got kek Mesud Berzanî dine kurdê me nas kir
Derd kullê hezar sala serfînyazî we qeşqîr kir
Elamke serbest dewlet ser vê axa rizgar kir
Wî caw da hê newexte hinekî bikin sebr

Ewladê mexlûqetîyê, Tahir li gel hewar kir
Qot nebîne kole, bindest gere-lalî bi zar kir
Xayînetî hiz nekir, kê piştî me xençer kir
Ajanê piş perdêda ser pusîya wana vekir

Dûrsin qot; „Tahir pir pir ber neheqîyê debar kir
Bi şeref şîrê wî mêt herd dayika helal kir
Xwîna xurî bê şerefî, pajda ku ewa nezvir
Rojnama „Dîplomata..-ê bi her mecala xurt kir
Dursunê Têmir Balayêv

KÛRD xalqî mûbarîz vê qahraman xalqdir. DÎPLOMAT

№ 16 (480) 24 - 30 Aprel, Nisan sal. il 2022 Qismatî: 40 qapik.
Ji meha şubatê sala 2003-a tê weşandin Rojnama heftename civakî û siyasî Hîjaye: 40 qapik.

û govendên kurda nîşan kirin. Xêncî wê yekê, dîdemê leşa xûrekê milletada xurekê me kurda çend cara cîhê yekê girtin. Li komelêda me destûra berdana rojnama „Kurdskîyê vîstî„ (Elametîyê Kurda) stend û bi zimanê kurdî û rûsî bi sernivîsarê rojnamê Dursinê Têmir hat weşandin. Ew rojname nava cimeetê belaş dihate belavkirinê. Ewê yekê tevgirêdanê me û 126 netewa mayînvê helaqetîya me şidand. Me Ûnîversîtetê Kûbanêda para zimanê kurdî da vekirinê, lê miqabin me nikaribû 30 xwandevan peydakin wekî navda bixwînin. Ew para kurdayetîyê careke din hate girêdanê. Me helbestên zimanê kurdî nivîsîn û welgerande zimanê rusî û kovar rojnamên Krasnadarêda dihatin weşandinê

20-salıya rojnameya ``DİPLOMAT``-ê tamam bû

Rojnameya ``DIPLOMAT`` ya kurdên Azərbaycanê ku bi çar zimanan (kurdî,azerî, tirkî û rûsî) tê weşandinê, hejmara xwe ya yekê di 01.01.2003-ê de weşandiye. Naha hejmara 519-e amade libe. Xwedî xwedan îmtiyaz û sernivîskarê ``Diplomat``-ê, rewşenbîrê hêja, welatparêzê bê humber Tahir Silêman e.

Gava min bihîst ku, rojnameyek kurdî li Azərbaycanê tê weşandin, ez wûsa fikirîm ku ji teref gellek xebatkaran ve tê amade kirin û weşandinê. Lê piştî ku ez çûm mala mamoste Tahir Silêman, min dît ku ev rojnameya rengîn ya bi navarokek dewlemend, tenê bi kar û xebata malbatek fedakar ve tê meşandin!

Ev rojnameya rengîn bi ked û xebata şexsekî tê amade kirin û weşandinê. Hêjayî gotinê ku hemîna birêz T. Silêman û kurê wî xortê hêja İsmail Tahir jî herdem bi ked û xebata xwe alîkarîyê didin rojnameyê. Careka din ez bûm şahidê hêza afirandinê ya hestên kurdîniyê. Heta nuha 499 hêjmara ``Diplomat`` hatiye weşandin, gava ku min ev gotar dinivîsand mamosta Tahir jî hejmara 519-î an ji bo weşandinê amadeyî çapê dikir.

Bêguman weşandina rojnameyek weka ``Diplomat``-

ê bi çar zimanan gellek xebat û bi aborîyek hindik re zehmet e. Lê birêz Tahir Silêman sîngê xwe daye hemberî hemû zor û zehmetîyan û dibêje berxwedan jîyan e. Car caran kurdên fedakar hinek alîkarîyê ji bo rojnameyê dikin, lê piranîya mesrefên rojnameyê ji bîrîka mamosta Tahir Silêman derdikeve. Li gor mamosta Tahir her hejmarek rojnameyê 2500-3000 heb tê weşandin. Piranîya rojnameyê mift (belaş) tê belav kirin. Gellek ji van rojnameyan li Azərbaycanê tê belav kirinê, lê her weha xwendevanên rojnameyê li Rusya, Gûrcîstan, Kazakîstan, Qirasnedar û di gellek cîyên din de jî heye, ji ber wê jî rojname di van cîyan de jî tê belav kirin. Hêjayî gotinê ku hikumeta Azərbaycanê maf û azadîya weşanan daye kurdan. Bi xebata kesên weke birêz T. Silêman pir a dostaniyê di nava gelê kurd û azerîyande ava dibe. Weke ku me li jor jî anîye ziman rojname bi çar zimanan tê weşandinê, Tahir Silêman bi zimanê azerî û rusî pirsîgîrêkên kurdan tîne rojeva birayên azerî û gellên din ku bi zimanê rusî dikarin bixwînin. Xebata rewşenbîrê hêja mamosta Tahir Silêman deng û rengê kurdên Azərbaycanêye ku, bi rêya rojnameya ``Diplomat``-ê sînoran derbas dike û di hêlîna dilê kurdan cîyê xwe digre. Ji ber ew ked û xebata ku wî daye û bi îmkânên xwe 519 hejmar weşandiye, divê mirov mamosta Tahir pîroz bike. Rojnameya ``Diplomat`` weke zarokê mamosta Tahir Silêman e û ew xwedî li zarokê xwe derdikeve. Em bi ser navê malpera Netewe birêz Tahir Silêman ji dil û can pîroz dikin û ji bo rojnameya ``Diplomat``-ê jî temenek dirêj hêvî dikin. Mala te ava be

mamosta Tahir Silêman. Em benda hejmara 1000-ne

Amadekar: Çeto Omerî

Bizim xalqlarımızın gücü dostluğumuzdadır

«Əkinçi» qəzeti milli mətbuatımız üçün nümunə oldu. «Əkinçi» sübut etdi ki, cəmiyyətin inkişafının əsas göstəricilərindən biri də mətbuatdır.

Doğrudur, həm «Əkinçi», həm də ondan sonra nəşr olunan mətbuat nümunələri çox çətin, əzablı, dövrün qeyri-demokratik ab-həvasının təsirindən qurtula bilməyən ömür yolu keçmişdir. Lakin şükürlər edirik ki, Azərbaycan milli müstəqilliyini əldə etdikdən sonra mətbuat üzərində senzura-

nın «demokl qılıncı» götürülmüş, son illərdə mətbuatımız xeyli demokratik dəyərlərə sahib olmuşdur. Azərbaycan tarixən müxtəlif xalqların birgə yaşadığı ölkə olmuş, bu gün də belədir. Dərdləri, faciələri eyni olan, kədərlərini, sevinclərini bir-biri ilə bölən bu xalqlar müstəqil Azərbaycanın aydın və işıqlı gələcəyi üçün çalışır. Azərbaycanın müstəqilliyi bu torpaqda yaşayan milli azlıqların da həyatında yeni üfüqlər açmışdır. Bu gün ölkəmizdə yaşayan ləzginin, talışın, kürdün, tatın Azərbaycanı vətəni bilən, bu vətən üçün canından, qanından keçən digər xalqların da milli hüquqları qorunur, adət-ənənəsinə, dilinə, dini mənsubiyyətinə hörmət edilir, keçmişini, tarixini, ədəbiyyatını öyrənmək və yaymaq üçün şərait yaradılır. Buna çoxlu örnek gətirmək mümkündür.

Bu gün 519-cu sayı işıq üzü görən «Diplomat» qəzeti də belə bir ictimai-siyasi ab-həvanın nəticəsində meydana gəlmişdir. Qəzetin ərsəyə gəlməsində xüsusi xidməti olan, redaktor Tahir müəllimi yorulmaq bil-mədən xalqının-kürdlərin tarixini, dilini,

Rövsən Atakişiyev

cəmiyyətin üzdəki ictimai-siyasi yerini bilərəkdən təbliğ və tədqiq edən istedadlı jurnalist kimi tanıyıram və onun redaktoru olduğu «Diplomat» qəzetinin daimi oxucusuyam. Xalqına, onun keçmişinə, tarixinə bu qədər bağlı olan qələm dostumun fədakarlığı məni heyretə gətirir. Onun Azərbaycanda yaşayan xalqların: türklərin, kürdlərin, talışların, saxurların və digərlərinin dostluğuna birgə yaşayışına həsr etdiyi məqalə və yazıları diqqətlə oxuyuram. «Diplomat» qəzetində dünyada yaşayan kürdlərin həyatı ictimai-siyasi fəaliyyəti, yaşayışı, mübarizələri ön plana çəkilir və görünür ki, bu mübarizədə Tahir müəllimin və onun qəzetinin də müəyyən dərəcədə qatqısı vardır.

O, dünyada yaşayan bütün kürdlərin bugünkü və gələcək taleyi ilə ciddi maraqlanır və bəzən bu siyasi mübarizə xarakteri alır. Doğrudur, bəzən mən Tahir müəllimin radikal siyasi maraqları ilə razılaşa bilmə-səm də, milli mücadilənin hər kəsin özəl haqqı olduğunu da dana bilmərəm və bəzən, həтта, dostum olmağına baxmayaraq, mövqelərimizdə üst-üstə düşməyən anların da olduğunu etiraf etməliyəm.

Hörmətli Tahir müəllim qəzetimizin 20 yaşının tamam olması münasibətilə sizi təbrik edirəm. Fəaliyyətinizi, xalqımızın gələcək taleyi ilə bu qədər yaxından maraqlandığımı-zı təqdir edirəm və arzu edirəm ki, qəzetimin-zin və sizin siyasi gücünüzün istiqaməti ilə bu günü keçmiş və gələcəyi birgə olmuş və olacağına ümid etdiyimiz türklərin və kürdlərin dostluğuna Azərbaycan adlı yurdumuzun bütövlüyünə, tamlığına, suverenliyinə, qələbə ilə qazandığımız Qarabağın, itirdiyimiz Göyçənin, Vedinin, Dərələyəzin, Dərbəndin geri alınmasına yönələcəkdir. Bizim xalqlarımızın gücü dostluğumuzdadır. Bu dostluğun əbədi olacağına inanıram.

Kürd ziyalısı, ağsaqqalı xalqı maarifləndirməlidir

Hörmətli oxucular! «Diplomat» qəzetinin fəaliyyəti haqqında hörmətli ziyalılarımız öz fikirlərini bildirəcəklər. Mən isə «Diplomat»ın əsl diplomat olub kürd xalqında olan bəzi stereotipləri məhv edərək yeni bir düşüncə tərzini yaratmasından söz açmaq istəyirəm. Məsələn çoxları elə bilirdilər ki, Azərbaycanda bir kürd qəzeti var – «Kürdün səsi», o da çıxdandan çıxana, heç bir səmballı məlumat olmayan 8 səhifəlik inqilab zamanı camaata pay-lanılan proklamasiya. Xalq öz etirazını bildirəndə - deyirlər ki, Dövlət imkan vermir və s. Lakin «Diplomat» qəzetində Kürdüstan, Abdullah Öcalan, Barzani haqqında son xəbərləri oxuyanda, sadə bir kürddə belə bir fikir yaranır – demək bizim normal fəaliyyətimiz üçün dövlət heç bir maneə törətmir. Artıq insanlar düşünürlər ki, Dövlət bizə belə demokratik şərait yaradıb, niyə biz tanıdığımız «ağsaqqallar», «xalqı arxasınca aparırlar», «maarifçilər» heç bir iş görməyiblər. «Diplomat» qəzeti çap olunanndan bizim xalqda çox suallar yarandı. Artıq xalq get-gedə maari-flənərək oyanmağa, özünü aldadılmış görüb çarəsiz bir lazımlı informasiya axtarmağa başladı. Həqiqətən biz siyasi və iqtisadi oyunların qurbanı olmuşuq? Niyə kürdlər min illərdi yaşadıkları torpaqlardan qovulur? Bəzi kürdlərin xain əməllərindən, yoxsa böyük siyasi oyunlar nəticəsində?

Laçından olan gənc bir yoldaş mənə demişdir: «Bizdə bir aclıq var – informasiya aclığı. Daima vətənim, xalqım, mədəniyyətim haqqında bir məlumat axtarırdıyam». Məncə «Diplomat» qəzeti bu aclığı qisməndə olsa ödədi. Bu qəzet vasitəsi ilə xalq nəinki maarifləndi, çoxlu suallarına cavab tapdı, həmçinin senzurasız, sərbəst şəkildə öz sözünü dedi! «Diplomat» kürd xalqının oyanmasına təkan verdi. Artıq nəinki Azərbaycanda, həm də digər dövlətlərdə «Diplomat» qəzetini mütəmadi olaraq əldə edirlər. Bütün bunlar Tahir Süleymanın cə-

Namiq Həsənov

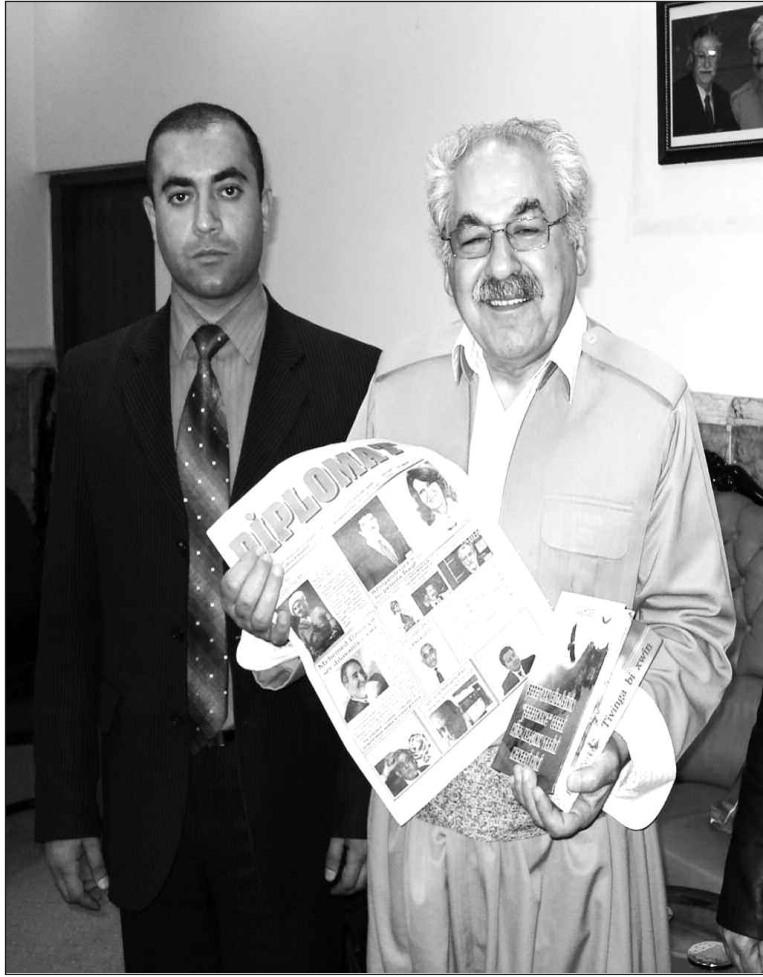
sarətinin, uzun illər cəkdiyi əziyyətinin bəhrəsidir. Tahir müəllimlə və digər kürd ziyallarına və kürd xalqının gələcəyi olan gənclərə bizə sındırılmış «ağsaqqallar» tərəfindən çox nalayiq böhtanlar atılmış, xalqın gözündə alçaldılmağa çalışmışlar, nalayiq hərəkətlər etmişlər.

Lakin kürd xalqının böyüklüyü ondadır ki, xainlərin vurduğu bütün zərbələrə baxmayaraq, kürdlər ayağa durmağı bacaran xalqdır. Tahir müəllim heç nəyə baxmayaraq öz xalqına məhəbbətini, onun talehinə olan məsuliyyətini nəticəsində xalqa «Diplomat» qəzeti bəxş etdi. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, bu əməyin nəti-cəsində isə xalqımızın düşüncəsində, təfəkküründə yeni səhifələr açıldı, xalq yuxudan oyanmağa başladı.

Sonda bildirmək istəyirəm ki, kürd ziyalıları xalqın boğazına ip bağlat-dırıb dalınca süründürməməlidirlər. Kürd ziyalısı, ağsaqqalı xalqı maarifləndirməlidir, ona ən əsas bilik verməlidir, özünə inam yaratmalıdır. Bundan sonra artıq xalq – xalq olur, və özü-özünə layiqli rəhbər seçir.

O GÜN OLSUN, YÜZ YAŞINI QEYD EDƏK, "DİPLOMAT"

Həkim Hamlet Serdar və Kürdüstanın Sabiq Mədəniyyət naziri mərhum cənab Fəlakəddin Kakeyî

Həyatda elə insanlar var ki, şəxsiyyətlər zaman-zaman ömrünü həyatını, xalqına, dövlətinə həsr edir, onun yolunda bütün çətinliklərə sinə gərir. Bu cür insanların qəlbində daima yaşayır, vətənpərvər şəxsiyyət kimi xatırlanır, heç bir zaman yaddan

çıxmır, unudulmur. Mən birinci dəfə Tahir müəllimlə tanış olanda fikirləşirdim ki, bu insan nəşə başqa bir şəxsdir. Ona görə ki, «Diplomat» kimi bir qəzeti boyabaşa gətirmək, ərşəyə çatdırmaq üçün, fiziki cəhətdən nəhəng insan olmaq lazım idi. Bu fikir məndə Tahir müəllimi şəxsən tanımayana qədər idi.

Qarşıma üzündən illərin əzab-əziyyəti əks olunmuş, ağ saçlı, nurani baxışlı, gözlərindən mehribançılıq, təmizlik yağan orta boylu bir insan çıxdı. İlk baxışdan adı insan fikri oyadan bu şəxslə söhbət zamanı onun heç də bizlər kimi adı insan olmadığını başa düşdüm. Tahir müəllimlə söhbət edərkən bu şəxsin dünya görüşünə intellektinə, xalqına, millətinə olan sevgisinə heyran olmamaq mümkün deyil. Həyatda ən mürəkkəb insanlar sadə, olanlardır. Tahir müəllim də belə sadə ancaq daxili mürəkkəb xüsusiyyətlərə malik insanlardandır.

Dəfələrlə onun necə əzmlə kompyuter arxasında oturub «Diplomat» qəzeti üçün mətnlər yığılmasının şahidi olmuşam. Onun necə diqqətlə məsuliyyətlə, həvəslə oturub kürd xalqının tarixini adət-ənənəsini. Folklorunu araşdırdığını görmüşəm Bəzən saatlarla stolun arxasında oturub işləyərkən deyirdim:

«Tahir müəllim bəsdir bir az dincəlin yorğunluğunuz çıxsın». Cavabı bu olurdu ki, mən bu işdən zövq alıram, hər dəfə qəzet ərşəyə gələndə elə birəm dünyaya yeni bir körpəm gəlir.

Vaxt gələcək mənim gördüyüm işlərin Kürd xalqı və Azərbaycan xalqları üçün necə böyük bir iş olduğunun şahidi olacaqsınız. Zaman keçdikcə Tahir müəllimlə əlaqələrimiz daha da yaxınlaşdı və mən 2007-ci ilin oktyabr ayında Tahir müəllimlə Kürdüstan Mədəniyyət Nazirliyinin dəvəti ilə Kürdüstana getdik. Bu tarixi günlər mənim üçün həyatımın ən gözəl anları idi. Zaxoda, Dohukda, Ərbildə, Səlahəddində, Bərzanda olduq, orada Tahir müəllimin necə isti hisslərlə, hörmətlə qayğı, diqqətlə qarşılandığını və orada olarkən «Diplomat» qəzetinin necə maraqla qarşılandığını, diqqətlə oxunduğunun şahidi oldum. Bunlar «Diplomat»-Tahir Əliyevin uğurları idi. Bunlar Tahir müəllimin illərdən bəri bu xalqın yolunda çəkdiyi əziyyətlərin uğurundan xəbər verirdi, bunlar Kürdüstanla orada yaşayan kürdlərin, Azərbaycan xalqı və Azərbaycanda yaşayan kürdlərlə isti münasibətlərin, dostluğun qardaşlığın yaranmasından xəbər verirdi. Bunlar Tahir müəllim kimi bir şəxsiyyətin illərlə çəkdiyi əziyyətlərin, yuxusuz gecələrin bəhrəsi idi. Bunlar «Diplomat»ın uğurlarından xəbər verirdi. «Diplomat» qəzetinin boyabaşa, ərşəyə gəlməsində bir nəfər insanı qeyd etməmək insafsızlıq olardı. Hərdən zarafatla deyəndə ki, Tahir müəllim «Dip-

lomat» qəzeti senzuradan keçir?

Tahir müəllim gülərək: «Keçməse çap olunmazdı» deyirdi. Ona görə ki, «Diplomat»ın ilk birinci oxucusu ona mənəvi dəstək olan şəxs Nigar xanım onunla həm həyatda, həm də işdə birgə addımlayırdı, ona arxa kömək olur. Həyatının ən çətin günlərində, işlərinin çətin məqamlarında «Diplomat»ın bu səviyyəyə çatmasında Nigar xanımın əməyinə qiymət verməmək mümkün deyil. Bu gün «Diplomat»ın 519-cü nömrəsi işıq üzünə görünür. Tahir müəllimin də «500 yaşı» tamam olur. Bu «20 ildə» «Diplomat»ın amalı, məqsədi Azərbaycan-Kürd dostluğunu qardaşlığını, möhkəmləndirmək, dövlətimizin mənafeyini qorumaq, dövlətimizin siyasətini dəstəkləmək, Kürd-Azərbaycan mədəniyyətini, adət-ənənəsini daima inkişaf etdirmək, dünyanın istənilən yerində yaşayan kürd və azərbaycanlılarla, dostluq və qardaşlıq əlaqələrini yaratmaqdan ibarət olmuşdur. «Diplomat» ona qarşı aparılan haqsızlıqlara, çətinliklərə baxmayaraq öz işinin öhtəsindən uğurla, şərəflə gəlmiş və gələcəkdir. Bu şərəfli işdə Tahir müəllim başda olmaqla bütün «Diplomat» kollektivinə ona mənəvi və maddi dəstək göstərən bütün insanlara çətin günlərdə Tahir müəllimi tək qoymayan qorxmaz Nəriman müəllimə uğurlar, müvəffəqiyyətlər, can sağlığı arzulayıram.

«Diplomat» «Beş yüzüncü» sayın mübarək! O gün olsun mininci sayını qeyd edək.

Hamlet Serdar

Raperinə rojnama «Diplomat»-ə.

Piştî hilweşandina dewleta Sovyêtle gellek mecal û derfetên demokratîk ji bo pêşdaçûyîne di warê çand, wêje û emrîyana kurdên Azerbaycanêda pêşda hatin. Kurd li vê herêmêda ji demên kevnarda dijîn, bê şik mirov dikare bêje kurd nijatek binecîye li vê herêmêda. Di pêşketinên vê herêmêda her awayîda roleke kurda balkêş heye.

Lê ji sala 1930-ya heya 1990-dî di belga nasnamada peyva kurdî li vê herêmêda resmî hatibû qedexe kirin.

Bi kurdî ne pirtuk ne jî rojnama nedihatine weşandin. Kurd bi zanetî dihatine helandinêda. Di warê neteweyîda ji bo pêşketinê ji bo gelê kurd, tu destûr nemabû. Lê piştî rûxandina Sovyêtan li bajarê Bakûyêda Navenda Çanda Kurd «Ronahî» (sal 1992) ava bû. Rojnama «Dengê Kurd» sala 1992-a dest bi weşanê kir. Bi dehan bi zimanê kurdî pirtuk hatine weşandin. Kurdên binecî hêdî-hêdî nasnamaya xwera xwedî derdiketin.

Tirs û bandora li ser wan ji holê dihat rakirin. Di radiyoya dewletê ya Azerbaycanêda heftê du cara her carê 15 deqîqe (sal 1993) ji bo weşana zimanê kurdî destûr hate dayînê. Pey van karên pîrozra, nava kurdên Azerbaycanêda pêşerojêra bawerî çê dibû. Lê ev pêşketinên ku ji bo gelê kurd xûya bûnê şunda, gellek hêzên nijatperest

BILA ROJNAMA «DİPLOMAT» HER TIM SERKEFTÎ BE 20-salîya «Diplomat»ê pîrozbe

bi fikr û ramanên qirêjva di çapemenîya muxalîfetêda bi nivîsarên qirêj êrîştî kurdan dikirin.

Rewşenbîrên kurdên herêmê nikaribûn demêda bersîva van nijatperestan bidin. Rojnama «Dengê

Kurd» salê 3-4 hejmar dihat weşandin. Ev jî gellekî kêmbû. Di warê çapemenîya kurdada hejarîk, kêmasîk hebû. Nikaribûn bersîvan demêda bide.

Demeke wehada rewşenbîr û welatparêzê kurd ê heja Tahirê Silêman ji bo ku vê valabûnê ji holê rake berpirsîyarîke bi şeref û dîrokî hilda ser xwe. Ji 2003-yê sale meha şubatêda dest bi weşanîna rojnama «Diplomat»ê kir.

Ev rojnâme rojnâmeke serbixweye. Çar zimanada ronahîyê divîne: kurdî, azêrî, tirkî û rûsî. Weşanîna «Diplomat»ê bû raperînek dijî nijatperestên herêmê yên ku hertim dijî gelê kurd helwesteke xirabda bûn.

Hertim hêzên nijatperest hewl didan ku weşanîna «Diplomat»ê bidine rawestandî. Hertim «Diplomat» û xudanê «Diplomat»ê êrîşê nijatperesta dihat. Lê bi saya Tahirê Silêman rojnâme hertim wedêda tê weşandin û bi cesaret bersîva nijatperesta hêzên nexêrxaz êşkere tê dayîn. Yek jî ev tiştê rojnâmê balkêşe ku, rewşenbîrê kurd Tahirê Silêman ji destpêkê heya îro tik tenê vê rojnâmê dide weşandinê û li Rûsya, li Kazaxstanê, li Azerbaycanê tê belav kirinê. Û wusa jî bi rêya

întêrnêtêva li malpera www.diplomata-kurdi.com tê weşandinê. Rojnama «Diplomat»ê bi awayekî profesîonal ronahî divîne û di hemû pêdivîyara bersîv dide.

Bi giştî daxwaz û xastekên gelê kurd diweşîne digîhîne gellên kurd û netewên din. Ev jî nexastîyên gelê kurd gellekî nerehet dike. Bi saya cesaret û berxwedana Tahirê Silêman, îro ev rojnama 20 sale ser pîyaye, hemû pirsgrîk û dijarî alt kirin, bi gavên pîrozva pêşda dimeşe û ev hejmar 519 yê tê weşandin. Rojnama «Diplomat» bi bawerî qavên hêz, qaîm davêje, qedera wê destê kurdekî gelperwer û bi cesaret daye. Cesaret jî wesîla altindarîyêye.

Ez ji vê katê pêk dînim, di rupelên vê hejmarêda sala 2022-a, xandevanên vê rojnâmêra, xudan û sernivîsarê (rêdaktorê) «Diplomat»êra pêşketinên nû, emreki bi siyanet bi baristanî, bi dil û can dixwazim û divêjim, bila «Diplomat» her tim wiha serkeftî be.

Bêwar Barî Teyfûrî.
09.30.2022.

*Diplomat qəzetinin
20 illiyi münasibəti ilə*

DİPLOMAT

**İyirmi yaşı münasibəti ilə
Doğru əqidəli olan Diplomat.
Rəngin saralması, nə də ki solsun,
Oxuyanlar oxuduqca qalsın mat.**

**Daimi çəkirsən Vətən dərdini,
Tərif əyləyirsən olan mərdini.
Tənqidə tutursan hər namərdini,
İstəyirsən gözəl olsun bu həyat.**

**Hər sayında həqiqəti söylədin,
Xalqın ürək istəyini əylədin.
Naqışları əyri yoldan əylədin,
Nəticə cavab verdin iki qat.**

**Dolan bu dünyanı keçdikcə illər,
Qoy səni oxusun bütün nəsillər.
Qarşılarsın səni obalar, ellər,
Yüzdən sonra neçə belə yüzə çat...**

**Köks ötürdü sənə qarşı naqışlar,
Yaxşılar sevindi, qəmləndi pislər.
Səhifəndə səsləndi səmimi səslər,
Həqiqəti dedin, yaşadın rahat.**

**Xeirxahlıq olub daimi işin,
Belə davam etsin olan vərşin.
İllər gəlib keçsin olsun min beşin,
Yaşa illər boyu, yaşa Diplomat!**

Nəriman Əyyub

Zimanê Kurdî

(Ji bo zarokan, Helbest)

Li her cih û her demî
Zimanê xwe baxêve
Bi dev hem bi qelemî
Zimanê xwe baxêve

Dema kar û betal de
Di her sohbet û qal de
Li derva hem li mal de
Zimanê xwe baxêve

Di dema keyf û qehrê
Jiyan bibe wek jehrê
Hem li bej hem li behrê
Zimanê xwe baxêve

Bi her şexl û her lewnê
Dema bibînî xewnê
Xwedê bide te ewnê
Zimanê xwe baxêve

Di nav bostan û baxî
Li her zeman û çaxî
Heta li dinyê sax î
Zimanê xwe baxêve

Li ser ban û binbanê
Li menzel û eywanê
Dema geşt û seyranê
Zimanê xwe baxêve

Şevên Çiryan yên dirêj
Piştî xilas bû nimêj
Wek Cegerxwîn û Tîrêj
Zimanê xwe baxêve

Ew te, tu wî bike best
Wek Dilbikûl bibe mest
Bi pexşan û bi helbest
Zimanê xwe baxêve

Dilbikûl 25-9-2021

20 yaışn mübarək “Diplomat”

Respublikamızda olan demokratik mühtdən bəhrələnərək yüzrlə qəzet və jurnallar çap olunur. “Diplomat” qəzeti belə bir zamanda işıq üzü gördü. Əlbəttə bu zaman tanınmaq, həyata vəsiqə qazanmaq çox çətin idi. “Diplomat” qəzeti bu çətinliklərə sinə gərdi, özünü təsdiq edə bildi. Artıq onun çoxsaylı oxucuları var, qəzetin nə vaxt nəşr olacağını gözləyirlər. Qəzet nəinki Respublikamızda, ölkəmizdən kənarda da oxunur. Bir çətinlikdə onda idi ki, qəzeti təkbəşinə Tahir Süleyman ərsəyə gətirdi. Bu böyük səriştə və cəsarət tələb edirdi. Artıq baş redaktor Tahir Süleyman ətrafına savadlı əməkdaşlar cəlb etmişdir. Nəriman Əyyub kimi ziyalı, şair dostumuz qəzetin dolğun, məzmunlu olmasında əməyini əsərgəmir.

İlk nömrələrindən başlayaraq “Diplomat” qəzeti Dövlətçiliyimizə, dostluğa xidmət edir. Respublikamızda azsaylı xalqlara, o cümlədən kürdlərə yaradılan şəraiti göstərir. Bilirik ki, Respublikamızda kürd dilində qəzetlər, kitablar çap olunur. Azərbaycan radiosunda kürd dilində verilişlər olur. Tarixə nəzər salsaq ta qədim zamanlardan Azərbaycan və Kürd xalqları dost olmuşlar. Həmişə bir-birinə arxa-dayaq olmuşlar. Azərbaycanın görkəmli şair və yazıçıları öz əsərlərində müsbət kürd qəhrəmanı obrazını yaratmışlar. Görkəmli yazıçı Mirzə İbrahimovun, adlı-sanlı şairlərimiz Səməd Vurğun, Söhrab Tahir əsərlərini misal gətirmək olar. Son zamanlar bəzi qəzetlərdə heç bir fakta əsaslanmadan kürd xalqı ələhinə kompaniya aparılır. Mənə elə gəlir ki, həmin qəzetlərin müxbirlərinin bir qismi bunu sensasiya, qəzetin satılması üçün, digərləri isə tarixi bilmədiyi, Azərbaycan-Kürd dostluğundan xəbəri olmadığı üçün edir. Belə zamanlarda “Diplomat” qəzeti tutarlı

faktlarla çıxış edir, tarixi yada salır, haqqı-ədaləti tələb edir.

“Diplomat” qəzeti vaxtaşırı olaraq Azərbaycanın tanınmış Dövlət xadimləri, ziyalıları ilə müsahibələr nəşr edir. Bu müsahibələr dolğun, əhatəli, çox maraqlı olur. Buna misal olaraq şair Söhrab Tahir, professor Qəzənfər Paşayevlə olan yazıları göstərmək olar. Qəzetin baş redaktoru Tahir Süleyman bir neçə dəfə İraqda, İraqın Kürdüstan bölgəsində olmuş, orada kürdlərin, turkmanların vəziyyəti haqqında ətraflı məlumatlar çap etdirmişdir. Silsilə şəklində nəşr olunan bu məlumatlar, şəkillər çox maraqlı olur.

Məlumatı olmadığıımız hadisələr haqqında öyrənirik. Qəzetdə Dünyada gedən global proseslərdən, ictimai-siyasi hadisələrdən danışılır. Sətri xəbərlərdə maraqlı yazılar çap olunur. Bədii-publisistik yazılar da rast gəlmək olur. Bir çox gənc şairlərin şeirləri çap olunur, biz onların yaradıcılığı ilə tanış oluruq. Qəzetin əməkdaşları daim əhali ilə təmasda olurlar. Xüsusi ilə qaçqınların yaşadıqları yerlərə gedirlər. Yas mərasimlərində iştirak edirlər, həmin çətin günlərdə insanların kədərinə şərik olurlar. Tahir müəlimə müraciət edən şəxslərlə müxtəlif idarələrə gedir, yaranan problemlərin həllinə çalışır. Mən “Diplomat” qəzetinin əməkdaşlarını 519-cu nömrə münasibəti ilə təbrik edir, həkim kimi onlara cansağlığı arzu edir, işlərində müvəffəqiyyət arzulayıram.

Arzum budur ki, qəzet xırda hissələrdən, qərəzli mövqelərdən uzaq olsun. Yuxarıda sadaladığım böyük amallar uğrunda fəaliyyət göstərsinlər. Çünki qəzetlərin hər bir sayı tarixdir, yenilikdir. Gələcəkdə qəzetlərin materialları əsasında kitablar çap olunur, həmin dövrün ictimai-siyasi hadisələri, baş verən olaylar araşdırıla bilər.

20-SALİYA PİROZBAHİYA DİPLOMATA BAKÛYÊ

Dîplomatek kurdî li Azerbaijanê ji aliyê Tahir Silêman tê weşandên.

Esas “Diplomat” navê rojnamê ye; Rojnameyek bi 4 zimana; Kurdî, Azerî, Tirkî û bi Rûsî tê çapkirine, ku peywira Diplomatekî Kurd/Kurdistanê girtiye ser millê xwe. Rojname ji sala 2003’an û vir ve weşanê dike. Ev rojname erê li Bakû yê dertê. Lê belê xwe digihîne Asya Navîn, Kurdên Rûsya yê û gelek welatên din jî.

Xwedî û sernivîskarê Dîplomate birêz Tahir Silêmane. Birêz Silêman, ji bona Kurd û Kurdistanê bi awayeke realist û demokratîk, humanîst û bi rêzdarî û her wiha bi fedekarî vî karê xwe didomîne. Tahir Silêman û rojnameya Diplomat rastî êrîşan jî tê; Nîjadperestên Tirkîyê, nerazîne ku rojnameyek gelê Kurd û bi Kurdî li Azerbaijanê derdikeve. Rojname bi çi ideolojîyê dibe bila be, evana rojnamê weke dengê terorîsta nîşan didin. Ku ev nîjadperestana ji xwe li hember gelê Kurde. Lê belê li Azerbaijanê û di nava xelkê Azerî de jî tevlihevîyê dikine û li vî welatî bê aramîyê derdixin holê...

Rojnameya Diplomat, li hember van pêkûftîyan, zor û zahmetîyan weşana xwe dike û bi bîr û bawerî û bi serkeftî jiyana xwe didomîne. Her wiha min bihîst, ku rojnameya Diplomat dike hejmara xwe ya 519-emin biweşîne.

Hejmara 500’î bi xêr û bi xweşî û bi serfirazî be. Hêvîdarim hejmara 1000 û deh hezaran û bêtir jî ev rojname jiyana xwe bidomîne û berjewendîyê Kurd û Kurdistanê li vî welatî biparêze.

Birêz Tahir kesekî çalake; Geh li Bakû, geh li Kurdistanê başûr, geh li bakur, li cem Kurdperweran, hunermendan, rêvebiran û serokane. Bi wan re hevpeyvînê dike; hevpeyvînê xweş û balkêş. Dengê wan digihîje Kurdistanê Sor û her wiha digihîje Asya navîn û hemû Cîhanê jî.

Li Kurdistanê Sor, heta Tahir Silêman û gelek welatperwerên Kurd, mîrov hez û demokrat ji bona azadîya gelê xwe, ji bona Kurdistanê tedişin.

Em Kurdên li Kurdistanê Bakur, serfirazî ji Kurdistanê Sor re, ji roj-

“Diplomat” qəzetinin 20 illiyi münasibəti ilə

Ulu öndər sənə verib ilhamı
Hər bir sayındada gördük İlhamı
Dünyanın sirrindən faş etdin bizi
Göstərdin bu yoldur həqiqət izi

Bir daha anlatdın yaxşı pis nədir?
Həqiqət yolunun sirri nədədir?
Söylədin hamıya sevin vətəni
Yurda buraxmayın yoldan ötəni.

Anlatdın vətənin ağır-acısını,
Əsirlikdə olan ana-bacısını.
Yazdın ki, yurdumuz alınmaz qala,
Qələbə bizimdi nə ola-ola.

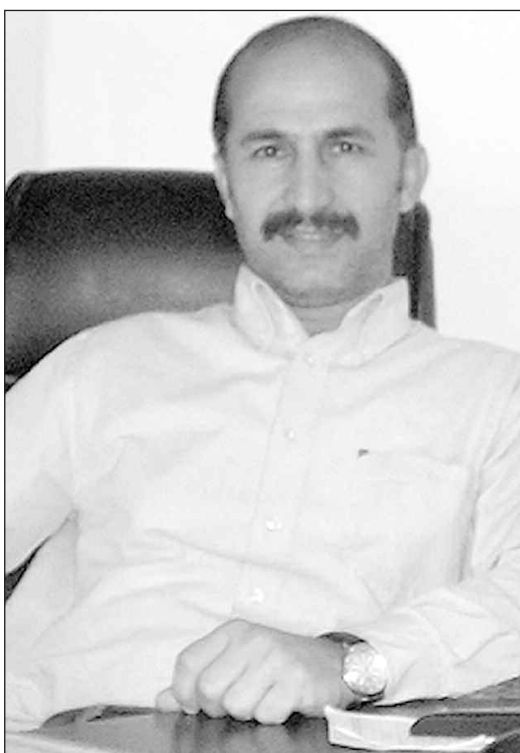
Göz yaşı tökmüsən xocalı üçün,
Qırğın törədəndən sormusan neçin?
Təcavüz etmişən yurduma dığa,
Əsir torpağımda olmusan ağa.

Yazırsan yurdunun dərdi sərindən,
Məlun məhv etdiyi məğrur ərindən.
Yazırsan ədalət ərsə çəkilib,
Yerində hiylədən toxum əkilib.

Xocalı adında yaran sağalmaz,
Ordakı müsübət tarixdə olmaz.
Hər bir sətirində Qarabağ səsi,
Büsbütün varlığın onun nəfəsi.

Sətirin səhifən hər an vətəndi,
Vüqarın qeyrətin anınla təndi.
Az qalib yazasan zəfər günündən,
Yurdda edəcəyin toy düyünündən.

Hacı Paşa Ağaoğlu

nameya Dîplomata ê re, ji birêz Tahir Silêman re daxwaz dikin. Bi hêvîya hejmara 1000-î ...

Mamed Dêrikî, Dîyarbekir

20 yaşın mübarək, beynəlmiləl "Diplomat"

«Diplomat» qəzetinin 519-cu sayının çıxması münasibətilə başda qəzetin

baş redaktoru Tahir Süleyman olmaqla, bütün redaksiya heyətini təbrik edirəm. «Diplomat»la, daha doğrusu Tahir Süleymanla ilk tanışlığım 2009-cu ilin fevralında İraq Kürdüstanının baş nazirinin müavini, Cəvdət Necarın başlığı ilə Azərbaycana gələn nümayəndə heyətinin, çalışdığım «Həftə içi» qəzetinə qonaq dəvət etməyimdən başladı. O vaxtdək isə həm «Diplomat», həm də onun baş redaktoru T.Süleyman haqqında çox eşitmişdim. Yerli mətbuatda o, PKK-ya işləməkdə suçlanılırdı, rəhbərlik etdiyi qəzet isə PKK-nın orqanı kimi qələmə verilirdi. T.Süley-

manla və «Diplomat»ın demək olar ki, bütün sayları ilə tanış olduqdan sonra yazılanların böhtan olduğu qənaətinə gəldim. Bu böhtanların arxasında isə hansı məqamların dayandığını anlamaq o qədər də çətin deyildi. Bütün bunların hamısı T.Süleymanın azərbaycanlılarla kürdlər arasında tarixi münasibətlərin bərpasına, Azərbaycan həqiqətlərinin kürdlər arasında təbliğinə çalışmaq cəhdlərinin üstündən xətt çəkmək məqsədi daşdığı göz önündədir. Azərbaycan demokratik, sivil bir dövlətdir. Azərbaycanda söz azadlığı, fikir prülərizmi mövcuddur. Bütün Azərbaycan vətəndaşlarının bu prinsiplərdən istifadəsinə tam hüququ çatır. O cümlədən T.Süleymanın və onun rəhbərlik etdiyi «Diplomat» qəzetinin. Onu da yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, tarixən Azərbaycanı öz vətənləri hesab edən, bu dövlətin ərazi bütövlüyündə canlarından keçib şəhid olan yüzrlə azəri türkü arasında kürdlər də var. Qaçqınlıq, köçkünlük onların da taleyinə yazılıb. Onların da dərdi bizim dərdimiz, sevinci bizim sevincimizdir. Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların nümayəndələri kimi kürd xalqının da konstitusion hüquqları dövlət tərəfindən qorunur. «Diplomat»ı yerli kürdlərin yeganə qəzeti kimi qəbul etmək mənə elə gəlir ki, düzgün deyil. Bu qəzet bütün Azərbaycan vətəndaşlarının, bütün azəri türklərinin qəzetidir. Bey-

nəlmiləlçi dövlət olan Azərbaycanda kürdü, talışı, ləzgini, avarı, tatı və digərlərini azəri türkümdən ayırmaq çətindirsə, «Diplomat»ı separatçıların, terrorçuların qəzeti olduğu fikrini hansı əsaslarla söyləmək olar? «Diplomat»da kimlərsə xoşuna gəlməyən yazılar və yaxud da subyektiv fikirlər dərc olunursa bu o demək deyil ki, qəzet hansısa terror təşkilatına işləyir. Düzdür, bu qəzetdə dünyanın tanıdığı terror təşkilatları sırasında yer alan PKK-nın lideri A.Öcalının fotolarına, onunla bağlı xəbərlərinə rast gəlinir. Amma bu ona heç bir əsas vermir ki, «Diplomat» hədəfə alınsın. Bu qəzeti ittiham edənlərin nəşr etdikləri mətbu orqanlarında da analoji proseslərlə üzləşmək olur. Maraqlıdır ki, bu gün «Diplomat»ı ittihamlayanların bəziləri bir vaxtlar PKK-nın təmsilçiləri ilə Azərbaycanda bir masa arxasında əyləşənlərdir. Həm burada, həm də Türkiyədə. Bu dəfə tərəziyə xalqın gözü ilə yox, öz gözümlə baxmaq istəyirəm. «Diplomat» kimi xalqlar arasında qardaşlıq əlaqələrinin möhkəmlənməsinə çalışmaq, Azərbaycan həqiqətlərini, faciələrini kürd xalqının vasitəsilə onların nüfuz etdikləri dövlətlərdə tanımaq yaxşıdır, yoxsa, bu qəzeti ittihamlayanların hər sayında dövlət və dövlətçiliyə xidmət edənlərə böhtan atmaq, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanı nüfuzdan sala-

biləcək materiallar vermək, düşmənlərimizi sevindirəcək yazılar dərc etmək, NATO standartları səviyyəsində formalaşan ordumuz haqqında hədəfə danışmaq... Düzdür, söz və mətbuat azadlığı var deyirik. Bəs nəyə görə bundan istifadə edənlərin bir neçəsi hədəfə alınır, onlara «terrorçu», «PKK»çı damgası vurulur, digərlərinə isə yox?

«Onlara bu haqqı kim verib» sualının arxasında qaranlıq məqamlar çoxdur. «Diplomat»ın hər sayında Azərbaycanın mövqeyini dəstəkləyən yazılara rast gəlinir, ağır-acılarımız təbliğ olunur, ermənilərin, azəri türklərinə düşmən kəsilmələr ifşa olunurlar. Bəs bu qəzeti ittihamlayanlarda proses necədir? Bundan isə danışmağa dəyməz. Ən acınacaqlı hal odur ki, bu qəzeti və T.Süleymanı öz millətindən olan bəzi şəxslər də ittihamlayırlar. Qorxudanmı, paxılıqdanmı, düşmənçilikdənmi... bilmirəm. Bircə onu bilirəm ki, bu qəzet deyilənlər kimi yox, olduğu kimidir. Mən «Diplomat»a bu yolda uğurlar arzulayıram. İnanıram ki, «Diplomat» adını qoruyub saxlayacaq və dünyanın rənglərinə aldanmayacaq, zənginlikləri rədd edərək sağlam düşüncəyə, qardaşlığa və dostluğa xidmətini davam etdirəcək.

20 yaşın mübarək, «Diplomat», 1000-ci də görüşənədək.

Cavid Şahverdiyev

XALQIMIZIN SEVİNCİ, TARİXİ MƏKTƏBİ "DİPLOMAT" -IMIZIN 20 YAŞI MÜBARƏK

"Diplomat" qəzetinin 519-cu sayının çapdan çıxacağı xəbərini eşitdiyimdə, 1992-ci ildə Bakıda "Dengê Kurd" qəzetinin birinci sayını çıxardığımız gün gözələrimin qabağına gəldi. Qəzetin ilk nömrəsini əlimizə aldığımızda bir-birimizi qucaqlamış, hədsiz sevinərək bir-birimizi təbrik etmişdik. Eyni həyəcanı "Diplomat" qəzetinin ilk sayında da yaşamışdım. Lakin dövlət tərəfindən bütün şəraitin yaradılmasına baxmayaraq, çox təəsüflər olsun ki, keçən iyirmi ildə "Denge Kürd"-ün cəmi 87 sayı işıq üzünə görüb.

Ancaq bu ili "Diplomat" qəzeti iyirmi iki yaşına qədəm qoymasına baxmayaraq artıq 519-cu sayı işıq üzünə gördü. "DİPLOMAT" qəzeti sanballılığı və rəngarəng zənginliyi sayəsində özünə geniş oxucu kütləsi qazandı. Biz öz tərəfimizdən, başda hörmətli vətənpərvər təsisçi və baş redaktor Tahir Süleyman olmaqla, qəzetə hər zaman öz övladı kimi yanaşan, qeyrətli şəirləri ilə düşməne kəskin cavablar verən, qəzetin azərbaycan şöbəsinin redaktoru, şair Nəriman Əyyub və qəzetin yaradıcı kollektivi, ağır sınaqlara mətanətlə sinə gerib bu qəzeti Azərbaycan mətbuat baxçasının özünəməxsus ətirli və tərəvətli bir gülü olaraq qorumağı bacardılar. Və işbilməzlərə isbat etdilər ki, yoxdan müvəfəqiyyətlər

əldə edənlər var. İş bacaranlara həvalə etmək lazımdır. "DİPLOMAT" qəzetinin səhifələrində heç bir jurnalistin danışmağa cürət etmədiyi, tarixdən xalqımıza qaranlıq qalan dəyərli yazılara rast gəlmək olur. Belə yazıları yalnız "DİPLOMAT"-ın səhifələrində oxumaq olar. Mətbuatın ictimai həyatda müstəsna rol oynadığı bilinməkdədir. 1609-cu ildə Strasburqda Almanca çıxan həftəlik qəzetlə (Avisa, Delation oder Zeitung) əsası qoyulan dövrü mətbuat, bu gün həyatımızın bir parçası halına gəlmişdir.

Mətbuat, başqa xalqlarda olduğu kimi, Kürd xalqının da tarixində, talehində və azadlıq mübarizəsində böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. 22 Aprel 1898-ci ildə Misirin Qahirə şəhərində Miqdad Mihdəd Bədirxan tərəfindən ilk nömrəsi çap edilən "Kürdüstan" qəzetindən sonra Kürd mətbuatı şərəfli bir yol qət etmişdir. Bu gün Kürdüstanda və xarici dövlətlərdə Kürd dilində yüzlərcə qəzet və jurnal, minlərcə İnternet-qəzet nəşr edilməkdədir. Yüzdən çox Kürd radio və televiziya mövcuddur. Bir çox mötəbər dünya kütləvi informasiya vasitələri – "Amerikanın səsi" (ABŞ), "Rusyanın səsi" (Rusya Federasiyası), TRT (Türkiye radio televiziya üst kurulu), "Le Monde diplomatique" və s. Kürdcə bölümlər açmışdır və bu ten-

densiya dünyada günbəgün artmaqdadır. Hələ müstəqil dövləti olmayan bir xalqın əldə etdiyi bu möhtəşəm nailiyyətlər, onun azadlıq ruhunun nələrə qadir olduğunu nümayiş etdirməkdədir. Bu gün onlarca müstəqil dövlət tək bir peyk televiziyasına sahib deyildir. Hal hazırda Kürd xalqı 25-ə yaxın peyk televiziya açmışdır. Bu ilin axırına qədər belə televiziya sayının 30-a çatması gözlənilməkdədir. Ən mötəbər beynəlxalq sosioloji araşdırma quruluşlarından birinin tədqiqatına görə, 2009-cu ildə Kürd dili, dünyanın mətbuatda ən çox istifadə edilən 25 dilindən biri olmuşdur. Rus dili xaric, köhnə Sovetlər İttifaqında yer almış 15 respublikanın dövlət dillərinin hamısı araşdırma siyahısında Kürd dilinin gerisində qalmışdır. Şübhəsiz ki, bu nəticənin ortaya çıxmasında Kürd jurnalistlərinin müstəsna rolu olmuşdur. "Diplomat" qəzeti, geniş Kürd mətbuat ailəsinin sabitqədəm bir nümayəndəsi olaraq çox böyük bir misyona sahibdir. Kürd mədəniyyətini, Kürd dünyasındakı hadisələri, qardaş Azərbaycan xalqına çatdırmaq, eyni zamanda Azərbaycandakı hadisələrdən Kürdləri xəbərdar etmək kimi əhəmiyyətli bir rol oynamaqdadır. Bu qəzetdə işləyən jurnalistlər, böyük Azərbaycan və Kürdüstan eşqiylə həqiqətləri yaz-

maqdan çəkinməmiş, demokratik dəyərlərin ictimai həyatda hakim hala gəlməsi üçün sonsuz qeyrət və

iradə göstərmişdir.

"Diplomat"ın bu gündən sonra da Kürd mədəniyyətinin yayılması və Azərbaycandakı demokratik quruculuğun daha da inkişaf etməsi üçün ciddi fəaliyyət göstərəcəyinə inanıram.

Xalqlarımızın sevinci, tarixi məktəbi, "DİPLOMAT" 20 yaşın mübarək, o gün olsun 100 yaşını müstəqil Kürdüstanda qeyd edəsən.

Həjar Əsgərov,

Qoy heç kim türkman xalqını öz mənafeyinə qurban etməsin

-Şirzad bəy, özünüzü təqdim edin.

-Mən Şirzad Əmrəl Üzeyirəğalı Türkman Milliyyətçi Qurtuluş Partiyasının başkanıyam.

Bizim yaşadığımız Kürdistan bölgəsi Həvin dağlarının uzunluğu ilə güneyi Ərəbistandır və quzeyi Kürdüstandır. Surcardan Bədrocağa qədər güneydən bizim şəhərlərimiz, kəndlərimiz bu sərhəddə bütün kürd,türkman kəndləri və şəhərləri xarabaya çevrilmişdi. Kürdistan və ətraf bölgələr Səddam Hüseyn tərəfindən İraq dövlətinin quruluşundan bəri ərəblərin zülmü altında idi. Xüsusilə Səddam Hüseyn hakimiyyətə gəldiyi andan ilk zülmünü türkman millətinə verdi. Türkman millətinin nə adı var idi, nə də bir hüququ. Türkmanlar şəhərlərdən mülk ala bilməzdi, sata bilirdi, uşaqlarının adını belə türkmanca qoya bilməzdi, qadağan idi. Əks təqdirdə onu siyahıya alınmada qeyd etməzdilər, şəxsiyyət vəsiqəsi verməzdilər.Görəsən onda Türkiyə dövləti harada yatmışdı?

Səddam Hüseyn, doğrudur, kürd xalqına qarşı kimyəvi silah işlətdi, kütləvi qırğınlar elədi, repressiyalar etdi. Yüz səksən min dinc ənalini diri-diri gömdü.Səkkiz min insanı səkkiz yaşından səksən yaşına qədər Barzani nəslindən olan kişiləri yox etdi. İstədi kürd xalqını yox etsin. Amma eyni zamanda da türkmanlara heç bir haqq tanıtmamışdır. Türkmanlar kütləvi şəkildə doğma vətənlərindən qaçırdılar amma Türkiyəyə yox.Çünki Türkiyə Səddamdan neft alırdı.O zamanlar türkmanlar Türkiyənin yadına düşmüşdülər. Səddam Hüseyn heç bir insana heç bir haqq verməmişdir.

O, tək zülmündə "adil" idi. Zülmünü adılanə bir şəkildə bölmə yapmışdır. Zülmünü "ədalət" lə kürd xalqına, türkman xalqına paylamışdır. Amma Səddam Hüseynin bu zülmünə xalqımız, başda qardaşlarımız kürd xalqı olmaqla haqlarımızı müdafiə etmək üçün mübarizəyə qalxdıq. O mübarizə 1991-ci ilin mart ayında Məsud Barzaninin və Cəlab Təlabaninin rəhbərliyi altında xalq mübarizəyə qalxdı və Səddam ordusunu Kürdistan bölgəsindən qovub çıxartdılar. Biz Kürdistan bölgəsində yaşayan xalqlar Kürdistan Parlamentini seçdik. Kürdüstanda yaşayan millətlər seçki keçirdilər və parlamentin vəkilləri seçildi. Parlament seçkisindən sonra bir hökumət quruldu. Və xəyallarımızda arzuladığımız Kürdistan dövləti elan olundu.

Bu dövlətdə bütün xalqların nümayəndələri təmsil olunurlar. Ən çox böyük demokratik özgürlük Kürdüstanda yaşayan azsaylı xalqlara verildi. Radio və televiziya kanalları, qəzet və jurnallar, dərnəklər, məqəzinlər açıldı, bütün millətlərin öz dilində özgürcə yayımları yayımlanır, nəşr olunur və xalq oxuyur. Kürdistan hökuməti tərəfindən heç bir basqı heç kəsə olmayıb və yoxdur.

- Kürd rəhbərliyi sizə necə münasibət bəsləyir?

- Kürd xalqı tarixi zülm altındadırlar. Bu zülmələri görən kürd milləti türkmanlara, müsəhlərə, assuriyələrə, kuldaniyələrə, ərəblərə qardaşcasına baxır. Onlar istəmərlər ki, bir vaxtlar özləri yaşadıkları zülmələri başqa millətlər də yaşasınlar. Ona görə də Kürdistan rəhbərliyi tərəfindən böyük demokratik seçim uygulandı, tətbiq olundu. Bu demokratiyanın içərisində türkman milləti də

yararlandı. Xalqımızın arzuladığı milli partiyalar elan olundu. Qanuni parlamentdən iş görmək icazəsi aldı.

"Diplomat" qəzetinin baş redaktoru Tahir Süleyman və Türkman Milliyyətçi Qurtuluş Partiyasının başkanı Şirzad Əmrəl Üzeyirəğalı

Kürdüstanda bütün azsaylı xalqlar örnək demokratiya əldə etdilər. Hökumət dairələrində təmsil olundular.

Arzumuz budur ki, Yaxın Şərqdə və dünyada Kürdüstanda olan demokratiya həyata keçirilsin, heç bir xalqın haqqı tapdanmasın. Necə ki, kürd xalqı bu böyük özgürlüyü bizə rəva gördülər ki, öz dilimizdə məktəbimiz, radio və televiziya, qəzetimiz, mədəniyyət mərkəzimiz olsun ki, adət-ənənələrimizi unutmayaq. Bu həqiqəti biz Kürdüstandan bütün dünyaya səsləndiririk, zülm dönməni getdi!

Qoy Türkiyə bizim daxili işimizə qarışmasın, orda yaşayan iyirmi beş milyon kürd xalqının haqlarını versin. Mühəribə zamanı bitdi.Cənabınız Azərbaycanın yaşamından nümunə verdiniz ki, orada necə yaşayırınsınız. İnanın millət birliyi qarşısında heç bir qüvvə dura bilməz. Bu

gün kürd xalqı üzərinə nə qədər basqı çox olursa, qarşı durma da çox olur. Çünki millətin, xalqın qarşısını

da heç bir şey dura bilməz. Əgər biz istəsək ki, insanlarımız barış içərisində yaşasınlar və bir insan yaşamını tətbiq etsinlər, onda millətlər bir-birinə qardaş gözü ilə baxmalıdırlar. Qoy bir-birlərinə kömək etsinlər. İraq Kürdistanındakı seçimi ölkələrdə tətbiq etsinlər. Çünki bu demokratiya bizə şan-şərəf verir,biz bu demokratiyanı müdafiə edirik və özgürcə yaşayırıq. Bir əldən min könlüdən dövlətimizə xidmət edirik.

Türkiyə dövləti öz içində yaşayan xalqların demokratik haqlarını versin, kürd xalqını millət kimi tanınsın, bizə verilən haqları onlara da versin, ondan sonra başqalarının işinə qarışmağa yox, danışmağa haqq qazansın.

- Dünya türkdilli dövlətlərinə nə demək istərdiniz?

- Bizim soyumuzdan, bizim qanımızdan olanlar, türk dünyasında yaşayan insanlarımız, Azərbaycandır,

Türkiyədir, Qazaxstandır, Özbəkistandır və.s. Bizlər bu dildən, bu nəsiləndən olanlar Səddam Hüseyn dönməndən başımıza gətirilən zülm zamanı heç kəs səsini çıxartmadı. Bizim ümidimiz bir Türkiyə dövləti idi ki, bizim adımızı dilə gətirsin və bizi müdafiə etsin. Amma çox təəssüflər olsun ki, bir neçə çirkli əlləri istiqbarat fikri ilə göndərdilər içimizə, bizim türkman millətinin istiqbalını öz mənafehinə qurban verərək yox etsinlər. Düşmən tapmağa, kürd xalqı ilə türkman xalqını düşmən etməyə və şovnist ərəblərlə işbirliyi yapıb, kürd və türkman xalqının əldə etdiyi azadlığı məhv etsinlər.

Bu da bir məzlumiyyəti sürdürməkdir. Kürd xalqı da bizim qardaş xalqımızdır. Kürd xalqının sayəsində biz də başı uca, kərəmətlə, şan-şərəflə yaşayırıq. Bu dövlətlərə, türk dünyasına səsləndiyimiz məsələ odur, türkman xalqını qurban etməsinlər öz mənafehlərinə. Türkman azad bir millətdir, burada qardaş xalqlarla birgə yaşayırıq. Bizi özlərinə dost etsinlər. Çalışsınlar ki, buradakı xalqlarla bizim qardaşlığımızı şanlı-şərəfli etsinlər. Kerkük və cənub bölgələrdəki xalqların durumu çox ağırdır. Biz Kürdistan rəhbərliyindən xahiş edirik ki,bu bölgələri referendum yolu ilə Kürdistan bölgəsinə aid etsinlər.Heç kimin haqqı yoxdur, biz türkmanların adından danışsın. Biz xahiş edirik ki, Azərbaycan hökuməti, Azərbaycan dövləti bizim hüquqlarımızı müdafiə etsin.Kürdistan hökuməti ilə ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr yaradılsın. Məktəblərimizdə azərbaycan tədris sistemini təşkil edilsin. Çünki biz Azərbaycanlıyıq!

("Diplomat" qəzeti 60-61-ci say)

Biz heç kimi özümüzə vəkil etməmişik

Müsahibim Kürdistan Demokratik Türkman partiyasının başkanı Dilşad bəydir.

Dilşad bəy, Səddam Hüseyn zamanında İraq hökuməti türkmanlara hansı haqları vermişdir?

- Həqiqətən Səddam zamanı 1991-ci ilə qədər türkmanların heç bir insani hüquqları yox idi. Hətta türkman dilində danışmağa da icazə vermirdilər, yasaq idi, türkman dilində danışmaq. Heç bir cəza məktəbimiz də yox idi. Məktəblər, dərnəklər, mədəniyyət mərkəzləri, radio və televiziyaadan söhbət açmaq olmazdı. Çünki bir millət kimi İraq Konstitusiyasında türkmanların adı belə çəkilmirdi. Hər zaman zülm altında yaşayırdıq. Səddam quruluşu diktator quruluş idi.Mən Türkiyə rəhbərliyindən soruşuram, 1983-85-ci illərdə 13-yaşından 35-yaşına qədər qız gəlinlərimizi Səddam zorla aparıb Səudiyyə Ərəbistanında 60-yaşında ərəblərə satanda onda sizlər harda yatmışdınız?

Onun "ədalət"i dönməndə heç bir haqqdan, hüquqdan danışmaq olmazdı. 1991-ci ildə Məsud Barzaninin rəhbərliyi altında Kürdüstandakı xalqlar, əsasən kürdlər, türkmanlar, assuriyələr, müsəhlilər, kuldaniyələr, bir qisim ərəblər birləşərək qalxdılar. zülməkar Səddam Hüseynin ordusunu Kürdüstandan qovub çıxartdılar və Kürdistan hökumətini elan etdilər.

Soldan: Tahir Süleyman, Vəli bəy və Kürdistan Demokratik Türkman Partiyasının başkanı Dilşad bəy

dilər. Bu hökumət demokratik biçimdə bütün xalqlara öz haqqını tanıtdı və bütün çətinliklərə baxmayaraq, azsaylı xalqların mədəni haqlarını verdi və onlara böyük şərait yaratdı. O dönməndən həqiqətən Kürdistan azad oldu. Burada yaşayan xalqlar birlik əldə etdilər və birlik üzərində çalışdılar, seçimlərə qatıldılar, parlament seçiminə . O vaxt bizim andımız, qərarımız bu idi ki, Kürdistan hökuməti yaradaq və bu hökuməti biz yaratdıq. Bu hökumət azsaylı xalqların, o cümlədən türkmanların mədəni haqlarını geniş aləmə tanıtdı. Kürdistan hökumətin qərarı ilə 120-i məktəb, 20-i dən artıq dərnəklər, mədəniyyət mərkəzləri

radio, televiziya, bir çox qəzet dərgiləri işıq üzü gördü.

- Dilşad bəy partiyanızın

nəçə üzvü var?

- Partiyamızın üzvləri çoxdur. Büro üzvlərindən başqa, 25 minə qədər partiya üzvü var.

- Kürdistan hökuməti ayda nə qədər yardım sizə edir?

- Bizim burada 6 türkman partiyası, bir neçə dərnəyimiz var. Eləcə də 4 müxəlif partiyası və 2 dərnəyi var. - Kürdistan hökuməti kifayət qədər bizə yardımlar edirlər. Eyni zamanda kompaniyalar da bizə yardımlar edirlər.

- Bu bürolarınız kim tərəfindən yaradılıb. Hökumət sizə nə yardım edib?

- Bu büroların yeri hökumət tərəfindən təyin edilmiş

dir və özümüzün gücü ilə və Kürdistan hökumətinin köməklili ilə tikmişik. Ondən əlavə bütün bölgələrdə bürolarımız var. Dərnəklərin icazəsini Kürdistanın Xarici İşlər Nazirliyindən almışıq. Partiyaların icazəsi isə Ədliyyə Nazirliyindən alınıb. Amma müxəlif partiyalar qeyri-qanuni fəaliyyət göstərirlər. Buna baxmayaraq Kürdistan hökuməti onlara rəğbətə yanaşır. Bu gün Kürdüstanda çox sabitlikdir, bu sabitliyə görə biz sərbəst çalışa bilirik.

- İndi müsəlman dövlətləri çalışırlar ki, Avropa Birliyinə daxil olsunlar. Hansı ki, Avropa dövlətləri bütün xammal və işçi qüvvəsini müsəlman dövlətlərindən aparır. Olmazmı ki, müsəlman dövlətləri birləşib İslam birliyi yaratsınlar və bu İslam birliyini elə inkişaf etdirlərsin ki, Avropa dövlətləri islam birliyinə qəbul olmağa can atsınlar?

- İslam dövlətlərində belə birlik olsaydı, çox gözəl olardı. Lakin islam ölkələrində demokratiya yoxdur, sərbəstlik yoxdur. Bəli, Avropa ölkələrində demokratiya var. Hər bir insan hüquqlarını bilir və istədiyi kimi çalışır. Lakin bizim islam dövlətlərinin yeraltı zənginliklərinin olmasına baxmayaraq çalışırlar ki, bir-birlərini parçalasınlar, biri o birsinin insani haqlarını işğal etsin. Lakin islam dövlətləri demokra

tik şəkildə birləşərək güclü qüvvəyə çevrilsələr Avropa dövlətləri onlarla hesablaşar. Çünki İslam dövlətlərinin yeraltı zənginlikləri tükənməzdi. Ona görə də həmişə Avropa dövlətləri gözünü İslam dövlətlərinin yeraltı sərvətlərinə dikərək, bu qardaş xalqları bir-birinin üstünə saldıraraq öz çirkin niyyətlərini həyata keçirirlər.Bayaq qardaşımız da qeyd etdi ki, Səddam Hüseyn bizim başımıza zülm açdığı zaman İran və Suriya dövlətləri qapılarını bizim özümüzə açan yeganə dövlətlər oldular, şaxtılı qış günündə bizə heyran oldular. Çox təəssüflər olsun ki, ilk əvvəl Türkiyə də qismən bizə öz qapılarını açsa da, türkman xalqını sonda öz mənafehinə qurban etməyə çalışdı və qapılarını özümüzə bağladı. İndi biz Kürdistan hökumətinin demokratiyası altında bütün mədəni haqlara sahib olmuşuq. Lakin Türkiyə dövləti bir qisim türkmanı öz tərəfinə çəkərək Kürdüstandakı demokratiyanı və bizim haqlarımızı pozmaq istəyir. Nədənə türk dövləti istəmir ki, türkman xalqı öz azadlığını sürdürsün. Çünki bundan 5 il əvvəl, 2002-ci ildə Türkiyə dövlətinin rəhbərliyi ilə müxəlif türkmanlar Səddam Hüseyn rejimini Kürdüstana gətirmək və Kürdüstanda olan demokratiyanı dağıtmaq istədilər. Türkmanların illər boyu əldə etdiyi haqlarını, allərindən almağa

çalışdılar. Çünki Türkiyədə yaşayan kürd qardaşlarımız 25-30 milyondur. Amma heç bir demokratik haqları yoxdur. Türkiyə dövləti Kürdistan hökumətinin azsaylı xalqlara verdiyi demokratik haqlardan narazıdır. Çünki burda olan demokratiya oraya da təsir ediblər və Türkiyə Kürdistanındakı kürd xalqı da öz haqlarını tələb edirlər. Ona görə də Türkiyə Kürdistan hökumətini və demokratiyasını tanımaq istəmir.İstəmir qoy istəməsin, ancaq qanla əldə etdiyimiz azadlığı heç vaxt əldən verməyəcəyik.Biz türkmanlar Türkiyəni özümüzə vəkil etməmişik.

- Azərbaycan hökumətinə, Azərbaycan xalqına nə çatdırmaq istərdiniz?

- Bizim dilimizlə azəri dili eynidir. Biz Azərbaycan hökumətindən, Azərbaycan dövlətindən ərklə tələb edirik, xahiş edirik.Onlarla dövlətin nümayəndəliyi Kürdüstanda açılıb. Qoy hörmətli prezidentimiz İlham Əliyev cənabları Ərbildə Azərbaycan nümayəndəliyini açsın, biz azərilə-türkmanlara sahib çıxsın.

Kürdistan hökuməti ilə siyasi, ticarət və mədəni əlaqələr yaratsınlar. Çünki Azərbaycanda neçə minilliklərdir ki, kürdlər və azərilər bir yerdə mehribancasına yaşadıkları kimi, burada da türkmanlarla kürdlər birgə yaşayırlar. Biz çox məmnunuq. Siz birinci şəxs olaraq Azərbaycan vətənimizdən bura təşrif buyurmusunuz, bizimlə görüşürsünüz. Biz təmənna edirik ki, bizim xahişimizi Azərbaycana çatdırasınız.

Müsahibəni apardı:

Tahir SÜLEYMAN

("Diplomat" qəzeti 60-61-ci say)

KÜRD XALQININ ZƏFƏR TARİXİNDƏN

Səbahəddin Eloğlu

Mərhum şair, publisist, tarixçi, filosof, xalq qəhrəmanı SULTAN bəy, HƏSƏN bəy ZƏRDABİ, ŞƏH-RİYAR adına mükafatların laureatı Səbahəddin Eloğlu 40 ilə yaxın DÜNYA TARİXİNİ nəzmə çəkməyə çalışmışdır.

Onun "Kürdlərin zəfər tarixindən" poemasından bir parçanı oxuculara təqdim edirik. Poemadakı bu fəsil 100 illik SƏLİB müharibəsini darmadağın edən, İSLAM DÜNYASININ Çİ-ÇƏKLƏNMƏSİNƏ şərait yaradan Qədim Misir hökəmdarı, məşhur KÜRD sərkərdəsi SƏLAHƏDDİN ƏY-YUBİYƏ ithaf olunur.

...Xudaya, səndən bir umacağım var,
Sən məni nədanın əlindən qurtar.
Güc ver aşa bilim uca sədləri,
Açım bağlı qalan həqiqətləri.

Əcəmi, yezidi kürdlər bir zaman,
Yayılb tutmuşdur dünyanı tamam.
Tarix xəlbirləmiş bu qədim xalqı,
Başqa xalq onun tək çətin qalardı.

Qədim tarixləri öyrənən zaman,
Söz verdim, söz açam bir gün bu xalqdan.
Bu şərəf tarixdə bu gün də yaşar.
Ən böyük idraklar haçan oyanmış,
Yerin dan ulduzu kürdləri sanmış.
Qədim buzlaşmadan əvvəlki dünya,
Çalışmış həyatda kürdü qoruya.
Uzaq keçmişləri saldıqça yada,
Asan tapacaqsan kürdü dünyada.
Kürdlərin soyunu axtarsan əgər,
Sənə dastan verər qədim ölkələr.
Dünya allahların kürdlər azaltmış,
Odur ki, dünyada Allah tək qalmış.
Bir zaman inkişaf o yerə çatmış,
Uçan xalçaları kürdlər yaratmış.
Bir vaxtı dünyanı su alan zaman,
Nuh Nəbi salamat çıxmışdır ondan.

Elə ki günəşin istisi sönmüş,
Kürdün taleyi də o vaxtdan dönmüş.
Dağılmış dünyadan sonra nə olub,
Bir qədər danışmaq qəlbimə dolub.

****

Qədim illərdən bu günə qədər,
Kürdün mərdliyindən söz açmış bəşər.
Kürlərin tarixdə iki xidməti,
Bu xalqa gətirmiş böyük hörməti.
Biri ədalətdir, onlar yaratmış,
Zülmün zəncirini çox qırıb atmış.
O biri sərvətdir, sərvətlə inan,
Yaşayıb yaratmış dünyada insan.
Kürdün saxladığı saysız quzular,
Demişlər azalsa həyat pozular.

Qədim Amazonlar, qədim Şumerlər,
Göz açıb kürdləri atlı görüblər.
Nilin sahilindən ta Çinə qədər,
Abadlıq işləri görmüşdür kürdlər.
Kürdlərin tikdiyi qədim qalalar,
Axtarsan dünyanın hər yerində var.
Kürdün şəhərləri torpağın altında,
Axtarsan taparsan çox dərin qatda.
Keçmişdən səs verən o sirli daşlar,
Kürdün adı ilə söhbətə başlar.
Bir ac Anna - Bani kitabəsini
Öyrən kainatı, yer kürəsini.
Kürdlər varisidir Lullubeylərin,
Qolda güclülərin, adda yeylərin.
Mesopotomiyanı - qədim şəhəri,
Məgər yaratmamış Kürdün hünəri?
Lullular, Kutilər, o mərd tayfalar,
Məgər kürd deyildi, niyə danırlar?
Miladdan üç min il əvvəl də bəli,
Yazılmış tarixə kürdün hünəri.
O zalım, o qəddar Naramsis şahı,
Kürdün zərbəsindən çox çəkmiş ahı.
Yunanlar uşaqdı kürdlər yanında,
Kürdün də qanı var Yunan qanında.
Böyük sərkərdələr çoxalsın deyər,
Yunanlar meyl etmiş kürdü sevməyə.
İsgəndər min kürdü seçib aparmış,
Gözəllər kürdlərdən toxum tutarmış.
Yunan gözəlləri deyirlər bir vaxt,
Hərdən kürdlərlə olublar xoşbəxt.
Qədim abxazların kürd babaları,
Qafqazda çox qurmuş sərt qalaları.
Əcəmi, yezidi kürdlər bir zaman,
Yayılb tutmuşdur dünyanı tamam.
Tarix xəlbirləmiş bu qədim xalqı,
Başqa xalq onun tək çətin qalardı.

****

Gəl danma tarixin həqiqətini,
Kim qurdu Şəddadi Kürd dövlətini?
Məhəmməd Ben Şəddad kürdü istəsən,
Qədim kitabları açıb görərsən.
Onlar düz iki yüz iyirmi üç il,
Hakimlik etdilər, bu asan deyil!
Gəncəni yenidən saldılar onlar.
Tarixdə əbədi qaldılar onlar.
Qurdular Gəncədə mərkəziyyəti,
Ucaldı bu yurdun şanı - şöhrəti.
Onlar gətirdilər Qafqazı cana,
Vergi də qoydular ilk Gürcüstana.
Yüksəkdə tutdular şeiri - sənəti,
Yaydılar dünyaya mədəniyyəti.
Dikbaşlıq eləmə, gəl dinlə bir az,
Bu yerdə naqqalıq əsla yaramaz.

O zaman yazırdı Qətran Təbrizi,
"Gəncə elm yuvası, şeir dənizi".
Ağılla, idrakla yaşayır Gəncə,
Cənnət bağçasına bənzəyir Gəncə".
İstəsən biləsən kürd hünərini,
Bəs edər görməyə Xudafərinə.
Şəddadilər tikdi verib varını,
Həm onu, həm Gəncə qapılarını.
Karvanlar bu yerə qızıl gətirmiş,
Gedəndə bu yerdən kitab götürmüş.
Qızılla bəzənmiş qədim kitablar,
Qazılsa, Gəncədən çoxlu tapılar.
Gəncəni dağıdan o zəlzələdən
Axı, nə qaldı ki, danışım nədən?
Bu dərdi çəkdiyə ağır ürək,
Tapmadı bir həmdəm eyləsin kömək.
Gəncənin şərəfi, şöhrəti o vaxt
Layiq görünürdü dünyaya paytaxt.
Yaxşı qarşılanar bu söhbət mənə,
Nizami kürd olub deyilə öncə.

****

Kürdlər tam alanda Qafqazı ələ,
Qafqazda erməni yoxidi hələ.
Qafqazın dağları kürdlərin olmuş,
Kürdlər bu yerlərdə çox qala qurmuş.
Ləzgilər soy kökün axtarsa əgər,
Görər ki, qohumdu qılıncla xəncər.
Qafqazın tarixin öyrənə bilsən,
Mənim dediyimi təsdiq edərsən.
Çeçenlər kürdlərdən törənib bir vaxt,
Onlar da mərdliklə olublar xoşbəxt.
Bir qoca çeçəndən get soruş bunu,
Sənə deyəcəkdir kürd olduğunu.
Kürdün kimliyini bilmək istəsən,
Gərək Zəngəzuru gəlib görəsən.
Tarixçi görsəydi Bisütun dağın,
Burdan başlayardı tarix yazmağın.
Misir ehramından bəzi cizgilər,
Ağ oğlan qəsrində aydın görünər.
Daşı daşlarla yox,dəmirle yonan,
Min hikmət yaratmış bu yerdə inan.
Zəfər bayrağını dağlara vuran,
Dağların üstündə qalalar quran.
Azadlıq yolunda çox qurban verən,
Bu xalq unudulur bilmirəm nədən?

****

Bilirsən, nə etmiş kürdlər bir zaman?
Qurtarmış İslamı çox ağır dardan!
Qədim Avropanın xaçpərəstləri,
Yüz illər sındırmış göy məşçidləri.
Müsəlman keçmişin öyrənsə əgər,
Kürdün dərgahına daim baş əyər.
Kəsərli qılıncı, sürətli oxu,
Kürdlər çox işlədib, tarixdə onu.
Ağır döyüşlərdən zəfər bayrağın,
Kürdlər qaldırıblar, məhv olsun xain.
Xainlik olmasa, inan ki, kürdlər.
Qayada bağ salıb məhsul götürər.
Şərqi şahlarını kürdlər qorumuş,
Kürd olan sarayda sakitlik olmuş.
Qorxusuz yaşamış bəzən ölkələr,
Ordu başçıları olanda kürdlər.
Qədim hindliləri Xəzərdən qovan,
Kürd xanı deyilmi, kürdəxanidan?
Namərd orduları qafqazda əzən,
Məgər kürd deyilmi, danırsan nədən?
Qıyıq gözlüləri, Tuğyan çayında,
Kürdlər məğlub etmiş bahar ayında.
O vaxtdan kəsilmiş şər q hücumları,

At ilə, it ilə cum ha cumları.
Türklər öyünməsin çox cövlan edib,
Dar gündə köməyə kürdlərə gedib.
Kürdün qılıncı ilə dirçəlmiş Tatar,
Danılsa bu fakta dəlil tapılar.
Qədim Əhrəmilər döyüşdən əvvəl,
Kürdlərlə güləşib xeyir görüblər.

****

Xəzər sahilində Mərdi - Məkanı
Kürdlər salıbdılar. Bu məkan hanı?
Qılinc dünyasının qoç qəhrəmanı,
Bircə Koroğludur, gəl onu tanı.

****

Kürdlər nə yaradıb qoyub dünyada,
Çətindir hamısını gətirmək yada.
Oxuyan olsaydı daş kitabları,
Günəş tək parlardı əqlin açarı.
Kürdün yapıncısı qədim zamandan,
Qorumuş insanı qardan - borandan.
Təsəvvür etdiyin ən qədim dünya,
Ən çox əylənmişdir kürd oyunuyla.
Kürdlərin getdiyi yallılar ki, var,
Böyük qayalarda əksi tapılar.
Qədim muğamları öyrənsən əgər,
Qəlbini maqnit tək hikmətə çəkər.
Bayatı, heyratı, şux diringələr.
Dinləsən bu gün də xoşuna gələr.

****

Kürdlərdən söz açan pirani demiş,
Kürdün qazandığın dostları yemiş.
Kürddə adət deyil var yığib qoymaq,
Kürdün yeməyidi bal ilə qaymaq.
Kürdün süfrəsində kabab yeyənlər,
Süfrədən duranda "əhsən" demişlər.
Kürd ilə dostluğu bacarsan əgər,
Sənə quzu kəsər ölənə qədər.
Kürdlə qonşu olsan, basma ayağın,
Dar gündə olacaq sənəin dayağın.
Baxıb görkəminə gəl sanma fağır,
Kürdün mənliliyi var, özündən ağır.
Kürdlərin tarixin nəzmə çəkəndə
Kürdlər qalmamışdı doğma vətəndə.
Kürdlər yadlar üçün ölümə getmiş,
Çox xalqı ölümdən Kürd xilas etmiş.
Bu xalqın tarixin tam yazsam əgər,
Ta tarix yazmaqdan xalqlar əl çəkər.
Çox sirri açmağa göstərsəm marağ,
Bil ki, söndürülər bu yanan çıraq.
Eloğlu, qoy qalsın bəzi söhbətlər,
Vaxt gələr, onlar da nəzmə çəkilər.
Vəfa, etibar, sədaqət hər nə var
Axtarsan hamısı kürddə tapılar.
Hər nədən söz açdım, mindən biridi,
Belə danışmaq da kürd hünəridi!

Əziz oxucu, hansı bir xalqın tarixini
ürəyimə yatacaq səviyyədə nəzmə
çəkmişəmsə, özümü mənən o xalqın
övladı saymışam. Mənim atam azər-
baycanlı, anam kürd qızıdır. Hər iki
xalq mənim üçün əzizdir.

Atanı anadan ayırma, oğul,

Çəkiyə zindanın birdir yarası.

Zəngəzur qəzeti

Kürd İmperatorluqları

Qutilərin varlığı çox qədimlərə uzanır. Bu günə qədər bilinən ilk Quti imperatoru Emnatum miladdan əvvəl 3100-cü illərdə yaşamışdır.

Lağas kralı Adadnari hələ miladdan əvvəl 2400-cü illərdə Karda xalqından söz etmişdir. Eyni fikri Ur (Our) kralı Kmil Sin də Kurde torpaqlarından bəhs edərək təsdiqləmişdir. Hitit kralı I Şuppilulita m. ə 1370-ci ildə Qurde xalqından söz açmışdır. Daha sonralar Assur kitabələrində Kardaka yaylasından və Kurtie – Kurti xalqından bəhs olunmuşdur.

Assur kralı Tukulti İnor, Qutilərə «Kurdi» deyirdi (Bax: İhsan Nuri Paşa, səh-33).

Milladdan 900 il əvvəl yaşamış Assur kralı Adalnirari Kusi, Kutı, Subari orduları ilə vuruşduğunu qeyd edir. Bu kral öz kitabələrində Qutiləri «Kürdi» deyərək adlandırır.

Kürd xalqının tarixini incələyərkən araşdırmaçıların müxtəlif dəyərli əsərlərindən istifadə etdikləri İhsan Nuri Paşa bu haqda belə demişdir:

- Kürd əsilli olan Xaldi (Xaldi), Ararati, Subari, Nauri, Mitanni, Muşki və Kassit dövlətlərinin Qutilərdən ayrıldığını, yeni hamısının kökünün qutilərə dayandığını göstərən əsərlər var. Bunlardan biri m. ə 1280-1261-ci illərdə yaşamış Asur kralı I Salamanasar krallığından qalan kitablarında bunu yazır: «Bir ulduz kimi parlayan Quti xalqı yalnız çoxluğu ilə deyil, əzm, şiddət, dəhşət və yıxıcıqları ilə tanınmaqdadır. Düşməncilikləri mənə də qarşı sürüb getdi».

Kürd Quti dövlətinin dağılmasından təxminən 1000 il sonra yaşamış Assur kralı Salmanasar, beləcə Quti qollarından gələn və öz yerinə çatan yeni kürd xalqlarının və onların dövlətlərinin qutilərin soyu və övladları olaraq tanımaqdadır. Onlar üçün min illik bir zaman faslindən sonra da yenə quti sözlərini işlətməkdədir.

Etdiyi müharibələrdən sonra kral Salmanasar bunları yazmışdır: «Ararat sərhədindən Tur Abidinə qədər bir ölkə içində Quti qanı su kimi axıdıldı, lakin məğlub olmalıdırlar».

... Yuxarıda adları çəkilən coğrafi terminlərin yerləşdiyi bölgələrdə bu gün də kürd xalqı yaşamaqdadır. Tarixi Babil ölkəsinin fəth etmək ilk dəfə qutilərə nəşib olmuşdur. Quti dövləti parçalandığında, onların qollarından biri olan Kassitlərin parlaq və güclü dövrləri 725-ci ilə çatan bir məmləkətin təməlini Babilə saldılar. Kürd xalqının məşələsinə Subarilər, Mitannilər, Xalidilər, Muşki və Nayri dövlətləri vasitəsilə Med imperatorluğuna qədər daşıyıb gətirdilər.

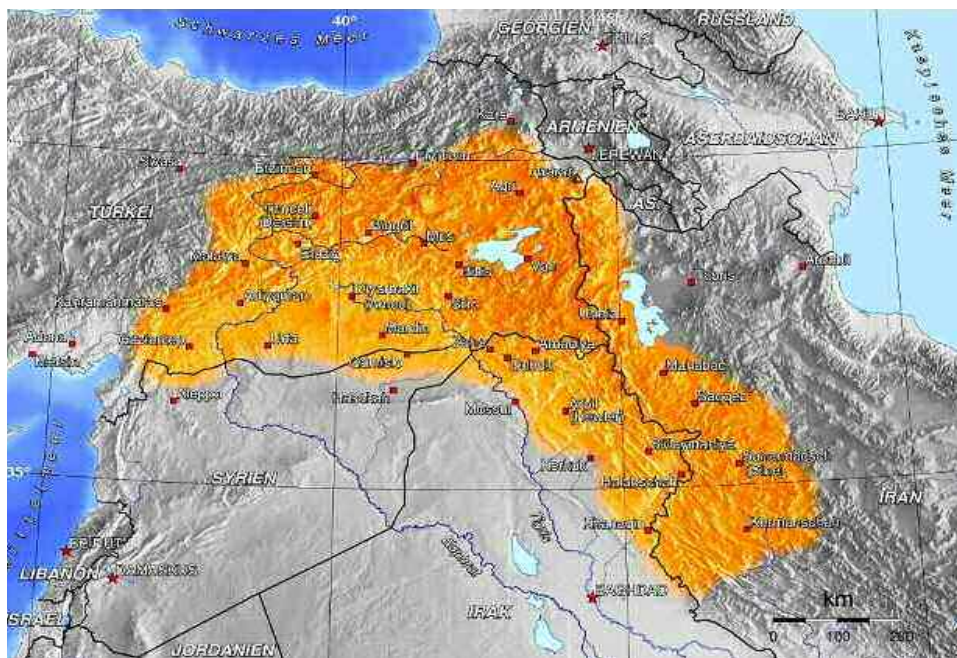
Qutilərin kürd xalqının atası olduqlarını isbat etmək üçün «Ön Asiya və Mesopotomiya» tarixini incələyən və araşdıran elm və tarixçi amilləri də bu həqiqəti araşdırmalarında dilə gətirmişlər. Bunun isbatı olaraq Pensilvaniya Universitetinin professorlarından Speizer «Mesopotamiyanın kökeni» adlı əsərində kürdlərin qutilərlə Zağros hülilələri ilə eyni irqdən olduqlarını yazır (B. Nikitin, cild I. səh 91. Diponot).

Osmanlı tarixçilərindən Əhməd Rəfik «Ümumi tarix» adlı əsərində və onunla birlikdə Əmin Zəki də «Kürd tarixi» adlı əsərində müxtəlif fakt və sübutlarla eyni fikri təsdiqləmişlər (Ehsan Nuri Paşa, səh 38-40).

Tanınmış tarixçi Mucerson qutilərdən gələn Naviri xalqının hakimiyyətinin sonunda Kurti deyilərək adlandırıldığını göstərməkdədir ki, bu da qutilərin kürdlə-

rin ataları olduqlarını sübut edir. Hətta doktor Kontinov da miladdan 4000 min əvvəl Mesopotomiya və Zağros dağlarında yerləşən xalqların Quti və Kusi (Kassit) deyərək adlandırdıqları və ari irqdən olduqlarını, Kürd xalqının bu torpaqlardan enib gəldiyini vurğulayır. İstər Mucersonun, istərsə də doktor Kontinovun dediklərini təsdiq etmək üçün «Kürd ədəbiyyatı tarixi» əsərini göstərmək istərdik (II hissəyə bax).

- Şərqşünas Draver «Kürdlər və Kürd tarixi» kitabında qutilərin və kardaların kürd xalqının ataları olduqları olduğunu yazır. Digər bir şərqşünas Rayks da eyni fikirdədir (İ. N. P. səh. 173). Kürd xalqının qədimliyi və kürdlərin antik dövrdən gələn bir xalq olduğunu türk alimləri tərəfindən yazılmış «İslam ensiklopediyası» əsərinin 1089-cu səhifəsində bunlar qeyd edilmişdir. Miladdan təqribən 2000 il əvvəl II Şumer dövrünə aid daş yazısında, Thureau-Danqin (Revue d'Assuriologie, v-99, VI, 67) bir Kardaka adına təsadüf edilir. Bu ölkə Driverin Van gölünün cənubunda göstərdiyi Su tayfasının yanında idi. Miladdan sonra 1071-ci ildə Malazgirdən Anadoluya girmiş türk xalqı ilə kürd xalqının heç bir qohumluğu-

nun olmadığını Milli Təlim Nazirliyi tərəfindən nəşr edilmiş ensiklopediyada öz əksini tapmışdır. Adı bilinən Quti krallarından Losirab, Şerlek, İks, Huş, Anri, Danzir, Trikan ən başlıca krallardandırlar. Bunlardan Şerləkə Firdovsinin «Şahnamə» əsərində Siyamən, İks, Huşaya isə Huşəng adlandırılmışlar.

Babil dövlətinin süqutundan sonra, sadəcə 125 il 40 günlük Babil hökmrənliyi zamanı həmsərhəd olan Quti krallarının sayı 14 olduğunu İ. N. Paşanın adı keçən əsərindən öyrənirik. Bazil Nikitin də qutilərin Sarqon xənadanlığına son verdiklərini və eyni dövlətin miladdan öncə 2496 – cı ilə qədər hökmrənliyinin sürdüyünü yazır (B. Nikitin «Kürdlər» cild I, səh-31).

Özü Quti soyundan olan Louqal Oton (Louqan kralı) Erun kralı olaraq Quti kralı Trikanını məğlub etdi. Quti xalqı bu məğlubiyyətdən sonra bəyliklərə bölündü. Bu dağıncılıq içindən Bitlis bölgəsindəki qutilər Kardaka adını aldılar. Bəxtiyari dağlarındakı və ətrafındakılar müstəqillik qazandılar. Ancaq tarixi baxıma görə, qutilərdən sonra bu ölkə xalqını yetişdirdiyi və tarixə damğasını vuran iki yeni türk dövləti meydana gəldi. Bunların parlaq və görkəmli dönməsi 725 il sürən kürd Kussi – Kassit dövləti ilə bu dövlətin yaşama müddətinin ortalarında yer alan

və təqribən 175 illik bir yaşam sürən Böyük Kürd Mittani imperatorluğudur.

Kürd Kassit – Kussi imperatorluğu

Kürd Kassit - Kussi dövləti haqqında məlumat verərkən bu haqda da qabaqcadan bildirmək istəyirik ki, bu dövlətə Cəmsidin adı verilmişdir. Hətta Firdovsinin «Şahnamə» əsəri də Kassit - Kussi dövlətini kinayə ilə Cəmsidin milləti hesab edir.

Quti imperatorluğunun dağılmasından sonra quti xalqının yaratdığı bu dövlət siyasi hakimiyyətini m. ə 1891-1171 – ci illərdə sürdürmüşdür. Qərb tarixçiləri isə bu hakimiyyətin sonunu 1160-cı il olaraq göstərir (Maurice Meumao, «Le Monte antique» əsəri, Paris 1976. Səh-160).

Kürd sivilizasiyası bu dövrdə insanlığa böyük mənfəət verdi. Sənət, mədəniyyət, ədəbiyyat, el sənətləri, heykəltaraşlıq, rəsm və ev əşyalarının formalaşdırılmasında Kürd Kussi dövləti, Mitani dövləti ilə birlikdə çağdaşları Hititlərə, Asurlara və fironların idarəçiliyində olan Misir ölkəsinə böyük ölçülərdə təsir etmişdir.

Tarixi araşdırmalarda və İraq Kürdüstanındakı arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən kürd milli kalaritinə uyğun olunan şahənə heykəllər 1984-cü

etdirməkdədir. Bu dövlətin idarəetmə, hüquqi, toplumsal və mədəni qurumlarının o zamanda ən irəli bir düzəndə olması bir təsadüf deyil. Çünki, Kassitlər m. ə 1530-cu ildə ulu babaları qutilər kimi Babil (Babilos)u tamam işğal etdilər. Qərbin qədim dövr tarixçilərinin bildirdiklərinə görə, Kürd dövlətinin rəhbərləri məğlubiyyətə uğratdıqları Babilon ölkəsinə məxsus olan uyqurlığa da sahib oldular. Məlum olduğu kimi, daha əvvəllər də bu ərazilərdə Hammurapinin yaratdığı monarxiya hakimiyyəti mövcud idi. Babil uyqurlığına öz damğasını vuran bu kral Assurları, Esəhnunna və Mari krallıqlarını məğlub edərək miladdan əvvəl 1695-ci ildə ölkəsinin sərhədlərini bir xeyli genişləndirdi. Həm Hammurapi (m.ə 1729-1686), həm də sələfi kral Şamsu İloina (m.ə 1686-1648) ölkədə hüquqi dövlət qurmuşdular. Ölkədə sağlam idarəetmə üsulu vardı. Maliyyəçilər (Tacirlər təşkilatının rəhbərləri), hakimlər və vilayət valiləri mərkəzdəki büroya bağlı idilər. Dövlətin amirləri Vali və Bələdiyyə sədrləri kimi vəzifələr də yazılı əmrlərin həyata keçirilib keçirilmədiyini diqqətlə izləyir. Siyasi və iqtisadi yaşamı tək özü idarə edirdi.

Hammurapinin hüquq kodu çox məşhurdur. İnsanlıq tarixində bilinən ən qədim qanunu qoymaq yalnız ona nəşib olmuşdur. Bu kodakə (kod) araşdırıldığında bu ölkədə kralın xalqın atası və qoruyucusu olub, güclü ilahi varlıqlardan (Tanrılardan) aldığı görünür:

- Tanrıların diqqəti və sevgisi olan mən Hammurapi ölkədə ədaləti yaşatmaq, ziyankarları və qatilləri məhv etmək, xalqımın üstündə günəş kimi doğaraq dünyanı aydınlatmaq üçün Tanrı Manrunun vəzifələndirdiyi bir çoban olaraq idarə etdiyim xalqıma heç bir zaman zülm etmədim və tənbəl olmadım. Mənim yaxşılaşdırıcı kölgəm ölkədəki bütün şəhərlərin üzərinə yayıldı. Şumer və Akkad ölkəsi insanların da bağrıma basdı. Onları sülh içində idarə etdim. Mənim mövcudluğum onları da qorudu. Güclü olanın zəifi məhv etməməsi üçün, yetimlərə və dullara haqlarını qorumaq üçün ölkədə ən yaxşı ədalət quraraq, bunları qoruyacaq qanunları bildirmək üçün bu lövhəyə dəyərli sözlərimi yazdım. Adil bir kral olaraq mənim varlığım önündə əlsək edim (Hammurapi qanunları – ön söz. Səh -160).

Beləliklə, Kürd Kassit dövləti Babil fəth edib öz ərazisinə qatdığı zaman bu ölkə üzərində sosial – iqtisadi, idarəetmə və mədəni bir vaxtda inkişaf edən xəzinə vardı. Kassilər də Babil almadan öncə böyük bir dövlətin təmsilçiləri idilər. Qaldı ki, Hammurapi monarxiyasının da Kassitlərin atası olan Quti ölkəsindən eyni bir biçimdə miras olaraq bir çox şeylərin dövr almasına, bu da alimlər tərəfindən təsdiq edilməkdədir.

Quti və Hurrilər dövründə atı daşıma və çəkmə vasitəsi kimi ilk dəfə insanlıq Kassitlər zamanında minik heyvanı kimi də istifadə etmişlər.

Bu tapıntıdan həm bir yerdən başqa yerə tez getmək məqsədi üçün, həm də müharibələrdə hərbi vasitə kimi də yararlanırdılar. Digər tərəfdən də Neolitin vaxtından ən önəmli şəkildə rast gəldiyimiz və tarixçilərin təxminlərinə görə, hələ palçıqən üst-üstə qoyularaq inşa edilən kərpic ilk dəfə Kassit dövlətində içinə saman qarışdırıb gündə qurudulmaqla inşaatda istifadə edilmişdir. Aradan 3500 il keçməsinə baxmayaraq, kərpic Ön Asiyanın inşaatında ən başlıca vasitədir.

Araşdırdı: Tahir Süleyman

XX əsrdə erməni rəsmi dairələrinin kürdlərə qarşı həyata keçirdiyi deportasiya, repressiya və terror aktları haqqında

Qərbi Azərbaycanda kürdlərə qarşı törədilən deportasiya, repressiya və terror aktlarından bəhs etməzdən öncə həmin regionda kürdlərin məskunlaşma arealı və demoqrafik vəziyyətləri barədə məlumat verməyə ehtiyac vardır.

Qərbi Azərbaycan ərazisində yaşayan əhalinin milli tərkibi haqqında ilk müfəssəl məlumatı İrəvan xanlığının rus qoşunları tərəfindən işğalından sonra rus tarixçi-statisti İvan Şopen tərəfindən 1829-1832-ci illərdə aparılan kameral siyahıyaalmanın nəticələrindən əldə etmək olar. İ.Şopenin verdiyi məlumata görə, işğaldan sonra keçmiş İrəvan xanlığının ərazisində 6435 nəfər şiə, 3.978 nəfər sünni, 324 nəfər yezdi kürd yaşamışdır.

İrəvan xanlığının işğalından sonra Alagöz (Ələyəz) dağının ətəyindəki bir sıra boşalmış türk kəndlərində də Türkiyədən gələn yezdi kürdlər məskunlaşmışdılar. Yezdi kürdlər 1839-cu ildə Mirək, Quruboğaz, Carcarçı, Çobangərəkmez kəndlərində, sonralar isə Pəmbək, Qundaxsaz, Böyük Camışlı, Kiçik Camışlı və Korbulaq kəndlərində yerləşmişdilər. Nəhayət, yezdi kürdləri 1877-1878-ci illər rus-türk müharibəsindən sonra Türkiyə ərazisindən gələrək Bağdad Dolu-Taxt və Kiçik Cəngi kəndlərində yerləşmişdilər. Sonralar Ermənistanın rəsmi dairələri tərəfindən adları dəyişdirilən, lakin əsasən yezdi kürdlərinin yaşadıkları kəndləri əhatə edən Araqats (Ələyəz) rayonu təşkil edilmişdi.

1886-cı ildə keçirilən ailəhesabı siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, İrəvan quberniyasında 670.405 nəfər yaşamışdır ki, onlardan 251.327 nəfərini azərbaycanlılar, 36.478 nəfərini kürdlər təşkil etmişdir. Azərbaycanlılar ümumi əhalinin 37,5 faizini, kürdlər isə 5,44 faizini təşkil etmişdir.

1890-cı illərdə Türkiyədə baş qaldıran erməni üsyanlarının yatırılmasından sonra təqribən 400 min erməni Rusiyaya köç etmiş, onların da xeyli hissəsi İrəvan quberniyasının ərazisində məskunlaşmış və nəticədə quberniya ərazisində ermənilərin xüsusi çəkisi süni surətdə yüksəlmişdi. 1897-ci il Ümumrusiya siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, İrəvan quberniyasında yaşayan 829.556 nəfər əhalinin 313.176 nəfərini azərbaycanlılar, 49.389 nəfərini kürdlər təşkil edirdi. Kürdlərin də 35.675 nəfərini müsəlman kürdlər, 13.714 nəfərini isə yezdi və erməni-qriqorian dinini qəbul etmiş kürdlər təşkil edirdi. Ümumiyyətlə, XIX əsrin sonlarında müsəlman və yezdi kürdlər indiki Ermənistan ərazisinin 34 kəndində yaşayırdılar.

Türkiyədən gələn yüz minlərlə erməniləri daimi məskunlaşdırmaq üçün 1905-1906-cı illərdə erməni silahlı dəstələri kütləvi qırğınlar törətmişdilər. Təkcə həmin illərdə İrəvan quberniyası ərazisində 150-yə yaxın türk-müsəlman yaşayış məntəqəsi viran edilmiş, əhalisi qırğınlara məruz qoyulmuş və evlərindən didərgin salınmış, həmin kəndlərin əksəriyyətində Türkiyədən gələn ermənilər məskunlaşdırılmışdı.

1915-1916-cı illərdə Türkiyə ərazisindən 300 minə yaxın erməni gələrək Cənubi Qafqazda məskunlaşmışdı. Həmin ermənilərin böyük bir qismi İrəvan quberniyasının ərazisində

cəmləşmişdi. 1917-ci il "Qafqaz təqviminə" görə, 1916-cı ildə İrəvan quberniyasında yaşayan 1.120.242 nəfər əhalinin 373.582 nəfərini azərbaycanlılar, 59.132 nəfərini kürdlər, onlardan 36.508 nəfərini müsəlman kürdlər, 12.624 nəfərini isə yezdi kürdlər təşkil etmişdir.

1919-cu ilin iyun-avqust aylarında Ermənistan daşnak hökuməti Daxili İşlər Nazirliyinin qərarı ilə siyahıyaalma keçirilmişdir. Respublika ərazisində qeydə alınan 917.297 nəfər əhalidən 122.185 nəfərini müsəlmanlar, 48.672 nəfərini isə qeyri-müsəlmanlar təşkil etmişdi [5, s. 178]. Erməni müəllifi Zaven Qorqodyan yazır ki, daşnakların

"təmizləmə" siyasəti nəticəsində 1919-cu ildə 200 min nəfərdən artıq türk və kürd Ermənistandan qovulmuşdur.

1922-ci ildə Sovet Ermənistanında keçirilən siyahıyaalmanın nəticələri daşnakların hakimiyyəti dövründə həmin ərazidə türk-müsəlman əhaliyə qarşı törədilən soyqırımın miqyasını əyani şəkildə nümayiş etdirir. Belə ki, Ermənistanda yaşayan 781.011 nəfər əhalinin 76.555 nəfərini Azərbaycan türkləri (9,8 faiz), 705 nəfərini (0,1 faiz) kürdlər təşkil etmişdir.

1926-cı ildə keçirilən ikinci Ümumittifaq siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, Sovet Ermənistanında 880.464 nəfər əhali yaşamışdır ki, onlardan 85.554 nəfəri azərbaycanlılar, 3.025 nəfəri müsəlman kürdlər, 12.237 nəfəri isə yezdi kürdlər olmuşdur [13, s. 4-8]. Faiz etibarilə azərbaycanlılar ümumi əhalinin 9,76 faizini, müsəlman kürdlər 0,4 faizini, yezdi kürdlər isə 1,4 faizini təşkil etmişdir.

1931-ci il siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, Ermənistanda yaşayan 1.050.633 nəfər əhalinin 106.768 nəfəri azərbaycanlılardan (10,1 faiz), 19.268 nəfəri (1,9 faiz) kürdlərdən ibarət olmuşdur.

1930-cu illərdə Ermənistanda həyata keçirilən repressiyaların dalğasının fonunda azərbaycanlılar və müsəlman kürdlər daha ağır zərbə almışdılar. Xalq düşmənlərini, trotskiçi-buxarınçı casusları ifşa etmək məqsədilə A.Mikoyan, N.Yejov və L.Beriya Ermənistana gəlmişdilər. Moskvaya belə məlumat verilmişdi ki, Ermənistanda Araz və Yuxarı Arpaçay çayları boylarında yaşayan müsəlmanlar casusluq edir və guya elliklə Türkiyəyə keçmək fikrindədirlər. Ona görə də 1937-ci ilin payızında və 1938-ci ilin yazında Ağbaba, Vedibasar, Zəngibasar, Qəmərlı, Eçmiədzin, Hoktemberyan, Meğri rayonlarının Türkiyə və İranla həmsərhəd kəndlərində yaşayan azərbaycanlı və

müsəlman kürd ailələri kütləvi surətdə repressiyaya məruz qalmışdılar. Minlərlə ailə Orta Asiyaya və Qazaxıstana sürgün edilmişdir. Ümumiyyətlə, XX əsrin 30-cu illərində Ermənistandan 50 mindən artıq azərbaycanlı və müsəlman kürd repressiyaya məruz qalmışdır.

1939-cu ildə keçirilən üçüncü ümumittifaq siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, Ermənistanda yaşayan 1.282.330 nəfər əhalinin 130.997 nəfərini azərbaycanlılar (10,2 faiz), 20.481 nəfərini kürdlər (1,6 faiz) təşkil etmişdir.

1947-ci il dekabrın 27-də SSRİ Nazirlər Sovetinin "Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycan-

lı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" qəbul etdiyi qərara əsasən, 100 min kolxozçu və digər azərbaycanlı əhalinin üç il ərzində Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi qərarlaşdırılmışdı. Lakin 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlı əhali ilə bərabər, müsəlman kürdlər də Ermənistandan deportasiya edilmişdilər. Ona görə də 1939-cu ildən 1959-cu ilədək keçən 20 il müddətində Ermənistanda yaşayan azərbaycanlı əhalinin və müsəlman kürdlərin sayı kəskin şəkildə azalmışdı. 1959-cu ildə keçirilən dördüncü ümumittifaq siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, Ermənistanda yaşayan 1.763.048 nəfər əhalinin 107.748 nəfərini azərbaycanlılar (6,1 faiz), 25.627 nəfərini kürdlər (1,5 faiz) təşkil etmişdir.

1970-ci ildə keçirilən beşinci ümumittifaq siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, Ermənistanda yaşayan 2.491.873 nəfər əhalinin 148.189 nəfəri azərbaycanlılardan (5,9 faiz), 37.486 nəfəri kürdlərdən (1,5 faiz) ibarət olmuşdur.

1979-cu ildə keçirilən altıncı ümumittifaq siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, Ermənistanda yaşayan 3.037.259 nəfər əhalinin 160.841 nəfərini azərbaycanlılar (5,3 faiz), 50.822 nəfərini kürdlər (1,7 faiz) təşkil etmişdir.

Sovet hakimiyyəti illərində Ermənistanda müsəlman kürdlər əsasən Vedi (Ararat), Zəngibasar (Masis), Basarkeçər (Vardenis) rayonlarında və İrəvan şəhərində yaşayırdılar. Ermənistanda ayrıca müsəlman kürd kəndi yox idi. Azərbaycanlı kəndlərində yaşayan kürdlər əhalinin 10-15 faizindən çoxunu təşkil etmirdilər. Yezdi kürdlər isə əsasən Ələyəz (Araqats), Talin, Abaran, Hoktemberyan (Armavir), Artaşat, Dilican rayonlarında və İrəvan şəhərində yaşayırdılar.

1988-ci ildə keçmiş SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycana qarşı qərəzli

mövqeyindən istifadə edən Ermənistan Respublikası Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini aneksiya etməyə cəhd göstərməklə yanaşı, Ermənistan SSR Ali Soveti sessiyasının məxfi göstərişinə əsasən, 1988-ci il noyabrın 22-dən 28-dək olan müddət ərzində azərbaycanlılar yaşayan 22 rayonda 170 sırf və ermənilərlə qarışıq 94 yaşayış məskənləri boşaldılmış, nəticədə 200 mindən çox azərbaycanlı, 18 min müsəlman kürd, min nəfər rusdilli əhali Azərbaycana qovulmuşdur.

Ermənistanın Ələyəz rayonunda doğulub böyüyən, İrəvan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirən, sonralar İrəvan radiosunun kürdcə verilişlər redaksiyasında və Ələyəz rayon komsomol komitəsinin katibi işləyən İşxan Aslanoviç Ankosi Ermənistanın müstəqilliyə qovuşmasından sonra təzyiqlərə tab gətirməyərək Ermənistanı tərk etmək məcburiyyətində qalmış və 1993-cü ildən Krasnodarda yaşayır, "Midiya" Kürd Milli-Mədəni Muxtariyyətinin sədri, Kürdüstan Milli Konqresinin üzvü kimi yezdi kürdlərin hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində fəaliyyətini davam etdirir. Onun atası Aslan Xudoyan uzun müddət yezdi kürdlərin yaşadığı rayonlarda rəhbər vəzifələrdə işləmiş, ermənilərin kürdlərə qarşı diskriminasiyasının canlı şahidi olmuşdu.

İşxan Ankosi yazır ki, hələ ötən əsrdə 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərində Ermənistanda millətçilik əhval-ruhiyyəsi ən yüksək həddə çatmışdı. Millətçilik daha çox Yakov Zarobyanın Ermənistan KP MK-nın birinci katibi olduğu dövrdə özünü büruzə vermişdir. Məhz Y.Zarobyanın açıq şəkildə dəstəyi sayəsində Ermənistanda antikürd siyasəti yeridilmişdir. İşxan Ankosi yazır: "Biz kürdlər praktik olaraq hər gün, hər saat hakimiyyət dairələri tərəfindən xalqımıza qarşı yeridilən diskriminasiya siyasətini hiss edirdik". O, daha sonra qeyd edir ki, hələ XX əsrin 80-ci illərində Ermənistan rəhbərliyi kürdlərlə azərbaycanlılar arasında qarşıdurma yaratmaq siyasəti yeritmişdir. Belə ki, kürdlərin kəndlərindən olan təmsilçiləri Ermənistan KP MK-ya dəvət edilərək onlara "respublika ərazisində yaşayan bütün kürdlərin kompakt ərazidə yaşamaları və heyvandarlıqla məşğul olmaları üçün" onların Amasiya rayonuna köçmələri təklif edilmişdi. Həmin vaxt Amasiya rayonunda yaşayan əhalinin 85 faizindən çoxunu azərbaycanlılar təşkil edirdi. İşxan Ankosi yazır ki, bununla Ermənistan rəhbərliyi kürdlərin əli ilə azərbaycanlıların Amasiya rayonundan sıxışdırılıb çıxarılmasına nail olmaq və gələcəkdə müsəlman kürdlər ilə azərbaycanlılar arasında yaratdıqları düşmənçilikdən istifadə etmək məqsədi güdürdü. Məhz müsəlman kürdlərin Amasiya rayonuna köçməkdən imtina etmələrindən sonra onları cəzalandırmaq üçün 1983-cü ildə Ermənistan hökuməti Ararat vadisində qoyunçuluğun qadağan edilməsi barədə qərar qəbul etmişdi.

Davamı səh. 8-də

Nazim MUSTAFA
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasının şöbə müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

XX əsrdə erməni rəsmi dairələrinin kürdlərə qarşı həyata keçirdiyi deportasiya, repressiya və terror aktları haqqında

Əvvəli səh. 7-də

Ermənistan hökuməti yazdı kürdlərinin əli ilə Amasiya rayonunda yaşayan azərbaycanlıları deportasiya etmək istəmişdi. Belə ki, Amasiya rayonu ərazisində Ələyöz rayonunun kürd kəndləri üçün yaylaq yerlərinin ayrılmasını istəmişdilər. Bu məqsədlə yazdı kürd kəndlərinin təmsilçilərinin iştirakı ilə Amasiya rayonunun dağ kəndlərinə baxış keçirilmişdi. Əslində, Ələyöz rayonunun özü yaylaq rayonu olub, dəniz səviyyəsinə görə Amasiya rayonu ilə eyni səviyyədə idi. Digər tərəfdən, onsuz da otlaq sahəsinin qıtlığından əziyyət çəkən Amasiya rayonunun ərazisindən Axuryan və Ani rayonlarının erməni kəndləri üçün çox-çox əvvəl yaylaq yerləri ayrılmışdı. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Amasiya rayonunda yaşayan azərbaycanlı əhalinin böyük əksəriyyəti mal-qarasını uzun sürən qış aylarından salamat çıxarmaq üçün qonşu erməni rayonlarının kəndlərindən ot almaq məcburiyyətində qalırdılar. Yazdı kürdləri Ermənistan hökumətinin əsl niyyətini başa düşüb, bu təklifdən imtina etmiş və əhalisinin sıxlığına görə Amasiya rayonundan qat-qat seyrək olan və geniş otlaq sahələrinə malik qonşu Qukasyan rayonundan yaylaq yerlərinin ayrılmasını istəmişdilər. Lakin Ermənistan rəhbərliyi buna razı olmamış və bu məsələ beləcə gündəlikdən çıxarılmışdı.

İşxan Ankosi yazır ki, hələ 1987-ci ildən Ermənistan KP MK-nın, Nazirlər Sovetinin, Ali Sovetin və güc strukturlarının bilavasitə örtüyü altında "Antikürd komitəsi" fəaliyyət göstərirdi. Bu qrupa İrəvanda yazdı kürdlərinin daha çox yaşadığı Myasnikyan rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Muradyan rəhbərlik edirdi. 1990-cı ildə ermənilərin antikürd kampaniyası apogey həddinə çatmış, kürdlər əleyhinə vərəqələr yayılmış, onların evləri yandırılmışdı. Bundan sonra İşxan Ankosinin iştirakı ilə 9 nəfərdən ibarət kürdlərin nümayəndələrini uzun təkidlərdən sonra Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Vladimir Movsesyan qəbul etmişdi. Nümayəndə heyəti bir daha əmin olmuşdu ki, müəyyən antikürd qüvvələri mövcuddur və onların qarşısında konkret vəzifələr qoyulmuşdur. Elə həmin görüşdən ayrılan nümayəndə heyətini ermənilər Mərkəzi Komitənin qarşısında döymüşdülər. İşxan Ankosi yazır: "Hər şey aydın idi: əgər sağ qalmaq istəyirsənsə, çamadanını götür, haydı vağzala doğru".

O, daha sonra qeyd edir ki, 1988-ci ildə Spitakda baş verən zəlzələdən iki gün sonra Araqats (Ələyöz) rayon partiya komitəsinin üçüncü katibi Valeri Tonoyan Camışlı kəndində yaşayan yazdı kürdlərinə demişdi ki, dekabrın 11-də erməni millətçiləri kürdlərə qarşı qırğınlar törədəcəkdilər. Təkcə Ələyöz rayonunda 11 yazdı kürd kəndi darmadağın ediləcəkdi. Bunun üçün yazdı və müsəlman kürdlərin yaşadıkları evlər və cinayətin konkret icraçıları əvvəlcədən müəyyən edilmiş, benzindəşyan maşınlar hazır vəziyyətə gətirilmişdi. Sadəcə olaraq, dekabrın 7-də baş verən zəlzələ nəticəsində ermənilərin növbəti

cinayətlərinin qarşısı alınmışdı.

1991-ci ildə kürd ziyalılarından ibarət bir qrup müsəlman və yazdı kürdü arasında Ermənistan rəhbərliyinin apardığı təfriqçilik siyasətinə qarşı etirazlarını bildirmək üçün prezident Levon Ter-Petrosyanın qəbulunda olmuşdu. Kürd ziyalısı Çerkəze Raş demişdi: "Məgər siz bir şərqsünas kimi bilmirsiniz ki, yazdı kürdlər digər kürdlərdən yalnız dini inanclarına görə fərqlənir və kürd xalqının bir parçasıdır? Sizin siyasətiniz kürdlərin müxtəlif konfessiyaları arasında nifaq yaratmağa yönəlib". Levon Ter-Petrosyan cavab vermişdi: "Biz erməni xalqının maraqlarından çıxış edirik".

Kürdlərə qarşı törədilən qətl və

qırğınların cəzasız qalması erməni millətçilərini yeni-yeni qırğınlara həvəsləndirirdi. 2006-cı il avqustun 17-də Kotayk vilayətinin Zovuni kəndində yaşayan yazdı kürdlərlə ermənilər arasında kütləvi dava baş vermişdi. Həmin vaxt 42 yaşında yazdı kürd Kərəm Avdalyan qətlə yetirilmişdi. Hadisə yerinə gələn Ermənistan Yazdıları İttifaqının sədri Aziz Tamoyanın başına odlu silahı dayayaraq demişdilər ki, kürdlər rədd olub öz ölkələrinə getsinlər. Bu cinayəti Ermənistanın hüquq-mühafizə orqanları ört-basdır etmişdilər. 2006-cı il dekabrın 7-də K.Avdalyanın anası, arvadı və iki oğlu Ermənistan Prezidentinin iqamətgahı qarşısında özlərini yandırmışdılar.

2009-cu il iyun ayının 3-də Abovyan rayonunda Məcid Hasoyan adında yazdı kürdün 6 nəfərlik ailə üzvünün hamısını erməni qonşuları qətlə yetirmişdilər. Hansı ki, həmin ailənin qətlə yetirilən ən kiçik üzvü Tengizin 13 yaşı var idi və ona daha çox işgəncə vermiş, venalarını doğramışdılar. Üst-üstə Hasonan ailəsinin üzvlərinə 80 bıçaq zərbəsi vurmuşdular. Bundan sonra erməni qonşuları yazdıların saxladıkları pulları və qızılları oğurlamışdılar.

Ararat (Vedi) rayonunun Qaralar kəndində 1988-ci ilədək azərbaycanlılarla yanaşı, ermənilər, müsəlman və yazdı kürdləri birgə yaşayırdılar. Azərbaycanlılarla müsəlman kürdlər 1988-ci ildə Qaralardan deportasiya edilmişdilər. 1994-cü ilin iyul ayında ermənilər Qaralar kəndində yaşayan yazdı kürdlərə qarşı qırğınlar törətmişdilər. Bununla bağlı Azərbaycan Kürd Mədəniyyət Mərkəzi

dünya xalqlarına müraciət edərək qeyd edirdi ki, "qaniçən erməni hərbciləri Vedi (Ararat) rayonunun yazdı kürdlər yaşayan Qaralar kəndində 50-dən çox dinc sakini qətlə yetirmişlər". Azərbaycan Kürd Mədəniyyət Mərkəzi ermənilərin təcavüzünə son qoymaq və yazdı kürdlərini məhv olmaqdan xilas etmək üçün dünya xalqlarını səslərini ucaltmağa çağırırmışdı.

Ermənistanda daşnakların hakimiyyəti dövründən aparılan etnik təmizləmə siyasəti nəhayət, müasir Ermənistan hakimiyyəti tərəfindən başa çatdırıldı. Erməni ümummilli hərəkatının 1994-cü ildə İrəvanda keçirilən mitinglərindən birində Levon Ter-Petrosyan demişdi: "O şeyi ki biz 2-

həyata keçirilən diskriminasiya siyasəti Avropa Şurasının İrççilik və irqi dözümsüzlüyə qarşı mübarizə komissiyasının hesabatlarında da öz əksini tapmışdır. Komissiyanın 13 fevral 2011-ci ildə dərc edilən hesabatında qeyd edilir ki, etnik azlıqlar olan yazdıların torpağa mülkiyyət sənədi almaq, suvarma və otlaqlar problemləri mövcuddur. Habelə, yerli hakimiyyət, polis və ordu tərəfindən yazdı icmalarının hüquqlarının pozulması faktları aşkar edilmişdir.

Müsəlman kürdlərin Ermənistandan deportasiyası zamanı yazdı kürdlər, çox təəssüf ki, erməni millətçi dairələrinin yanında yer almışdılar.

3 il ərzində etdik, digərləri bunu 600-700 il ərzində edə bilməyiblər. Biz Ermənistanı digər xalqlardan təmizlədik".

Erməni eksperti Karine Ter-Saakyanın verdiyi məlumata görə, 2002-ci ildə Ermənistan parlamenti yazdıların kürd olmaması barədə qətnamə qəbul etmişdir. Ermənistan hökumətindən dəstək alan həftəlik "Yezdixana" qəzeti kürdlərə qarşı yazılar dərc edir. İrəvan radiosunda bir saatlıq kürdcə verilişlərdə yazdıların kürd olmadığı təbliğatı aparılır. 1992-2012-ci illərdə Ermənistanda yaşayan yazdıların 30 faizi ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qalmışdılar. Məsələn, əgər 1990-cı illərin əvvəllərində Ələyəzin Hakko kəndində 100-dən çox yazdı ailəsi yaşayırdısa, 2012-ci ildə burada 16 yazdı ailəsi qalmışdı. Bir çox yazdı iqtisadi vəziyyətin ağırlığına tab gətirməyərək ərzaq və digər yardımlar almaq üçün xristianlığı qəbul etmək məcburiyyətində qalırlar. Məsələn, Ələyöz rayonunun Amre-Taza (keçmiş Karvansara, hazırda Saduns kəndi – N.M.) kəndində yaşayan yazdıların təqribən 35 faizi xristian protestanta çevrilmək məcburiyyətində qalmışlar.

Rəsmi Ermənistan dairələrinin azərbaycanlılara və müsəlman kürdlərə qarşı apardıkları etnik təmizləmə siyasəti hazırda yazdı kürdlərə qarşı davam etdirilir. Bir zamanlar kürdlərin ermənilərlə birlikdə türklərə qarşı vuruşduqlarını yazan erməni tarixçiləri və siyasətçiləri bu gün kürdlərin ermənilərin soyqırımında iştirakçı olmaları barədə iddialarla çıxış edirlər.

Etnik azlıqlara qarşı Ermənistanda

Lakin çox keçmədi ki, yazdı kürdləri də eyni aqibəti yaşadılar. Bu gün diskriminasiyaya və kütləvi qırğınlara məruz qoyulan yazdı kürdlər Rusiyaya, Ukraynaya, Belorusa, Qərbi Avropa ölkələrinə, ABŞ-a, hətta Avstraliyaya üz tuturlar. Erməni vandalları kürdlərin qəbiristanlıqlarını buldozerlərlə yerlə yeksan edirlər.

2011-ci ildə keçirilən siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, Ermənistanda yaşayan 3.018.854 nəfər əhalinin 35.308 nəfərini yazdı kürdlər təşkil etmişdir. 1979-cu ildə keçirilən siyahıyaalmanın nəticələri ilə müqayisədə kürdlər artmaq əvəzinə 13.352 nəfər azalmışdır. Əslində, kürd ailələrində çoxuşaqlılığın normal həyat tərzinə olmasa nəzərə alınsa, 1979-cu ildən keçən 32 il ərzində, yəni 2011-ci ildə Ermənistanda yaşayan kürdlərin sayı azı iki dəfə artmalı idi.

Ermənistanın şəhərlərində yaşayan yazdı kürdləri əsasən şəhərin kommunal xidmət və yaşllaşdırma sahələrində çalışırlar. Ermənilərin özlərinə rəva görmədikləri işlərdə çalışdırılan yazdıların diskriminasiyaya məruz qalırlar. Əgər 1989-cu ildə İrəvanda 7086 yazdı kürdün yaşadığı qeydə alınmışdısa, 2011-ci ildə onların sayı 3268 nəfər idi. Şəhərlərdə yaşayan yazdı kürdlər öz evlərini dəyərdəyməzinə satıb Rusiyanın şəhərlərinə köçmək məcburiyyətində qalırlar. Təkcə bu faktlar kürdlərin Ermənistanda nə dərəcədə diskriminasiyaya, deportasiyaya və terrora məruz qalmalarının əyani göstəricisidir.

Nazim MUSTAFA

**Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezi-**

Mərhum deməyə dilim gəlmədiyi Hüseyn Kürdoğlu adlı bir gözəl şairimiz həyatının ağır keçən, son üç ayda az qala ölümle uğraşdığı günlərin birində yuxuma gəldi. Üzü gülürdü, "Laçın dağlarından gəlmişəm, o dağlar azaddı" - bunu dedi və getdi. Bu yuxunu necə yozacağımı bilmirəm. Bircə onu deyə bilərəm ki, çox zaman yuxular çin olur və bu yuxuda Hüseyn Kürdoğlunun "dağlar azaddı" kimi xoş xəbərinin gerçək olacağına inanıram.

Doxsanıncı illərdə yazılan şeirlərin böyük bir qismi işğal olunmuş dağlarımızın, kəndlərimizin həsrətiylə yazılıb. Bu şeirlərdə fəryad da var, çağırış da... Hüseyn Kürdoğlunun o illərdə yazdığı şeirləri oxumaq kifayətdir ki, doxsanıncı illərin Azərbaycan poeziyasında HƏSRƏT, ÇAĞIRIŞ ərazilərinə" daxil olaq.

Doxsan üçüncü ildə, Laçın işğal olunan sonra yazılan bir şeir:

Qismət olmayaydım ayrı torpağa
Gözlərim Laçını görəydi bir də.
Sürünüb çıxaydım işıqlı dağa,
Əllərim bənövşə dəreydi bir də.

Bəşbulaq üstündə quraydım dəyə,
Canım alan yara "can" deyə-deyə.
İldırım çaxanda baxaydı göyə,
Qaçaydı, qoynuma girəydi bir də.

Biçərə Kürdoğlu, ah çəkib inlə.
Bu qanlı dövrənin hökmünü dinlə.
Qoşa at minəydim o nazəninlə,
Köhləni yanımcə sürəydi bir də,
Gözlərim Laçını görəydi bir də.

Hüseyn Kürdoğlunun Laçınlı duyğuları poeziyada özünəməxsus LAÇIN obrazını yaradır. Bu obrazı zaman etibarilə üç məqamdan izləmək olar: Laçının azad və xoşbəxt günləri... Şair Laçına anam deyir, dizinə baş qoyur. Deyirdi ki: "coşum Dəli dağın boranı kimi, Şeh səpim Qırxqızın dumanı kimi. Məcnun bulağının mercanı kimi şeirimi yaxana düzüm, ay Laçın. İkinci: Laçının işğalı... H.Kürdoğlunun "Yaralı torpağım, yaralı sevgim" kitabında Laçın Həsərət simvoluna çevrilir. Yara hələ təzədi, qaysaq bağlamayıb. Şair inanır ki, Azərbaycan oğulları Laçını işğaldan azad edəcklər. Odu ki, üzünü laçınlılara tutub deyir: "Alay tutun, vaxtdır daha, laçınlılar, Bir yol açın xoş sabaha, laçınlılar!" Yaxud: "Qoca Kürdoğlunu bir əsgər sayın, Çağırır Qarabağ, çağırır Laçın..." Üçüncü məqam: Laçın artıq xatirəyə dönür. O, şairin yuxularına girir. Kəlbəcərli, Laçınlı, Həkerili günlər, o bölgədə olan meşələr, dağlar, dərələr, çaylar, göllər də tez-tez yada düşür... Bu tipli şeirlər Laçın obrazının ayrı-ayrı dolğun cizgilərini təşkil edir.

Hüseyn Kürdoğlu müasir poeziyamızın aparıcı şəxslərindən biri idi. O, çox təvazökar insan idi. Heç vaxt "mənim şeirim", "mənim poeziyam" ifadələri səslənməzdi dilində. Azərbaycan poeziyasının natur fəlsəfəsinin yaranmasında H.Kürdoğlunun da müstəsna rolu var. Görkəmli tənqidçi Yaşar Qarayev "təbiət: poeziya və ekologiya" məqaləsində H.Kürdoğlunun dördlüklerinden söz açaraq yazırdı: "Hüseynin dördlüklerinde xalis xəyyamvari ruh yoxdur. Taleyin yox,

"O dağlar azaddı" - dedi Hüseyn Kürdoğlu...

təbiətin müdrikliyinə heyranlıq və pərəstiş var. Burada müdrik nəsihəti. Hikməti və ibrətli qənaətləri təbiətdən lövhələr-bədii peyzaj əvəz edir".

Bulud dağ çiynində yapıncı kimi,
Hər təpə bir çoban balıncı kimi.
Araz parıldayır ay işığında
Babəkin sıyrılan qılınıc kimi.

Qoy görüşsün bir dodaqla bir yanaq,
Eşq oduna bir alışıq, bir yanaq.
Tökülübür bir üzünə qara tel,
Ay tutulub: bir yan qara, bir yan ağ.

"Azərbaycan" şeirində dörd misra ilə fəlsəfi fikir söyləmək, həyat, ölüm, dünya və zaman haqqında poetik düşüncələr hasil etmək klassik ənənələrdən gəlir. Lakin onu da qeyd edim ki, şeirin bu kiçik formasında uğur qazanmaq hər şairə müəssər olmur. O yerdə ki, şair başlayır "filosofluq" eləməyə, o zaman şeir dönüb olur "kəlam", "hakimanə söz" yığını. Hüseyn Kürdoğlunun dördlükleri belə bir iddiadan uzaqdır. Şair çalışır ki, dörd misrada həcmcə böyük bir şeirdə deyə bilmədiyi fikri poetik ümumiləşdirmə ilə deyə bilsin, bir bənzərsiz lövhə yaratsın. Bir neçə misal göstərə bilərəm:

Saçından rəng alsın gerek qaranlıq,
Gözündə bir gile kövrək qaranlıq.
Dünyaya göstərir ay camalını,
Əyninə geydiyin ipək qaranlıq.

Yıxsın qarşısından Araz barını,
Dərək Kür barı tək, Araz barını,
Araz körpüsündə qoy bir tar çalım,
Sahillər dinləsin Arazbarını.

Qoca işıqlının saçı dümağdır,
Gecələr sinəsi çıraq-çıraqdır.
Bəlkə yun ayırır bu qarı nənə
Təpələr yanında yumaq-yumaqdır?!

O qıza neylədin, a yağı bulaq,
Kəsilmiş üstündən ayağı, bulaq.
Bir zaman dirilik şərbətim oldun,
İndi ay zəhrimar, a yağı bulaq.

Sənsiz qor tökülür qoynuma gecə,
Alov geyinirəm əynimə gecə.
Özgə bir gözələ baxmışdım dünən,
Min şahmar sarıldı boynuma gecə.

Misallardan göründüyü kimibu dördlük nümunələri (əslində, rübai) şeirdə az sözlə maraqlı fikir söyləməyin mümkün olduğunu sübuta yetirir. Diqqət yetirsəniz, bu rübailərin heç birində yavan-yalxı sözlər gözü dəymir və bu sözlər dörd misrada obraz yaratmaq məramına xidmət edir.

Hüseyn Kürdoğlu ədəbiyyata əllinci illərin əvvəllərində gəlib. İlk şeiri 1950-ci ildə, "Azərbaycan gəncləri" qəzetində dərc olunub. ADU-nun filologiya fakültəsində oxuyanda respublika qəzetlərində şeirləri ilə müntəzəm çıxış edib və elə ilk şeirlərindən ustadların diqqətini cəlb edib. Məsələn, Bəxtiyar Vahabzadə gənclərə həsr etdiyi bir məqaləsində yazmışdı: "...Hüseyn Kürdoğlu da ümid verən gənclərdəndir. Onun şeirləri təbii, səmimi və axıcıdır. Gənc şair qələmə aldığı mövzunu dərinlən duyub, yaşamadan yazmır. Bu cəhətdən onun "Yol üstündə tək qovaq", "Görüş xatirəsi", "İnanmıram", "Torağayım" və s. şeirləri çox maraqlıdır. Şair yazır:

Bir gözəldən ilham aldım,
Dağ döşündə fikrə daldım,
Öz qəlbimi tutub çaldım,
Şair elər bu saz məni

Bəxtiyar müəllimin o zaman cavan Hüseyn Kürdoğlunun şeirlərində sezdiyi bu cəhətlər sonralar onun yaradıcılığının başlıca məziyyətlərinə çevrildi. Hüseyn Kürdoğlu həmin o təbiiyyə, səmimiyyəyə həmişə sadiq qaldı.

Mən Hüseyn Kürdoğlunun əlli illik yaradıcılıq yolunu izlədim və tam yəqinliklə əmin oldum ki, onun müasir poeziyamızda özünəməxsus yeri var. Heç də o fikirdə deyiləm ki, onun poeziyasına sağlığında obyektiv qiymət verməyiblər və dünyasını

deyişəndən sonra buna daha çox ehtiyac var. Həm də qətiyyəni düşünürəm ki, sağlığında onun şeirlərinin bədii məziyyətləri, poetik özellikləri barədə söz deməyiblər. Axı, Hüseyn Kürdoğlu doğrudan da bir kimsəyə bənzərmirdi. Əsasən xalq şeiri üslubunda qələm çalan və sözün həqiqi mənasında müasir qoşmanın, gərayılının, bayatının özünü yaradan Hüseyn Kürdoğlu ədəbi tənqiddən diqqət mərkəzində idi. Amma bunu da qeyd etməliyəm ki, klassik poeziyamız və aşiq şeiri ilə müasir poeziya arasında yaranan daimi təmas və körpülərin etibarlı sakinlərindən biri də Hüseyn Kürdoğlu olmuşdur.

Nədənə mən XX əsr poeziyamızın ustadlarından olan Hüseyn Ariflə Hüseyn Kürdoğlu arasında (öncə bu barədə bir işarə verdim) daha doğrusu, onların yaradıcılıq dünyası arasında bir doğmalığa görürəm. Onların hər ikisi xalq ruhunun tərənnümçüsü idilər, klassik aşiq şeirininin bu böyük poeziya ənənəsinin ləyaqətli davamçıları idilər, bu ənənəni müasir dövrdə-yeni biçimdə, yeni bədii təfəkkür işığında inkişaf etdirirdilər. Onlar ənənənin əsiri deyildilər, bu ənənəyə canlılıq və poetik tərəvət gətirən şairlər idilər. Məlum məsələdir ki, "köhnə" hesab etdiyimiz formalarda bədii uğur qazanmaq olduqca çətinidir, bunun üçün xüsusi poetik istedadla malik olmalısın. Hüseyn Kürdoğlu "köhnə" havalara yeni ritm, yeni ahəng gətirən şairlərdən idi.

"Hüseyn Kürdoğlu xalq ədəbiyyatını sevir" demək bəlkə də onun yaradıcılığına bəsit yanaşmaq kimi düşünülər. Hüseyn Kürdoğlu ədəbiyyata elə xalq ədəbiyyatının canlı təəcəssümü kimi gəlib. Məlum məsələdir ki, xalq ədəbiyyatından təsirlənməyən şair tapmaq çətinidir, amma təsirlənmək xalq ədəbiyyatı nümunələri səviyyəsində nəse yaratmaq demək deyil. Hüseyn Kürdoğlunun yazdığı qoşmalar, gərayılılar, təcnislər, bayatılar əgər belə demək mümkünə, "orijinal" a çox yaxındır. Onun təcnislərini bu sırada xüsusilə qeyd etmək lazımdır. "Klassik və folklor ənənələrindən yaradıcılıqla istifadə etmə mədəniyyəti" (Qasım Qasımlı) bu təcnislərdə və həmçinin cinas üstündə qurulan digər şeir formalarında aşkar nəzərə çarpır.

Qobustan-daş adamlar,
Göz yaşım daşa damlar.
Duymaz daş adamları
Ürəyi daş adamlar.

Çiçəyə həmdəm arı,
Sızıldar dəm-dəm arı.
Mənim bağrımdan keçir,
Dünyanın qəm damarı.

Söz varmış demə səndə,
Demirsən, demə sən də.
Sirrin gözədən oxunur,
Nə fərqi deməsən də?

Böyük şairimiz Hüseyn Ariflə Hüseyn Kürdoğlu arasında bir doğmalığa olduğunu vurğulamaq istəyirəm. Bu doğmalığı şərtləndirən təkəcə onların hər ikisinin folklorla, zəngin xalq ədəbiyyatı ilə bağlılığında deyil, həm də təbiət şairi kimi tanınmalarıdır. Təbiətdən yazmayan, gülə, çiçəyə, dağa, dərəyə, çölə, çəmənə şeir həsr etməyən şair tapmaq çətinidir, amma əsl təbiət şairlərindən söz düşəndə barmaqla sayılacaq qədər şair adı üzərində dayanırsan: Hüseyn Arif, Hüseyn Kürdoğlu, Musa Yaqub, Məmməd Aslan - bu şairlər təbiəti öz dilində dilləndirən şairlərdir. Onların şeirləri təbiət vasitəsilə insanları, cəmiyyəti, dünyanı dərk etməyə səsləyən şeirlərdir. Biz onların şeirləri vasitəsilə təbiəti duyur, sevir və dərk edirik. Hüseyn Kürdoğlu da nədən yazırsa-yazsın, öz fikrini, hiss və duyğularını təbiət obrazları vasitəsilə açıqlamağa çalışır. Onun təbiət şeirləri barədə yazılan bəzi fikirlərə müraciət etmək istəyirəm. Hüseynin şeirlərində taleyin yox, təbiətin müdrikliyinə heyranlıq və pərəstiş var. Burada müdrik nəsihəti, hikmətli və ibrətli qənaətləri təbiətdən lövhələr-bədii peyzaj əvəz edir. Qartal qıyyəsi, çiçək təbəssümü,

durna qatırı, çay nəğməsi, bulud karvanı olan dördlükler formaca da, dil-ifadəcə də folklorla, təbiətə doğmalığı ifadə edir" (Yaşar Qarayev). "Şairi təbiətlə bağlayan hansı mənədir, hansı istək, hansı idealdır? Əlbəttə, yalnız onun gözəlliklərindən estetik zövq almaq deyil. Belə olsaydı, şairin təbiətə münasibəti təmənnalı niyyət daşıyardı. Əslində isə şair təbiətin varlığında tükənməz, təmənnasız səxavətə heyrandır. Təbiətin bütövlüyündə, süniliyin ona yad olmasında mənalar axtarır. Təbiətə qovuşmağı, onunla birliyi arzulayır, poetik şəkildə ideallaşdırır" (Camal Mustafayev). "Hüseyn Kürdoğlunun poeziyası ana təbiətdəki tarazlığı, harmoniyanı vəsf edir. Hüseyn Kürdoğlunun şeirə gətirdiyi Laçın, Xaçın, Qırxqız, Yeddi qardaş, Işıqlı, Kirs...- bu poetik obrazlar müəyyən bir yurdun, ulusun təkəcə adları yox, bütövlükdə Azərbaycanın poetik rəmzidir" (Cavanşir Yusifli).

Səhər-səhər şəh düzümlü boynunu əyən
Göy otların yarpağı da titrədir məni.

***

Gedirəm, salamat qalın, meşələr,
Dağlar qoynundakı qalın meşələr.
Ürkək maralları gizlədin bəri,
Otların qaydına qalın, meşələr.

***

Çırpınar, döyüşər yel yıxan ağac,
Sızlar balta ilə əl yıxan ağac.
Baxın, həlak olmuş igid deyilmi
Daşqın çay üstündə sel yıxan ağac?

Belə misalların sayını qat-qat artırmaq olar.

Hüseyn Kürdoğlu şeirləri mövzuca rəngarəng idi. İndi bunları bircə-bircə təsnifləndirmək, bölgülərə ayırmaq fikrindən uzağam. Ancaq bir məsələni qeyd etməyi lazım bilirəm: O, bütün şeirlərində səmimi idi. Həmişə axtarışda idi, onu tutduğu şeir yolundan, ənənələrdən ayırmaq mümkün deyildi. Bəzi yaşlılarının və cavanların bir çoxunun poetik dəblərə uyduğu bir zamanda H.Kürdoğlu yenə ilk şeirlərindən birində dedi ki, yalnız "öz qəlbini tutub çalırdı". Dərk edir və anlayırdı ki, qaynaqlandığı xalq şeirinin potensial imkanları hələ tükənməyib, hələ bu çeşmənin suyu gur axır. Akademik Bəkir Nəbiyev haqlı olaraq yazırdı ki, Hüseyn Kürdoğlu müasirləri arasında dördlüyün, bayatının, təcnisin əsl ustası idi.

... Hüseyn Kürdoğlunun mənə bir bulağı xatırlatdı. Həmişə gur, duru bir bulağı. Əlbəttə, o bulağın suyu qurumayıb və nə qədər ki, Azərbaycan poeziyası var, o bulaq da qurumayacaq.

Hüseyn Kürdoğlunun qoşmaları, gərayılıları, rübai və bayatılarının içində artıq klassik nümunəyə döən şeirlər də az deyil. Mən onun "Laçın bənövşəsi yadıma düşdü" qoşmasını XX əsr Azərbaycan poeziyasının ən gözəl incilərindən biri kimi qiymətləndirirəm. BƏNÖVŞƏ obrazı Qurbanidən üzü bəri neçə şairin ürəyini dilləndirib, amma bu sırada parlaq nümunələr o qədər də çox deyil. H.Kürdoğlunun Bənövşəsi isə ..heç nə demirəm, baxın, bu Bənövşə Dərdimizin bənövşəsidir.

Dərdim səhər-səhər bağçadan səni,
Gətirdim ad günü yara, bənövşə.
Laçın bənövşəsi yadıma düşdü,
Qanadı bağrımda yara bənövşə.

Yetdi dövrəmiz yaman illərə.
Qırxqızın göz yaşı döndü göllərə.
Özünü qayadan atdı sellərə,
Neçə əsir düşən Sara, bənövşə.

Sonda qayıdıram o yuxuya. Hüseyn Kürdoğlunun üzünə mənə tutub "Dağlar azaddı" dedi ki o Söz. Yuxudu bu, bəlkə H.Kürdoğlu ruhu bu yuxudan xəbərsizdi. Onun ruhu Laçının, Şuşanın, Kəlbəcərin, Xocalının başı üzərində dolayır. Deyir ki: "Hər gecə Sarıbağa yuxuma girir mənim, bir ovuc torpaq verir, ah çəkir, dönür gedir". Deyir ki: "Gözlərimdən axır indi Həkəri, Dağ həsrəti dağdan ağır sələmdir".

"Dağlar azaddı" dedi Hüseyn Kürdoğlunun ruhu. O dağlar bizim, biz də o

AZƏRBAYCAN MƏNBƏLƏRİ KÜRD XALQI HAQQINDA

Azərbaycanın azadlıqsevər, mübariz və adlı-şanlı şairi Xəlil Rza Ulutürk, müstəmləkə altında əzilən xalqlar haqqında belə demişdir: **"Planetin hər hansı bir guşəsində azad olmayan bircə millət, bircə fərd qalıbsa, mən öz səadətimi tam saya bilmərəm. Bəşəriyyətin ayrılmaz və qüdrətli bir qanadı olan qəhrəman Kürd millətinin azadlığı, dili, adət və gələcəklərini yaşatması uğrunda mübarizə aparması ürəyimcədir."**

Şair qəhrəman kürd xalqının inqilabi mübarizəsini yüksək qiymətləndirmiş, dərdinə acımış, onun mübarizəsinə bir çox şeirlər həsr etmişdir.

dir. Şair bu xalqın işıqlı gələcəyinə inanaraq yazır:

**Hələ millətlər var ki,
Milliyəti danılır.
Köksündə dəvə qəlbi,
Fil ürəyi olsa da.
Müstəmləkə möhürüylə
Cırtan kimi tanınır.
Hələ Həjar oxuyur:
-Kürdüstanım, dərdli Vətən,
Nalan Vətən!
Şər parçası bir vəhşinin
Pəncəsində qalan Vətən!**

"Krasnodar qartalları" kitabı

Xəlil Rza qəhrəman kürd xalqının azadlıq mübarizəsinə və onların milli lideri General Molla Mustafa Barzaniyə rəğbətini belə vəsf etmişdir:

**Mən gizlədə bilmərəm qranit qürurumu,
Əzəldən cəsurların, mərdlərin heyranıyam.
Topların qarşısında, tankların qabağında,
Daşla, yabayla çıxan kürdlərin heyranıyam.
Güclüdür fəthlərin topu, tankı, raketini,
Vulkanların üstündə cırtanlar dura bilməz:
Prezidenti dağlarda səngər quran millətin,
Azadlıq amalını tanklar susdura bilməz!
Toplar susdura bilməz!**

"Yeni zirvələr" kitabı

FƏTƏLİ XAN İSGƏNDƏRXAN OĞLU XOYSKİ, DÜMBÜLÜ KÜRD TAYFASINDAN OLAN MƏŞHUR AZƏRBAYCAN KÜRDÜDÜR. O, AZƏRBAYCAN CUMHURİYETİNİN BAŞ NAZİRİ OLMUŞDUR

Dümbülü kürd tayfasından olan Fətəli (Fəth Əli) Xan İsgəndər Xan oğlu Xoyski 1875-ci ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Onun atası rus ordusunun general-leytenantı idi. Onların əsli İran Azərbaycanın Xoy şəhərindəndir.

F.Xoyski 1918-ci il dekabrın 26-da təşkil etdiyi III hökumət kabinetində də Nazirlər Şurasının sədri və Xarici İşlər naziri vəzifəsini tuturdu. Məhz onun dövründə Azərbaycan dövlət orqanlarının özülü qoyulmuşdu. Müstəmləkə siyasətinin rəmzi olan Yelizavetpol şəhəri və quberniyasının yenidən Gəncə və Gəncə quberniyası adlandırılması, Qaryagin qəzasının Cəbrail qəzası adı ilə evəz edilməsi, çoxpartiyalı parlament sisteminin yaradılması, Azərbaycan Cümhuriyyətinin pul və poçt markalarının buraxılması, ana dilində məktəb və seminariyaların açılması və digər mübarizə tədbirləri Xan Xoyskinin rəhbərlik etdiyi hökumət kabinetləri dövründə həyata keçirilməyə başlanmışdı.

Fətəli Xan Xoyski görkəmli dövlət xadimi idi

Dümbülü kürd tayfasından olan Fətəli (Fəth Əli) Xan İsgəndər Xan oğlu Xoyski 1875-ci ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Onun atası rus ordusunun general-leytenantı idi. Onların əsli İran Azərbaycanın Xoy şəhərindəndir.

F.Xoyski 1918-ci il dekabrın 26-da təşkil etdiyi III hökumət kabinetində də Nazirlər Şurasının sədri və Xarici İşlər naziri vəzifəsini tuturdu. Məhz onun dövründə Azərbaycan dövlət orqanlarının özülü qoyulmuşdu. Müstəmləkə siyasətinin rəmzi olan Yelizavetpol şəhəri və quberniyasının yenidən Gəncə və Gəncə quberniyası adlandırılması, Qaryagin qəzasının Cəbrail qəzası adı ilə evəz edilməsi, çoxpartiyalı parlament sisteminin yaradılması, Azərbaycan Cümhuriyyətinin pul və poçt markalarının buraxılması.

ana dilində məktəb və seminariyaların açılması və digər mübarizə tədbirləri Xan Xoyskinin rəhbərlik etdiyi hökumət kabinetləri dövründə həyata keçirilməyə başlanmışdı.

XX əsrin əvvəllərindən Azərbaycanda güclənməyə və genişlənməyə başlayan milli azadlıq hərəkatı millətinin qabaqcıl övladlarının səyi ilə düzgün istiqamətləndirilərək qalibiyyətlə başa çatdırılmış və 1918-ci il mayın 28-də bütün müsəlman Şərqində ilk demokratik respublikanın yaradılması ilə nəticələnmişdi. Milləti bu müqəddəs amala doğru aparan görkəmli siyasi və dövlət xadimlərindən biri də Fətəli xan Xoyski olmuşdur. 1875-ci il dekabr ayının 7-də Şəki şəhərində anadan olmuş Fətəli xan Xoyskinin atası İsgəndər xan əslən Cənubi Azərbaycanın Xoy şəhərindəndir. Buradan Qafqaza, Azərbaycanın Nuxa qəzasına köçmüş və Nuxada ailə həyatı qurmuşdur. İsgəndər xan rus ordusunda general-leytenant rütbəsində yüksəlmişdir. İsgəndər xanın Cahangir xan, Hüseynqulu xan, Fətəli xan və Rüstəm xan adlı dörd oğlu olmuşdur. Onlardan Fətəli xan ilə Rüstəm xan Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdilər (muvafiq olaraq 1901 və 1913-cü illərdə). Hər ikisi uzun müddət rus ədliyyəsində prokuror, sonra isə vəkil işləmişdilər (Hüseyn Aypara Azərbaycan ictimai mübarizəsi tarixi, Bakı, 1991, səh 235-236). Mövsüm Əliyevin Rüstəm xan Xoyski haqqında məqaləsində ("Odlar yurdu", 1990-cı il, iyun, № 12-13) oxuyuruq ki, Xoyskilərin əsli-nəsl Cənubi Azərbaycanın Xoy şəhərindəndir. Onların nəslinin adı Dümbülü Batman Qılıncıdır. 1803-1806-cı illərdə Azərbaycanda işğal edən rus ordusunun komandanı general Sisianov Peterburqa göndərirdi raportda Fətəli xanın ulu babası, Xoy xanı olan Cəfərqulu xanı Xan Xoyski kimi təqdim etmişdir. Həmin dövrdən bu nəsil Rusiyanın müstəmləkəsi olan

Azərbaycanda Xoyski familiyası ilə məşhurlaşmışdır.

1902-1907-ci illərdə Fətəli

xan əvvəlcə Suxumda barışıq hakiminin köməkçisi, sonra həmin məhkəmədə müstəntiq, daha sonralar isə Yekaterinador dairə məhkəməsinə prokuror nəzarəti prokurorunun müavini olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, hələ Moskva Universitetində təhsil aldığı tələbəlik illərində gənclər hərəkatına qoşulmuş, Moskva Universitetini təkcə hüquqşünas kimi deyil, həm də geniş dünyagörüşlü bir siyasətçi kimi başa vurmuşdu. 1905-ci ilin avqustunda Nijni Novqorod şəhərində keçirilən Rusiya müsəlmanlarının I qurultayında yaradılmış "İttifaqi müsəlmin" təşkilatının işində fəal iştirak etməsi, hüquq və iqtisadiyyat komissiyalarının tərkibindəki gərgin fəaliyyəti də bu deyilənləri bir daha təsdiq edirdi. 1907-ci ildə Fətəli xan Xoyski Yelizavetpol quberniyasından II Dövlət Dumasına deputat seçilir və Dumanın müsəlman fraksiyasına daxil olur. Dumadakı fəaliyyətində xüsusilə aqrar məsələ və onun həlli yolları haqqında fikirləri böyük əhəmiyyətə malik olmuşdu. Fətəli xan öz çıxış və təkliflərində çarizmin aqrar məsələnin həllində də müstəmləkəçilik siyasəti yeritməsini pisləyir və göstərir ki, bu məsələdə yerli xalqların hüquqlarının bundan sonra da tapdalanmasına heç bir vəchlə yol vermək olmaz və çarizmin köcürmə siyasəti torpaq

Xalqımızın çox sevimli insanpərvər, həqiqət tərəfdarı, demokrat **Xalq şairi Söhrab Tahirin** kürd xalqı haqqında çox yüksək fikirləri var. Onunla apardığım müsahibələrin birində, mən kürdlər ifadəsi işlədəndə, Söhrab müəllim mənim sözümlü yarımcıq qoyaraq: "Sənə qurban olum, kürdlər demə, böyük kürd xalqı de və ya sadəcə kürd xalqı de. Sən kürd olsanda, mənim qədr kürd xalqını tanıya bilməzsən. 1946-cı ildə Şah bizi Kirmanşaha, Kürdüstanın şəhərlərindən birinə sürgün etdi. Orda kürd qardaşlarımız bizə o qədr qayğı ilə yanaşdılar ki, biz mühacirətdə olduğumuzu demək olaraq ki unutmuşduq. Bir dəfə mən yoldaşlarımla Bisitun dağından qayıdırdıq, o zaman Kürdüstan Qurtuluş Ordusu ilə Şah ordusu arasında müharibə gedirdi. Gördüm bir kürd fədaisi, bir şah pastargahı (polisi) ilə ucadan danışır. Danışqıdan məlum oldu ki, kürd fədaisi öz 8-9 yaşlarında bir oğlan uşağını rastargaha verərək, beşatılanını ondan almaq istəyir. Lakin pastargah razı olmaq istəmir. Sonda pastargah razı saldı, öz doğma oğlunu onun qucağına qoydu və beşatılanı ondan alıb, öpüb çiyninə asdı və dağlara qəhrəmanlar diyarı Kürdüstanın azadlığı uğrunda mübarizəyə getdi, ama öz oğlunu öpmədi, öz doğma oğlunu öpmədi. Mən inanıram belə övladları olan xalq, nəvəxtsə öz azadlığını, müstəqilliyini əldə edəcək."

-Azərbaycanın görkəmli şairi və alimi **Qasım Qasımzadə** "Qəzəbli dağlar" poemasını kürdlərin milli azadlıq mübarizəsinə həsr etmişdir. Poemada deyilir ki, üsyançı və əylməz bir qoca kürdü həbs edirlər. Qocanı döyüb ölümcül hala salırlar, ondan bir kəlmə qopara bilmirlər. O susur. Lakin:

**Bu sükut söyləyir:
-Alçaq, yaramaz,
Ağalar bir yolluq eşidin bunu:
Qəzəbli dağlardan qoparmaq olmaz,
Qazi Məhəmmədin ölməz ruhunu!
Yenə öz gücünü toplayıb əgər,
Ona qılnc çəksə bütün fitnə-şər,
Kürdü dediyindən döndərə bilməz,
Məsəldir ki, polad sınar, əyilməz!**

Qocanın oğlunun ömür-gün yoldaşı qucağında körpə uşaq, qaynatasına

məsələsi ədalətli həllini tapana qədər dayandırılmalıdır.

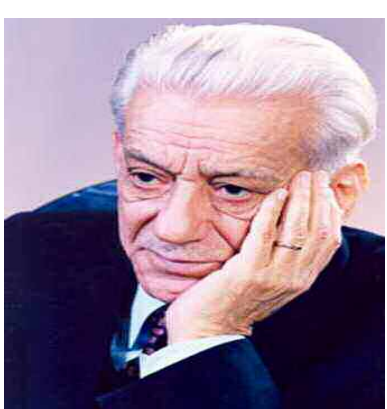
1996-cı il yanvarın 6-da "Azərbaycan" qəzetində Dilrə Seyidzadə və Asif Rüstəminin dərc etdirdikləri "Vətənə, xalqa sədaqət rəmzi" adlı məqalədə göstərilir ki, F.Xoyski deputat səlahiyyətlərindən istifadə edərək həmkarları X.Xəməmmədov və M.Mahmudovla birlikdə Rusiyanın Müdafiə Nazirə sorğu göndərmiş, hərbi səhra məhkəməsinin ölüm hökmü çıxardığı qafqazlı hərbiçilərin əfv olunmasını xahiş etmişdi. Xoyski eyni zamanda mayın 18-də 173 deputatın imzası ilə milli və dini fərqlərə görə vətəndaşların sivası və

baş çəkməyə gəlir. Zindan rəisi bu dağ gözəlini həyətdə görüb, ona şit sözlər deyir və güman edir ki, onu yoldan çıxara biləcəkdir.

**Keçirdi qəlbindən elə bu zaman,
Minbir cirkın əməl rəyisi zindan.
Lakin o bilmirdi o dağ gəlini,
Tutmuş başı üstə namusu bayraq.
Qaldırsa bircə yol iti əlini
Onun sinəsini parçalayacaq.
Lakin o bilmirdi, qara qaşını,
Kürdüstan gözəli nə üçün çatmış.
Necə şərəfsizin kəsib başını,
Ərinin ayağı altına atmış.
Gəlin qaynatası ilə görüşür. Qocanın körpə oğlan nəvəsi babasının qollarındakı paslı zənciri dartır, onu açmaq üçün inad göstərir. Qoca nəvəsinin bu hərəkətindən fərəhlənir.**

**Qoca nəvəsini görüb inadkar,
Gün kimi açıldı qaşı-qabağı.
Dedi: -Bürünsə də dumana dağlar,
Zindana dönsə də vətən torpağı,
Nəslimiz igiddir, işimiz haqdir,
Əsarət zənciri qırılacaqdır.
Qızım, çəkinmirəm əsla ölümədən,
Oğlum qoymayacaq yerdə qanımı.
O da ələ keçsə, inanıram mən,
Nəvəm alacaqdır intiqamımı.**

-Qəhrəman kürd xalqının ürək dostu, demokratiya carçısı, haqq-ədaləti hər şeydən üstün tutan, Azərbaycanın görkəmli xalq şairi, türk xalqının böyük oğlu **Bəxtiyar Vahabzadə** kürd xalqının azadlıq mübarizəsinə biganə qalmamışdır. Şair ərəb əsgərlərinə üz tutub deyir:

**Azadlıqdır, azadlıq,
Bu gün davası kürdün.
Əlçatmaz dağlar olmuş,
Doğulandan bu yerdə,
Yurdu-yuvası kürdün.**

**Kürd dağlara çəkilmiş,
Onun azadlığına
Xətər dəyməsin-deyə.
Kürd dağlara çəkilməz,
Dağlar kimi başını
Heç vaxt əyməsin-deyə.
Əyməkmi istəyirsən
Sən o vüqarlı başı?
Yox, yox! Bu mümkün deyil,
Ətəyindən tök daşı.**

"İnsan və zaman" kitabından

mülki hüquqlarının məhdudlaşdıran qanunların ləğv olunması haqqında Dövlət Dumasına layihə təqdim etmişdir. Yalnız 1907-ci il iyunun 3-də Dövlət Dumasının qovulması həmin layihənin müzakirəsinə imkan verməmişdir. Bir sözlə, F.Xoyski xalqının mənafeyi ilə bağlı bütün məsələlər ətrafında öz fikrini bildirmək üçün Duma tribunasından məhərtlə istifadə etmişdir. Görünür, bu sahədə əldə edilən təcrübə F.Xoyskinin sonrakı siyasi fəaliyyətində də silinməz izlər buraxmışdır. O, 1908-ci ildən 1917-ci ilin əvvəllərinə kimi əvvəlcə Gəncə, sonra isə Bakı dairə məhkəmələrində andlı müvəkkil

Tahir Süleyman İraq Respublikasının Prezidenti ilə görüşdü

İraq Respublikasının Prezidenti cənab Bərhəm Salehin dövləti ilə, "Azərbaycan Kürdləri" İctimai birliyinin sədri və "Diplomat" qəzetinin baş redaktoru olaraq,

Bağdad səfərimiz haqqında:

- Oktyabr ayının ortalarında Süleymaniyə şəhərindən tanımadığım yazıçı Mahmud Səngavi telefonla zəng edərək qeyd etdi ki, noyabr ayının əvvəllərində bir neçə ziyalı ilə Bakıya gəlmək istəyirik. Məqsədimiz Azərbaycanda yaşayan kürdlərlə, azərbaycan parlamenti və ziyalıları görüşməkdir.

- Bildirdim ki, Azərbaycan sakit, sabit və demokratik bir ölkədir istədiyiniz zaman gələ bilərsiniz. Onsuzda hər həftə Ərbildən, Duhokdan, Kərkükdən, Süleymaniyədən yüzrlərlə turist qonaq gəlir gəzirlər qayıdırlar, sizdə onlar kimi gələ bilərsiniz, gəlişinizə heç bir maneə ola bilməz.

Noyabrın ikisində gecə saat 5 radələrində mənə mesaj gəldi ki, bəs biz üç nəfərdən ibarət bir heyətlə gəlmişik, ikimizin sənədi qaydasındadır, lakin bizi Azərbaycana gətirən Mahmud Səngavi Qarabağa giriş çıxış etdiyinə görə saxlanılıb.

-Səhər Heydər Əliyev

üçün geri qaytarılacaqdır. Bu məsələlərə bir başa cənab Prezident nəzarət edir.

Dedim ki, əgər lazım bilirsinizsə, ehtiyac varsa İraqın indiki Prezidenti ilə bir başa

əlaqəmiz var, xahiş edirik ölkəmizin çox hörmətli prezidenti cənab İlham Əliyevlə əlaqə saxlasın. Bu arada İraqın Azərbaycandakı konsulu cənab Səgvan Botani də gəldi və məsləhət oldu Mahmud Səngavi bu səfər qayıtsın, başqa zaman gələr.

-Mahmud Səngavi kimdir? "O, ilk öncə Kürdüstan bölgəsində tanınmış yazıçıdır, ömrü boyu Kürdüstanı qoruyan Peşmərə-fədai olub, KYP-nın siyasi bürosunun üzvüdür və Gərmiyan bölgəsinin Peşmərə güclərinin rəhbəridir".

Mən Mahmud Səngavidən nə üçün Qarabağa getməsinə soruşdum. O, bildirdi ki, biz ermənilərin Azərbaycan ərazilərinin işğal etməsindən, Xocalı qətliamı haqqında azdan çoxdan məlumatımız var. Lakin Avropanın bir sıra ölkələrində eləcə də İraqda bir sıra mətbuat orqanları yazırlar ki, guya ermənilər Qarabağda kürd xalqına muxtariyyət veriblər, kürdlər orda sərbəst yaşayırlar.

kənddə iki, üç erməni ailəsi gördüm. Onlardan orda yaranan Kürdüstan Muxtariyyətini, orda yaşayan kürdləri soruşdum. Rəşxəndlə üzümə gülərək dedilər yaqın sən yuxu görməsən nə kürd, nə Kürdüstan onlar bu kəndlərdən qaçıb gediblər Azərbaycana. Mən kor peşman geri qayıtdım və bu olaylar haqqında yazılar yazdım, mətbuatda çıxışlar etdim və düşündüm Azərbaycana gələrək azərbaycanlı, kürd qaçqınlarla görüşüm və İraq xalqına Qarabağ həqiqətlərini çatdıram, çünki bizdə uzun illərdir siz yaşadığınız faciəvi haqsızlıqları yaşamaqdayıq.

Mahmud Səngavi qayıdarkən bildirdi ki, beş nəfər hazırlaşın sizi İraq Prezidentinin administrasiyası adından İraqa dəvət edəcəyik və prezident cənab Bərhəm Salehlə şəxsən görüşəcəksiniz.

Gözlənilən dövlətnamə gəldi, on nəfər heyətdən ibarət

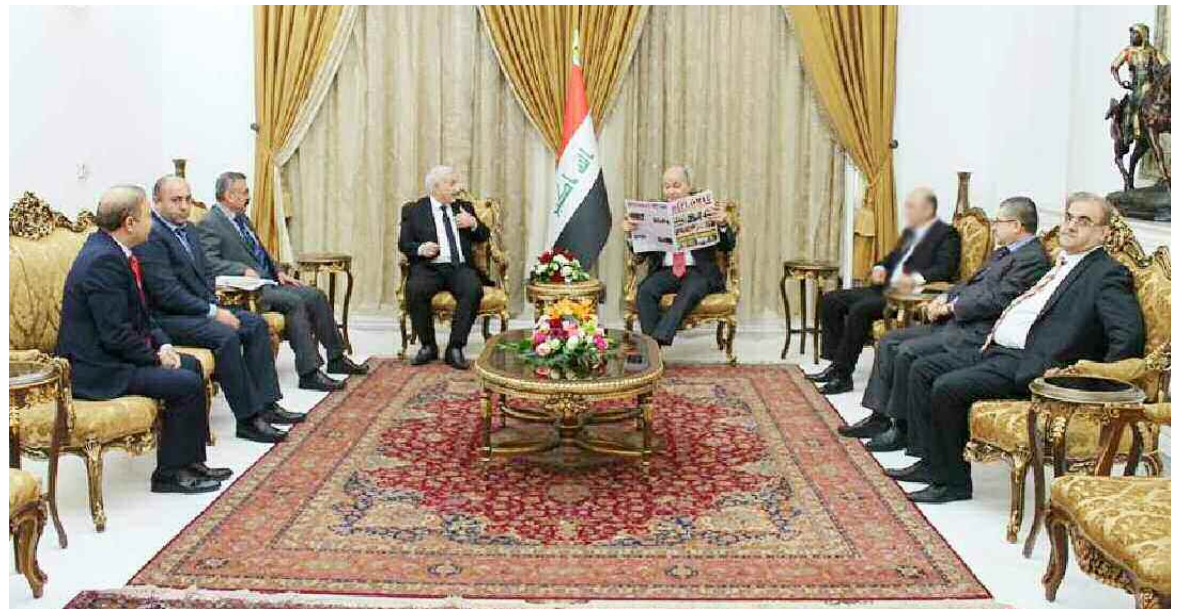
dövlət xadimləri ilə görüşlər keçirdik. Dekabrın 1-ində xüsusi təyyarə ilə Bağdada gəldik, dekabrın 2-sində günorta saat 2 radələrində bizi prezident iqamətgahına apardılar və gözlədiyimiz görüş baş tutdu.

Prezident Bərhəm Saleh qonaq otağının qapısında bizi çox səmimi qarşıladı və xoş gəlmisiniz deyək bizim qolumuzdan tutaraq otağa dəvət etdi. Bizimlə gedən heyət əyləşdikdən sonra bir daha bizə xoş gəldiyimizi bildirdi. Məndə öz növbəmizdə, bizi dəvət etdiyi üçün cənab prezidentə öz təşəkkürümü bildirdim və yeni İraq Respublikasının Prezidenti seçildiyi üçün təbrik edərək bu məsuliyyətli işdə uğurlar arzuladım.

Söhbət əsnasında cənab Bərhəm Saleh bildirdi ki, mən səmimi salamımı Azərbaycan Prezidenti çox hörmətli cənab İlham Heydər oğlu Əliyevə çatdırarsınız, cənab

Dörd minə qədər mülki əhalimiz ermənilərin əlində əsirlikdədir. Ermənilərin ucbatından milyon yarım xalqımız doğma yurd-yuvalarından zorla çıxardılaraq qaçqın və köçkün kimi Azərbaycana yerləşdiriliblər. Bütün bunlara baxmayaraq ölkəmizin çox hörmətli Prezidenti cənab İlham Əliyevin uzaqgörən siyasəti sayəsində çoxmillətli Azərbaycan Respublikası çox sakit, sabit, əmin amandır və MDB ölkələri arasında inkişaf etmiş bir ölkə kimi tanınır.

Qeyd etdim ki, biz yaşadığımız faciələri sizdə yaşamısınız. Ona görə də, siz də qardaş ölkə olaraq, haqqın, ədalətin tərəfdarı olaraq Azərbaycanın tərəfini tutan ölkələr sırasında Ermənistanın haqsızlığına qarşı münasibətinizi bildirməlisiniz. Kürd xalqının nümayəndəsi kimi, bir ölkənin prezidenti olaraq, bu gün minlərlə azəri kürdünün, azəri

deputat, jurnalist, yazıçı və şair dəvət edirdilər. Çox təəssüflər olsun təklif etdiyim insanlar ehtiyat edərək Bağdad səfərindən imtina edirdilər. Sonda qəzetimizin əməkdaşlarından biri ilə səfərə gedəsi olduq. Noyabrın 29-unda təyyarə ilə

İlham Əliyevə qarşı böyük hörmətim və rəğbətim var, güman edirəm iki qardaş ölkələr arasında mədəni, iqtisadi, siyasi əlaqələr yaranacaqdır. Çünki burda ərəblərlə, kürdlərlə, asurilərlə, kıldanilərlə yanaşı türkmənlər də yaşayırlar hansıki onlar özlərini azərbaycanlı hesab edirlər və sizdə tarixən azəri türkləri ilə azəri kürdləri qaynayıb qarışdığı kimi, burda türkmənlərlə kürdlər qaynayıb qarışıqlar. Uzun illərdən sonra artıq Azərbaycanın səfirləri də Bağdadda fəaliyyət göstərir. Arzu edərdim ki, Ərbildə də, Süleymaniyədə də Azərbaycan konsulluğu açılsın. Çünki 80-dən artıq ölkələrin konsulluqları Kürdüstan Bölgəsində fəaliyyət göstərir. Eyni ilə Türkiyədə və bir sıra başqa ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da Kürdüstan Bölgəsinin nümayəndəliyi açılsa mədəni, siyasi, iqtisadi əlaqələrimiz yaranar və möhkəmlənər.

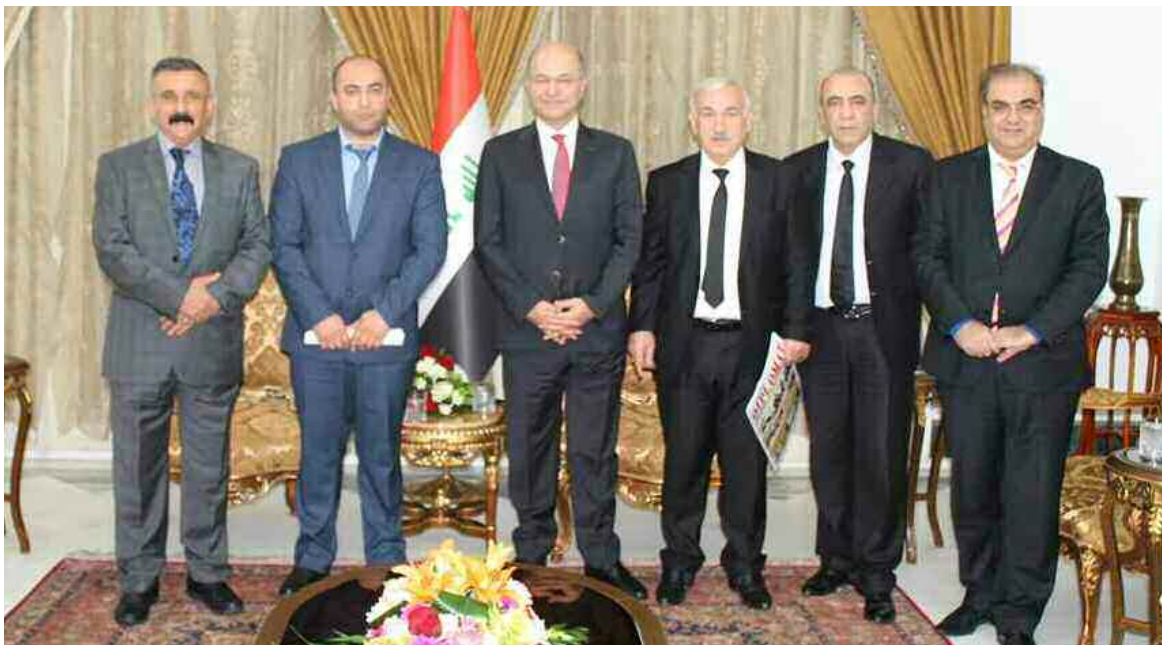
Görüş zamanı bildirdim ki, Azərbaycan Respublikası 30 ilə yaxındır ki, mənfur qonşumuz Ermənistanla müharibə edir və yeddi rayon, Qarabağ işğal altındadır. İyirmi Yanvar, Xocalı kimi faciələr yaşadıq.

türkünün qız-gəlini ermənilərin əsirliyindədir. Dörd ildir ki, iki mülki həmvətəndəşimiz Kəlbəcərdə olan ata-babalarının qəbirlərini ziyarətə gedən Dilqəm Əsgərov və Şahbaz Quliyev həps olunaraq olmanın işğəncələrinə məruz qalıblar. Onların və işğal olunmuş ərazilərin qaytarılmasına siz də öz növbənizdə cəht edirsiniz, münasibət bildirsəniz hər halda müsbət təsiri olar. Çünki siz İraq Respublikasında, Kürdüstan bölgəsində ermənilərə hər cür şərait yaratmışınız.

Prezident Bərhəm Saleh öz növbəsində bildirdi ki, illərdir ki, siz yaşadığınız faciələri İraqda yaşayan xalqlar yaşayıb və mən sizi gözəl başa düşürəm. Öz növbəmdə bizimlə əlimizdən nə gəlsə əsirgəməyəcəyik.

Sonda qeyd etdi ki, Novruz bayramı ərəfəsində Azərbaycandan 10-nəfər parlamentar, jurnalist, yazıçı və şair dəvət olunacaqsınız.

Məndə öz növbəmdə bizi dəvət edib səmimi qarşıladığına görə, Bərhəm Saleh cənablarına təşəkkürümü bildirdim və arzu etdim ki, iki qardaş ölkələr arasında əlaqələr yaranar və bir gün belə bir görüş Azərbaycanda baş tutar.

adına hava limanına gedərək qonaqlar haqqında maraqlandım, aidiyyəti rəsmilər bildirdilər ki, bu adam Ermənistan ordan da qanunsuz Azərbaycan ərazisi olan Qarabağa giriş-çıkış etdiyi

Məndə bir yazıçı kimi deyilən Kürdüstan Muxtariyyətinə getmək məqsədi ilə Qarabağa getdim. Kaş getməyəydim, çünki boşaldılmış xaraba kənd və qəsəbələrdən başqa bir mənzərə rastıma gəlmədi. Hər

Bakıdan Ərbilə uçduq, orda bizi gözləyən maşınla Süleymaniyə şəhərinə getdik. Axşamüstü şəhərə çatdıq və əvvəlcədən nəzərdə tutulan mehmanxanada yerləşdik. İki gün Süleymaniyə şəhərində bir sıra

SEROK KOMARÊ ÎRAQÊ BRÊZ BERHEM SALIH PÊŞWAZÎYA SERNIVÎSARÊ ROJNAMA ``Dîplomata Kurd`` Tahir Silêman û hevalên wî kir

-Rojekî ji Kurdistanê, ji bajarê Silêmanîyê têlêfonek minra hat. Xortekî cîwan bi nabê Dukan miva diaxîfî.

-``Kekê Tahir min têlêfona te ji hevala hildaye em bi serkariya Mehmed Sengawî çend kes hes dikin bîne Azerbaycan, Baku zîyaret bikin û der bare kurdên Azerbaycanê agahî hildin.``

Min bersîv da û got: Ser sera werên,

asayîşa balafîrxanê û polîsanva hevdîtî kir û konsûlê Îraqê yê Azerbaycanê kekê Segvanî hat û me xebirdan kir wekî kekê Mehmed berdin. Asayîşa Azerbaycanê got tenê serok komarê Azerbaycanê dikare desturê bide.

Me got, pêwîstî hebe em dikarin serok komarê Îraqê brêz Cenabî Berhem Salihra hîvî bikin ew têlê bike

gundên xereve û xalî. Min pirs kir lê kanî Otonomîya Kurdistanê wekî Wekîlê Misto dinivîse min ava kir? Gotin, otonomîya çi ? Kurdê çi kurd hemu bi dagîrkirina ermenîya Qerebaxê hemû revîne çûne Azerbaycanê. Ez wê nêtê hatime Azerbaycanê wekî bizanibim rewşa kurdên Qerebaxê çi lê hatîye, rewşa wan çawane? Lê vê care nebu careke din emê şandeke deh kesan bîne nava kurdên Azerbaycanê``

-Ez Mehmed Sengawî deh kesên parlamênter, rojnamevan û rewşenbîr dewatî Îraqê, Kurdistanê dikim û emê amedakarîya hev dîtina bi Serokê Komara Îraqê, brêz cenabî Berhem Salihva bék bînin.

28-meha 11-da 2018-salê bi

Berhem, der bare serokê Azerbaycanê İlham Elîyêv û pêwîstîya helaqetîya navbera dewleta Îraqê û Azerbaycanê peywendîyên aborî, çandî, sîyasî pêşbixin û bona despêka helaqetîyê 10-kes ji Azerbaycanê dewatî Îraqê kir.

Min ji serokê Îraqê cenabî Berhem Salih çend hîvîdarî kir,

1. Wextê navbera şerê Azerbaycanê û Ermenîstanê nêzîkê 3000-kurd û azerî jin -zarok , keç dîl ketine destê ermenîyan . Hun dikarin peywendîyê serok dewleta Ermenîstanêva çê bikin wekî wan dîla rizgar bikin , bînin Îraqê paşê derbasî Azerbaycanê bikin.

2. Du kurdênme ji Kelbecerê Dîlqem Eskerov û Şahbaz Qulîyev çune ser merzelên kal û bavên xwe

kîngê bîne wusa bizanibin mala brayêwê li Baku heye keremkin , ez xizmeta wedame.

-Mehmed Sengawî kîye?

Mehmed Sengawî xelkê Başûrî Kurdistanê, bajarê Silêmanî nehiya Germîyanêye. Hemu jîyana xwe buye Pêşmerge Kurdistanê, çend cara wextê

serokê komarê Azerbaycanê brez cenabî İlham Elîyêv wekî kekê Mehmed berdin.

Lê kekê Mehmed qaîl nebu, nehişt û got, emê wextekî din bîne Baku zehmetî nedine tu kesî.

-Min pirs kir: ``Kekê Mehmed xêre tu çûyî Qerebaxê?``

şer brîndar buye, rêvebirê Pêşmergehên Germîyanê , endamê Mekteba Sîyasîyê YNK-ê ye û nivîskare , çend pirtukên wî ronahî dîtîye.

02-11-2018-dê salê şev têlêfon hat wekî kekê Mehmed Sengawî hevalên xweva hatine matara Bakuyêne. Miqabin kekê Mehmed Sengawî çûye Qerebaxê û mora Qerebaxê li pasportê wî lêdane, lema xadîkirine û pirsîyar dikin bo çi çûye Qerebaxê?

Ez siba hatim matarê û xebatkarên

- Kekê Mehmed bersîv da û got:

-``Mera digotin li Qerebaxê Kurdistan Sor heye, wura Otonomîya Kurda 1994-salê hatîye damezirandinê. Min xwast çawa rewşenbîrekî kurda wekî herim wan kurdênme zîyaret bikim û binêhêrim rewşa wan çawane? Der bare kurdên Kurdistan Sor pirtukekî binivîsînim û agahî bidime gellê kurdê Başûr wekî ewjî agahdarbin.

Lê ez çume Qerebaxê çi kurd, çi Kurdistan min kurdek li wur nedît, xêncî

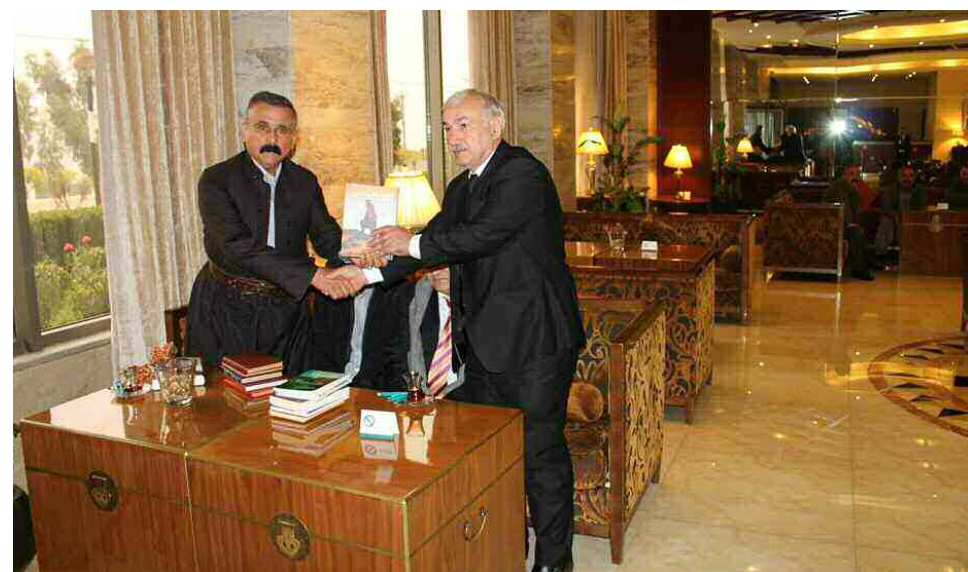

harîkarîya kekê Segvan, konsula Îraqê vîzame amade bû û bilêtên me hat qutkirin û em 29-11-2018-a ji balafîrxana Bakuyê firîne Hewlêrê. Kekê Dukan û Enver benda mebûn. Em berêvarê gêhîştine bajarê Silêmanî li mêvanxanê cîwar bun. Sivetirê kekê Mehmed Sengawî, Doktor Taha Berwarî û hine hevalava em çune ofîa kekê Doktor Taha Berwarî . Kekê Taha mêvanîke qiran da me û me bona çuna Bexdayê

ermenî ew girtine, eva 4-salin girtîgehêdane.

3. Bona kurdên Azerbaycanê ``Maleke Kurda`` bê kîrîn wekî gellên me çanda xwe bide jîyandin.

Serokê hêja cenabê Berhem Salih got wekî serok komarê Ermenîstanê ew dewat kirîye Ermenîstanê. Hun navên wan mera bigîhînin emê wê pirsê serokê Ermenîstanêra goftû go bikin.

goftû go kir wekî 02-12-2018- sale em herin hev dîtina serokê Komara Îraqê brêz cenabî Berhem Salih bikin.

01-12- 2018-ê sale em bi frokekî taybet ji Silêmanî çune Bexda mêvanxanê cîwar bun sivetirê 02-12-2018-salê nîvro çune îqama Serokatîyê. Pey demekî kurt serokê komara Îraqê cenabî Berhem Salih ber derge em bi germî û dil pêşwazî kir em dane runîştandinê xêr hatin kirinê şunda xwe runîşt.

Pirsîyara der barê kurdên Azerbaycanê , hurmet u rêzê kekê cenabî

Em jî gumanin serokê Komara Îraqê brêz cenabî Berhem Salih ser van mijara karekî erênî derîne hole.

Em ji nabê ``Yektîya civata ``Kurdên Azerbaycanê`` û rojnama ``Dîplomata Kurd`` spasîya xwe dikin kekê Mehmed Sengawî, wekî harîkar bu bo hevdîtina Serok Komarê Îraqê cenabî Berhem Salih.

Amade kir: Tahir Silêman serokê Yektîya Civata ``Kurdên Azerbaycanê`` û sernivîsarê rojnama ``Dîplomata Kurd``

Zəngəzurun Hacısamli camaatı

XVIII yüzilin ikinci yarısında Qaraçorlu mahalında bir neçə tayfa icması və kənd camaatı cəmlənmişdi. Ən böyük icmalardan biri Hacısamli camaatı idi.

Camaat öz adını Hacı Sam Şadıldan alıb. Bəzi qaynaqlara görə, Hacı Sam Xorasanda ömür-gün sürüb. Hacı Samın Hüsən adlı oğlu vardı. Hüsən Xorasanda, Məşhəd dövrəbə-

sonra Qaraçenli tayfası bu yurdda məskunlaşmışdı. Qaraçenlilərin ilk düşərgəsi Bazardüzü idi.

Hacısamli camaatı Qarabağ xanlığının siyasi yaşamında mühüm rol oynamışdı. Rus-Iran savaşlarında fəal iştirak etmişdi. Gah ruslara, gah da iranlılara kömək etmişdi. Hacısamli-lərin Qacar ordusuna köməyi haqqında tarixçi Mirzə Yusif Qarabaği

Xudaverdinin (Tanrıverdi, Məmməd), Qələndər (Allahverdi, İmamverdi, Şahverdi) uşaqları dövrən keçirirdilər.

1827-ci ildə Hacısamli camaatının bir böliyünün başçısı Həsən Qələndər oğlu idi. Onun yanında əslən Dilağardalı Məmmədqasım Xələf oğlu (1787-?), arvadı Nisə, oğlu Allahverdi və qızı Güllü ilə olurdu.

Hacısamli camaatı bir neçə tayfadan ibarət idi. Bu tayfalar: qasımuşağı, qarabayramlı, əhməduşağı, qaraçenli... Hacısamli camaatı Gəvenli, Babadünlü, Babadün, Qaraçenli-Alaqa, Qaraçenli-Kümbəzli, Qasımuşağı (Kürdhacı), Əhməduşağı (Rəsullu), Namli (Lələbağırılı), Qarabayramlı, Ərdəşova, Pircahan, Piçenis, Vağazin və Şəlvə adlı kəndlərdən ibarət idi. Qasımuşağı tayfası Kürdhacı, Şamkənd, Birinci Çorman, İkinci Çorman, Ələkçi, Bozdoğan, Piçenis, Bülövlük şenliklərini salmışdılar. Qarabayramlı tayfası Şəlvə, Qabaqtəpə-Daşlı, Kalafalıq-Daşlı, Canibəyli, Narışlar, Vəlibəyli, Budaqdərə, İmanlar, Hacıxanlar, Qovuşuq, Dambulaq-Seyidlər, Kaha, Pircahan, Alpout, Qoşasu, Alıqulular kəndlərini yaratmışdılar. Əhməduşağı tayfası Hətəmlər, Muncuqlu-Rəsullu, Korbulaq, Taxtazavod yaşayış məntəqələrini bina etmişlər. Qaraçenli tayfası

rovla ailə qurmuşdu. Davud ağa adlı oğlu, Mariya xanım adlı qızı vardı. Davud ağa Həsən bəy oğlu 1864-cü ildə Tiflis şəhərində doğulmuşdu. Əhməd xan həm dini, həm də hökumət qaydası ilə onu varisliyə götürmüşdü. Şuşada yaşayırdı. Əhməd xanın ona ayırdığı mülkü idarə edirdi. Sonra Sankt-Peterburq şəhərinə köçdü. Milis praporşiki rütbəsi vardı. Davud ağa 14 yanvar 1890-cı ildə vəfat edib. Davud ağa Natalya İosifovna Boyko adlı xristian qızla evlənmişdi. Övladı olmadı. Mariya xanım Tiflis şəhərində dünyaya gəlmişdi. Böyüyəndən sonra xristianlığı qəbul edib (Mariya Aleksandrovna) polkovnik Fon-Kruzenşternlə həyat qurmuşdu. Hacıli camaatının torpaqlarının vergisini Natalya Boyko və Fon-Kruzenştern toplayırdı. Hacısamli mahalı XIX yüzildə Alxaslı, Vağazin, Kalafalıq, Bozgüney, Ağcayazı, Ardıclı, Nurəddin, Fərraş, Korbulaq, 1-ci Tığıq, 2-ci Tığıq, Qorçu, Zağaaltı, Oğuldərə, Qoşasu, Alpout, Bülövlük, Daşlı, Vəlibəyli, Narışlar, Hətəmlər, Kaha, Kürdhacı, Ərikli, Hacısamli, Piçenis, Xaçınyalı, Güləbird, Pircahan, Əliqulu, Qaraçenli, Təzəkənd, Ərdəşevə, Haqnəzər, Qozlu, Fingə, Bülöldüz, I İpək, Ayıbazarı, Hoçaz, Şamkənd, Köhnə Çorman, Bozdoğan, Ələkçi, Nağdalı, Şəlvə, Qovuşuq, Zorkeşiş (Hacıxanlar), Budaqdərə, İmanlar kəndlərini yaratdılar.

1905-1906-cı illərdə Hacısamli

rində dünyaya gəlmişdi. Heyvandarlıqla məşğul idi. Müqəddəs Məkkəyi-Mükrəmi ziyarət etmişdi. Hacı Hüsənin Şirin bəy adlı oğlu vardı. Şirin bəy Məşhəd civarında dünyaya göz açmışdı. Yekəlib, yetman igid olandan sonra, tayfa-toluğunu (10 ailədən ibarət Babadünlü tayfasını) başına yığıb, Qarabağa üz tutmuşdu. İlk dəfə Ərdəşevə və Vağazin torpaqlarında binələmişdi. Zorkeşişdə məskunlaşan qeyri-müsəlmanlar Şirin bəyin tayfasına korluq vermiş, mal-heyvanını otlağa buraxmamışdı.

“Tarixi-Safi” adlı əsərində yazır: “Bir tərəfdən qızılbaşlar, digər tərəfdən Hacısamlinin kürdləri və qeyri türklər, eləcə də günəşin istisi, yolların çetniliyi, əyri-üyrülüüyü ruslara mane olduğu üçün qalaya gələ bilmədilər və batalyonu suya çatdırma bilməyib, dağıldılar. Bəziləri qətl olundu və bir hissəsi də əsir düşdü...” (Bax: Qarabağnamələr, 2-ci kitab, Bakı, “Yazıçı”, 1991, səh.)

İbrahimxəlil xan hakimiyyətinin son dönəmində Qaraçorlu tayfasını, Hacısamli camaatını oğlu polkovnik Xanlar ağaya tapşırırmışdı. Qaraçorlu elini savaşlara Xanlar ağa aparırdı.

Tarixçi Mir Mehdi Xəzani “Kitabi-tarixi-Qarabağ” adlı əsərində Xanlar ağanın Qaraçorlu elinə başçılıq etməyindən dəfələrlə bəhs etmişdir. Tarixçi yazır: “Xanlar ağa öz müqərribi və ixtiyarı olan Əhməd ağa ilə Qaraçorlu və Hacısamli kürdlərinin mahalına daxil olub...” Başqa bir yerdə yazır: “...Xanlar ağa dəxi öz ixtiyarında olan Hacısamli və Sultanlı xalqının atlı və piyadəsinin cəm edib...” (Bax: Qarabağnamələr, 2-ci kitab, Bakı, “Yazıçı”, 1991, səh.)

1823-cü ildə Hacısamli camaatı: Vergiödəyənlər: 132 tüstü, ödəməyənlər: Sultan Əliməhəmməd bəy 1 tüstü, onun qohumları məaf 4 tüstü, rəiyyətləri qeyri-müsəlman 6 tüstü, kasıb 12 tüstü, molla 2 tüstü, çavuş və onbaşı 1 tüstü.

Hacısamli camaatının bir hissəsi Mehdiqulu xan Cavanşirə bağlı idi. Bu oba XIX yüzilin önündə, 1827-ci ildə 60 tüstüdən

ibarət idi. Obada Rövsənin (Molla Şərif, Abbas, Tanrıverdi, Şahbaz), Hüseynin (Haqverdi, Allahverdi, Xıdır, Hüseynşah, Həsən), Bağırın (Xəlil, Cəlil, Mehdi), Əli bəyin (İmamqulu bəy, Vəli bəy, Bayram bəy). Xəlilin (Məmmədəmin, Tanrıverdi), Tərlanın (İman, Məmməd), Hacıxanın (Həsən, Fətəli), Cəfərin (Bayram, Süleyman),

Qorçu, Qarabəyli, Zağaaltı, Lələbağırılı, Ərikli, Güləbird və başqa yaşayış məntəqələrinin əsasını, ilk daşını qoydular. Babadünlü tayfası Bülöldüz, İpək şenliklərinin bünyadını qoydular.

XIX yüzildə Qarabağda oğurluq qoçaqlıq, qəhrəmanlıq sayılırdı. Qarət-lə sonuclanan xanlıq savaşları bitmiş, silahlar yerə qoyulmuşdu. Dəliqanlılar özlərini yeni atıb-tutmaq, vurub-çapmaq meydanı olan qaraoğurluqda sınaırdılar. Bu dövəmdə Hacısamli cavanları da qaraoğurluğa qurşanmışdılar. Ünlü şair Qasım bəy Zakir yazırdı:

Səfikürdi, Hacı Samli, Kolanı, Tutarlar, soyarlar daldə qalanı, Viran olsun görüm Doyranbasanı, Evdə yatan yoxdu, qarışib papaq.

Hacısamli camaatının bir hissəsinin yiyəsi isə Xanlar ağa İbrahimxəlil xan oğlu Sarıcalı-Cavanşir idi. Xanlar ağa 1831-ci ildə varissiz vəfat etdiyindən camaat qardaşı Əhməd xana qaldı. Əhməd xanın oğul övladları hələ sağlığında tələf olduğundan qızı Biki ağaya dövr edildi. Biki ağa general-leytenant Həsən bəy Ağala-

camaatı ermənilərə qarşı qəhrəmanlıq göstərmişdi. Mir Möhsün Nəvvab yazır: “Başqa bir yerdə, yəni Hacısamli və Piçanlı kürdləri toplaşaraq Gorusun Xənəzək kəndinə hücum etdilər. Ermənilərin qabaqcadan gördükləri tədarüklərinin çox olmasına baxmayaraq, müsəlman kürdlərin bu qəfil hücumundan karıxaraq bilmədilər nə etsinlər. Müsəlman kürdlər onların çasqınlığından istifadə edərək bir tərəfdən kəndin evlərinə od vurmağa başladılar. Beləliklə, onlar 20 evi yandırdılar. Evlərin alovu və müsəlman kürdlərin nəvələri göylərə yüksəlirdi. Ermənilər bu hücumun qarşısında davam gətirə bilməyib qaçmağa başladılar. Beləliklə, Xənəzək kəndində 20 nəfər erməni öldürüldü. Müsəlmanlar əldə etdikləri qənimətləri özləri ilə kəndə gətirdilər”. Hacısamli camaatı tarixən qoçaq, qəhrəman bir toplum olub.

Mənbə

Ənvər Çingizoğlu, Hacısamli camaatı, “Soy” dərgisi, Bakı, 2009.

Ənvər Çingizoğlu. Qaraçorlu mahalı. “Soy” dərgisi, 1 (27), Bakı, 2009. səh.97-106.

- - Kurdistan Uyezd (Red Kurdistan, Kurdistan Autonomous Province), part of Azerbaijanian SSR from 1923 to 1929
- - autonomous territories of Azerbaijanian SSR
- - other territories of Azerbaijanian SSR
- - Armenian SSR

Sonda Şirin bəy camaatı başına toplayıb, zorkeşişliləri qovub-çıxarmışdı. Köməyə gələn Gəvenli tayfasına xeyli torpaq ayırmışdı. Nadir şah Qırxlı-avşarın ölümündən sonra Şirin bəyin qohumu Qasım da uruğ-turuğunu toplayıb, Qaraçorlu mahalına gəlmişdi. Şirin bəy ona Kürdhacı torpağını tuş vermişdi. Qasımuşağından

Em hevdura xwedî derkevin

**BÊWAR
BARÎ
TEYFÛRÎ**

BEŞA YEKEMÎN (1)

Mirov bûne koleyê jîyanê ji bo ku bijîn her tiştîra amedene. Mirovên pere hes û şoretperest, xwehes haj menewîyat û sîyanetê tunenin, dîrî nîrx û hestên mirovahîyê ê pîrozîn. Mixabin cîvaka meda mirovên weha pirin. Yên weha ji bo cîvakê hertim tehlûkene. Yên weha ku divine rêber, pêşengîyê cîvaka bobelatara rê vedikin. Ji bo berjewendî yê xwe şexsî û nav dengê xwe sexte digêhîjin qadê dîktatorîyê divine celad û kujerê mirovahîyê. Yên weha xwefiroş, durî û sextene, , . pêşketina cîvaka dix-itmînin.

Mirovên cavtêr, zane, tégêhiştî. . . . xwedênas, xwenas bi sîyanetin. Ji wan tu wext zirar çênabe. Nava me kurdada mixabin yên weha zef kêmin û dîrî bala (dîqeta) gelin ji hêla netewva nayên nîrxandin û pejirandin. Gelê dîrî bê kesayetên tégêhiştî , xwedênas, xwenas belangaz û pajdamayîye. Lewra gel bi ewledên xwe ên pêşketîva pêşda dimeşe û dîrokêda dewsa xwe tewre-bilind digire, digêhîje hêlanên bilind . Kesayetên pêşketî tégêhiştî paraz-

vanên nîrxên netewin, ronikdarê rêya serkeftinanin. Gelê kurd gelek cara ji kesayeta weha dîr rawestîyaye. Lema jî hertim diwaryara rû bi rû maye. Gel bi ewledên xwe pêşketî kubare bi navê wan tê naskirin û nîrxandinê. Gelê kurd gelek caran ewledên xwe navda li bin navê xelqêda undakirine. Serleşker, sîyasatmedar, ramiyar, helbestvan, mêmara û y. d. . .

Kurda dîrokêda lema jî gelek cara şansên xwe serkeftinê berdane. Pêwîste dema meda em hevdur undanekin, hevdura xwedî derkevin û xizmeta geldavin. Ji her kurdekî ê bi şeref ev rastî, ev kar tê teleb kirin.

Ji bo xatirê pêşeroja zarokên xwe, ji bo jîyanek serbest, ji bo welatê azad û rizgar, , ji bo miletekî kevnar dîrokî û bindest, ji bo xatirê wan mîrxasa yên ku ji bo heyîn û hebûna me xwe qurban dane, ji bo jîyanekê bi wate, birêz, . ji bo xatirê dîrokê pêwîste her kurdekî ê bi wîcdan şîyar û jîrbe, bi zanetî, cav vekirî raman bike bive avangard bimeşe. , ji bo. pêşketin û serkeftinê, rawestandin mirine, nezanebûne. Rawestandin berbi xwefiroşan, xaînan, berbi mirovên sexte rê vedike. Ew jî gel û cîvakê şaş dîkin. Heqê me tune dema hemdemîda em şaşîyanra rê û dirba vekin, xwefiroş û xaînara şansê bidin îxanetêra bese îdî. Îxaneta mezin ji hevdur qebûl nekirinê dest pêdike. Em hevdura xwedî derkevin, dîroka xwe, , jîyana xwe bi yekbûnê bi rêvebirya

kesayetên tégêhiştî ê xwedênas, xwenas û bi alîkarîya mirovên pêşketî serarastkin . Hevdur qebûlîkin yekbûne. . Em destbi dastana yekbûnê bikin.

DASTANA YEKBÛNÊ

Yekbûn ji bo miletan pêşerojek bi rûmete, jîyanek azad û rihete, yekbûn parastina azadîya milyon-milyon mirovîye, yekbûn jîyana û hebûna welatek û miletekîye. Miletê ku nikarn yekbûna xwe ava bikin hemû nîrxên wan ê netewî ji wan tê copandin û berbi tunebûnê tîne deştanê. , dibine nuxsê deman.

Yekbûn netîca xwe naskirina mirov û gelane . Yekbûn hewla kutakirina, dawîkirina jîna bi minet, bindeste, , rênîşa jîyanek bi şeref û rûmete. Yekbûn serketina mafê milyonane, prosêsa jîyanek normal û maqûle. Yekbûn dergê azadîya gelane, hevgirtin, hevdur ecibandin, hevdura xwedî derketin parastina mirovan û gelane. Yekbûn jîyana bi şerefe.

Bila berê bimirin xaîna û bedkarên kurd ên ku li bin navê welatparêziyeke derew û çewtda zirarek mezin digihînin şoreş û tevgera kurd. Mixabin îro ev zelal tê xuya kirinê . , anarxîst û avanturîstin, ji nûjenbûnê dîrin . Welatparêz. û pêşengên herêman gelek xwefiroş û temîz cerdevanin ji bo pêşketinan hertim dibine asteng. Ji bo ku yekbûna me tune ev" mîrxasana" karê xwe ê qirêj eşkela berdewam dîkin û bûne lehengên wedelî.

Gel îro pakî û xiravîyê ji hev derdixe lê mixabin bê cesarete, nikare eşkela hember xwefiroşan bimeşe. Vê aspêktêda, vê qadêda ez gelê mera yekbûn û cesaretê dixwazim . Wede û deme hember îxaneta sextekar û xwefiroşan yekbûna xwe ava bikin, qedera xwera xwedî derkevin. Tev li dastana yekbûnêvin.

Em ji bo jîyanek bi rûmet rabûne bi sîyanet û bi şeref berxwedaneke hêja, maqûl li dijî zordarî û bê edaletîyê dişopînin.

Em tenê dijî koledarîyê. , mafxarîyê a navnetewî ranewestîyane, wisa jî raperîna me ya îro hemberî wan hêz û dewletane kîjan ku bi qurnanva ji bo înkâr û îmha kirina gelê me ferman dane, dijî gelê kurd sîyaseteke qirêj û hovane hevbeş dane meşandin. Îro jî ev. hêzên qirêj ên kujerên mirovan li ser raman û xastekên xwe klasîke gemar rawestiyane li ser oxira me a pîroz hewil didin astengîyan çêkin. Lê îdî bese em divêjin... Em dijî bê edaletîya koledaran hişîyar bûne, . bi zane bûne, derew û çewtên vala bawer nakin. Em roj bi roj bi hêz dibin û nêzîkî serxwebûna pîroz dibin. Em bi bawerî pêşeroj ya meye. Dîrok dubare dibe. Emê dîsa dîroka mirovahîyêda roleke balkêş û hêja, maqûl bileyzin. Dîrok baş kurda nasdike. Ji qad û oxirmê giran kurd hertim serbilind derketine. Qedera gelan û olan kurda çareser kirîye. Dîrok vê yekêra şehede.....

Dumayik heye.....

Dumayik heye.....

GELÊ KU NIZANE ÇÎYE YEKBÛN,
JÊRA NABE QISMET SERXWEBÛN...

***

Xelq bi xwîna min bû xwedan sînor û mor,
Lê hela hê hildîşê xwîna min a sor...

Ji nav gelê min kêmin nabe axîn û şîn,
Lê xemsarîya rêbazan min dike xemgîn...

***

Çi rozgar,çi helweste,
Çima kurd xelqpereste.
Hev hes nake bê heste,
Ji bo neyar kardeste.
Weha nabe qe jîne,

Bifikirin hun kîne ?.

Kurdo çima nabin yek,
Hev nagirin bin alek.
Bê pişt,bê hêz û bê dost,
Kurd hêrandin kirin post.
Kurdo bûye xwelîser,
Hemberî hev dîkin şer.
Rastî jî mera şerme,
Ev çi dilq,rewş,keleme.
Çi bîr û doz berxwedan,
Çi serxwebûn,çi meydan?
Kurdo kêra dike şer,
Yek yekî nake bawer....
Bi pesîna pir meste,
Dixapînin bindeste.

Çi rozgar, çi helweste,
Kurdo hertim berdeste.
Kurdo mayî bin pîya,
Pêpez dibî ça gîya.
Yekser rabe ça çîya,
Her ser dujmin ça zîya.
Bi yekbûn bibe xuya,
Yê te silavke dunya.
Bêjin.....n,
Bêjin va em jî hene,
Ne koleyê xelqêne.
Xwedan ax,maf û dozin,
Xwedan jînek pîrozîn,
Lewra îdî em yekin,
Li qadada ne tekin.....

***

KURDO dem dema teye,
Pêşeroj jî ya teye
Lê raperîna te
A yekser ne xuyaye
Ev gel ê birîndar
Hîvîdar ê teye
Xewaro.
Hişyarbe dora teye.,
Dora te
Mora xwe li dîrokêxe
BIBE XWEDAN AL Û SÎNOR
WEY K U R D O

Bêwar Barî Teyfûrî
12.08.2013

Xaylaza Reşîd

Evîn namre.

Xwezil xwezil gede lawkê min bihata
Şerm namûsê li rû dinê lap hilata
Bi destekê qalim zenda min bigirta
Destê din jî sûretê sor biqurçanda.
Minê jî nonanî bûkek rû bi xêlî
Sereberjêr qebûl kira hezar dilî
Çev û bîrêd xweye belek te vekira
Huba dila sur evîntî gilî kira.
Lê bê rojîm bextêmin minra nayê yolê
Mîna Xecê diçim li çyê serê çolê
Dibêmin Sîyabend kuyî were delalê min
Wext buhurî were berbanga dilê min.
Dibêmin xwezil Xecê bûma, lê tu Sîyabend
Biçûma ax û berê sar, ker lal bê deng
Lê na,Xecê û Sîyabend hene dilqê meda
Evîn namre, jîyan dike dewr zemanada.

Tevgera cuwanê Kurdistanê ê gurubek bibîr û bawerî ya Kurdistanê azad û serbixwedene, ev gurup li bakûrê Kurdistanê de valatîya xwedî derketina nîrx û netewpêrvî yê dit.

Jibon kû ji nuvre lîxwedîderketina nîrx û bilindkirina daxwaza serxwebûnê li qada polîtîk, ya herî girîng ji bo hişmendîya netewî bibe serdest. Tevgerîyan û hatin gel hev, cuwanê Kurdistanê teqrîben ji banzdeh kesen xort di bin navê Tevgera cuwanê Kurdistanê ê ava kirin komela xwe, ev xortana, berî heman tiştî lêkolînê li tevger û şexsîyetî kirin, ji bon kû diroka xwe baş zanibin. Bingeha piskirêka xwe ji kû digre û ev pisgirêk çawa derket holê. Di encama vê xebata lêkolînê de Me biryar da kû rêxistinê belav bikin, me xwe di ber dewama "Hêvî" ya telebê di sersala qirnê bista hatibû avakirin , berdewama vê cemîyetê dit. Li diroka serokê Kurd u Kurdistanê em li mîrateya wan xwedî derdikevin. Din av wan serok û rêberan de, ê kû piratîka xwe, di partîya xwe de derketîye pêş nemir, Mele Mustafa Berzanî ye , tekoşîna wî, jîyana wî, ji xwe re numune digrin, li rêbaza wî de dimeşin. Heta neha gelek tevger hebûn lê ev nedihat ser meneya tevgerê netewî, ev daxwaz divê kû bê şik be, bê guman serxwebûnek Kurdistanînin,

Di vî warî de Axa me. Ala me, zimanê me, b, siruda meyî Ey reqip, xet ê meyî sor nayê niqaşkirin. Em tu herekatan

Tevgera cuwanê Kurdistan

netewî nabînin, ev kêmasî li Bakûrê Kurdistanê heye, me pevedî dit, ku em xwe li ser van rêxistinan dibinin. Di encama vê biryarê da li diroka koma sazîyên Tirkîye de cara yekem navê Kurdistanê tê de derbas dibe . Piştî encama vekirina komelê xebatê rêxistinî li Qoserê, Cizîra botan, Silopî, Sêrtê heta neha me pênc komele ava kirin. Nûnertî ya me li Avrupayê û li Rojava heye. Komele weka dibistaneke Kurdî dibînin, li ser dirok , wêje, Ziman qurs û semîneran didin, Tevgera cuwanên Kurdistanê biryara sê emîn qonferansa cuwana li her çar perçê Kurdistanê ve girêdayîne, li ser navê Tevgerê hevalekî me di qomîte ya amedakarî de cih girt û di vê qonferansê de nûnerên, j, çar perça nûnere heftêûşêş perça cih girtibû. Ev qonferans salê çûyî li qampa Domis hat li dar xistin. Îsal jî em amadekarîya qonferansa çar emîn dîkin .

Li bajarê Helepçe wê bê li dar xistin, armanca me ewe kû cuwanê çar perçê Kurdistanê bînin gel hev bicivin di bin siwana Tevgerê ji bo yek armanca netewî. Dewleta dagirker bi madeyên xosbir, bizorkirina casustîyê dixwazin kû durî pîrsgirêka civakî û netewa xwe dur bixin, ew dagirkerên em fam dîkin kû ji bo çî wusa dîkin, bes em mannê nadin rêxistin û hereketê Kurda em fam nakin , berî her tiştî wek obje dibînin, yê kû kedê didin ev tî girtin, Ên li serê çîya, kolana tîne kuştin,

Zinet Dinçer

lê mixabin li tu ciyan tesîra wan nîne, cuwanên Kurd bi bandora ku ew tevgera di navdenin xwe hêsan his dîkin. Wek sosyalista, îslamî, liberal, dibînin , êdî şerm dîkin kû bêjin em Kurda Kurdayetê dixwazin. Dozame dozê netewîye, divê em xwe binavkirina Kurdayetê serbilindbin, divê kû xebatek polîtîk bikin û cuwan li diroka xwe xwedî derkevin. Li diroka xwe vegerin li daxwaz û nîrxên xwe yî netewî xwedî derkevin. Ya din jî beranberî polîtîkaya dagirkeranevê me behsa wan kir bi taybet j, bo madeyên hişbir xelas bibin, me , piroje amade kirine girêdayîyê rêxistinê yekîtiya Avrupa em dixwazin van projeyên xwe finans bikin û tîxin piratîk ê.. Em Tevgera cuwanên Kurdistanê ji heman Kurda re serxwebûn û azadîyê dixwazin, di dilê wan de Heskîrîyê nîrxê netewî hebe derîyê me ji wan re vekirîye . Ji bir nekin kû êş û azarê em dikşinin bi bê dewlebûna me ye, xelasîya me bi hev girêdayî ye..

HESEN HECİSİLİMAN

"Eskeran mîr beravkirin navenda gund û ji wir birin gundê Arezdeyanê. Li wir bi wan ra civîn kirin û gotin: "Em ji we re 3-4 roj wext didin, dewleta Tirkîyeyê dixweze êrîşî ser dewleta Sovyetê bike, li sînora şerê bibe, ji bona wê jî em we ji sînora dîr dixin." Dîroka Kurdan dîrokeke pir kevnar e. Ew di nava zilm, zorê de, bûyerên dijwar de derbas bûye û gîhiştîye rojên me yê îro. Ez dixwazim behsa wan bûyerên yekê bikim ku sala 1937'an pêk hatibû. Ew 78 sala ku Kurd ji Qafqasyayê hatine nefikirin û ew şandin Qazakistanê. Sala 1937'a "bavê gel" Î.V. Stalîn Kurd nefikirin. Nenêrin ku 78 sal ji nefikirinê derbas bûye, hê jî çave gelek li riya dê û bavê xwe, bira û xûşkê xwe ye ku wan bibînin. Bi sedan Kurd, Azerî, Ermenî, di riyan de, di sir û sermê de, ji birçîbûnan mirin. Sala 1937'an ji Qafqasyayê bi emrê Stalîn sirgûnî Qazakistanê û Asyaya Navîn kirin, wek "gelê bêitibar". Wî wextî ji navçeya Şerûrê, Naxçıvan a Azerbaycanê nezîkî cemê Erez 12 gundê Kurdan: Qîqaç, Qerka, Misirka, Axayar, Qerebûrin, Yanix, Golevan, Metîqa-Şawalîka û yê din sirgûn kirin. Payîz bû Kurd hê jî çîyan nû hatibûne aranê, amadekariyên zivistanê dikirin.

Rêwitiya bi trêne dest pê dike

12'ê Mijdarê sibe zû bû, wesaîten bargir eskerên Sovyetê jê peya bûn û dora gund girtin. Bore-bora çêleka, ewtîniya seyan, qurte-qurta mirîşkan, girînya zara, bi gilîkîva bû qerebalix. Eskeran mîr li qada gund kom kirin û ew birin gundê Arezdeyanê û li wir wana ra civîn kirin û gotin: "Em ji we re 3-4 roj wext didin, dewleta Tirkîyayê dixweza êrîşî dewleta Sovyetê bike, li sînora wê şer bibe, ji bo wê jî em we ji sînora dîr dixin."

Kurdê belengaz bi nîvqîmet pêzê xwe firotin Azerîyan. Îzin dane wan ku hesp û dewarê xwe bi xwera bibin. Piştî 2-3 rojan wesayîten bar hatin, 3-4 mal bar kirin, berê wan dane stasyona Arazdayanê. Mal barkirin vagonê bargir, vagona de tiwalet tunebûn, di kunçê vagonê de, vagon qul kiribûn, perdeke tede darda kiribûn, çawa tivalet! Qîz, bûkan ji kal û pîra, xesû û xezûra şerm dikirin herine tivaletê, ber wê jî wan nan, av nedixwarin. Wexta stasyonê trêne disekîn ew peya dibûn, diçûne tiwaletê. Wexta stasyonê elam dikir ku tirênê here Kurda zimanê Rûsî nizanibûn, hinek ketine bin tekerê tirênê seqet bûn.

Sirguna - Nefikirina Kurdên Qazakistanê

'Em mirovên çiya ne!'

Nezî meheke ew rê hatin, trêna wan gihîşte bajarê Almatayê, ji wir bi wesayîten bargir, di sir û sermê de ew birine navçeya Balxaşê gundê Baxti-Baxtiye. Serokê gund ew parevekirine ser malê Qazaxan, her yekê re otaxek dan, ew hetanî baharê ser wan man. Qazaxan ew bi nan, av û cil kirin. Baharê dewletê ji wana rê xanî çekirin, ew ketine xaniya, xwe re erd reşandin. Bû havîn dest germe û mixmixka (mêşa) wan taw nedikir. Hineka ber wê diwariye xwe şewitandin. Şevekê rûspiyê gund beravî mala sedre kolxozê Keremê Lele bûn û giliyê xwe kirine yek, şev seat yekê barkin. Wan bi şevê boholên xwe yi ker, hespan kirin û berê xwe dane cemê Îliyê. Kêleka cemê Îliyê meşîyan. Bi sibe ra, Qazax deriyê malên Kurda vedikin, lê dinêrin ku mal vala ne, pez, dewar, hesp û kuçikê wan tunenin. Cimeata gund cawê didine navçeye, esker bi hespa ve dikevin pey şopa wan, lê dinêrin ku 15 km li kêleka cemê Îliye ew westiyayî dibin. Wî çaxî esker dora wan digirin û dixwezî wan vegêrinê cihê wan. Cem wan kalek hebû navê wî Biro bû ew jina re dibêje xwe bavêjine cem. Ew xwe davêjine çem û dikine qîje-qîj. Esker tene cem mîra û dipirsin, kî zimanê Rûsî zane. Biro tene cem wan divêbe ez zimanê Rûsî zanim. Esker divêjine Biro, ev jinan çî dixwazî, ew dibêje eger hûn pêşiya me bernedin, emê xwe çem de bixeniqînin, em meriyê çîyan e, em

canê, hinek jî li herema Almatayê man. Piştî hilweşîna dewleta Sovyetê sala 1990-1991'ê Kurd ji Ermenîstanê ji bo na şere Qereba xa Çiya hatine Qazakistanê. Naha ewana li Qazaxistana jiyana xwe didomînin.

Birine pêş eniya şer de

Bi dewr û zemana Kurd ketine mirin, kuştinê û nefikirinê. Dijmin û neyarê Kurdan her tim xebîfîna da ku Kurdan ji çî warê wan bibin, wan bihelînin û asîmîle bikin. Merî dikare behsa wan bûyerên yekê bike ew jî nefikirina Kurda ya sala 1941'ye. Sala 1941'ê şerê cihanê dest pê kir. Wî wextî bi emrê Î.V. Stalîn gelê kêmnetew nedibirine şer, Gurcistanê Kurdê Axiske pasaportê wan guherîr, wan de Azerî nivîsîn û birine pêş eniya şer. Li gundan de ciwan, kal-pîr, jin û zarok man. Sala 1944 meha mijdarê ji navçeya Aspîndizînsike ji gundê Axçiyê, Coldê, Timogviyê, Zêdevarziyê, Mirîşxanê, Danêtê, Anakêtê û yê mayîn nefikirine Qazakistanê. Kurdên van gunda di nava 3-4 rojê de malê wan barkirine irênên bargir de berê wan dane best û beyarêd Sovyetistanê. Kurdan nizanbûn ku wan dibine kû. Trêne de di rê de kal û pîr, jin û zar ji sermê, seqemê, birçîbûnê mirin. 20 roja tirên di rê de hat û gihîşte herêma Almatayê. Ewana birine navçeya Çîlîkê. Qazaxan di sermê û seqemê de alîkarî dane Kurdan ew nan, av, mal û kinç kirin.

Bi ordên û madalyava vedigerin

Malxîyê wan mala birine şer em dikarin

nikarin li çol û qumistanê de bijîn! Wî çaxî îzîn ji navçê tê pêşiya wan vedikin. Di nava du roja de ew tene Almatê. Hinekan ji wan dişînin navçeya Îliyê, yê din ji dişînin navçeya Enbekşiyê. Yê navçeya Îliye tene Kayçûk Sovxozê. Ewana nêzikî cemê Almatînkê biçûn 25 kulîkê binerd çêdikin. Alîkî kulkêda sewalan xwedî dikin, yê din de jî ew dimînin. Kurdên nefikiri hetanî sala 1948'a wan kulîka de dimînin, dû wê re Sovxoz erdê dide wan ew ji xwe re xaniya çê dikin. Wê demê îzina nefikiriya tunebû 2 km dûrî gund herin, lazîm bû ku ji komendat (qomtan) îzin bixwestana. Îzîna wan tunebûn ku herin xwendina bilind dest bînin. Pey mirina Î. V. Stalîn sala 1956'an de îzin dane nefikiriyan ku ji ku hatine dikarin herin cihê xwe. Wê demê hinek ji wan vejeriyan Ermenîstanê û Azerbay-

navê çend kesa bikşînin Ziyô Aliyev, Aydin Aliyev, Ezalxan Mistevayev, Adil Hesenov, Sarî Aslanov, Mecîs Hesenov û yê mayîn. Ji wan gundan 25 kes çûbûne şer ji wan heft kesan bi ordên û madalyava vejeriyan. Ji wana wek mînak ez dikarim bidime kîvşê Aydin Aliyev ku şer vedigere, tê Gurcistanê gundê xwe li dinere pêş mala wî mirovne biyanî hene. ij wan dipirse "Hûn kî ne?" ew dibêjin, "Ev mala me ye", dewletê daye me. Aydin diçe cem muxtarê gund û jê re dibêje, "Ka malbata min?" Muxtar dibêje: "Malbata te nefikirine Asyaya Nvîn!" Aydin bi çetînayî tê Ozbekistanê bajarê Taşkentê li wir dipirse ku malbata wî kû da nefî kirine. Ew hîn dibe ku malbata wî nefikirine Qazakistanê. Ew tene bajarê Almatayê bazara Almatayeye li wir jineke Azerî dibêje ku, malbata wî li gundê Zariya-Vostokê ye, ew

te li wir malbate xwe dibîne.

Çand û huner a "Berbang"

Sala 1986'an serokkomarê dewleta Sovyet êye Sosîalîst ê dawî M.S. Gorbaçov di nava dewletan de dabeşkirin da meşandinê. Di heman demê de partiya mîletperest serê xwe bilind kirin. Di nava komarên Sovyetê de şer û pevçûnan des pê kirin. Mirov hatin qirkirin û ji cih û warê xwe bûn. Wî çaxî bi emrê Dewleta Sovyetê ji bo na her netewê û kêmnetewekê navendên çand û hunerê hatin sazîkin. Li Qazakistanê cara yekemîn sala 1989'an li bajarê Almatayê Navenda Çanda Kurd hat sazîkin. Dû wê re sala 1993'an li Qazakistanê Navenda Çanda Kurdên Qazakistanê "Yekbûn" hat sazîkin. Tevlî wê navendê herêma Almatayê, Çîmkendê, Cambûlê (Taldîqorxanê (ji wir gelek Kurd dijin) bûn Sala 1999'an navê navendê hate guherandinê û mîna "Berbang" ve hate binavkirin.

Azerî, Îranî û Tirk hatine nivîsandin

Ji sala 1989'an hetanî sala 1998'an serokê navenda çand û hunera bajarê Almatayê Huseynê Hemîd Sadîkov bû. Ji sala 1991 hetanî sala 1996'an serokê Yekîtiya Kurdên Qazakistanê "Yekbûn" Ezîzê Ziyô Bedirxan xebitiye. Ji sala 1996'a hetanî sala 1997'a Kînyazê Îbrahîm xebitiye. Ji sala 1998'an hetanî 2006'an akadêmîsyen Nadîr Nadîrov, ji sala 2006'an hetanî niha akadêmîsyen Kînyazê Îbrahîm kar dike. Bi agahiyên resmî li Qazakistanêda 45 heza Kurd dijin. B texmîna Yekîtiya Kurdên Qazakistanêye "Berbang" 100 hezarî zêdetir Kurd dijin. D pasaportên wan de Azerî, Îranî û Tirk hatine nivîsandin. Ewana hîn jî li herêma Almatayê, Cambûlê, Axmolê, Çîmkendê dimînin.

Weşanên 'Jiyana Kurd' û 'Nûbar'

Yekîtiya Kurdên Qazakistanê ya çand û huner a "Berbang" kar û xebatê çandî hûnerî û civakî ve mijûl dibe. Ji sala 1991'ê hetanî niha li bajarê Almatayê rojnemê "Jiyana Kurd" (berê navê wê Kurdistan bû weşanê dike. Rêdaktore rojnemê Hesenê Hecîsilîman e. Ji sala 1992'a hetanî niha kovara "Nûbar" weşanê dike. Rêdaktore wê akadêmîk Kînyazê Îbrahîme. Yekîtiya Kurdên Qazakistanêye "Berbang" çand û hunerê usa jî berhemên nivîskar û helbestvanan çap dike. Niha li Qazakistanê 12 komê folklorê û reqasê hene. Pêş Assam blêya Gelê Qazakistanê ji sala 2001'ê hetanî niha komên dersên zimanê Kurd hatine teşkilîkirin. Di wan komê de dersê zimanê Kurdî Hesenê Hecîsilîman dide.

Cara yekemîn dewlet finanse kir

Di Qazakistanê de cara yekemîn Yekîtiya Kurdê Qazakistanê "Berbang" çand û huner hesabe (fînasê) dewletê ve sala 1996'a elfeba û giramêra zimanê Kurd da weşanê. Torîvanê kitêbê Kînyazê Îbrahîm e. Mûzêya dewletê ya mezin de sala 1995'a para çanda Kurda hatiye vekirîne. Kurdên Qazakistanê di nava pê daçûyîna komarê de ji aliye çand, hunerî, ilmî, perwerde de û aborî de keda xwe tevlî kirine. Kurdên Qazakistanê her tim welatê xwe Kurdistanê û gel xwe re ye. Eş û jana Kurd û Kurdistanê eş û jana wan e!

YENÎ ÖZGÜR POLİTİKA

58 SAL DI SER KOÇKIRINA HELBESTVAN QEDRÎ CAN RE DERBAS DIBE

İro, (23.02.2023) 58 sal di ser koçkirina helbestvan Qedrî Can

re derbas dibe, bi min xweş e ku ez vê diyaloga helbestî di navbera

wî û Apo Osman Sebrî de ji we re raxînim ber çavan. Di 15ê gulana 1932an de, dema ku mîr Celadet Bedirxan kovara xwe HAWARê li Şamê çap û belav dikir, Qedrî Canê yê yekemîn bû ji bilî wî û birayî wî Dr. Kamîran Bedirxan, ku kovara Hawarê bi berhemên xwe dixemiland.. Û di encam de bi navê nûxuriyê Hawarê hat naskirin.. Hingê ev helbesta wî ya bi navê: Hawar hebe gazî li dûye (Ji bo birayê min Osman Sebrî) di hejmara Hawarê a pêşî de belav kir, tede berê xwe daye Osman

Sebrî dibêje:

*Jiyîn çiqas delal e
Dî nêv bav û biran de
Dil heye ko ne nale
Ber birînen rîman da
Ev birîna rîman e,
Barekî pir giran e,
Kezeb, gurçik ne mane,
Li pepûkên xwehan da.
Hawara me vava ye
Xewa bê kêr bela ye
Qet şik tede ne ma ye
Dî gotînen yaran da..*

Osman Sebrî jî yê duyemîn e ku di kovara Hawarê de dinivîsandiye. Wî jî ev helbest (Berdêlik; Ji Qedrî Canê Canbi-

ra re), wek bersiv ji Qedrî Can re, di hejmara 2an de ji kovara Hawarê belav kiriyê:

*Jiyîn xweşe bi xurtî
Li Kurdistan bi Kurdan
Bav û biran; çî bikim?
Hemû min tê bi dîrdan..
De rabin li me tu zanî
Rim nîne giş nîzanî
Xopan kirin Kurdanî
Ev teral û nezanan
Hawarê, xweş awakir
Dilê Kurdan pê şakir
Zar û zîman ava kir
Jîn û xweşî belav kir..*

Konê Reş
Qamişlo

Ji Ermenistanê heta Kazakistanê axîneke ji kezebê

"Ez Kinyazê İbrahimê Nevoyê Mîrze. Wekî Kinyazê İbrahim Mîrzoýêv jî tême naskirin. 1-ê Gulana 1947-an, li Zengî-basara Ermenistanê hatime dinyayê. Ev der li ser Çemê Eresê ye û nêzîkî sînore Tirkîyê ye. Navê Gundê me Rihanlû ye. Malbata me ji Serhedê ye. Em ji Eşîra Celaliyan in. Kal-bavê min ji Rojhilatê Kurdistanê hatine Bazîdê, ji wir jî li İdirê bi cih û war bûne."

Prof. Dr. Kinyazê İbrahim, rojhilatnas û akademîsyen. Serokê Kurdên Kazakistanê û li Zanîngeha Abaya Alma Atayê Serokê Navenda Zimanên Dinyayê. Piştî Şerê Qerebaxê terka Ermenistanê dike û di destpêka sala 1990-î de li Alma Ataya Kazakistanê bi cih dibe. Li Erîvanê, li Zanîngeha Xaçatûr Abovyan salên dirêj Serokatîya Beşê Ziman û Edebiyata Azerîyan kiriye. Vê gavê Endamê Yekîtiya Nivîskarên Kazakistanê û Endamê Yekîtiya Rojnamegerên Kazakistanê ye. Li hêla din ew li Kazakistan û Asya Navîn Nûnerê Navenda PEN'a Kurd e û Berpîrsê Giştî yê kovara edebî Nûbarê ye ku li Alma Atayê bi zimanê Kurdî û rûsî ronahiyê dibîne. Kinyazê İbrahim xwediyê gelek xelatên neteweyî ye. Bi 6 zimanan dizane. Nêzîkî 20 kitêb li pirtûkxaneyê Kurdî zêde kiriye. 'Xortê 67 salî' xwediyê serpehatîyeke balkêş e. Di 65 salan de, bûye şahidê gelek qewimînan, guhdariya karesatên mezin kiriye. Ji dayikê û nefîkirina yekem destpê dike: "Dayîka min malxanî Mihemedê Nadoyê Ūso ye. Ji Eşîra Birûkan e. Li Wanê hatiye dinyayê. Di sala 1926-an te bi qasî 2000 malan malbata me jî dersînor dibe, dikeve nav axa Nexçîvana Sovyeta Berê. Wê gavê gelek eşîrên me kurdan ji ber serhildanên Agirî, Şerê Bro Heskê Têlî, Şêx Seîd xwe li sînoran dixistin û ji ber zilma roma reş terkese dibûn. Rehmetiyê bavê min digot ku ew ji eşîra Bro Heskê Têlî yê Celalî ne. Gel bi halekî perîşan hatiye sirgunkirin. Parek çûye İranê. Em ji wan eşîran bûne ku 1926-ê salê derbasî axa Sovyetê bûne. Gelek eşîrê kurdan para xwe ji nefiyê standine. Brûkî, Celalî, Sîpkî. Lê zêdetirê wan Brûkî bûne. Heta sala 1937'an li wir mane. Piştî ku derbasî hêla din a Eresê dibin, li aliyê din ji malbata wan gelek kes dimînin. Artêşa Sor a Sovyetê rê li ber wan digire. Êdî nahêle derbas bin. Sînor tê şidandin. Berê di navbera Tirkîye, Sovyet û Ermenistanê de sînor tunebûn. Havînê kurd ji wir dihatin zozanên Egrîce, Qanîgol, Qizilziyaretê. Heta payîza dereng li wir diman. Payîzê dizivîrin Serhedê. Gava ku birek ji eşîrên kurdan li wan zozanan bûne, leşkerên Sovyetê hatine û gotine; 'Êdî hûn nikarin derbasî hêla din a Eresê bibin!' Milet

perîşan dibe..."

Kinyazê İbrahim piştî vê rewşê behsa malbetekê dike ku serî ji vê yekê re rakirîye û tevî kuştina mêran û leşkeran sînor derbas kiriye: "Çend mal hene, ji Mala Basoyê Ozmên ku Mamkî ne. Şer dikin sînor derbas dikin. Xwe li Çemê Eresê dixin, digihîjin qewim, bira û pismamên xwe. Di navbera wan û leşkerên Sovyetê de şer çêdibe. 2-3 kes ji wan, ji leşkerên Ūris jî çend leşker tene kuştin. Piştî wî şerî, Sovyet sînor girê dide. Hinceteke din jî ew bû ku divê kurd ji wir derketana. Digotin; 'kurdên li nav sînorên Azerbaycan, Tirkîye û Ermenistanê karê îstîxbarat û ajantiyê dikin.' Desthilatdarên ermenistan û Azerbaycanê jî dixwestin kurd ji wir derkevin. Armanca wan 'paqijkirina' kurdan, yekmiletbûna wan bû." 1937'ê salê, di nava şevê de kurdan li trênen bar û heywanan siwar dikin, di bin kontrola leşkeran de neffî dikin. Kes nizane bi ku ve jî dibin. Du mehên dirêj di rîyan de 'dê weledê xwe davêjel' Gava dibînin ku li Kazakistan û li ser

hidûdên Kirgîzîstanê ne. Sar, seqem, çol, best. Ne ew der bi zimanên wan dizanin, ne ew bi zimanên wan deran!

"Malbata me jî di nav wan de ne. Dê, bav, xwişk-bira, kal-pîr, qewim û pismam. Malbata me li Kirgîzîstanê wîlayeta Qizilqeyayê peya dikin. Ew der nêzîkî Oşê ye. Oş li ser sînore Ozbekîstanê ye! Kurdên Ermenistanê tînin Kirgîzîstanê. Kurdên Azerbaycan û Nexçîvanê tînin Kazakistanê. Malbata me sê salan li Qizilqeyayê dimîne. Heta sala 1940'î." Sê sal paşê destpêka Şerê Cihanê yê Duyem e. Camêrek heye, ji wan re dibe dergeh û star! Stara vegera Erîvanê. Ew camêr rewşenbîr, şaîr û nivîskarê mezin Wezîrê Cebare Nadiî ye. Kinyazê İbrahim bi van hevokan behsa wan rojan dike:

"Di nav nefîkiriyan de malbata Wezîrê Nadiî jî hebûye. Ew jî hatine sirgunkirin. Wezîrê Nadiî tê malbata xwe dibe. Dewletê ji bo malbata me digot;

"Ev kesên biguman in. Dikarin ajantiyê bikin.' Lê Wezîrê Nadiî ketibû karê dewletê. Di îstîxbarata dewletê de nav û dengê wî hebû. Rê jê re vekirî bû. Digot; 'Ez keffîlê vê malbatê me.' Hat û malbata xwe bir. Mala me jî tevî mala wan, 1940'ê salê zivirî Erîvanê. Li Erîvanê jî bo 10 malan avahî standin, erd standin. 1941'ê salê mala me derbasî Zengîbasarê dibe, li gundê Rûhanliyê cîwar dibe. Wê salê birayê min ji dayik dibe, navê wî Têmir e û niha 70 salî ye. Xwişk û birayekî min jî li Kirgîzîstanê dimirin: Yaqûb û Gulnaz. Dê-bavê min bi du zarokan ve tînin Kirgîzîstanê, destvala dizivîrin Ermenistanê! Her du jî 2-3 salî bûne. Di wan zilm û çetinahiyan de dimirin. Lewma jî dê û bavê min her dem digotin; 'Me du zarok bi xwe re anîn vir, lê em destvala zivîrin.' Ji dê û bavê min

re 9 zarok çêbûn. 7 bira, 2 xwişk: Têmir, Yaqûb, Gulnaz, Ez, Eylaz, Eywaz, Ehmed, Nûrê û Mihemed. Em destpêka 1990'î ji Erîvana Ermenistanê hatin Alma Ataya Kazakistanê. Birayê min Yaqûb 4-5 mehan li Alma Atayê ma û li vir rehma Xwedê kir." Kinyazê İbrahim di sala 1955'an de dest bi dibistanê dike û heta 1963'yê salê li gund dixwîne. 1963'yê salê tevî zarokên rehmetiyê xalê xwe Balayê Nadir li Erîvanê dest bi dibistana navîn dike. Bala birayê Wezîrê Nadiî ye. Navê dibistana wan Axundov bû. Dibistan li ser navê Azerîyan bû. 65-66'ê salê dibistan diqedîne û diçe Fakûlteya Ziman û Dîrokê ya Zanîngeha Bakûyê. Doktoraya xwe jî li wir dike. 1978-ê salê teza xwe ya doktorayê dinivîse. Teza wî li ser 'Têkiliya Edebiyata Kurdan û Azerîyan' e: "Min di teza xwe de behsa edebiyata me ya bedew xal bi xal nivîsandiye. Edebiyata çar perçeyên welatê me tê de heye. Min edebiyata me û ya azerîyan daye ber hev. Li gorî vê tezê em dibînin ku gelek rewşenbîr û nivîs-

karên mezin ên Azerîyan, li ser edebiyata kurdan nivîsandine. Di nav wan de gelek kes jî hene ku kurd in. Mesela nivîskarê Azerîyan ê mezin Nîzamî Gencewî dinivîse ku dayîka wî Kurd e. Nîzamî 'qerasesyekî edebiyata dinyayê' ye. Wî bixwe 'Xemse' nivîsandiye. Xemse ji pênc berhemên mezin pê. Leyla û Mecnûn, Xosrov û Şêrîn 2 ji wan in. Her wiha wî Îskendername nivîsandiye. Nîzamî di berhema xwe ya Leyla û Mecnûnê de dibêje 'dayîka min kurd e û navê wê Reîse ye. Min terbiya xwe ji malxalanê xwe yê kurd dîtiye.' Gava dayîka wî dimire gelek xemgîn dibe. Li ser dayîka xwe nivîsandiye, me kiriye kurdî. Lê bi azerkî dibêje: 'Kürt kîzî anamdir/Bizi Terg etti/Bir ana kalbine dünyadan gitti/Ne geder yansa da, yaksa da ürek/Anama dil vëren var midir göre?' Dibêje; 'Kürt Kizi Anam/Diya min a keça kurd.' Jixwe dayîka wî ji bajarê Gencê, ji Êla Şedadiyan bûye. Nîzamî li tu deverî nanivîse; 'bavê min faris e, an azerî ye an tirk e.' Naxwe bavê wî jî kurd e."

Prof. Kinyazê İbrahim diyar dike ku mînakên wisa gelek in, di zargotina azerîyan de gelek motifên kurdan hene û berdewam dike: "Yek ji wan 'Destana Korogî' ye. Korogî bi kurdî jî hatiye gotin. Korogî kurdekî Celalî ye. Têkiliya kurd û azerîyan di tarîxê de xurt e. Zimanê azerîyan bi ser tirkî ve ye, lê ew ne tirk in, arî ne. Kurd jî arî û medyayî ne. İranî jî wisa ne. Li Rojhilat, li İranê Azerî di nav kurdan de mezin bûne. Rabûn-rûniştin, xwarin, adetên wan gelek nêzîkî hev in. Kurdan nêzîkî xwe dîtine. Mesela gelek şaîr û nivîskarên

Azerîyan li ser Komara Mehebad, Qazî Mihemed û Pêşmergeyên Barzanî nivîsandine. Min di teza xwe de behsa wan têkiliyan jî kiriye."

1989-1990, Şerê Qerebaxê. Azerî û Ermenî hev dixwin! Kinyazê İbrahim dibêje ku şer mala kurdan jî mîrat kiriye: "Kurdên me —xasma jî kurdên me yên misilman- rastî eş û azareke mezin hatin. Ji neçarî li seranserê Sovyetê belav bûn. Hinek ji wan çûn Sîbîrya û Yaqûtskê, beşek ji wan çûn Rûsya û derdora wê, qismek ji wan hatin Kazakistan, Qirgîzîstan û Ozbekîstanê. Ev nefîkirin ne wekî nefîkirina 1937'an û 1944'an bû. Ermenî bi darê zorê digotin; 'ji nav me derkevin herin. Ermenîstan axa Ermenîyan e!' Di dema Sovyetê de ji bavê kî zêde bû wisa bigota? Sovyet çavê wan derdixist!"

Kinyazê İbrahim dibêje ku ev polîtîkaya dewleta Ermenistanê bû, dixwestin kurdên misilman û kurdên êzîdî ji hev cuda bikin û ev polîtîka îro jî berde-

wam e: "Digotin; 'Êzîdî ne kurd in!' Ji ber ku digotin; 'Em kurd in', kirin ku gelek rewşenbîr, zimanzan, nivîskarên kurdên me yên Êzîdî terka Ermenistanê bikin. Dewletê bi riya şêx û pîrên Êzîdîyan zilm û neheqî li wan kir. Semendê Siyabend, Şekiroyê Xudo Mihoyî, Karlanê Çaçan, Mîroyê Esed, Çerkezê Reş, Titalê Efo, Şerefê Eşîr, Celîlê Celîl, Ordîxanê Celîl. Tevahiya van navan digotin; 'Em Kurd in', lê Ermenîyan şêx û pîran sor dikirin ku li dijî wan bikin şer. Dikirin jî. Digotin; 'We miletê xwe firotiye!' Bi ser de jî li Karlanê Çaçan û Çerkezê Reş xistibûn. Ez bixwe li wir bûm. Ev lîstika Ermenîyan bû. Dixwestin tifaqa kurdan perçe bikin. Ermenî niha tiştêkî wiha xistine nav Êzîdîyên me. Ji wan re dibêjin; 'Nebêjin zimanê me Kurdî ye, bibêjin Êzdîkî ye' Radyoya Kurdî heye. Radyo vekirin bi navê Radyoya Êzîdîyan nemeşiya, rojname derxistin nemeşiya. Nameşe jî! Gava digotin; 'Zimanê me Êzdîkî ye' jî bi Kurdî digotin! Ez bixwe 43 salan di nav kurdên me yên Êzîdî de mame. Piraniya heval û hogirên min Kurdên Êzîdî bûne. 43 salan min negotiye; 'tu Êzîdî yî' wan negotiye 'tu misilman î.' Em diçûne malên hev, me nanê hev dixwar. Kurdayetî îro behrek e. Di wê behrê de Êzîdî jî, zaza jî, Goran jî, Soran jî, Behdîn jî di hûndirê wê behrê de ne. Gelo tu dikarî ji behrê, ava çeman cuda bikî? Nikarî! Tu sax û ez silamet..."

* Di hejmara 140-î ya rojnameya Rûdawê Çapa Ewropayê ku li Kolnê tê weşandin de bi sernavê "Ji Erîvana Ermenistanê berbi Alma Ataya Qazaxîstanê: Çîroka sirgunkirina malbata Sero-kê Kurdên Qazaxîstanê Kinyazê İbrahim" hatiye weşandin.

Salihê Kevirbiri
salihkeviri@hotmail.com

Başkan Mesud Barzani: Kürdistan ve Hindistan halklarının dostluğu tarihi ve kadimdir

Hindistan Dışişleri Bakanlığı heyetiyle görüşen Başkan Barzani, Kürdistan ve Hindistan halklarının dostluğunu "tarihi ve kadim" olarak niteledi.

Başkan Barzani'nin Ofisi'nden yapılan açıklamaya göre Başkan Mesud Barzani, Hindistan Dışişleri Bakanlığı heyetiyle bir araya geldi.

Kürdistan ve Hindistan halklarının dostluğunu "tarihi ve kadim" olarak niteleyen Başkan Barzani, taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik desteğini ifade etti. Hindistan heyeti ise, Başka Barzani ve Kürdistan halkının mücadelesini değerli bulduklarını ifade ederek başta teknoloji, tıp, bilim, akademi ve eğitim olmak üzere Kürdistan Bölgesi ve Hindistan arasındaki ilişkilerin tüm alanlarda geliştirilmesinden yana olduklarını vurguladı. Konuk heyet, Kürdistan Bölgesi, lak ve Ortadoğu'nun istikrarının Hindistan için öneminin altını çizdi. Görüşmede ayrıca Türkiye ve Suriye'deki deprem bölgelerinin durumu ve Erbil-Bağdat ilişkileri ele alındı.

Nerina Azad

Erbil'de Başbakan Barzani'nin katılımıyla deprem çalıştayını düzenleniyor

Başbakan Mesur Barzani'nin katılımıyla başkent Erbil'de Kürdistan Bölgesi'ni depremlerden korumak için bir çalıştay düzenleniyor.

Kürdistan Bölgesi Şehircilik ve Turizm Bakanlığı ve ABD merkezli özel Beton Enstitüsü tarafından düzenlenen çalıştayda Kürdistan Bölgesi'ni depremlerden korumak yapılması gerekenler ele alınacak.

Başbakan Mesur Barzani'nin de katılacağı çalıştayın amacının ev, bina ve ekonomik projelerin yürütüldüğü sanayi alanlarının gözden geçirilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması için mekanizmalara oluşturulması olduğu belirtildi.

Gelecek projelerinin uygulanması için yol haritalarının belirlenmesi ve mühendislik biliminde gelişmiş bir Kürdistan için yapılması gerekenlerin ele alınacağı çalıştayda ayrıca, Kürdistan Bölgesi'nin doğa ve coğrafyasının korunması için alan çalışmaları yapılmasının hedeflendiği kaydedildi.

Nerina Azad

Başbakan, Hindistanlı üst düzey diplomat heyeti ile görüştü

Başbakan Mesur Barzani, Hindistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Ausaf Sayeed ve beraberindeki diplomat heyeti ağırladı. Başbakan Mesur Barzani, Hindistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Ausaf Sayeed ve beraberindeki diplomat heyetle görüştü.

Görüşmede Hindistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Ausaf Sayeed, Hindistan'ın Kürdistan Bölgesi ile ticaret, sağlık, bilgi teknolojisi ve bankacılık sistemi alanlarındaki ilişkilerini geliştirmeye hazır olduğunu belirtti.

Hindistan'ın Bağdat Büyükelçisi Prashant Pise ve Hindistan'ın Erbil Başkonsolosu Subhash C. Kain'in de hazır bulunduğu görüşmede Hindistan Dışişleri Bakan Yardımcısı, Başbakan'a Irak ve Kürdistan Bölgesi'ni ziyaretinin amacı hakkında bilgi verdi.

Kürdistan Bölgesi Hükümeti'nin gelir kaynaklarını çeşitlendirme, güçlü bir ekonomik altyapı inşa etme ve kamu hizmetlerini dijitalleştirme programına değinen Başbakan, Kürdistan Bölgesi'nin Hindistan ile ilişkilerini geliştirme arzusunun yineledi.

Nerina Azad

Neçirvan Barzani: Anadiline hizmet eden yazarlara selam olsun

Birleşmiş Milletler (BM) Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 1999 yılında 21 Şubat tarihini Dünya Anadili Günü ilan etti.

Başkan Neçirvan Barzani, 21 Şubat Dünya Anadili Günü vesilesiyle yayımladığı mesajında, "Anadiline hizmet eden, Kürdistan'ın çok dilliliğine, çok kültür-lülüğüne sahip çıkan, bir arada yaşama çabasında olan yazarlara selam olsun" dedi.

İlk kez 2000 yılında, dünya çapında kültürel çeşitliliği ve çok dilliliği desteklemek amacıyla "Dünya Anadili Günü" kutlanmaya başlandı.

Bu vesileyle Twitter hesabından bir mesaj yayımlayan Kürdistan Bölgesi Başkanı Neçirvan Barzani, "Dünya Anadili Günü'nde şirin Kürt dili ile Kürdistan'daki tüm dil ve lehçelerinin korunmasına vurgu yapıyoruz" dedi.

Barzani, "Anadiline hizmet eden, Kürdistan'ın çok dilliliğine, çok kültür-lülüğüne sahip çıkan, bir arada yaşama çabasında olan yazarlara selam olsun" ifadelerini kullandı.

Her yıl 21 Şubat Dünya Anadil Günü tüm dünya milletleri bu günü çeşitli etkinliklerle kutlamaktadır. Dünyada 6.000 dil var ama birçoğu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.

Birleşmiş Milletler Eğitim,

Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), kültürel çeşitlilik ve çok dilliliği teşvik etmek için 1999 yılında 21 Şubat'ı Uluslararası Ana Dil Günü ilan etti.

2000 yılından beri her yıl 21 Şubat'ta kutlanıyor.

Bengal'de anadilini sahiplenme mücadelesinde hayatını kaybeden öğrencilere saygı olarak 21 Şubat, UNESCO tarafından Uluslararası Ana Dil Günü ilan edildi.

Bangladeş halkı bugünü hem "Uluslararası Ana Dil Günü" hem de "Şehitler Günü" olarak anıyor.

UNESCO 1999 yılında 21 Şubat'ı Uluslararası Anadil Günü ilan etti. 21 Şubat 2000'den bu yana dünya çapında kabul görülerek kutlanıyor. BM beyannamesinde Bangladeş Dil Hareketi'ne saygı vurgulandı.

Kürtler de Kürdistan'ın tüm parçalarında ve yurt dışında 21 Şubat Anadil Günü'nü çeşitli etkinliklerle kutlamakta.

Dünyanın en büyük dijital

sözlüğü Wikipedia'nın verilerine göre Kürtçe 721.599 kelime ile dünyanın en fazla kelimeye sahip 9. dili. Kürtçe'nin farklı yörelerinde kullanılan lehçe ve ağızları 5 grupta toplanıyor:

Gorani Lehçesi: Hewrami, Kenduleyi, Bacelani.

Kirmanckî / Zazakî/ Dimili: Kirmanci (Dersim), orta Zazaca (Diyarbakır/Bingöl), Aşağı Dimili (Urfa) Başat Kurmanci: Serhad, Bahdini, Botani, Rojavayi, Martini Aşağı Bölge Kurmanci: Kelhuri, Feyli, Kirmanşani Orta Bölge Kurmanci: Sorani, Mukriyani, Sleymani, Germiyani, Erdelani.

Nerina Azad

Depremlerde hayatını kaybedenlerin sayısı 42 bin 310'a yükseldi

AFAD, Maraş merkezli depremlerde hayatını kaybedenlerin sayısının 42 bin 310'a yükseldiğini açıkladı.

Afet ve Acil Durum (AFAD), merkez üssü Maraş olan ve 11 ili vuran iki büyük depreme ilişkin son gelişmeleri açıkladı.

AFAD'dan yapılan açıklamada, Maraş'ın Pazarcık ilçesi merkezli 7.7 ve Elbistan merkezli 7.6 büyüklüğündeki depremlerin ardından 7 bin 184 artçı sarsıntı olduğu belirtildi. Son bilgilere göre Maraş, Antep, Urfa, Diyarbakır, Adana, Adıyaman, Osmaniye, Hatay, Kilis, Malatya ve Elazığ'da toplam 42 bin 310 kişinin hayatını kaybettiği, bölgeden 448 bin 18 kişinin tahliye edildiği bildirildi.

Bölgede AFAD, PAK, JAK, JÖAK, DİSAK, Sahil Güvenlik, DAK, Güven, İtfaiye, Tahlisiye, MEB, STK'lar ve uluslararası arama kurtarma personelinden oluşan toplam 14 bin 740 personelin görevini sürdürdüğü kaydedildi. Ayrıca afet bölgesinde başta ekskavatör, çekici, vinç, dozer, kamyon, arazöz, treyler, greyder, vidanjör gibi iş

makineri olmak üzere toplam 13 bin 700 aracın da kullanıldığı belirtildi.

Bölgede 301 bin 289 çadır ile 6 bin 375 konteynerin kurulumunun yapıldığı, toplamda 3 milyon 354 bin 316 battaniyenin sevk edildiği, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 78 bin 500 kişiye ayrıca geçici barınma hizmeti sağlandığı kaydedildi.

Bölgede toplam 375 mobil mutfak, 86 ikram aracı, 40 mobil fırın ve 361 hizmet aracının

görev yaptığı, 55 milyon 785 bin 367 sıcak yemek, 9 milyon 487 bin 845 çorba, 13 milyon 465 bin 878 kumanya ve paketli gıda, 27 milyon 59 bin 350 su, 60 milyon 377 bin 166 ekme, 3 milyon 189 bin 954 içecek dağıtımı yapıldığı kaydedildi.

Ayrıca deprem bölgesinde 497 bin 93, deprem bölgesi dışında 201 bin 151 olmak üzere toplam 698 bin 244 kişiye psikososyal destek verildiği de bildirildi.

Nerina Azad

İŞİD'in kaçırdığı Peşmerge 170 gün sonra serbest bırakıldı

Geçtiğimiz Ağustos ayında Kerkük kırsalında İŞİD tarafından kaçırılan Aram Hadi isimli Peşmerge, 170 gün sonra ailesine kavuştu.

Geçtiğimiz Ağustos ayında Kerkük kırsalında İŞİD tarafından kaçırılan Aram Hadi isimli Peşmerge, 170 gün sonra ailesine kavuştu. Aram Hadi, bu süre boyunca gözlerinin bağlandığını ve günyüzü görmediğini anlattı. Ağustos 2022'de Kerkük'ün doğusundaki Cebel Bor benzin istasyonunun bulunduğu Sur köyüne motosikletle gelen bir grup İŞİD mensubu, köy yakınında hayvanlarını otlatan Aram Hadi ve Ali Abdullah isimli iki Kürt vatandaşı alıkoy-

muştı. Kaçırılanlardan Ali Abdullah'ın cansız bedeni bir kaç gün sonra Kerkük ile Leylan arasındaki boş arazide elleri, ayakları

ve gözleri bağlanmış, boğazı kesilerek öldürülmüş halde bulunmuştu. Kaçırılmadan önce Peşmerge olan 4 çocuk babası Aram Hadi ise 5 ay sonra 19 Şubat günü serbest bırakıldı. Leylan kasabası Topxane köyü çobanlarına ulaşan Hadi, ailesini arayarak yardım istedi.

Rûdaw ajansına konuşan Aram Hadi, "Bunca süre boyunca beni bir sığınakta tuttular. Ellerim ve gözlerim bağlı tutuluyordum. O yüzden kim olduklarını göremiyordum. Yemek ve tuvalet

ihtiyaçlarımı da orada karşılıyordum. Arapça konuşuyorlardı, konuşmalarından İŞİD'li olduklarını anlıyordum. Bu sürede bana 7 iğne yaptılar. Bunca zamandır günyüzü görmedim" diye konuştu.

Serbest bırakıldığı güne kadar da kendisine bir şey anlatmadıklarını belirten Aram Hadi, son gün ellerini çözüp Roxane çayının önüne getirip, "gidebilirsin" dediklerini anlattı.

Ailesi 5 aydır kendisinden haber alamıyordu. Kurtulduğu gün ailesine haber verdiğinde bölgeye Peşmerge Komando timleri giderek Aram Hadi'yi ailesine ulaştırdı.

Kardeşi Heriş Hadi, "Kaçırıldığı günden beri hiç haber alamadık. Bölgedeki Arap şeyhlerle görüştük ama bir sonuç çıkmadı" dedi.

Aram Hadi ve arkadaşının kaçırıldığı bölge, Peşmerge ile Irak ordusu arasındaki sınır bölgesi. Bölgede yıllardır güvenlik boşluğundan yararlanan İŞİD'iler serbestçe hareket edebiliyor.

Bölge sakinlerinden Rebwar Ahmed, Kerkük ile köyleri arasındaki 50 kilometrelik alanda İŞİD mensuplarını sıkça motorla gezerken gördüğünü söyledi.

Nerina Azad

Başbakan Barzani Kürtçe'ye ilişkin iki özel kararname yayımladı

Kürdistan Bölgesi Başbakanı Mesrur Barzani, Dünya Anadili Günü dolayısıyla Kürtçe'ye önem verilmesine ilişkin 2 kararnameyi imzaladı.

Başbakan Barzani, Dünya Anadili Günü dolayısıyla Kürtçe'ye önem verilmesine yönelik iki özel kararname yayımladı.

Kararnamede, Kürdistan Bölgesi'nde iş amaçlı ikamet eden yabancı uyrukluların Kürtçe öğrenmesi için Yüksek Öğrenim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı ile Eğitim Bakanlığı, Kürt akademisi ve bu alandaki uzman isimlerle koordinasyon içerisinde uygun bir Kürtçe öğrenme programı hazırlamakla görevlendirildi.

İkinci kararnamede ise, Kürtçenin Kürdistan Bölgesi'nde anadil olarak korunması için 2014 tarihli Kürdistan Bölgesi Resmi Diller Yasası uyarınca tüm bakanlıklardan, resmi ve resmi olmayan kurumların yanı sıra ofisler, temsilcilikler, konsolosluklar, yabancı kuruluşlar ve özel şirketlere Kürtçe tabelaların asılması için gerekli çalışmaları yapmaları istendi.

Kararnamede ayrıca oteller, turistik yerler ve restoranların Kürtçeye önem vermesi ve Kürtçe yemek menüleri ile rehber kitapçıklar hazırlamaları istendi.

Nerina Azad

21 Şubat Dünya Anadili Günü

Birleşmiş Milletler (BM) Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 1999 yılında 21 Şubat tarihini Dünya Anadili Günü ilan etti.

Birleşmiş Milletler (BM) Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 1999 yılında 21 Şubat tarihini Dünya Anadili Günü ilan etti. İlk kez 2000 yılında, dünya çapında kültürel çeşitliliği ve çok dilliliği desteklemek amacıyla "Dünya Anadili Günü" kutlanmaya başlandı. Kürtler için ise bu günün anlamı çok büyük. Zira Kürtçe, hala birçok engelle karşı karşıya.

Etnik ve ulus düzeyinde toplulukların bütün ilişkisi ve etkinliklerinde kullandıkları ve anlaştıkları dil, o topluluğun anadilidir.

Daha geniş bir tanımla, bir insanın hiçbir eğitime tabi tutulmaksızın ailesi, çevresi ve toplumu aracılığı ile öğrendiği dil, anadili olarak tanımlanıyor. Uluslararası uzlaşmayı, kültürel çeşitliliği ve çok dilliliği desteklemek için her 21 Şubat'ta ana diline

dikkat çekmek için dünya çapında çeşitli etkinlikler yapılıyor.

Her iki haftada bir dil yok oluyor

BM verilerine göre dünyada her iki haftada bir dil, içinde geliştiği entelektüel ve kültürel ortamla birlikte yok oluyor.

Dünya üzerinde konuşulan dillerin yüzde 40'ı yok olma tehlikesi altında. Bütün dünyada 7 binden fazla dil konuşuluyor, 5 binden fazla "yerli" kültür yaşıyor, 370 milyondan fazla "yerli" insan yaşıyor.

Türkiye'de yok olma tehlikesi altındaki diller

UNESCO Dünya Tehlike Altındaki Diller Atlası'na göre Türkiye'de 18 yok olmuş veya yok olma tehlikesi altında olan dil var.

Bunların üçü tamamen yok olmuş durumda: Ubik, Mlahso ve Kapadokya Yunancası. Hertevin ise yok olmak üzere. Hertevin ve Mlahso dilleri Süryani dilleri ailesinden, bir diğer Süryani dili olan Turoyo da UNESCO

listesinde ciddi olarak tehlikede olarak görülüyor.

Bu dilleri Ladino ve Gagavuzca dilleri takip ediyor. Bunlar da UNESCO listesinde ciddi olarak tehlikede olan diller arasında. Romanca, Batı Ermenicesi, Hemşince, Lazca, Pontus Yunancası, Abazaca, Suret de yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan dillerden.

UNESCO; Adigece, Abhazca, Kabar-Çerkes dilleri ve Kürtçenin Zazaki lehçesi de "kırılgan" diller kategorisinde görüyor.

Kürtçe güvenlik ekseninde tartışılıyor

Türkiye'de anadili tartışması ve eğitimde anadili politikaları üzerine yapılan öneriler çoğunlukla Kürtçe üzerine yoğunlaşmış "güvenlik ekseninde" tartışılıyor.

Devletin Kürtçe kanalı, resmi ajansında Kürtçe bölümü var. Yine ortaokuldan itibaren okullarda Kürtçe seçmeli ders imkanı sunuluyor. Ancak gerek siyasiler, gerek uzmanlar ve gerekse de bu konuda çalışmaya yürüten kurumlar Kürtçe'nin "güvenlik ekseninden çıkıp, anayasal bir hak çerçevesine alınmasını" doğru buluyor. **Nerina Azad**

Mesrûr Barzanî ji bo parastina zimanê Kurdî du fermanên girîng dan

Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî, îro 21ê Sibatê di Roja Zimanê Dayîk a Cîhanî de, du biryarên girîng derbarê zimanê

Kurdî de wergirt.

Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî ji bo girîngîdana zimanê Kurdî du ferman der kirin.

Di fermana yekem de hatiye gotin; ji bo girîngîdana bi zimanê Kurdî wek zimanê dayîk, "me biryar da bi raspertina herdu Wezareta Xwendina Bilind û Lêkolîna Zanistî û Wezareta Perwerdehiyê bi hevahengiyêke ligel akademiya Kurdî û şareza û pisporên vî warî, bi amadekirina programeke guncaw a fêrbûna zimanê Kurdî ji bo wan welatîyên biyanî yên bi mebesta karkirinê, li Herêma Kurdistanê niştêcî ne".

'Divê li hemû saziyên hikûmî û ne hikûmî Kurdî zimanê sereke be'

Di fermana duyem de Serokwezîr Mesrûr Barzanî hemû wezareta raspartin ku li gor zimanên fermî li Herêma Kurdistanê/Iraqê ya hejamra 6 a 2014an, ji bo parastina zimanê Kurdî wek zimanê sereke li Herêma Kurdistanê, karê pêwîst encam bidin ji bo nivîsîna tabloyan bi zimanê Kurdî li hemû sazî û fermangehên hikûmî û ne hikûmî, nivîsingeh û nûnertî û konsulgeriya welatan, rêxistinên biyanî û kompanî û saziyên sektora taybet.

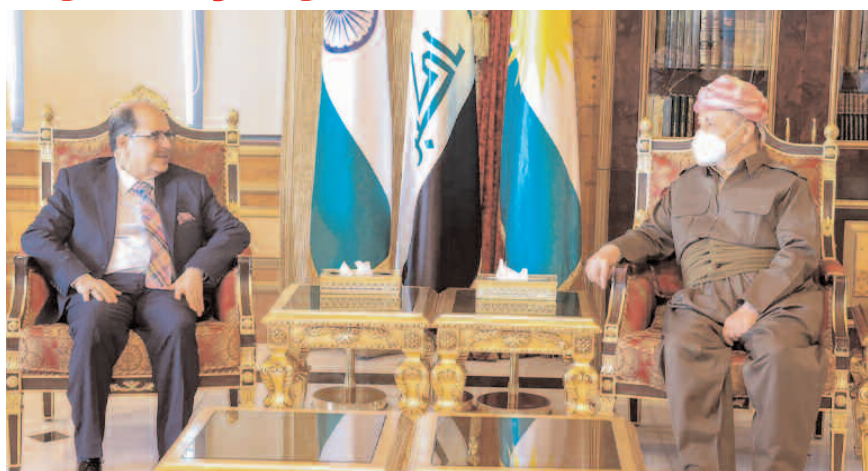
Serokwezîr herwiha xwestiye, li hotel û cihên geştyariyê û restorantan, divê girîngî bi zimanê Kurdî were dayîn û lîsteya xwarin û rêber û rênimayan, bi zimanê Kurdî jî hebe. **PeyamaKurd**

Serok Barzanî, pêşwaziya şanda Hindîstanê kir

Li gorî agahiyên ji Ofîsa Serok Mesûd Barzanî hatin ragihandin, Serok Barzanî îro pêşwazî li şandeke Wezareta Karên Derve ya Hindîstanê kir. Hat ragihandin ku di vê hevdiinê de pêwendî û dostaniya gelê Kurd û gelê Hindîstanê bi dîrokî û dêrîn pêname kir.

Di agahiyên hatin ragihandin de hat diyarkirin ku Serok Mesûd Barzanî pêşwaziya Wezareta Karên Derve ya Hindîstanê kir ku ji Cîgirê Wezîrê Derve yê Hindîstanê Dr. Ewsaf Seîd, Balyozê Hindîstanê yê Iraqê Brashant Peasey û Konsulê Hindîstanê yê Hewlêrê Subhash Chandra Kane pêk tê.

Hat zanîn ku Serok Barzanî daxwaza welatê xwe ji bo pêşxistina pêwendiyên Herêma Kurdistanê û Hindîstanê di warên teknoloji, bijîşkî, zanistî,

akademî û perwerdehiyê de nîşan da.

Her wiha hat eşkerekirin ku di hevdiinê de qal hat kirin ku aramiya Herêma Kurdistanê, Iraq û Rojhilata Navîn ji bo Hindîstanê girîngiyeke wê ya taybet heye.

Li gorî hat ragihandin, di hevdiinê de Serok Barzanî pêwendî û dostaniya di navbera

gelê Kurd û gelê Hindîstanê de bi dîrokî û dêrîn bin nav kir û piştgiya xwe ji bo berfiretkirina pêwendiyên di navbera herdu aliyên dubare kir.

Her wiha hat zanîn ku rewşa navçeyên erdhej lê rû daye yên Tîrkiye û Suriyeyê û pêwendiyên Herêma Kurdistanê û Hikûmeta Federal a Iraqê jî mijarên din ên hevdiinê bûn. **PeyamaKurd**

Amerîka serdana şanda Hikûmeta Herêma Kurdistanê bo Bexdayê bi "serketî" bi nav dike

Balyoza Amerîka li Iraqê serdana vê dawiyê ya şanda Herêma Kurdistanê bo Bexdayê serkeftî bi nav kir û got, çareserkirina kêşeyên hilawîstî yên di navbera her du aliyên de dê xizmeta berjewendiyên netewî yên Iraqê bike. Balyoza Amerîka li Iraqê Alina Romanowski îro li twîterra ragihand, serdana vê dawiyê ya şanda Herêma Kurdistanê bo Bexdayê ji bo gotûbêj kirina bûdce û pirsên petrol û gazê serkeftî bû. Li gor Romanowski, çareserkirina "pirsgirêkên hilawîstî" yên di navbera Hikûmeta Herêma Kurdistanê û Iraqê de, xizmeta "berjewendiyên neteweyî yên Iraqê" dike û kar ji bo "serbixwebûna sektora enerjîyê" û parastina aramiya navçeyê dike.

Ev yek di demekê de yem

Serokê Dîwana Encûmena Wezîran a Herêma Kurdistanê Omêd Sebah îro got: "Şanda Hikûmeta Herêma Kurdistanê piştî serdana xwe ya 2 rojan bo Bexdayê, vegeriya Hewlêrê." Sebah da zanîn ku di vê serdanê de, ew bi Wezareta Petrola Iraqê re li ser yasaya petrol û gazê û ligel aliyên pêwendîdar jî li ser yasaya bûdceyê civiyan. Diyar kir jî, şanda Hikûmeta Herêma Kurdistanê li Bexdayê li

gel Balyoza Amerîka li Iraqê Alina Rumanuski jî civiya. Destnîşan kir jî, şanda Hikûmeta Herêma Kurdistanê li gel Serokê Lêjnaya Darayî ya Parlamen-toya Iraqê Atwan El-Etwanî jî civiya. Serokê Dîwana Encûmena Wezîran got jî: "Hevdiinên me dê berdewam bin heta ku em bigihin çareseriyekê bo kêşeyên hilawîstî, bi taybet yasaya petrol û gazê û yasaya bûdceyê." **Nerina Azad**

Mereş ber bi valabûnê ve dice

Di encama erdhejên Mereşê de li 10 bajarên ku 14 milyon kes lê dijyan, 4 milyon mexdûran dest ji bajarên xwe berdan ku li Otogara Mereşê jî bînavber bi awayeke tije otobês welatîyan ji bajêr derdixin.

Erdhejên bihêz ên Mereşê bûn sedem ku ji 40 hezarî zêdetir kes jiyana xwe ji dest bidin û bi hezaran xanî jî biruxin. Li ser vê yekê jî bi milyon welatî dest ji bajarên xwe berdidin û ber bi jiyaneke nediyar ve koç dikin ku heta niha ji 350 hezarî zêdetir welatî ji Mereşê ku navenda erdhejê bû derketine.

Berpîrsê Kompaniya Otobêsan Yûsûf Yaşar da zanîn: "Rojane 100 otobês ji otogara Mereşê derdikevin ku kêmzêde 5 hezar welatî tîn veguhestin. Gelek kes jî bi otomobêlên

xwe diçin. Otobês tije diçin û vala vedigerin. Gelek caran em pere jî ji wan nastînin. Bajar ber bi valabûnê ve diçe."

Welatîyên ku mexdûrên erdhejê ne dibêjin ji bo wan gelek zehmet e ku dest ji bajarên xwe berdin lê ji neçarî diçin devereke ewletir ku di nava wan de kesên ji ber şer ji Sûrî hatibûn Mereşê jî hene.

Mexdûrê Sûrî got: "Emê biçin Edeneyê. Xaniyê ku em lê diman rûxiya, êdî em nikarin li vê derê bimînin. Em ji Sûriyê ji ber şer reviyabûn, niha jî ji erdhejê direvin."

Mexdûrekî din dibêje: "Zarokên min 3 roj berê çûn Antalyayê û ez jî li gund cem birayê xwe dimam. Xaniyê me bi temamî ruxiya. Ezê jî niha biçim cem zarokên xwe."

Mexdûreke din tekez dike: "Em

hemû, emê rojekê vegerin. Niha ji neçarî diçin. Tîkes naxwaze dest ji welatê xwe berde. Divê em ji bo perwerdehiya zarokên xwe çareyek bibînin." Welatîyên ku ji

ber erdhejê ji neçarî ji Mereşê derdikevin dibêjin, xeyala wan ew e ku rojekê vegerin bajarê xwe ku bibînin bajar vegeriyaye ser rewşa asayî. **Nerina Azad**

Nêçîrvan Barzanî: Silav li pênuşên ku xizmeta zimanê dayikê dikin

Serokê Herêma Kurdistanê di Roja Zimanê Dayikê ya Cîhanî de tekezî li ser parastina zimanê Kurdî û hemû ziman û zaraveyên li Kurdistanê kir û ragihand: “Silav li wan pênuşên ku

Nêçîrvan Barzanî di peyama xwe ragihandiye: “Di Roja Zimanê Dayikê ya Cîhanî de em tekezî li ser parastin û pêşxistina zimanê şîrîn ê Kurdî û hemû ziman û zaraveyên Kurdistanê

Neteweyên Yekbûyî (Komîteya UNESCO) di sala 1999an de 21ê Sibatê wek Roja Zimanê Dayikê ya Cîhanî qebûl kir. Her sal 21ê Sibatê Roja Zimanê Dayikê ya Cîhanî ye û hemû gelên cîhanê bi çalakiyên curbucur vê rojê pîroz dikin.

Li cîhanê 6000 ziman hene, lê gelek ji wan di xetereya windabûnê de ne. Piraniya mirovan bi 100 zimanan diaxivin û zimanê Kurdî di rêza 59emîn a cîhanê de ye.

Kurdî pênc zaraveyên xwe yê sereke hene ku her yek ji wan ji çend şewezaraveyan (devokan) pêk tê:

Zaraveya Goranî: Hewramî, Kendûleyî, Bacelanî

Zaraveya Zazakî: Zazakiya Jorîn (Dêrsim), Zazakiya Navîn (Amed), Zazakiya Jêrîn (Ruha) Zaraveya Kurmanciya Jorîn: Serhedî, Badînî, Botanî, Rojavayî

Zaraveya Kurmanciya Jêrîn: Kelhorî, Feyî, Kirmaşanî Zaraveya Kurmanciya Navendî: Soranî, Mukrî, Silêmanî, Germiyanî, Erdelanî. **Nerina Azad**

xizmeta zimanê dayikê dikin.”

Îro Sêşemê 21ê Sibata 2023, Roja Cîhanî ya Zimanê Dayikê ye. Bi vê helkeftê, Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî li ser twitterê peyamek belav kiriye û tekezî li ser parastina zimanê Kurdî kiriye.

dikin.”

Serokê Herêma Kurdistanê di beşeke din a peyama xwe de gotiye: “Silav li wan pênuşên ku xizmeta zimanê dayikê dikin, pîrzimanî û pîrçandîya Kurdistanê diparêzin û ji bo pêkvejiyanê dixebitin.”

Di karesata erdhejê de jî themula Kurd, Kurdî û Kurdistanê nekirin!

Piştî karesata mezin a erdheja 6ê Sibatê ku navenda wê bajarê Mereş ê Bakurê Kurdistanê bû, hikûmeta Tirkîyê banga hawara lezgîn li civaka navdewletî kir.

Li ser banga lezgîn a bo vê karesata mirovî beriya bi dehan welatên cîhanê Hikûmeta Herêma Kurdistanê kete tevgerê û bi karwaneke mezin a tîmên rizgarkirin û alîkariyê yê Dezgeha Xêrxwazî ya Barzanî (BCF) di nav çend saetên destpêkê de gihîşt Bakurê Kurdistanê.

Tîmên BCFê tevî rizgarkirina gelek canan ji bin kavilan, bi ked, xîret û dilsozî xizmeta ziyandîtîyên erdhejê kirin. Ev xizmeta bêhempa û hawarhatina bo vê karesata mezin a Herêma Kurdistanê, li nav kurdên bakur bi germî û wekî hevkarîyeke pir bi qîmet hat pêşwazîkirin.

Bi peyamên nijadperestî pêşwazî li alîkariyên Kurdistanê kirin

Li aliyê din di vê dema ku hîn enqazên erdhejê nehatibûn rakirin de, nijadperestîya Tirk jî li aliyên siyasî bigirin heta gelek kesên ji rêzê li dijî Kurdan li ser kar bû.

Saziyên dewletê jî di xizmetên hawarçûna mexdûrên erdhejê de, tevî ku piraniya bajarên bandora erdhejê li ser wan bûye bajarên Kurd bûn jî zimanê Kurdî nexistin nav 7-8 zimanên xizmetên tîkilîdanîne yê bo mexdûrên erdhejê.

Dewlet û hikûmet ji dijminatiya Kurd û Kurdî venagerin!

Herî dawî jî piştî vê felaketa mezin Wezareta Derve ya Tirkîyê vîdyoyeke malavayî û spasiyê belav kir ku tê de ji bilî zimanê Kurdî û nîşandana hevkarîya Herêma Kurdistanê, bi zimanên wan spasiya bi dehan welatên bi tîmên xwe hatibûn hawarê kir. Ew vîdyoya spasiyê ku Wezîrê Derve Mevlut Çavuşoğlu belav kir,

cardin anî bîra Kurdan ku di felaketên herî mezin ên mirovî de jî dewlet û hikûmetên Tirkîyê, ji dijminatiya Kurd û Kurdî venagerin û heta themula

wan ji spasiyeke bi kurdî re jî nîne.

Spasî nekirina li Herêma Kurdistanê û Dezgeha Xêrxwazî ya Barzanî hat rexne kirin

Bi taybet piştî ku raya giştî ya Kurd bertek ji vê helwesta hikûmeta Tirkîyê re nîşan dan, hin partiyên siyasî yê Tirk jî li dijî vê helwesta dijî Kurd û zimanê Kurdî derketin. Hejmerek kesayetên siyasî yê Kurd û Tirk bi peyamên xwe nebûna spasdariyekê bo Herêma Kurdistanê û Dezgeha Xêrxwazî ya Barzanî rexne kirin. Serokê partiya DEVAyê Alî Babacan û rêveberên partiyê bi belavkirina peyamên spasiyê yê kurdî bertek nîşanî wê vîdyoya spasiya welatan da.

‘Em spasiya birayên Kurd ên tune hatine hesibandin dikin’

Serokê Partiya Gelecekê Ahmet Davutoğlu ku serokwezîrî jî kiriye, bi parvekirina peyamekê ew vîdyoya Wezareta Derve rexne kir û wiha got: “We spasiya tîmên alîkariyê yê hatibûn bi zimanê wan kir, lê we çima birayên me yê Kurd tune hesi-

bandin? Em spasiya birayên Kurd ên wezîrê derve ew tune hesibandine dikin: Spas.” Herwiha tevî ku hikûmeta Tirkîyê mexdûrên erdhejê

yê Kurd ji zimanê wan bêpar hişt jî hin welatên Ewropî peyamên kurdî yê hevkarî û sersaxiyê belav kirin.

Heta Serokomarê Alman jî peyama Kurdî belav kir

Serokomarê Almanya Frank Steinmeier jî ji ber erdheja li Kurdistan, Tirkîyê û Sûriyê peyameke bi kurdî belav kir û hevhemî û hevkarîya welatê xwe anî ziman.

Hêjayî bibîrxistinê ye, Wezîrê Derve Mevlut Çavuşoğlu ku bixwe parlamentetê Antalyayê bû, li herêma xwe wekî kesekî esil kurd jî tê naskirin, lê belê li vir ya girîng ji esil û kokê wêdetir mirovatî ye û naskirina alîkariya hatiye kirin e.

Di kodên deshîlata Tirkîyê de Kurd û Kurdî tune ye

Xuyaye ew naskirin jî dema destê hawar û alîkariyê dibe Kurd, di kodên deshîlata Tirkîyê de nayê dîtin. Ger piçek jî hestên mirovî hebûna, diviyabû wekî tîmên alîkariyê yê destpêkî pêşî spasiya Herêma Kurdistanê hatiba kirin, lê mixabin dijminatî bi reng û awayên cuda dewam dike. **PeyamaKurd**

Kurdistan ji bo parastina Herêma ji metirsiyên erdhejê tedbîran digire

Wezîrê Avadankirin û Niştecihkirinê yê Herêma Kurdistanê Dana Ebdulkerîm îro Sêşemê ragihand, wezaretê wî bi mebesta parastina Herêma ji metirsiyên erdhejê, tedbîrên pêwîst

digire. Bi amadebûna Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî îro 21ê Sibata 2023an, komxebata Wezareta Avadankirin û Niştecihkirinê bi hevahengî ligel Beşa Kurdistanê ya Enstîtuya Betonê ya Amerîkî ku taybet e bi parastina Herêma Kurdistanê ji erdhejan, birêve diçe.

Wezîrê Avadankirin û Niştecihkirinê yê Herêma Kurdistanê Dana Ebdulkerîm di komxebatê de gotarek pêşkêş kir û ragihand, dê mekanîzmayên nû ji bo danîna projeyan bîn qebûl kirin. piştî erdheja wêranker a ku li Tirkîyê û Sûriyê rû daye û bi dehhezaran kes bûne qurbanî.

Ebdulkerîm her wiha got, hikûmet bi rêya Wezareta Avadankirinê û aliyên pêwendîdar, dê nîrxandinekê li ser cewhera avakirina projeyan li Herêma bike. Got jî: Em ê nîrxandekê li ser avahiyên Herêma jî bikin.

Wezîrê Avadankirin û Niştecihkirinê yê Herêma amaje bi wê yekê jî kir, Herêma Kurdistanê li gorî nexşerêya xeta erdhejê ya Iraqê, ji şeş deveran pêk tê, xweşbextane Herêma di nav devera bi metirsiya navîn de ye. Ebdulkerîm di berdewamiya axaftina xwe de got, eger erdhejek bi pileya 5 pile li ser pîvera Richter jî çêbibe, bi şertê ku proje li gorî mekanîzma û rênimayên ku berê hatibin cîbicîkirin, dê zîyanên mezin çênabe. Diyar kir jî, “Lê eger hêza erdhejê bigihe 6 an 7an pileyan, wê demê zirar dê bê guman mezintir bin.” **Nerina Azad**

Ji WHOyê peyama erdheja Hatayê: Em ji lîrên ku dibin sedema travmayan bi fikar in

Sazî û dezgehên girêdayî Neteweyên Yekbûyî li ser erdheja şeva borî ya Hatayê ku bi pileya 6,4 rû da û hîn enqazên erdheja 6ê Sibatê nehatibûn rakirin, peyamên

alîkariyên berdewam belav kirin. Berpîrê Rêxistina Tenduristîya Cîhanê (WHO) Tedros Adhanom Ghebreyesus jî piştî erdheja Hatayê ya duyem ku careke din bû sedema mirina hejmerek welatîyan û birîndarbûna bi sedan kesan, li ser Twitterê peyamek belav kir. Ghebreyesus got: “Em ji ber lîrên ku li Tirkîyê û Sûriyê dibin sedema zêdetir mirinan, birîndarbûn û travmayan bi fikar in. Tîmên WHOyê ji bo alîkariya lezgîn bidin hemû ziyandîtîyên erdhejê tevî xebatkarên tenduristîyê û klînikên mobîl û alavên xwe piştevanîyê dike.” Di encama erdheja bi pileya 6,4 a navçeya Defne ya Hatayê de, 6 kes can daye û 18 kes bi giranî 294 kes jî birîndar bûne. **PeyamaKurd**

Roja Zimanê Dayikê ya Cîhanî: Rewşa li herêma Şoreşa Rojava

Kurdî û zimanên din ên di dema rejîma Baasê de bûn qurbanê siyaseta şoven, bi Şoreşa Rojava re ji nû ve zindî bûn. Şoreşê kir ku her kes karibe bi rengekî azad zimanê xwe hîn bibe, dîroka zimanê xwe lêkolîn bike.

Rêxistina Perwerde, Zanistî û Çandê (UNESCO) ya Neteweyên Yekbûyî (NY), di sala 1999'an de 21'ê Sibatê weke Roja Zimanê Dayikê ya Cîhanî ragihand. Li gorê wê diviyabû ku her kes bi zimanê xwe bipêve, binivîse û perwerde bibîne. Lê ev rewş li welatên mêtîngerî gelekî cuda bû. Ji bo Kurd, Ermenî, Asûrî-Suryaniyên ku gelek komkujî li wan hatibû kirin, tiştekî bi êş bû ku ev roj li gorî wan nederbasdar bû. Bi taybetî jî, qedexeyê siyaseta şovenîst a zêdetirî sedsalekê herî zêde bandor li ser zimanê Kurdî kir. Lê belê bi Şoreşa Rojava re, ku sistemen desthilatdariyê yê li cîhanê hejand û soza sistemeke demokratîk a alternatîf da, ev rewş ji çerxeke zehmet vegeriya û vejînek afirand.

Mîna polîtîkayên ku dewleta Tirk li Bakurê Kurdistanê dimeşîne; rejîma Sûriyeyê jî ku ji roja ava bûye û vir ve hemû pêkhate û baweriyên cuda difetisîne û bi zîhnîyeta yek reng, yek ziman û yek çandî tevdi-gere, bi zextan xwest ziman û çandên cuda asîmîle bike û di nav çanda Erebi de bihelîne. Li hemberî wê jî gel tevî hemû zextan jiyanê hepar diyan û têkiliyên xwe neşikandin û bi rengekî veşartî hînî ziman û çanda hev dibûn.

ZIMANÊ KURDÎ, ZEXT Û JI NÛ VE JIDAYIKBÛN

Rejîma Baas a ku piştî dagirkeriya Fransayê serxwebûna Sûriyeyê îlan kir, bi polîtîkaya xwe ya şovenîst re 65 sal in Kurd nikarin bi zimanê xwe yê dayikê bi axivin, binivîsîn û bixwînin. Ev siyaseta ku di dema desthilatdariya Şukrî El-Qiwetî de, ku bi eslê xwe ji malbateke tirk a Konyayê bû û di 17ê Tebaxa 1943'an de wek serokkomarê Sûriyê hat hilbijartin, dest pê kir, heta pêvajoya Beşar Esed ku sala 2000'an de wek serokkomarê Sûriyeyê hat hilbijartin, bênavber berde-

wam kir. Di nava van polîtîkayan de dayîna navên erebî ji gund û bajarên Kurdan re her wiha avakirina kemberên erebî û hwd. Rêjîma Sûrî bi dehan rêbazên asîmlekirinê dimeşand ku her kes diçû wê qenaetê ku nikare tiştekî bike.

Rêber Abdullah Ocalan û Tevera Azadiya Kurdistan di sala 1979 'an de di nav herêmê de fikir û paradîgmaya xwe belav kir. Ji bo Kurdan ronahiyeke nû ya ku bi salan hatibû tepisandin çêbû. Ev pêvajoya ku milîtanên têkoşîna azadiyê bi hînbûna zimanê Kurdî dest pê kir, derfet afirand ku Kurdên li Rojava û Sûriyeyê di jî bi zimanê xwe binivîsîn. Ji wê jî girîngtir, li dijî fikra ku tu tişt nekaribe bike hêvî çêbû. Ji bo wê Têkoşîna Azadiya Kurd dîrok, ziman û çanda kurdî li ser hemû însanan belav kir û hêşt her kes bizanibe ku miletek bi navê milata Kurd heye. Bêguman ev hemû deskeftî bi dizî dihat kirin.

DI PEYMANA CIVAKÎ DE JÎ CIHÊ XWE GIRT

Rastiya ku her gelê ku li Bakur û Rojhilatê Sûriyê di jî ji mafê wî ye bi zimanê xwe ya dayikê bi azad bijî, di nava qanûnên peymana civakî de cihê xwe digire. Di madeya sêyemîn a Hevpeymana Civakî ya Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyê de wiha tê gotin "Tu cudahî di navbera hemû zimanên ku li herêma Federaliya Demokratîk a Bakur û Rojhilatê Sûriyê di jî de tune ye. Her gel azad e ku zimanê xwe bi kar bîne û di qadên civakî, îdarî, perwerdeyî û çandî de bi pêş bixe."

SAZIYA ZIMANÊ KURDÎ HATE AVAKIRIN

Ji bo parastin, pêşvebirin û lêkolînkirina zimanê Kurdî ku bi tinebûnê re rû bi rû mabû, sazî û akademyên perwerdeyê yê pîşeyî, entelektuel û zanistî jî ketin meriyetê. Peymangehên ji bo avakirina mamosteyên

deverên Herêma Cizîrê dest bi vekirina dibistanan kir. Yekemîn zanîngeh di 27 'ê Cotmeha 2015 'an de bi navê Zanîngeha Efrînê li herêma Efrînê hate vekirin. Di 5'ê Tîrmeha 2016'an de li bajarê Qamişlo bi navê Zanîngeha Rojava û di 30'ê Îlona 2017'an de li Kobanê

bi navê Zanîngeha Kobanê hate vekirin. Li zanîngeh û akademyan di bin navê Ziman û Wêjeya Kurdî de beş hatin vekirin.

GELÊN DIN JÎ FERÎ KURDÎ DIBIN

Tevî ku Kurd fêrî zimanê Erebi û zimanê xwe bûne jî, gelên Erebi, Asûrî, Suriyanî û Ermenî yê li herêmê bi Kurdan re di jî, bi coşê mezî dest bi hînbûna Kurdî kirin. Ev mîrateya dîrokî ya ji aliyê gelên hînî ziman û çanda hev dibin ve hat afirandin û bi Şoreşa Rojava re hat sistematîzekirin. Her gelê ku li Bakur û Rojhilatê Sûriyê di jî bi awayekî azad zimanê xwe diaxivin û pêş dixin û her wiha ziman û çanda cîranê xwe jî fêr dibin

Di warê ziman de geşedanên şoreşgerî bûn, ev xebatên ku hatin kirin tenê bi dibistanan re sînordar nema, her wiha ber bi kolanan ve çûn. Tablêta naskirina kolan, gund, bajar her wiha nîşaneyên dikan û kargehên herêmê ku ji zîhnîyeta şovenîst rizgar bûn, li gorî zimanên gelên li herêmê di jî guherî. Pêkane ku mirov vê guherîna li her kolaneke li qada Şoreşa Rojava dibîne.

ERMENÎ, ASÛRÎ-SÛRYANÎ JÎ FERÎ ZIMANÊN XWE YÊN DAYIKÊ DIBIN

Gelên Ermenî, Sûryanî û Asûrî ku zêdeyî sedsal in rastî komkujîyan tên. Lê bi

şoreşê re derfet dîtin ku bi zimanê xwe re bi awayekî azad bijî. Gelê Sûryanî û Asûrî ku li dêran perwerde didîtin, li dibistanan dest bi dîtina zimanê xwe bi awayekî fermî kirin. Akademyên ji bo avakirina mamosteyan hatin vekirin û perwerde bi lez û bez dest pê kirin. Ji bo pêşxistina zimanê Sûryanî û avakirina perwerdeya mamosteyan di sala 2014'an de li bajarê Qamişlo saziya bi navê Olaf Tao hate vekirin. Ev saziya ku di bin rêveberiya xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyê de hatiye vekirin, şaxên wê li Qamişlo, Tirbespiyê, Dêrik û Hesêkê hene.

Ermeniyên ku di bin sîwanê Meclîsa Ermenan de li Bakur û Rojhilatê Sûriyê hatine birêxistinkirin; piştî ku binesaziya pêwîst ji wan re hat çêkirin da ku bi zimanê xwe yê dayikê perwerde bibînin, bi lez û bez dest bi perwerdeyê kirin. Ermeniyên ku ji ber qirkirina ji Helebê heta Dêrazor û Hesêkê rizgar bûn niha li meclîsa Ermenyan bi awayekî fermî fêrî zimanê xwe yê Ermenî dibin. Li gorî agahiyên ku me ji meclîsa Ermenyan girtine, daxwaz hatiye kirin ku di demeke nêz de mamosteyên Ermenî li dibistanên wan bên dîtin.

ÇERKEZ Û TIRKMEJÎ...

Perwerdeya pîrzimanî herî zêde li Minbicê ku mînaka herî berbiçav a paradîgmaya Neteweya Demokratîk e tê dîtin. Çerkesên li Minbicê di jî, dikarin di nava meclîs û komeleyên xwe yê xweser de bi zimanê xwe yê dayikê perwerdeyê bibînin. Piştî rizgarkirina Minbicê ji dagirkeriya çeteyên DAİŞ'ê, gelê Tirkmen di nava komîteya ku di 25'ê Nîsana 2018'an de hate avakirin dest bi perwerdeya bi zimanê xwe ya dayikê kir.

834 HEZAR KES BI ZIMANÊ DAYIKÊ PERWERDEYÊ DIBÎN

Li gorî agahiyên ku me ji Komîteya Perwerdeyê ya Bakur û Rojhilatê Sûriyeyê wergirtine, di sala perwerdeyê ya 2022-2023'an de li 4 hezar û 153 dibistanan 834 hezar 691 xwendekar bi zimanê xwe yê dayikê perwerdeyê distînin. Piraniya ji wan Erebi û li dû wan jî Kurd û Suryani tên.

Nêçîrvan Barzanî: Herêma Kurdistanê di nav civaka navdewletî de xwedî cihekî taybet e

Serokê Herêma Kurdistanê navdewletî bi giştî dixwaze Nêçîrvan Barzanî li Mûnchenê di konferanseke rojnamevanî de ragihand, "Beşdarbûna me li Serokê Herêma Kurdistanê

Mûnchen an jî Davosê, derfetek e bo Herêma Kurdistanê bikare nêrînê xwe bêyî pir protokolan bigihîne hevkarên xwe li seranserê cîhanê."

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî diyar kir ku babeta sereke ya hemû civînên wî li Munchenê, pêwendiyên di navbera Herêma Kurdistanê û Bexdayê de bûn, ku civaka

navdewletî bi giştî dixwaze alîkariya wan bo çareserkirina pirsgrêkan bike.

Serokê Herêma Kurdistanê

got, mijara şerê di navbera Ukrayna û Rûsyayê de jî mijareke din a civînan bû. Di vê çarçoveyê de jî mijara enerjîyê, mijarek e û welatên rojavayî girîngiyê didinê.

Nêçîrvan Barzanî got: "Bê guman Iraq û Herêma Kurdistanê di mijara enerjîyê de dikarin alîkar bin, eger xwedî nêrîneke durist û rêkûpêk bin."

Serokê Herêma Kurdistanê rafihand jî, Herêma Kurdistanê di nav civaka navdewletî de, cihekî wê yê taybet heye.

Derbarê metirsiya çekdarên DAIŞê de jî, Nêçîrvan Barzanî got: "Civaka navdewletî heta niha mijara terorê û metirsiya DAIŞê, wek pirsê cidî dibîne."

Nêçîrvan Barzanî di konfiransa rojnamevanî de ragihand, DAIŞ hê jî dikare aramiya Iraqê tîk bide.

Serokê Herêma Kurdistanê diyar kir, hemû şandên ku li Mûnchenê bi wan re hevdîtin pêk anîne, ew ji bo yekrêziya Kurdan han dane û got, divê Kurd pirsgrêkên xwe yên navxweyî çareser bikin.

Nêçîrvan Barzanî ragihand jî, YNK û PDK dê di demek nêzîk de li hev bicivin û pirsgrêk ew qas ne mezin in ku li ser Herêma Kurdistanê bibin metirsî.

Serokê Herêma Kurdistanê got jî: "Eger hemû hêz û aliyên Kurdistanê ne bi hev re bin, em nikarin tiştêkî ji bo Herêma Kurdistanê bikin."

KDP.info

Qeter li gundê Hêgiçê yê Cindirêsê kampekê ava dike

Li gundê Hêgiçê yê ser bi nahiyeya Cindirsê ya Efrînê ve kampek bi piştewaniya Qeterê tê dirusatkirin. Li gorî nivîseke Encûmena Xwecihê ya

Şiyê, ev kamp 437 konan li xwe digire. Di nava kampê de kesên ku li Cindirêsê malanên hilweşiyane dê bîn niştêçîkin.

Serokê Encûmena Xwecihê ya Şiyê Ehmed Bek dibêje "Îro, kampek li gundê Hêgiçê hat dirusatkirin bi fînansekirin ji birayên me li dewleta Qeterê. Di kampê de 437 kon hatine vedan, û kon dê bîn dabeşkirin li ser ziyandîtiyên Cindirêsê di encama erdheja ku li Tirkîyê û bakurê Sûriyê dabû." Serokê Encûmena Xwecihê ya Şiyê aşkere kir ku kamp dê bê berfirehkirin û sipasiya Qeter kir ku dirusatkirina vê kampê peredar kiriye. Ehmed Bekir got jî "Kamp niha tê berfirehkirin da ku têra 1000 konî bike. Em wekû Encûmena Xwecihê ya Şiyê vê kampê werdigirin da ku ew konan radeştî ziyandîtiyan bikin. Herweha em spasiya birayên xwe li Qeterê dikin ji bo piştewaniya wan ji gelê Sûriyê re." Li gorî amarên herî nû, Encûmena Xwecihê ya Cindirêsê ragihandîye ku li bajarokê Cindirsê 278 avahî bi temamî hilweşiyane û 1110 avahiyên din jî divê bîn hilweşandin.

Nerina Azad

'Çand û ziman wê bi Xweseriya Şengalê bi pêş bikeve'

Saziya Perwerdeyê ya Civaka Demokratîk a Êzîdxanê bi daxuyaniyekê Roja Zimanê Dayîkê ya Cîhanî bi daxuyaniyekê pîroz kir. Di 17'ê Mijdara 1999'an de Rêxistina Perwerde, Zanist û Çand a Neteweyên Yekbûyî (UNESCO), 21'ê Sibatê wekî roja Zimanê Dayîkê ragihand û ji wê salê ve, ev roj bi çalakîyên cûr be cûr, wekî cejna zimanê dayîkê tê pîroz kirin.

Bi wesîleya vê rojê, li Şengalê jî Saziya Perwerdeyê ya Civaka Demokratîk a Êzîdxanê diyarî li ser şagirtên dibistana belavkirin û daxuyaniyek da.

Di daxuyaniyê de hate destnîşankirin ku piştî fermanê 8 sal in di nav zor, zehmetî û êrişên giran de xebatên ziman û perwerdeyê hatiye meşandin û bang li Rêxistina Perwerdehî, Zanist û Çand a Neteweyên Yekbûyî (UNESCO) hatekirin da ku ji bo pêşxistina sîstema zimanê dayîkê li Şengalê bibe alîkar.

Daxuyanî wiha ye:

"Di serîde ev roj li

tevahiya zarok û kesên ji bo pêşxistina zimanê dayîkê ked dane pîroz be. Em weke civaka Şengalê 8 salin di nava hemû zor, zehmetî, zext û êrişên

tevahî hêzên êrişkar de, me bi her awayî li ber xwe da û em ê her tim jî li beramberî neheqî û zextên li dijî mirovahiyê li ber xwe bidin. Ji ber ku em civakek bi çand, ol û bawerîya xwe ve girêdayî ne û em dest ji ti kesî re nadeynîn em her tim rastî qirkirin û fermanan tên. Ji ber ku Êzidiyatî bingeh û koka hemû mirovahiyê ye lewma hêzên desthilatdar dixwazin di serî de koka mirovahiyê tine bikin. Ji ber wê çendê ye ev qasî bi hovane êrişî civaka me dikin. Bê guman dema

em li van êriş û qirkirina çandî ya li ser civaka me tên kirin temaşe dikin, em dibînin yên ku herî zêde dibe mexdûrê van êrişan û ji mafên xwe yên jiyanê

bêpar dimînin zarok in. Ji ber wê yekê yên ku herî zêde pêwîstiya wan bi alîkarî û piştgiriya jî hene dîsa zarok in.

Komek ciwanên xwebexş ên vê civakê jî hewl dan bi zarokên civaka xwe re bibin alîkar, wan li gorî bîr, bawerî û dîroka wan perwerde bikin û ji politikayên qirkirina çandî biparêzin. Lewra ev bû heşt sal di nava hemû derfetên teng de, hem ên madî hem jî yên manewî de em ji bo zarokên gelê xwe xebatên ziman û perwerdehiyê dimeşînin. Ev

heşt sal in me xwe weke Saziya Ziman û Perwerdeyê ya Civaka Demokratîk a Êzîdxanê birêxistin kiriye û em bi derfetên xwe zarokên civaka xwe bi zimanê dayîkê perwerde dikin. Lê ji ber bê derfetiyan em di gelek milan de kêmkirî dimînin, ji ber wê yekê ji bo ku em zarokên civaka xwe di her milî de perwerde bikin û li beramberî politikayên qirkirina çandî biparêzin, pêwîstiya me bi piştgirî û alîkariyê xurt heye. Ji ber vê rastiyê, em weke mamosteyên ziman û perwerdeyê Şengalê banga xwe digihînin her kesê ku ji bo mirovatiyê kar dike, ji bo parastin û pêşxistina çand û zimanê dayîkê bi me re bibin alîkar û destekê bidin xebatên me.

Bi wesîleya vê rojê em bang li UNESCO dikin ku ev roj wekî cejn îlan kiriye. Wekî tê zanîn UNESCO; Rêxistina Perwerdehî, Zanist û Çand a Neteweyên Yekbûyî ye. Yek ji erkên esasî yên vê saziyê jî ew e piştgirî bide çand û civakên ku bi

qirkirinê re rû bi rû ne. Wekî civakek ku rastî fermanan hatiye, UNESCO jî pêwîst e piştgiriya xebatên ziman û perwerdeyê ya Şengalê bike.

Civaka Êzîdî niha bi berdêlên giran têkoşîna sîstema xweseriya demokratîk dimeşîne. Lê em baş dizanin ku xweseriya civakek di serî de bi dewlemendiya çand û zimanê wê pêş bikeve. Ger civakek bi zimanê xwe nexwîne, nenivîse û nepeyive, dibe mehkumê hemû rengên helandinê. Lewra beşek esasî yê xweseriya Şengalê ziman û çanda wê ye. Lewra em bangawazî dikin ku her kes bi taybet jî civaka me ya Êzîdî li zimanê xwe yê dayîkê xwedî derbîkeve û destekê bide saziyên xwe yên çand, ziman û perwerdeyê. Weke mamosteyên ziman û perwerdeyê, em bawer dikin ku wê civaka me tevî hemû sazî û dezgehên xwe bi awayek xurt beşdarî vê kampanyayê bibin û ji bo pêşxistina xebatên ziman û perwerdeyê em gavên mezin bi hev re bavêjin." **anfkurdi.com**

“Diplomat” qəzetinin arxivindən

Tatyana Fyodorovna Aristova – Rusiyanın yeganə kürdşünas-etnoqrafı və dünya şöhrətli alimi

Onun nəşrlərinin yüksək qiymətləndirilməsi, müəllifin 30 illik səhra araşdırmalarının, Gürcüstana, Ermənistana, Azərbaycana, Orta Asiyaya və İraqa çoxsaylı səyahətlərin nəticəsidir.

Kürdlərin yaşadıkları şəhərlərlə kifa-yətlənməyərək, Tatyana Aristova şəxsi təşəbbüsü ilə kənd-kənd, ev-ev gəzərək, kürdlərin tarixini, adət-ənənələrini, maddi və mənəvi mədəniyyətini və millətlərarası münasibətləri dərinlən öyrənirdi. T.Aristova yüksək dərəcəli peşəkar idi. O, nəinki fars və kürd dillərini bilirdi, həmçinin məşhur kürdşünaslar – İ.Orbeli, A.Şamilov, K.Kurdoyev, Ç.Bakayev, M.Rudenko, məşhur şərqşünaslar O.İncikyan və Q.Akopov ilə şəxsi tanışlığı var idi. T.Aristova kürd ziyalıları – H.Cındi, M.Əsəd, C.Cəlil, M.Rəşid, Ş.Aşiri və başqaları ilə daima fikirləri və araşdırmaları ilə məsləhətləşərdi, bu isə öz növbəsində onun işinə təkrarolunmaz güc verirdi.

Keçmiş onilliklərdə çox şey dəyişdi. Zaqafqaziyada baş verən fəlakətkürdləri yenidən dünyanın müxtəlif ölkələrinə – Rusiyaya, Qazaxstana, Ukraynaya, Avropaya və sair ölkələrə səpələdi. T.Aristovanın araşdırma apardığı kəndlərin əksəriyyətinin qalıqları qalıb. Bəzi kəndlərdə isə başqa millətlərin nümayəndələri yaşayırlar. Onlar kürdlərin mədəniyyətini və izini məhv etmək üçün hər cür əmələ əl atırlar.

Məhz bu çətin qaçqınlıq zamanəsində kürd gənclərinin qarşısında çox vacib problemlər durur: milli şüurun, doğma dilin, adət-ənənələrinin unudulmaması və ümumiyyətlə Kürd xalqının məniyyətini əks etdirən mənəvi dəyərlərin qorunub, gələcək nəsle ötürülməsini vurğulamaq lazımdır. T.Aristovanın arxivlərinə müraciət etdikdə, biz Kürd xalqının apardığı mübarizəni, xalqın tarix və adət-ənənələrini, özünəməxsus dünya tənəkkürünü bərpa edə bilərik.

T.Aristova ömür boyu elm naminə mübarizə aparmışdır. Onun şəxsi arxivi daim kürdlərin üzünə açıq idi. O, araşdırmalarının nəticəsi ilə kürd ictimaiyyətini məlumatlandırır, onlar ilə məsləhətləşirdi.

Bu isə toplanmış materialların zənginliyindən xəbər verir. Allahın köməyi ilə, Kürd xalqının dəyərli dostu və fədakarı Tatyana Fyodorovna Aristova daima xalqımızın üyündə layiqli yer tutacaq.

***

Mənim Zaqafqaziya kürdləri haqqında araşdırmalarım 50-80-cı illəri əhatə edir. İmkan daxilində Ermənistan və Azərbaycanda yaşayan kürd ağsaqqallarının danışdıqları əfsanələr, şifahi xalq ədəbiyyatı və kəndlərin tarixi qeyd olunurdu. Əlavə olaraq, bu əfsanələr yoxlanılırdı, bu haqda qonşu kəndlərin nə düşündükləri soruşulurdu, rayon mərkəzində olan arxivlərlə tutuşdurulurdu. Araşdırmalar aşağıda sadalanan həm kürd, həm də qarışıq əhalisi olan (erməni-kürd, azərbaycan-kürd, rus-kürd) rayonlarda aparılmışdır:

- Ermənistan SSR-nin Aparan, Aştarak, Basarkeçər (Vardenis), Dilican, Talin, Oktemberyan, Şaumyan, Eçmiadzin rayonları;

- Azərbaycan SSR-nin Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı rayonları;

Hələ XIX – XX-cı əsrin əvvəllərində toplanan materiallar bizə deməyə imkan verir ki, bu bölgədə bir-neçə kürd tayfası ta qədimdən yaşayırdılar. Onlar əsasən – “Sipki”, “Cəlali”, “Şekkak”, “Zilan”, “Həsənan” və s. tayfalar idi. Qeyd etmək lazımdır ki, hələ XIX-cu əsrdən Ermənistanda olan kürd kəndləri əsasən tayfa prinsipi ilə yaranmışdılar, Azərbaycanda isə yaxın qan qohumluğu böyük rol oynayırdı.

Bəzi ədəbi materiallar kürdlərin Zaqafqaziyada qədimdən yaşadıklarını qeyd edir. Məlumdur ki, X – XI-ci əsrlərdə Zaqafqaziyayı bəzi kürd tayfaları və nəsiləri idarə edirdilər. Bununla əlaqədar V.Minorski bölgənin inkişafında Şəddadi kürd

T. Ф. Аристова в курдском национальном костюме

dövlətinin əməyini yüksək qiymətləndirir. Paytaxtı Gəncə və Dvində olan Şəddadilər dövləti böyük əraziyə malik idilər.

Q.Çursinin nəzəriyyəsinə əsasən kürdlər Qərbi Azərbaycanda (Keçmiş Kürdüstan qəzası) 1589-cu ildə baş verən türk-fars müharibəsi zamanı köçürülmüşdülər.

Tarixi sənədlərə əsasən, XIX-cu əsrin ikinci yarısında kürdlər Azərbaycanın növbəti qəzalarında yaşayırdılar: Elizavetpol (Gəncə) quberniyasının – Arəş, Cəbrayıl, Cavanşir və əsasən Zəngəzur qəzaları, Ermənistanda isə - İrəvan quberniyasının – Sürməli, Şərur-Dərəyələz, Eçmiadzin, Aleksandropol və Novobayazet qəzaları.

Mənim tədqiqat üçün seçdiyim kəndlər bunlar idi:

- Laçın rayonunda – Minkənd, Aşağı və Yuxarı Zerti, Qalaca, Bozlu, Kamallı və Qarakeşiş;
- Kəlbəcər rayonunda – Zəylik, Aşağı Şurtan, Ağcakənd və Oruclu;

- Qubadlı rayonunda – Yuxarı Mollu və Zilanlı

Zaqafqaziyanın qədim xalqı olan kürdlər öz kəndlərinin yaranma tarixini bilirlər. Bu əfsanələrdə əsasən hansı kəndin haradan köçməsi və yeni yerdə necə məskunlaşdığını özündə əks etdirir. Yeni yaylaqların axtarışı və maldarlığın inkişaf etdirilməsi üçün münasib yer axtaran kürdlər daima bir rayondan o biri rayona köç edirdilər. Bu yerdəyişmələr əsasən dağlıq rayonlarında baş verirdi.

Beləliklə, Kəlbəcər rayonundakı kəndlər Laçın rayonunun ərazisindən köç edən kəndlər idi. Oruclu və Ağcakəndin təməlini Laçının Minkənd və Ağcakənddən köçən kürdlər qoymuşdur. Əfsanəyə görə Oruclu kəndinin adını kəndi yaradan şəxsin adı ilə adlandırılmışdır. Ağcakənd isə bura öz ailəsi ilə ilk olaraq köçən Ağca adlı gözəl bir qızın şərəfinə adlandırılmışdır. Baxmayaraq ki, Kürdüstan qəzasının, Kəlbəcər rayonunun Oruclu və Ağcakənd kəndlərinin təməlini Şahsuvarovlar

nəslə qoymuşdur, onlar Minkənddə məskunlaşmağı üstün tutdular. Şahsuvarovların arxasınca Minkəndə daha bir neçə kürd ailəsi köçmüşdür. Kənd qohumluq əlaqələrinə əsasən bir-neçə məhəlləyə bölündü. Ağsaqqallar danışdırdılar ki, Şahsuvarovlar Minkəndə gələndə burada 1673-cü ilə aid olan alban kilsəsindən başqa heç bir tikili yox idi. Çox güman ki, burada nə vaxtsa albanlar yaşayırdılar.

Kəndin ağsaqqalı Müseyib Hüseynqulu oğlu Axundovun nəzəriyyəsinə görə isə, bu kilsə qədim məscidin qalıqları üzərində tikilmişdir. Azərbaycanda qədim zamanlardan məskunlaşmış Qubadlı rayonunun Zilanlı və Şotlanlı kəndlərini hesab etmək olar. Bu kəndlərin əhalisi birinci və ikinci Rusiya-İran müharibəsi dövründən əvvəl İrana tabe idilər. Kəlbəcər rayonunun Aşağı Şurtan kəndinin təməlini Laçın rayonunun Mirik (Həsənanlı – A.S.) kəndindən köçənlər qoymuşdur. Məlumatla görə, Hüt və Nağı adlı qardaşları öz ailələri ilə XIX-cu əsrin sonunda bu bölgəyə gələrək məskunlaşmışdılar. 1920-ci illərdə bəzi kəndlərin əhalisinin bir hissəsi çətin həyatdan xilas olmaq üçün Azərbaycanın aran rayonlarına köç etmişdir. Onlar əsasən Yevlax və (Mirbəşir) Tərtər rayonlarının ərazisində məskunlaşmışdılar.

Kəlbəcər rayonunun Zəylik kəndinin əhalisi isə ikinci Rusiya-İran (1826-1828) müharibəsi zamanı İrandan əvvəla Ermənistana, XX-ci əsrin əvvəllərində isə Kəlbəcəre köçmüşdülər. Əfsanəyə görə, kəndin təməlini üç qardaş qoymuşdular. Sonra isə qardaşların ikisi Zar kəndinə köç edərək, orada məskunlaşmışdılar.

Tarix boyu, xüsusəndə 1920-ci illərdə kürd tayfaları Azərbaycandan Ermənistana, Ermənistandan isə Azərbaycana köçürdülər. Bu yerdəyişmələr əsasən iqtisadi və qismən siyasi amillərə bağlı idi.

Misal üçün, Laçın rayonunun Qarakeşiş kəndinin əhalisi İrəvan quberniyasının Şərur-Dərəyəz qəzasından köç etmişdilər. Onlar əvvəlcə Qaraqışlaq adlanan yerdə məskunlaşmışdılar. Təxminən 1920-ci illərdə Xudo və Abbas adında iki qardaş Qaraqışlağın 15-20 km. Aralığında yeni kəndin təməlini qoyaraq, Qarakeşiş adlandırdılar.

Ermənistanda yerli kürdlərdən savayı, Türkiyədən, İrandan və Azərbaycandan köçən kürdlər az deyildi. Bu tayfaların Ermənistana köçməsi XVII-XIX-cu əsrləri əhatə edir. Rusiya-Türkiyə müharibələri zamanı (1853-56, 1877-78) Rusiyaya tabe olan tayfalar Rusiyaya köçürdülər və əsasən İrəvan quberniyasında məskunlaşdırdılar. Əksinə, Türkiyəyə tabe olan kürd tayfaları Zaqafqaziyadan Osmanlı ərazisinə köçürdülər.

Ermənistanda kürdlər əsasən tayfa prinsipi ilə məskunlaşmışdılar.

Beləliklə, Aparan rayonunda onüç kürd kəndi – Ələqəz, Kondaxsaz, Carca-ris, Korbulaq, Kürd Pambı, Quruboğaz, Kiçik Camışlı, Mirak, Səngər və Çobanmaz – “bala”, “məhmədi”, “rojki”, “sipki” tayfalarının nümayəndələri idi.

Talin rayonunun onbeş kəndi – Akko, Baysız, Bəroj, Qəltə, Dian, Zəvestan, Kələşbəq, Qabaqtəpə, Kar-mirpoh, Sabunçu, Seyrane, Sıçanlı, Sorik və Tələk əsasən “zokori”, “ortuli”, “raşi”, “rojki”, “sipki”, “həsəni” tayfalarının nümayəndələri idi.

Şaumyan rayonunun iki kəndində Yuxarı və Aşağı Nəcərlı kəndlərində “bruki”lər yaşayırdılar.

Basarkeçər rayonunun dörd - Reysu, Qayabaşı, Qoşabulaq və Ker kəndlərində

Herêma Xorasanê li Îranê ye. Erdê wê, ji sînorê Turkmenistanê dirêjî tixûbê Afganistanê dibe. Hejmara kurdên li Xorasanê ne diyar e. Lêkolînê qala 1 milyon 500 hezar, hinek jî dibêjin hejmara kurdên li herêmê, 2-3 milyon in. Dîroka koçberkirina kurdên Xorasanê di salên 1100-1500 (pîz) de pêk hatiye. Lê hinek nivîs qala şopên kevnare yê kurda li herêmê dikin. "Zerdeşt Pêxember" li herêmê maye û ev dever jî dikeve ber xaka kevnare ya kurda. Lewma tîkiliyên kurda bi herêmê re tîra xwe kevn e.

Lêkolînê û nivîskarê kurd Şoreş Reşî zêdeyî 10 salan e li ser kurdên koçber kur dibe. 2 pirtûkên wî, Kurdên Koçber 1, 2 li ser pirsê belav bûne. Ew bi xwe jî ji kurdên Anadolîya navîn e. Çend caran çû Xorasanê û li wir lêkolînê giranbûha pêk anîn. Me, li ser rewşa kurdên Xorasanê bi nivîskar Şoreş Reşî re axifî.

- Li ser pirsê Kurdên koçber du pirtûkên we belav bûne. Tu bi xwe ji Kurdê Anadolîya navîn e. Tu çûye Xorasanê û li ser pirsê kur bûye. Derbarê dîroka Kurdên Anadolîya navîn û Kurdên Xorasanê pispore.

Hejmara Kurdên Xorasanê çiqas e? Li kîjan bajarên Xorasanê dijîn? Hejmara gundên wan çend in û bêtir li çi deverê kom bûne?

Şoreş REŞÎ: Spas. Min 10 salan li ser pirtûkên bi navê "Dîroka Kurdên Koçber", cîld I û II an kar kir û dî caran çûm Xorasan û Gîlanê. Kurdên Xorasan, Gîlan, navenda Anadolî û xeta Berfiratê yek in...

Wekî her beşekî Kurdistanê an jî cîhên ku kurd lê dijîn, em baş nizanin ku çiqas kurd li Xorasanê dijîn. Anku îstatîstîkê liser wê yekê li ber destên me nîne. Yên ku heyî jî ji alî dewletên dagirker vî nayên eşkerê kirin. Bê guman hinek texmîn hene. Mînak, gencên Xorasanê dibêjin: "Hejmara me sê milyon in." Hinek nivîskarên mîna R. Blaga dibêjin: "Dema çûn Xorasanê, milyonek 900 hezar bûn, Ew jî 15 heta 50 malbat bûn." Kelîmullah Tevahuî dibêje: "45-50 hezar malbat" birin. Ew jî texmîna 250 hezar kesan dike. Dîtinên îro li ser hejmara wan tîra gotin, bi min zedê realîstî nayan. Dema mirov kurdên li eyalata Gîlanê jî bide ser yê Xorasanê texmînî di navbera milyon niv û dû milyonê de kurd li bakûrê Îranê dijîn. Bakûrê Xorasanê bi dewletên Afganistan û Turkmenistanê rê çîran e. Kurd li rojhilat, ji sinûrê Afganistanê bigre heta Behra Kesk û Gîlanê belav dibin. Herdû cografîya jî çiya, tazi, hişk û bîkêr e. Ji rojhilatê, Kurd li bajarên Kelatî Nadîr, Çînar, Deregez, Qoçan, Nîşabur, Sebzavar, Esferayn, Şîrvan, Oxaz, Bojnurd û Aşxane dijîn. Li paytexta eyaleta Xorasan, bajarê Meşhedê tîra gotin ku 400 hezar kurd dijîn. Di nava wê cografîyayê de mirov gundên fars, turkmen, tat jî dibîne ku ew jî bo helandine kurdan hatine bicîhkirin. Li Xorasanê piranî Kurmanç dijîn. Lê li bajarê Kelatê kême bî jî kurdên Lor peyda dibin. Li Eyalata Gîlan ku li başûrê Behra Kesk dikeve jî gelek kurd hene. Paytextê eyaletê Reşî e. Gor bawerîya min ew nav jî êla kurdê bi navê Reşî girîtiye. Li Gîlanê, li çiyayên nezîkî behre kurdên Kurmanç dijîn û piraniya wan xwe wek "Reşî" û "Emarû" binav dikin. Wekî tîra zanîna Reşî li nava Anadolî û li dora Meletî, Semsûrê û gelek cîhên din jî dijîn. Emarû jî îro bi hema navî li gundên Qirşehîrê dijîn û parçên hevîn. Li herêmên bi navên Lahîcan, Şahrudan, Sefîdrud û Loşan kurdên Lek-Lor û kurdên Hewreman dijîn. Lek wek Şêxbizî jî tîra zanîna ku îro li Haymana û gelek cîhên dinê Turkiyê û Xaneqînê hene. Kurdên bi zaravê Hewramî û Dimilkî jî li Gîlanê hene. Gîlan wek mûza ziman û zaravaya ne. Ji bo lêkolîneran cîhekî mûkemel e. Di nava van kurdan de: "Tat", "Gilek", "Taliş" û komên dine biçûk jî dijîn. Dîsa nezîkî vî herême li bajarên mîna Kazvîn û Xalxalê (Celikî dijîn ku ew li Çelîkhan, Semsûr û navênda Anadolî jî hene) jî gelek kurd dijîn.

Li herdû eyalatan nezîkî 2000 gund hene. Tenê li Xorasanê 1600 gundên kurdan hene. Lê îro ew gundana piranî vala bûne. Dema ez di salên 2001 û 2003 an de çûm herdû herêman min dît ku gelek gund vala bûne û xelkê jî gundan barkirine bajarên mezin. Lewra li gundan kar nemaye û salên dawî gelek xela û hişkî heye û çandîrî êdî nema dibe. Ji ber sedêman aborî, gundîyan barkirine. Ew polîtîka ji alî dewletê ve jî tîra teşwîk kirin. Dewlet dixwazê kurd belav bibin û bîna helandin...

- **Bêhtir ji kîjan herêma Kurdistanê hatine?**

Şoreş REŞÎ: Bêhtir ji aliyê Meletî û Semsûrê ne. Wê demê jiyana koçer û koçberiyê hêsanîr bû û sînorê çûnûhatin û bicîhbûnê jî Çiyayê Kurmenc û Helebê heta Erzîrûm û Qersê dirêj dibû. Federasyon, êl û konfederasyonê wan kurdana di navbera wê cografîyayê de diçûn û dihatin, bicîh dibûn. Lê wek navênd, mirov dikarê bibêje ku ji bajarê Semsûr ne.

Li herêmeke Xorasanê kurdên bi navê "Layîn" hene. Ew nizanin ku ji ku hatine û navê wan jî ku hatiye. Dema mirov li nava dokumentên Osmanîyan mezê dike, li Semsûrê gundekî bi navê "Karye-î Layîn", yanê gundê Layîn dibîne. Di salên 1500 de ew gund heye û xelkê lê niştecîh

e. Lê piştî salên 1535 an gund vala bûye û xelkê bar kiriye. Ji dokumentên dîrokî yê bi vî rengî, axaftina mirovên li herdû herêman, qereker û şêxsiyeta wan dide îspat kirin ku, ew berê li wê herême jîyanê. Bi kurtî mirov dibîne ku ew jî dora Semsûrê neçarî koçê bûne. Berî wê serdemê jî, di dema Sasanîyan de (ss VI) hejmarek kurd ji alî Silîvanê û Gîlan kurdên Gor (1148-1215 an de

Kurdên Xorasanê

Dîmenek ji jiyana Kurdên koçber: Kurdên Xorasanê

dewleta Gor avakirin) birine Xorasanê. Dîsa ji Hewrêman û Lekîstanê kurd çûnê herêma Gîlanê.

- **Te hinekî qal kir. Lê bi giştî Kurdên Xorasanê çi demê li wir bi cî bûne û sedemên koçberiyê çi ne?**

Şoreş REŞÎ: Di serdema Safevîyan de, cara yekemîn Şah Îsmail, kurd birin Xorasanê. Şah dizanî ku kurd şervan in û liser esasê Sersortiyê (Qizilbaş) ew giredayî şah in. Wê demê moxol û ozbekan êrişî Xorasanê dikirin. Îsmail jî êlek e kurd bi navê "Qereman-lu" bir û wek mortal li pêşberî wan bi cîh kir. Qeremaniyan li hember Osmanîyan gelek salan şer kirin. Bajarê "Karaman" a li Anadolî, navê xwe jî wan girtî ye. Piştî di dema Yildirim Beyazîd de vedigerin aliyê rojhilat û Qafqasyayê. Di heman demê de, dewleta Safevî ava bûye û Qeremanî di avakirina wê dewletê de rolek mezin lîstine. Şah wan jî wir dibe Xorasanê. Îro jî Qeremanî li bajarê Aşxanê hene. Ez du caran çûm hêla wan. Piranî koçberin, zaravê Kurmançî diaxifin û mirovên pir şervan û egîd in. Koçberiya dîyem di serdema Şah Tehmasîp de di sala 1553 an de pêk hat. Sedêma wê jî Sersortî û eskerî bû. Koçberiya dawî jî di serdema Şah Ebbas de bû. Şah bi Osmanîyan re di sala 1590 an "Peymana Stenbolê" mohr kirin û gor vî peymanê di sala 1593-94 an de 15.000 malbatên Kurd birin Xorasan. Kurd wê demê piranî li dora Serhedê û Azarbeycanê koçber bûn û sinorên ku dagirkeran çêkirî îhlal dikirin. Biçûyan kîjan dewletê jî ew di şer de bi ser diketin. Lewma herdû împaratoriyan jî dixwestin ji kurdan rizgar bibin. Abbas soz da kurdan, ji bo xwedîkirina pez cîhekî peyde bike. Bi vî yekê kurd xapandin û birin Weramîn (başûrê Tehran, îro bûye taxa Azerbeycanê) bicîh kirin. Lê piştî dû salan xapandina wî eşkere bû û derket holê, wî kurd şandin aliyê Xorasanê. Wê demê Xorasan di bin êrişê Ozbekan de bû û şah nedî-

wîrî herê herême. Şah, kurd birin û ew avitên nava egîr. Piştî wê demê 1594 an de, êdî şerê kurd û ozbekan dest pêdike û kurd gelek wendahiyan mezin didin. Şaîrêkî faris dibêje: "Eger mirov xaq Meşhedê bigûvîşê dê xwîn heta Kербelâyê here..." Rastî ew xwîna kurda bû. Piştî şerên dehansalan ajotî, kurd herême jî ozbekan paqîj dikin û li wir niştecîh dibin. Ew strana gelêrî jî şerê wê demê îfade dike ku di dema êrişên ozbekan de jin direvandin û li bazaran difrotin:

Te dibin û min çêrdîkî lê yarê?

Li kî alî sefer dikî lê yarê?

Her derê terî min xeberke lê yarê!

Dûmên girtîye serî Zengîlan û Rûbarî

Serê Tûrmên derket li alî Xîwe û Biharê

Hemdîla min, bêrdîla min birin bazarê

Can û malî min feda serî serkarî

Min bifroşin daynin li redê wê yarê

Ez bigerim te nabînim lê yarê

Li redê te kê bişînim lê yarê

Kaxizekê tu bişîne ez bixwînim lê yarê

(Ji pirtûka Stran û Awazên A. Navîn-Ş. Reşî).

- Li herêmê, kurd bi giştî bi çî karî mijûl in

û rewşa herêma Kurda ya aborî çawa ye?

Şoreş REŞÎ: Kurd piranî bi maldarî, bax û cotkarîye debara xwe dikin. Xorasan cîhekî zûha, hişk, baran kême dibarê û çiyayî ye, çandîrî kême. Maldarîya jî merg û çêrê kême. Di hinek newalan

de darên meywe hene ku xelk bi fêkiyan dewera xwe dike. Bi giştî Xorasan û kurdên wir gelek feqîr û hêjar in. Aborî hema hema nîne. Dewlet bi zanyarî cîhê kar an jî tiştêkî aborîya wan baştir bike ava nake. Dixwazin kurd muhtac bin û belav bibin. Dewleta Îranê jî karê narkotîkê re çavê xwe digre, serbest e. Li wir cixara kişandin şerm tî

dîtin, lê tiryakîbûna narkotîkê baş tîra dîtin. Ji bo ku bi herêma Xorasanê bi Afganistanê re sinor e, kişandin û bikaranîn ne qedexa ye. Gelek gund û kes pabendiyê kişandinê bûne. Ez bixwe bûm şahîd ku li gundan de û bav di nava zarokan de dikşînin û gelek gund bi temamî bûne êsîrê wê. Ew sucêkî mirovahiyê ye. Pêwîst e UN (Neteweyên Yekgirtî) û hêzên kurda bi pirsê mijûl bibin. Zarokên temenê wan nebûyî 10 salî jî di narkotîkê de tîra bikar anîn an jî bûne mûptela ku ji bo civaka kurd xeterekî pir mezin e. Dewleta Îranê dema ticareta narkotîkê tîra kirin (meblaxên mezin) kesan digre û îdam dike. Lê ji bo bikaranîna wê di nava ciwanên kurda de, çavên xwe

Lê xebateka bingeîn nîne. Wekî din kovara "Kurmanj" derdiket lê gelek pirsîgîrêkên wê aborî hebûn. Sazîyeka bi navê "Mûsesa Kurmancan" heye ku navênda we li bajarê Qoçanê ye û wek mûzeyekê xebatê dimeşîne. Eleqa çî bi kurdên wir ve hebe kom dike û dixê nava sazîyê. Radîo û TV yê ji alî dewletê ve tîra finansê kirin jî hene, lê piranîya bernameyan bi Quran xwendine, an jî bi propaganda sistemê diçe. Wextek sînokîrî didin stran. Rewşa Kurdên Gîlanê xiraptir e û tu xebatên wan yê çandî û kultûrî nîn in. Ew bi asimîlebûne re rû bi rûne.

- **Têkiliya wan bi Kurdê Kurdistanê re çawa ye?**

Şoreş REŞÎ: Ez kurdên Xorasan û Gîlanê wek "Koda reş a kurdan" binav dikim. Çawa balafirên kodên xwe reş hene, kurdên Xorasanê jî ji kurdan dîr manê û bi tena serê xwe dijîn. Ne tekîliya wan bi kurdên rojhilatê Kurdistanê re ne jî bi yê din re hene. Ji bo ku dewlet parabolan qedexê dike, nikarin TV kurdî jî mezê kin. Hevalbendên PKK tîkiliyên xwe danîbûn. Wekî din ne TV, ne rojnamê, ne kovar, ne jî tiştêkî din digehêje ber destên wan. Di her carê ez diçûm, min gelek pirtûkên zarokan, alfabe û zîman, CD û amûrên din dibirin û hema hema li her cîhekî belav kir û dan hinek kesan ku kopya bikin û belav bikin. Pêwîst e sazî û rewşenbîrên kurd berê rexne bidin xwe. Hêzên kurd û gelê kurd dikarin gelek alîkarîyên mezin bidin xwîşk û birayên xwe, kurdên Xorasanê. Di vî warî de kemasîyên mezin hene.

- **Polîtîka dewleta Îranê li hemberî wan çawa ye?**

Şoreş REŞÎ: Wek her dagirkerekî Kurdistanê, ya wan jî polîtîkayekî sînsî, nankor û bi xeter e. Tenê kurdan înkâr nake, lê ji bo ku wan bihelîne çî ji dest tîra dike. Eger kurd nebiyana îro cografîya Îranê wek îro nedima; qet nebe

Xorasan di nav sinorê Îranê de nedima. Kurdan ji bo Xorasanê gelek bedel dane. Lê li bajarên Xorasanê xelk mûhtacê nanê tîsî ye û peykerek mezinêkî kurd nabîr.

Di alî din de, sistema dewletê ji bo ku xelkê bihelîne hewil dide ku berê wan bide aliyê olî. Li her kolanekê mirov dikarê mizgeftêka modern bibîne û heroj civînê olî pêk tîra. Lê ji bo rêkûpêkiya jiyana xelkê çî kar nayê kirin. Bi propagandê bi vî rengî bi hezaran kurdên Xorasanê di şerê Iraqê de kuştin û an jî seqet hiştin.

Li bakûrê Xorasanê, sinûrê Turkmenistanê cîhekî pîroz heye. Dewlet propagandê dike ku "Îmamê Elî li wir şer kiriye û paşê bûye cîhê îstîfêhetê." Di dîrokê de bûyereka wiha pêk nehatiye. Dewlet rûpelên dîrokî yê nû jî derewan diafirîne. Berevajî, gelek belgê û dîtin hene ku Zerdûşt Pêxember li wir jîyaye. Lê dewlet hewil dide dîroka rastiya herêmê berevajî bike...

- **Têkiliya wan û Kurdên Anadolî jî aliyê girêdana eşîr, xîzm û xwedîtiyê heye, an na?**

Şoreş REŞÎ: Di dema îro de, tîkiliyên Kurdê Anadolî û Xorasanê zêde ne xurt e. Qels e. Lê girêdana me, ji aliyê êl û eşîran ve heye. Êlên li Koban, Efrîn, Çiyayê Kurmenc, Cebel ê Ekrad (Lazqîyê), Mereş, Dîlok, Meletî, Semsûr, Dêrsîm, Qers, Erzîrûm, Rûsya û Navênda Anadolî yek in. Şax û bavikên koçber li Xorasan û Anadolî navên eşîr û êla xwe jîbîr nekiriye. Êla min a ku navê xwe Sêvika ye li Xorasanê 60 gundin, li Anadolî 5 gundin. Wekî din li Dêrsîm, Meletîyê jî hene. Dîsa konfederasyonê me ya bi navê Reşî tîra nasîn, li taveyê cografîyayê belav bûye. 120 êlên kurd li Xorasanê hene, hinek nav hatîbûn guhartin jî mirov parçê wan li bakûrê Kurdistan, Rûsya, Rojava û Anadolî dibîne.

- **Pirtûkên te Dîroka Kurdên koçber 1, 2 çiqasî bala kurdên koçber kişand?**

Şoreş REŞÎ: Di pirtûka min de gelek tez, îdîa û îspatên nû hene; li ser îdîayên di vî pirtûkê de niqaşên pêwîst nehatin kirin. Belavkirina pirtûkê didome. Pirtûk bi kurdî ye û gelek kes nikarin bixwînin. Beşek ji dîrokanayên kurd bi kurdî naxwînin, an berhem negihîştîye destê wan. Lewma nixrandin, rexne û niqaşên pevîst çênebûn. Ji alî kurdên koçber vî jî rewş wiha ye. Di xwendina kurdî de li paş mayîn heye. Lê gor wê jî bala wan dikşîne û dixwazin bixwînin. Hewildanên wisa rê li ber fêrbûna kurdî jî vedike. Armanca min ew bû ku, ew li ser dîroka xwe ronî bibin û bi nivîsîna kurdî teşwîqî xwendina zîmanê xwe bibin. Divê bê gotin ku, gavên erênî jî tîra avêtin. Li herêmê kurda, wekî kevîrekî bavêjî nava avê, pêl bi pêl kurdî di nava kurdên koçber de belav dibe û întresa wan zedetîr dibe. Xebatên hêja dibin û gelek projeyên giranbûha pêk tîra.

Hevpeyvîn: Zarathustra Gabar ÇIYAN
EuroKurd News

Kürd xalqının dəyərli oğlu, Azərbaycanımızı canından çox sevən, sözünə sadıq, el arasında etibar qazanmış, Qubadlı rayonunda Kürd Mahir kimi tanınan və Bakı, Sumqayıt şəhərlərində bu adla məşhurlaşan Kürd Mahir Vətən həsrətinə dözməyərək qəflətən dünyasını dəyişdi. Allah-Təaladan Kürd Mahirə rəhmət və ailəsinə dərin hüznə başsağlığı diləyirik. Allah rəhmət eləsin!

QUBADLI HƏSRƏTLİ ÜÇ AĞSAQQALIN KƏDƏRLİ SÖHBƏTİ...

Bu yaxınlarda Sumqayıtda toyda idim, toyun sirin yerində Vətən, el yadıma düşdü, siqaret çəkmək üçün şadlıq evinin foyesinə çıxdım. Vətənimiz Qubadlının dağı-aranı, mənəm-mənəm deyən kişiləri

həmdə hərdən bikef olurdunuz. Abış dayının 80 yaşı olmağına baxmayaraq o dedi, çoxdandı bir birimizi görmürdük.

Kərim dayı isə dedi, ay bala heyif o yerlərə həmişə o yer-

də camaatın birliyini mən hələ heç bir kənddə, rayonda belə birlik görməmişdim. Bunun hamısı nədən qaynaqlanırdı? Mahir dayı deyə sual verdim.

Çünki Mahir dayı kəndimizin, rayonumuzun, hətta Zəngəzur mahalının tarixini çox gözəl bilən bir ağsaqqaldır. O dedi, ay oğul kənd hamısı bir nəsilin övladlarıdır, ikincisi dağı camaatıdır, üçüncüsü təmiz havası saf suyu təbiəti gözəl olduğuna görədir.

Ərazisindən neçə tanınmış çaylar keçirdi. Budur bu mahalın camaatın saflığı, mərdliyi, comərdliyi, qeyrəti, namusu, biri-birinə mehribançılığı bax hamısı bundan irəli gəlir. Gör Zəngəzur mahalından neçə-neçə dahi insanlar yetişib. Allah-Təala dövlətimizə bəxş edib, odur ki, biz onlarla fəxr edirik. Biri elə sənin özün, nə qədər vətən, torpaq həsrətini çəkirsən. Özün ziyalı, ailən ziyalı, uşaqların işləyir, dolanışığın çox yaxşıdır, amma vətən həsrəti çəkməkdən, fikirdən, xəyaldan nə qədər zəifləmişən. Gərək bəzi adamlar kimi, arsız, düşüncəsiz olasan çəkin də 150 kilo ola, hayıf, gör nə qədər gözəl insanlar qəribəliyə dözmədi dünyasını dəyişdi, Allah hamısına rəhmət eləsin, qalanlarına can sağlığı arzulayıram..

SÖHBƏTİ APARDI, ÇOX HÖRMƏTLİ AĞAMİR MÜƏLLİM

O şəhli çəmənin, gülün çiçəyin, Nülfərin, bənövşənin, göyçəyin, Çiçəklərin əlvən-əlvən ləçəyin, Əhmədliyə çələng hörüb gəlmisən.

Gəzmisən dağların gədiyin, yalın, Yemişən səbətin ağ beçə balın, Dünyanı dolanır indi xəyalın, Məlik kəndini qoyub hara gəlmisən?

Dahilər məkanın kürd oğlusan, Zəngəzurun qartalısən, Bu Mahalın tarixisən, El ağsaqqalı Mahir əmi.

Çavanlara yol gösdərən, Vətəni çandan sevən, Xainlərə sinə gərən, El ağsaqqalı, Mahir əmi.

Kasıblara dayaq duran, Satqınları divan tutan, Nadanlara zərbə vuran, El ağsaqqalı, Mahir əmi.

Vətən satanlara sözünü deyən, Saxdalara nifrət edən, El obanın, dərdin çəkən, Mərd ağsaqqal, Mahir əmi.

Kələr gicətikənla göy quzu qulağı, Xutəb bışirilərdi hər səhər çağı, Xutəbə hopardı tuluğun yağı, Yağlı xutəb kənddə yeyib gəlmisən.

Göbələklə qovurmanın xörəyi, Ləzət verip buğda təndir çörəyi, Badamça közündə dağı göbələyi, Göbələk kababın yeyib gəlmisən.

Dəyirman unununun xəşili fətiri, Ətrafa yayılan çörəyin ətiri, O halal çörəyin hörməti xətiri, Zəngəzurda, Qubadlıda qalıbdı.

Təzə mal ətinin sütün küftəsi, Qaymağın, qatığının, balın süfrəsi, Yarpız ilə yumurtanın küküsü, Zəngəzurda Qubadlıda qalıbdı.

Qoyunun qatığının, tuluğun yağın, Pəndirin ovmasının, oba qaymağın, Zəngəzurdan gəlir səsin, soroğın, Təknə qaymağını yeyib gəlmisən.

Tələh yazısıdır insan həyatı, Kimse deyə bilməz, o son saati, Çoxunun yollarda yoruldu atı, Köhləni yollarda yorub gəlmisən

İnsan var zirvədə, ağ qara bənzer. Hörməti obanı oymağı gezər, Onu düşündürməz nə gövhər, nə zər, Kovhəri qiymətsiz sanıb kəlmisən.

Kəndin yeməkləri xörəyin dadı, Eldə deyilərdi ləzəti adı, Kimə qismət, kimə qismət olmadı. Dadlı yeməkləri yeyib gəlmisən.

Dostumu bikef gördüm

Bu günlərdə Sumqayıt şəhərinə getmişdim. Dedim yaxşı gəlmişəm gedim mənəm ən əziz dostlarımdan

biri olan həmyaşıdım Məmmədov Cəbrayıl Gəray oğlunun görüşüm. Gedəndə gördüm dostum həyətdə bir neçə nəfərlə oturub söhbət edir. Məni gören kimi tez ayağa qalxıb çox səmimi görüşdü. Baxdım ki, dostum çox bikefdi, allah eləməsin nəse bikef görürəm səni deyə soruşdum. Cəbrayıl mənə hər vaxt mama oğlu deyə müraciət edir, mən isə ona dayoğlu deyirəm. Dedi mamaoğlu bikef olmayım nə edim. Düz 21-il bundan əvvəl 8 mart 1993-cü ildə yaxşı xətirimdədir gedənlərin biri də sən idin. Bakıdan Sumqayıtdan 10 balaca maşın ailə uşaqlarımızla kəndə getmişdik. Validəyinizlə və kəndimizin camaatı ilə əsl döyüşən oğullarımızla görüşməyə və dünyasını dəyişən yaxınlarımızın məzarlarını ziyarət etməyə. Biz gedəndə havalər çox yaxşı idi, söhbətimiz olmuşdu ayın4-ü şəhərə qayıdaq, gecə bərk qar yağdı, fikirləşdik nə edək. Kənddən asfalta qədər bir kilometr yolu maşınları bir-bir, mərhum Mürsəlin oğlu Pənəh öz Belarusu ilə çəkdi yazı düzünə, asfalta çıxıb şəhərə gəldik. Bu gecə yatmışdım kəndi yuxuda gördüm. Birdən ayıldım həmin gün yadıma düşdü. Şəhərə qədər əsəbdən yatmamışam. Bikef olmayım ne eleyim. Hələ nə qədər erməni müsəlman davası olubsa belə müsibət bizim kəndin başına gəlməyib. Yaşlı insanları sən çox danışdırmısan. Belə müsibət olmamışdı.

Kəndimizin tarixini azdan-çoxdan bilən insanlardan biridə sizsiniz. Atalarımız, babalarımız ulu babalarımız necə igidlik göstəriblər. Baxdım ki vallah düz deyir. Gileyləməyə haqqı var. Çünki, Cəbrayıl mənə elə bir nəsilin övladıdır ki, hətta onun sözünü yazmamaq günahdır. Bu nəsil daima Azərbaycanımıza ziyalılar bəxş edib. Bu ziyalılar gündə var, gələcəkdə olacaq, o ki, qaldı Cəbrayılın özü, el arasında böyük hörmətə malik ağsaqqaldır, gözəl ailə başçısıdır, hörmətli ailəsi, oğlu, gəlını, iki gözəl nəvəsi var. Ramal, Cavidan, allah salamat eləsin. Dedim dayoğlu çox düz deyirsən, allah atalarımıza rəhmət eləsin, deyiblər oddan kül törər, küldən od. İndiki insanlar cırlaşır, əsil döyüşən oğullar şəhid oldu, bəziləridə əlil oldular. Elələridə oldu ki, ordunun birliyini pozaraq qoyub qaçdılar. Bax kəndimiz, elimiz belə şəfərsizlərin qurbanı oldu. Birdəki, o boyda rus ordusu ermənilərin arxasında durdu indidə

durur. Bizə heç kim kömək eləmədi. Bizim dövlətimiz nə edirsə tək başına öz bacarığı ilə qurub yaradır. Allaha pənəh inşallah yaxşı olar. Söhbət əsnasında, Cəbrayılın babası Bayram Gülməmməd oğlunun igidliyindən xalam Aygülün söhbət etdikləri yadıma düşdü. Xalam Aygül deyirdi: "Yaxşı yadımdadı, Bayram kişi kəndin camaatına bir-bir dedi, İbadulla Cəbrayıl deyir ki, silah almaq lazımdır. Deyirlər ermənilər osmanlıda türklərə qarşı silahlı basqınlar eləyirlər. Qabaqlarına keçənə məhəl qoymayıb güllə-boran edirlər. Deyilənə görə buralarda da gizli silahlanırlar, vəziyyət gərgin ola bilər."

Sən demə, Bayram kişi İbadulla Cəbrayılın dədəsinə qoşulub, gedib indiki Görüş şəhərinin yerləşdiyi Şıxavuz dərəsindəki ermənilərə məxsus gizli silah anbarının yol yolağasını öyrəniblər, necə dağıdıb silahı ələ keçirməyi bilmiş kənd ağsaqqalı. Ağaməmməd kişi dedi: "Ey cavanlar mən Bayramın igidliyini bilərəm. Yığılın onun başına nə desə yerinə yetirin."

Odur ki, kənddən bir neçə qoçaq kişilər yığılıb Bayram kişinin ətrafına, onlardan biri də dədəm Dadaş kişi idi. Qoşuldular Bayram kişiye getdilər həmin silah anbarını dağıdıb silahı ələ keçirmək üçün. İki gündən sonra həmin adamlar kəndə qayıtdılar. Nə qədər beşatılan, rusya tüfəngi, neçə at yükü patron daşıyıp gətirmişdilər.

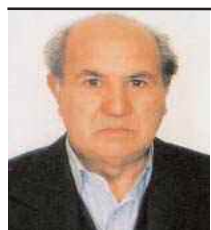
Hələ bu harasıdır? Erməninin uzaq vuran topu, mərmiləri ilə bir

Məmmədov Cəbrayıl Gəray oğlu

yarda atlara qoşub gətirmişdilər. Həmin topu, Qunlanlı xırmanlarında səngər qazıb orda quraşdırdılar. Daşnak Andranikdən çox qabaq idi həmin toplar. Nujddronun bandasını, o tərəfdən Tatır Suarlı kəndləri, bu tərəfdən Üçtəpədən bəri imkan vermədilər erməni banditləri Gorusa yenə bilsinlər. Vurub bandanı darma dağın etmişdilər. Xalam deyirdi: "Dədəm Dadaş həmişə deyirdi, doğrudan Bayram əsl igiddir, ikinci Qaçaq Nəbini xatırladı. Gözlərimin önündə erməni keşikçilərini necə məhv elədi, silahları ələ keçirtmək üçün. Xalam deyirdi, həmin silahdan Daşnak Andranikin ordusunun dağılmasında bizim kəndin o vaxtı cavanları silahlanıb türk ordusuna qoşulub erməni faşistlərinə qarşı neçə döyüşlərdə iştirak ediblər. Ay bala o vaxtı bizim kəndin silahlanması Bayram kişinin misilsiz xidməti olub. Məndə dedim, sən belə bikef olub fikir eləməyin o qeyrətli nəsiləndən gəlir ay Cəbrayıl."

**Qələmə alan diplomat
qəzetinin idarə heyətinin
mərhum üzvü Kürd Mahir**

**Sultan
Müəllim
Ordubad
rayonu,
Tivi kəndi**

Qubadlılı Mahir kürd oğluna Ordbadlı Sultan müəllimdən açıq məktub

Zər qədərini zərgər bilər
Qiyət zərin özündədir
Aşıq mizrab vursa saza
Qiyət sazda sözündədir

Adın Mahir, kürdün oğlu olmusan,
Qaçaq Nəbi diyarından gəlmisən,
Sultanı, Xosrovu yada salıbsan,
Tərgülü müqəddəs bilib gəlmisən

Keşməkeşli həyat yolu keçmişən,
Qubadlıda buz bulaqdan içmişən,
Yüz gözəldən bir Gülbəsi seçmişən,
Özünlə gətirmisən gəlmisən.

Suyun zümzüməsi, quşların səsi,
Qayada kəkliyin şirin nəğməsi,
Qayadan tökülən dağı şələsi,
Sehirli aləmi gəzib gəlmisən.

Qarlı dağın sərin mehin havasın,
Çil kəkliyin yumurtasın yuvasın,
Gözəllərin o sehirli dünyasın,
Gözəl Qubadlıda qoyub gəlmisən.

Slavik ƏHMƏDOV

XX əsrin əvvəllərində dünyanın müxtəlif ölkələrindən qaxtanan (muhacir) ermənilərin axınınadək olan dövrdə qərbi Azərbaycanın Göyçə gölü ətrafında 50-dək azərbaycanlı, bir neçə erməni kəndi və 10- dan çox kürd kəndi vardı. Kürd kəndlərindən bəzilərinin adları belə idi: Məlikli, Alçalı, Ördəkli, Adıyaman, Gunde Gole, Gözəldərə, Horguli, Cəmbəkək.. Bu kəndlərdən ikisi Göysu və Kefli (bəzən Kır da deyirdilər kürdcə daşlı, qayalı yamac deməkdir) Göyçə mahalının Basarkeçər (indi Vardenis) bölgəsində yerləşirdi. Əvvəlcədən deyək ki, bütün bu kürd kəndlərinin əhalisinin taleyi faciəli olmuşdur.

Bu yazıda yalnız Kefli kəndi və kürd sakinlərinin acı, keşməkeşli taleyindən söhbət açılır. Kefli kəndi Basarkeçərin cənub-şərqində, Basarkeçərdən Daşkənd kəndinə gedən 7 kmlik yolun sağ tərəfində, daşlı-qayalı Qırma və Seyiddağ dağlarının ətəyindəki düzənlikdə, Basarkeçərlə Daşkəndin arasında yerləşirdi. Kəndin qərbi dağlıq olduğundan heyvandarlıq və maldarlıq üçün əlverişli idi. Kəndin şərq tərəfi düzənlik idi. Yuxarıda haqqında danışılan yol və kiçik çay buradan keçirdi. Yolun sol tərəfi əkin sahələri idi. Düzənliyin yuxarisında kiçik dərə vardı. Bu dərəyə "Kürdlər dərəsi" (Nəwala kurda) deyilirdi. Dərənin sağında çox da hündür olmayan bir təpə vardı. Təpənin başı qəbiristanlıq idi. Aşağıda isə çayın üstündə su dəyirmanı vardı. Kəndin yuxarisında, dağlıq tərəfdə çökəkədə bir bulaq vardı. Bulağın axarı yox idi. Su çıxdığı yerdə qayalıqda batırdı. Bütün kənd içməli suyu buradan götürürdü. Kefli kəndi təxminən XIX əsrin ortalarından sonra, rus-türk müharibələri dövründə bina olunmuşdu. Burada yaz, yay aylarında Əyricə (Ağrica) və Ağmağan yaylaqlarında yaylayan biruki (pirki) kürdlər məskunlaşmışdı. Kənddə 70-dən çox ev vardı. Evlər qara bazalt daşdan tikilmişdi. Kənddə təxminən 300-350 sakini var idi. Əhali əsasən heyvandarlıq, maldarlıq və əkinçiliklə məşğul olurdu. Kənddə varlı, nüfuzlu adamlar olsa da, ağa, bəy yox idi. Kənd əhalisinin yaxınlıqdakı Daşkənd və Qoşabulaq kəndlərində yaşayan azərbaycanlılarla səmimi dostluq və qonşuluq münasibətləri vardı. Basarkeçər erməniləri ilə də münasibətlər pis deyildi. Təkcə dağın o üzündəki Qırxbulaq (sonralar Akunq) kəndinin erməniləri tez-tez Keflinin geniş otlaq və yaylaq sahələrini otarır, zəbt edir, haqsız münafişə törədir, sakit durmurdular. Kənd camaatı ermənilərin bu haqsızlıqları qarşısında müqavimət göstərir, geri çəkilmirdilər. Ara-sıra gərginləşən, toqquşma həddinə çatan bu münafişə uzun illər davam etdi...

-Birinci Dünya müharibəsi illərində vəziyyət get-gedə pisləşir. Gərginlik 1918-ci ildə son həddə çatır. Başqa cəbhələrdə məğlubiyyətə uğrayan daşnak ordusu Göyçə gölü hövzəsinin Kəvər, Qaranlıq və Gözəldərə bölgələrinin dinc azərbaycanlı və kürd sakinlərini doğma yerlərdən qovub çıxarır, ələ keçənləri qılıncdan keçirirlər.

Həç bir günahı olmayan minlərlə qoca, qadın və uşaq öldürülür. Daşnaklar ələ keçən uşaqların bir qismini Eçmiədzinə aparıb xaç suyuna salırlar... Göyçənin bu bölgəsinin doğma sakinləri elə o vaxtdan yurdlarından perik düşürlər.

Göyçənin Basarkeçər bölgəsində də ermənilər azərbaycanlılara və kürdlərə qarşı daha dözülməz fitnə-fəsadlar törətməyə başlayırlar. Belə ki, silahlı dəstələr düzəldir, yollarda pusqu qurur, kəndlərə basqınlar edirlər. Bütün bunlara daşnak Selkov başçılıq edir. Selkovun başçılığı ilə talanlar, qırğınlar son həddə çatır. Daşnaklar topları Seyiddağ yaylağındakı Qırnızıdağ yüksəkliyinə qoyub bütün kəndləri atəşə tuturlar. Aralarında Qaraimanlı Məşədi İsa, Şişqayalı Tanrıverdi, Daşkəndli Məşədi Qasım, Hacı Rəhim, Qoşabulaqlı Söyün və digərlərinin də olduğu azərbaycanlı və kürd ağsaqqallar

Kənddəki evlər, dəyirman, qəbiristanlıq dağıdılmışdı. Əhalini içməli su ilə təmin edən bulaq olan çuxur iri daşlarla, torpaqla doldurulmuşdu. Dağılmış kənd bu ailələrin əli ilə yenidən bərpa olunur, bütün ağırlara baxmayaraq həyat öz axarına düşür. Ancaq bulağı bərpa etmək mümkün olmadığından içməli su problemi yaranır... Bolşeviklərlə dil tapıb hökumət idarələrinə soxulmuş daşnaklar yenə dinc durmur, minbir fitnə-fəsad törətməyə çalışırlar. Onlar Daşkənd azərbaycanlıları ilə kürdlər arasına nifaq salmağa çalışırlar. Lakin dini, imanı, inamı bir bu iki qonşu kəndin arasına nifaq sala bilmirlər. Əsl məqsəd isə tamam başqa idi. Basarkeçərə və Qırxbulağa yaxınlıq, geniş torpaq sahələri, zəhmətkeş kürdlərin firavan həyatı daşnaklara rahatlıq vermir. Əməllərinin baş tutmayacağını gören daşnaklar başqa bir hiyləyə əl atırlar. Onlar Qırxbulaq

Kefli camaatının narahat günləri yenidən başlayır. Kəndin ağsaqqalları sərəsər üç ay bütün Göyçəni gəzir, yeni yurd yeri axtarır, lakin heç yerdə duruş gətirməyib, kəndə qayıdırlar. Axı, doğma yurdu, minbir əziyyətlə tikdikləri ev-eşiyi, doğmaların qəbirlərini qoyub hara gedəydilər? Şikayətlərə isə məhəl qoyan yox idi. Deyildi ki, yaxınlıqdakı Qoşabulaq kəndinin əhalisi ilə Kefli camaatı arasında çox mehriban, səmimi dostluq və qonşuluq əlaqələri vardı. Üstəlik kənd Kefliyə yaxın idi, üç km ola, olmayaydı. Qoşabulağa köçüb oradan ev-eşiklərinə, qəbiristanlıqlarına sahib ola bilərdilər. Vaxt gələ, öz doğma kəndlərinə də qayıda bilərdilər. Çox götür-qoydan sonra bu ümidlə Qoşabulağa köçməyi qərara alırlar. Rəis və müavini də razılışır. Arabalar gətirilir, köçlər yüklənir... 1931-ci ildə kürdlər

Göyçədə bir kənd vardı

Zodlu Səmənd ağanın evinə toplaşır, çıxış yolu axtarırlar. Ermənilərə sülh təklif olunur, lakin ermənilər buna məhəl qoymurlar. Belə olduqda tədbir görülür, qaniçən cəllad Selkov öldürülür. Lakin köməkçilik Göyçəliləri daşnak ordusu qarşısında çıxılmaz vəziyyətdə qoyur. Silah-sursat olmadığından itki çox olur. Hücuma ilk məruz qalan kəndlərdən biri də Kefli kəndi olur. Kürdlər kəndi tərk etməyə məcbur olurlar. Daşnaklar Kefli kürdlərindən də müxtəlif yerlərdə ələ keçən çoxlu adam öldürürlər. Şərif Nəbi oğlu və onun oğlu Əli, Simo Davud Gözəldərə yaylağında, Əli Xalidin 14 nəfər ailə üzvü və qohumu Ağrica (Əyricə) yaylağında öldürülürlər. Səfər Həmi, Oze Hacı, Əmə Bıro Gədəbəydə Başkənd erməniləri tərəfindən qətlə yetirilir. Gəncədə bazarda qoyun satarkən Həsən Xəmo, Simo Həsən və Əhməd Miho Novruz ermənilər tərəfindən öldürülür, qoyunları talan kimi aparılır. Davud Xəmo, Simo Xəmo və Teymur Sevo (Səfər) Cəmbəkəkə başları kəsilərək qətlə yetirilir... (Bu, Kefli kürdlərindən öldürülənlərin yalnız bir qisminin dəqiqləşdirilmiş siyahısıdır.)

1918-ci ildə bütün Göyçə camaatı kimi Kefli kürdləri də doğma yurdlarını tərk edirlər. Onların bir qismi Göysu kürdləri ilə birlikdə Türkiyəyə gedirlər. Kürdlərin bir hissəsi isə bir vaxtlar yenidən doğma yurda qayıtmaq ümidi ilə Azərbaycana gəlirlər. Onların bir hissəsi Gədəbəydə, bir hissəsi Şəmkinin Zəyəm qəsəbəsində, bir hissəsi isə Yevlaxda sığınacaq tapır, min bir məhrumiyyətlərə düçar olurlar. Dörd il sərgərdan didərgin həyatı keçirdikdən sonra, nəhayət, 1922-ci ildə Göyçəlilərə doğma yurda qayıtmaq nəsim olur. Ancaq hamı qayıtmır. Kefli kəndinin kürdlərinin də çox az bir hissəsi, on iki ailə doğma kəndə qayıdır. Bunlar Abdulla Həminin, Həsən Səfərin, Lətif Məmmədin, Telli Məmmədin, Rza Davudun, İbrahim Səfərin, Xudəda Məhərrəmin, Pirverdi Məhərrəmin, Qasım Məhərrəmin, Bəkir Cəvonun, Qasım Nadirin və Bəkir Nadirin ailələri idi.

ermənilərini məişət zəminində kürdlərə qarşı ədavətə təhrik edirlər. Qırxbulaq erməniləri əvvəllər olduğu kimi, ancaq bu dəfə daha həyasızcasına gah otlaqları otarır, gah yaylaqları zəbt edir, mal-qara oğurlayır, gah da ayrılıqda dava-dalaş salır, silahla hədələyirlər. Amma nə Kefli əvvəlki Kefli idi, nə də Keflidəki kişilər. Hiylələri baş tutur. Növbəti münafişədən sonra kənddən üç nəfər ağsaqqal, Həsən Səfəri, Lətif Məmmədi və Rza Davudu həbs edib Kəvər həbsxanasına salır, gizlincə öldürməyi qərara

Qoşabulağa köçürülür. Onların bir hissəsi sonralar Qayabaşı kəndinə köçür.

1932-ci ildə tez-tələsik rayonun inzibati-ərazi bölgüsünə baxılır. Otlaqlar və yaylaqlar Qırxbulaq kəndinin, boş qalmış Kefli kəndi, əkin sahələri ilə birlikdə, Basarkeçər kəndinin ərazisi sayılır və kolxoz təşkil olunur. Kürdlərin öz doğma yerlərinə gedib-gəlmək, yaylağa çıxmaq, əkin sahələrindən istifadə etmək arzuları boşə çıxır. Yenə şikayət etsələr də bir nəticə hasil olmur... Kürdlər Qoşabulaqda azərbaycanlılarla birlikdə kolxoz quruculuğunun eybəcərliklərini, 1937-ci ilin repressiyalarını, 1941-45-ci illərin müharibə dəhşətlərini, 1944-cü ilin, 1948-1953-cü illərin sürgün faciələri, 1960-1980-ci illərdə ermənilərin millətçilik paranozmasını yaşayırlar... 1980-ci ildə Zaqafqaziya Hərbi Dairəsi Topoqrafiya idarəsindən rayon rəhbərliyinə Kefli kəndi ilə bağlı sorğu gəlir. Rayonun erməni rəhbərliyi belə bir kəndin olmadığı barədə cavab göndərir. Bundan narahat olub elə həmin il kənddə meliorasiya işlərinə başlanılır, etirazlara baxmayaraq evlərin xarabalıqları yox edilir. Traktorçular qəbiristanlığı dağıtmaqdan imtina edirlər. 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ münafişəsinin alovlanmağa başladığı günlərdə ermənilər əkin-səpin üçün yararsız olan, qəbiristanlıq olan kiçik təpəyə yenidən meliorasiya adı ilə

alırırlar. Bununla kürdləri qorxudub kənddən çıxarmaq istəyirlər.

Basarkeçər ermənilərindən kürdlərin mərdliyini, hünər və qeyrətini qiymətləndirən, humanistliyi, nüfuz və hörmətinə görə bölgədə sayılan Melikyan Qriş haqsızlığa dözməyib Kəvər milis reisi Andoyan Mukel və müavini Nazaretyan Seponun yanına gedir, onlardan bu biabırçılığa son qoymağı, kürdləri azad etməyi tələb edir. Ancaq daşnaklar onun da qılığına girir, şert qoyurlar ki, əgər Kefli camaatı Göyçənin istədikləri başqa bir yerinə köçməyə razı olsalar, həbs etdiklərini azad edərlər. Ayrı çarə görməyən Həsən Səfər, Lətif Məmməd və Rza Davud başqa yerə köçmək tələbi ilə razılışırlar...

traktorlar gətirdilər. Bu, əxlaq, etikaya sığan iş deyildi. Kəndin keçmiş sakini, ağsaqqal Əhməd Lətif oğlu hadisə yerinə getdi və erməni vandallara bunun insanlığa sığmayan bir hərəkət olduğunu bildirdi. Traktorlar qəbiristanlıqda olsa da, bir müddət onların səsi gəlmədi. Noyabr ayında traktorların səsi yenidən eşidilməyə başladı. Qaçacaq düşəndə ermənilər artıq qəbiristanlığı dağıtmışdılar. Onlar beləcə bir kəndi yox etdilər. Kefli kəndinin keçmiş sakini olan kürdlərdən həyatda qalanlar Türkiyə, Azərbaycan, Rusiya, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan kimi ölkələrə səpələndilər. Bir kəndlə birlikdə oradakı xalq, onun dili, adət-ənənəsi, həyat tərzı də məhv oldu.

ŞƏRƏF XAN BİDLİSİNİN “ŞƏRƏFNAMƏ” ƏSƏRİ KÜRD XALQININ TARİXİ MƏNBƏYİ KİMİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Bidlisi «Şərəfnamə»sində təsvir edilən hadisələr o dövrdə kürd əmirliklərini və xüsusilə kürd xalqının həyat tərzini öyrənməyə imkan yaradır və digər mənbələrdə təsadüf edilməyən bir sıra mühüm hadisələr haqqında ətraflı məlumat verir. Şərəf xan Bidlisinin «Şərəfnamə» əsəri təkcə tarix elminə aid olmayıb, o Kürdüstanın coğrafiyası, kürdlərin dili, mənşəyi, adət və ənənələri və kürd xalqının elm xadimləri haqqında ətraflı məlumata malikdir. Bidlisi dövrün bir çox şairlərinin şeir və qəsidlərindən müəyyən parçalar verməklə öz əsərini bədii cəhətdən də zənginləşdirmişdir. Buna görə də onun əsərini filoloji elm üçün də əhəmiyyətli bir mənbə kimi qeyd etmək olar.

«Şərəfnamə» əsərindəki bir sıra çatışmayan cəhətlərə və bəzi hadisələrin müəllif tərəfindən az işıqlandırılmasına baxmayaraq, kürd xalqının tarixinə aid zəngin məlumat verən bu əsər çox qiymətli bir mənbədir. Əsər Bidlisi əmirliyinin ictimai-iqtisadi və siyasi tarixi haqqında geniş məlumata, digər kürd əmirlikləri haqqında isə az-çox təəvvürə malik olmaq imkanı verir. Beləliklə də Şərəf xan Bidlisinin «Şərəfnamə» əsəri XV-XVI əsrlərdə kürd xalqının tarixini öyrənmək nöqteyi-nəzərindən digər mənbələrə nisbətən tarixşünaslıq elmi üçün böyük bir üstünlüyə malikdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ ƏDƏBİYYAT

- Arxiv K. Marksa i F. Enqelgsa, t. VII, Baku 1938;
Arxiv K. Marksa i F. Enqelgsa, t. VI, Baku, 1938.
V. İ. Lenin. Seçilmiş eserləri, IV cild, Bakı, 1945.
V. İ. Lenin. Qosudarstvo i revolyütsiya, Baku, 1953.
Ali-zade A. A. İz istorii qosudarstva Şirvanşaxov XIII-XIV vv. «İzv. AN Azerb. SSR», Baku, 1949, №8.
Ali-zade A. A. Sosialno-ekonomicheskoe i politicheskoe istoriye Azerbaydjana XIII-XIV vv., Baku, 1956.
Ali-zade nekotorie svedeniya o Şirvane (do nachala XIV v.), «İzv. AN Azerb. SSR», Baku, 1947, №12.
Aristova T. F. Kurdi Zakavkazya, M., 1966.
Averanov P. İ. Kurdi v voynax Rossii s Persiei i Turüey v techenie XIX stoletiya. Tiflis, 1900.
Aşurbeyli S. Oçerki srednevekovoqo Baku, Baku, 1964.
Bukspan A. Azerbaydjanskije kurdi (Laçin, Kelğbedjari, Naxkray), Baku, 1932.
Bakoev Ç. X. Qovor kurdov turkmenii, M., 1962.
Vilçevskiy O. L. Kurdi, M., 1961.
Djalile Djalil. Vostanie kurdov v 1880, M., 1966.
İəs A. M. Poezdka po severnomu persidskomu kurdistanu. P., 1915.
İbraqimov Dj. Feodalnye qosudarstva na territorii Azerbaydjana XV, Baku, 1962.
Kurdoev K. K. Falgsifikatsiya istorii kurdov v persidskoy burjuaznoy istoriografii, 1954. Uç. Zap., № 172, 179.
Kiknadze R. K. Tamqovye sbori v qosudarstve İlğ-xanov. Vostochniy sbornik, Tbilisi, 1960.
Ksenofon. Anabazis. M., 1951.
Lerx İ. P. İssledovanie ob İranskix kurdax i ix predkax. SPb., 1856.
Lazarev M. S. Kurdistan i kurdskae problema, M., 1964.
Minorskiy V. F. Kurdi Zametki i vpeçatleniya. Pb., 1915.
Nikitin V. Kurdi. Perevod s franüzskoqo. Vstupitelnye satga i redaktsiya İ. O. Farizova. M., 1964.
Petruşevskiy İ. P. Oçerki po istorii feodalnıx otnoşeniy v Azerbaydjane i Armenii v XVI-naçale XIXv. L., 1949.
Petruşevskiy İ. P. Sbornik statey po istorii Azerbaydjana, vip. 1, Baku, 1949.
Petruşevskiy İ. P. Zemeledelie i agrarnie otnoşeniya v İrane XIII-XIV vv. M., 1960.
Pamətniki pisgmennosti Vostoka, AN SSSR, otdelenie istorii, M., 1966.
Raxmani A. A. Tarix-i alamaray-i Abbasi, kak istoçnik po istorii Azerbaydjana, Baku, 1960.
Rudenko M. B. Opisanie kurdsnix rukopisey –Leninqradskix, M., 1961.
Xalfin N. A. Borqba za Kurdistan, M., 1963.
Şamilov A. Ş. K voprosu o feodalizme u kurdov,

1936.

Şamilov A. Ş. Nekotorie dannie o kurdskom narode. Jur. «Novoe vremya», 1963, №40.

Gfendiev O. A. Obrazovanie Azerbaydjanskoqo gosudarstva Sefevidov v načale XVI v., Baku, 1961.

Azərbaycanca

«Azərbaycan tarixi». I cild, Azərb. SSR EA Nəşriyyatı, Bakı, 1958.

Behzadi İ. P. Namizəddik dissertasiyası, Bakı, 1960.

Behzadi İ. P. Ravəndinni «Pahət-üs-südüv və ayət-üssüdüv» əsəri tarixi bir mənbə kimi, Bakı, 1963.

Dünbili H. K. Seçilmiş əsərləri, Bakı, 1968.

Zərinəzadə H. Fars dilində Azərbaycan sözləri, Bakı, 1962.

Nemətova M. X. Şirvanın XV-XVI əsrlər tarixinin öyrənilməsinə dair. Bakı, 1959.

Onullahi S. XV əsr Azərbaycanda vergilərin miqdarı və ölçüsü haqqında, Azərb. SSR EA «Xəbərləri», 1967, №1.

F. Metsopski. Teymurləng və onun xələflərinin tarixi. Bakı, 1957.

Omar Lutfi Barkan. XV əsrlərdə Osmanlı imperatorluğunda zirai ekonomikin və mail esasları, İstanbul, 1943.

Bloch Eduard Catalogue des manuscrits persans de la Bibliothèque nationale par E. Blochet, Paris, 1905-1912, p. 304-305.

Enciclopedia de Islam, Paris, 1935, v; II

Chari Rieu, Catalogue the Turkish Manuscripts, The British Museum, London, 1888, p. 70.

Schmidt D. A. Journey among brave men, U. S. A., 1964.

14 Buna görə də ona «Zöhhaki marduş» deyilir.

15 İndi Həmədan yaxınlığındakı Bahar qəsəbəsi keçmiş Bahar şəhərinin xərabəsidir.

16 Beynənnəhreyn iki çayın arası deməkdir.

17 Şəhzur, indiki Kürdüstanda Ərdəlan vilayətidir. Bax: 76, 19-60.

18 Tiyl haqqında ətraflı məlumat almaq üçün bax: 24, 184-221.

19 Bir batman qızıl 2,9 kiloqrama bərabərdir. Bax: 43, 241-242.

21 Tövhid – allahın birliyi deməkdir.

22 Həmin müəllif Pazuki deyilən kürd tayfasına mənsubdur: bax: 70, 324-325.

23 Qayıtmışbəy. Əmir bəy Mosullunun qardaşıdır. Bax: 47, 32.

24 Bəzi tədqiqatçılar onu, həkim, molla, şeyx və mövlana deyə qeyd edirlər. Biz isə «Şərəfnamə»yə istinadən Mövlana İdris qeyd edirik.

25 Doqe ovqiyə, oqqa və yaxud vəqiyyə, orta əsrlərin pul miqyasıdır: bir duqqa 35 qram qızıla bərabər imiş, Bax: 111.

26 Mənbələrdə flori, tədqiqat əsərlərində florin qeyd edilən bu pul orta əsrlərin İraq puludur. 1 flori 12 şahı o zamanki İran puluna bərabərdir. Bax, 78, 155.

27 Torpağın varislik yolu ilə keçməsi onun xırdaxırdə hissələrə bölünməsinə səbəb olurdu ki, bu da tayfa feodallarının sayını artırırdı.

28 Ocaqlıq Türkiyədə iri torpaq sahəsinə deyilir.

29 Sancaq nisbətən kiçik torpaq sahəsinə deyilir.

30 Ləkədkub təpikaltı deməkdir.

31 Şah İsmayıl Səfəvinin anası Aləmşah Bəyim Atqoyunlu Həsən bəyin qızı idi.

32 Öz vətəninə müdafiə edən kürdləri dövrün saray tarixçiləri yağlı adlandırırıdılar.

33 Şah Abbas bacısı Zərrin Küləh Ərdəlan Əmirzadəsi Xan Əhmədə vermişdir. Bax: (114, 100-101).

34 100 dirhəm təxminən 100 qram gümüşə bərabərdir. Bax: (111).

35 O, hakimiyyətinin ilk vaxtlarında bir sıra yeni qanunlar verdiyi üçün Qazi və yaxud Qanuni ləğəbi almışdır. Bax: (74, 13).

36 Hezoya Sasun da deyildir. Bax: (76, 6).

37 O zaman Luristanda hakimiyyət kürd tayfasının əlində idi. Bax: (100).

38 Mirliva-türklər inzibati bölgü başçısına deyirdilər.

39 4 xalvar 1200 kiloqrama yaxındır.

40 Oruc bəy Bayat bu qalanı Kardukeyan deyə qeyd edir və qədim kürd qalalarından biri olduğunu göstərir. Bax: (46, 105).

41 Bir zaman İranda şahlıq edən Sasani sülaləsinə Kəsrə deyilirdi. Xosrov Ənuşirəvan da o sülalədənir.

42 Xondəmir Bidlisin adını Bilbis qeyd edir, halbuki, Bilbis Kürdüstanda Heqari vilayətində olan bir kəndin adıdır. Bax: (76, 358).

43 Suyurqal haqqında ətraflı məlumat üçün bax: (24, 145-183).

44 Şərəf xan «Şərəfnamə» müəllifinin babası, Şəmsəddin xan atasıdır.

45 Ocan və yaxud ocaqlıq: böyük hökmdarlar tərəfindən verilən torpaq mülkiyyəti deməkdir. Bax: (38, 116).

46 Məlik Xəlil hüsnkiə hökmdarı və eyni zamanda Şah İsmayıl Səfəvinin bacısı əri idi.

47 Orta əsrlərin bir çox mənbələrində Osmanlı sultanları «Xanaqar» qeyd edilmişdir.

48 Kələntər şəhər hakimi deməkdir.

49 Əmir əl-üməra əmirlərin əmiri deməkdir.

50 Hezo əmirliyinə Sasun əmirliyi də deyilirdi. Odur ki, Sasunlu Əli bəy eyni zamanda Hezolu Əli bəydir.

51 Suyurqal haqqında ətraflı məlumat almaq üçün bax: (26, 272-74).

52 Tiyl haqqında ətraflı məlumat almaq üçün bax: (24, 184-221).

53 Suyurqal torpağı tiyula, tiyl isə ocaqlığa qisbətən daha geniş sahəni əhatə edirdi.

54 Sancaq türklərdə kiçik torpaq sahəsi deməkdir.

55 Bir dəst dörd ədəddir. Bu nalların ümumi çəkisini 40 xalvar və yaxud da 40 dəvə yükü göstərilmişdir. Bax: (76, 186).

56 Bir xalvar təxminən 300 kq-a bərabərdir.

57 Fiqh islam dini qanunlarını izah edən elmdir.

58 Cəvri xarici aləmi dini cərəyanlar əsasında izah edən idealist bir elmdir.

59 Nücum insan taleyini səma cismləri ilə əlaqədar izah edən elmdir.

Diyarbəkirdə tarixi dostluq və qardaşlıq görüşü

Birinci yazı

Kürdistanın prezidenti Məsud Barzaninin Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Təyyub Ərdoğan tərəfindən Diyarbəkirdə tarixi barış və demokratiya görüşünə dəvət edilməsi xalq tərəfindən yüksək qiymətləndirilib. Xalq bu qarşılamanı əllərində şüarlar, "Çox hörmətli Kürdistanın Prezidenti cənab Məsud Barzani, sən xoş gəldin evinə", Molla Mustafa Barzaninin, Mesud Barzaninin şəkilləri olan bayraqlar, portretlərlə, Kürdistanın üçrəngli bayrağı ilə xalq hörmətli qonağı qarşılaşmağa çıxmışdı. Yollar insan əlindən elə dolmuşdur ki, qarşılayanların sonu görsənmirdi. Xabur sərhəd qapısından keçərək Diyarbəkirdə gələn maşın karvanını yol boyu xalq salamlayır və uğurlayırdı. Saat on bir radələrində Məsud Barzanini müşayiət edən maşın karvanı Diyarbəkir şəhərinə çatdı. İzdiham güllə-çiçəklə maşın karvanını qarşıladı. Maşın karvanı çətinliklə olsa izdihamın içindən çıxıb mehmanxanaya tərəf getdi. Biz də maşın karvanının arxasınca getdik və elə gətirdi ki, günorta yeməyini Kürdistan gələn qonaqlarla yedik. Fərsətdən istifadə edib Məsud Barzani cənabları ilə görüşdüm və arzu etdim ki, belə bir günün sevincini Azərbaycan kürdlərinə yaşadasınız. Xatirə şəkilli çəkərdik. Sonra onların karvanı ilə mitinq meydanına getdik. Meydan insan əlindən coşub daşırdı rəhbərlik özlərinə aid olan yerə keçdi, biz isə media mənsuqları üçün ayrılan yerə. İlk çıxış Məsud Barzani cənablarına verildi, qardaşlıqdan, barışdan, xalqların azadlığından qeyd etdi

və Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Təyyib Ərdoğan, Abdulla Ocalana bu surəci başlatdıqları üçün təşəkkür etdi və barış surəcinin çətin və sınaqlı bir çalışma olduğunu qeyd etdi və bu işdə əməyi keçən hər bir kəsə təşəkkür bildirdi.

TÜRKİYƏNİN BAŞ NAZİRİ İLK DƏFƏ İRAQ KÜRDÜSTAN BAŞQANI ifadəsini işlətdi.

Cənab Məsud Barzanidən sonra söz Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Təyyib Ərdoğan cənablarına verildi. Ərdoğan Barzani cənablarına xoşgəldin ifadəsindən sonra özü ilə 37-il vətəndən uzaq düşmüş Kürd xalqının sevimli müğənniləri Şıvan Pərvər, İbrahim Tatlısesi özü ilə gətirdiyi üçün təşəkkürünü bildirdi. Çıxışında Barzani cənablarına barış surəcinə dəstək verdiyi üçün minnətdarlığını bildirərək bundan sonra da birlikdə sülhün, demokratiyanın, barışın yolunda birgə mübarizə aparacaqlarını söylədi. Baş nazir Əhməd Qayani yad edərək qardaşım Əhməd Qayada bu gün İraq Kürdistan başqanı Məsud Barzani ilə, Şıvan Pərvər, İbrahim Tatlıseslə bu

sıralarda olsaydı nə gözəl olardı. Yaşasın xalqların və millətlərin qardaşlığı, yaşasın barış və demokratiya. Şıvan Pərvər və İbrahim Tatlıses də öz növbələrində hər iki rəhbərə təşəkkürlərini bildirdilər və bütün sənətçiləri və sənətsevərləri barış, demokratiya surəcinə dəstək olmalarını istədilər.

Sonda ikilikdə kürdcə, türkcə qardaşlıq və dostluq mahnıları xalqın alqışları ilə birlikdə oxundu. Axşam Türkiyənin Baş naziri Ərdoğanın Məsud Barzaninin şərəfinə verilən ziyafətdə iştirak etdik, ziyafət zamanı da xoş anlar yaşandı. Beləliklə 16-dakı proqram çərçivəsindəki görüşlər bitdi. 17 noyabrda Diyarbəkir bələdiyyə başqanı ilə görüşlər keçiriləcəkdir.

Tahir Süleyman

Diyarbəkirdə tarixi dostluq və qardaşlıq görüşü

Birinci yazı

Kürdistanın prezidenti Məsud Barzaninin Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Təyyub Ərdoğan tərəfindən Diyarbəkirdə tarixi barış və demokratiya görüşünə dəvət edilməsi xalq tərəfindən yüksək

qiymətləndirilib. Xalq bu qarşılamanı əllərində şüarlar, "Çox hörmətli Kürdistanın Prezidenti cənab Məsud Barzani, sən xoş gəldin evinə", Molla Mustafa Barzaninin, Mesud Barzaninin şəkilləri olan bayraqlar, portretlərlə, Kürdistanın üçrəngli bayrağı ilə xalq hörmətli qonağı qarşılaşmağa çıxmışdı. Yollar insan əlindən elə dolmuşdur ki, qarşılayanların sonu görsənmirdi. Xabur sərhəd qapısından keçərək Diyarbəkirdə gələn maşın karvanını yol boyu xalq salamlayır və uğurlayırdı. Saat on bir radələrində Məsud Barzanini müşayiət edən maşın karvanı Diyarbəkir şəhərinə çatdı. İzdiham güllə-çiçəklə maşın karvanını qarşıladı. Maşın karvanı çətinliklə olsa izdihamın içindən çıxıb mehmanxanaya tərəf getdi. Biz də maşın karvanının arxasınca getdik və elə gətirdi ki, günorta yeməyini Kürdistan gələn qonaqlarla yedik. Fərsətdən istifadə edib Məsud Barzani cənabları ilə görüşdüm və arzu etdim ki, belə bir günün sevincini Azərbaycan kürdlərinə yaşadasınız. Xatirə şəkilli çəkərdik. Sonra onların karvanı ilə mitinq meydanına getdik. Meydan insan əlindən coşub daşırdı rəhbərlik özlərinə aid olan yerə keçdi, biz isə media mənsuqları üçün ayrılan yerə. İlk çıxış Məsud Barzani cənablarına verildi, qardaşlıqdan, barışdan, xalqların azadlığından qeyd etdi və Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Təyyib Ərdoğan, Abdulla Ocalana bu surəci başlatdıqları üçün təşəkkür etdi və barış surəcinin çətin və sınaqlı bir çalışma olduğunu qeyd etdi və bu işdə əməyi keçən hər bir kəsə

təşəkkür bildirdi.

TÜRKİYƏNİN BAŞ NAZİRİ İLK DƏFƏ İRAQ KÜRDÜSTAN BAŞQANI ifadəsini işlətdi.

Cənab Məsud Barzanidən sonra söz Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Təyyib Ərdoğan cənablarına verildi. Ərdoğan Barzani cənablarına xoşgəldin ifadəsindən sonra özü ilə 37-il vətəndən uzaq düşmüş Kürd xalqının sevimli müğənniləri Şıvan Pərvər, İbrahim Tatlısesi özü ilə gətirdiyi üçün təşəkkürünü bildirdi. Çıxışında Barzani cənablarına barış surəcinə dəstək verdiyi üçün minnətdarlığını bildirərək bundan sonra da birlikdə sülhün, demokratiyanın, barışın yolunda birgə mübarizə aparacaqlarını söylədi. Baş nazir Əhməd Qayani yad edərək qardaşım Əhməd Qayada bu gün İraq Kürdistan başqanı Məsud Barzani ilə, Şıvan Pərvər, İbrahim Tatlıseslə bu sıralarda olsaydı nə gözəl olardı. Yaşasın xalqların və millətlərin qardaşlığı, yaşasın barış və demokratiya. Şıvan Pərvər və İbrahim Tatlıses də öz növbələrində hər iki rəhbərə təşəkkürlərini bildirdilər və bütün sənətçiləri və sənətsevərləri barış, demokratiya surəcinə dəstək olmalarını istədilər.

Sonda ikilikdə kürdcə, türkcə qardaşlıq və dostluq mahnıları xalqın alqışları ilə birlikdə oxundu.

Axşam Türkiyənin Baş naziri Ərdoğanın Məsud Barzaninin şərəfinə verilən ziyafətdə iştirak etdik, ziyafət zamanı da xoş anlar yaşandı. Beləliklə 16-dakı proqram çərçivəsindəki görüşlər bitdi. 17 noyabrda Diyarbəkir bələdiyyə başqanı ilə görüşlər keçiriləcəkdir.

Tahir Süleyman

Serokkomarê Almanyayê ji bo qurbanîyên erdhejê bi Kurdî peyamek belav kir

Roja Duşemê 6ê Sibate erdhejê mezin bi pileya 7.7 pileyê rixter ku navenda wê navçeya Bazarcix a Mereşê li Bakurê Kurdistanê bû, Bakurê Kurdistanê û çend parêzgehên Tirkîyê hejand. Di heman rojê danê nivro de erdhejê din bi hêza 7.6 pileyê rixter navçeya Elbistan a Mereşê hejand. Erdhejê bandoreke mezin li parêzgehên Bakur û Rojavayê Kurdistanê, Tirkîyê û Sûriyê kir. Di erdhejê de heta niha nêzikî 47 hezar kesên jiyana xwe ji dest dan.

Serokkomarê Almanyayê Frank-Walter-Steinmeier îro êvarê li ber Deriyê Brandenburgê Berlînê ji qurbanîyên Erdhejê çalakîyek li dar xist û tê de peyamek pêşkêş kir.

Piştî erdheja wêranker a li Bakur û Rojavayê Kurdistanê, Tirkîyê û Sûriyeyê, Serokê Federal Frank-Walter Steinmeier ji gelê Almanyayê xwest ku alîkariya demdirêj bike.

Steinmeier diyar kir ku li bakur-rojavayê Sûriyeyê gelek kes hê jî li benda alîkariyê ne.

Serokkomariya Almanyayê peyama Frank-Walter-Steinmeier bi Kurdî belav kir û tê de wiha dibêje:

"Eve bû nêzikî du heftiyan, ko wê zemînheja pir bihêz navça tixûb û sînorê Tirkîyê û Sûriyê wêrankir. Dengûbasê ji bajarên wêranbûne tîn, dihelîn hişê meriv bisekne û bêbawerîbe. Ew wêrane di hişê mede çapbûn.

Malwêraniya sedsalî!

Çi gotin nikarin wê wêraniyê wasf bikin. Bêtir ji 45.000 kesî jiyana xwe ji dest dan. Bi dehhezarên ku bi jiyana xwe ve ji kavlen xanî û warê xwe rizgarbûn, birîndarê laş û derûnên e. Hêjî hijmareke nanas dibin kavilan de windane. Û hêviya, wan zindî ji bin kavilan rizgar bikin gelek kême.

Gelek ji kesê zindî mane şok bûne û heyfî mane, nizanin wê çewa jiyana berdwam be. Nizanin wê sibê çewa be û çî çêbibe. Nizanin kî ji malbata wan hîna sax e. Li her deverê ku evê malwêranî lê rûdaye, mirov xemgîn û şîna mervê xwe dikin, şîne li ser diya xwe û bavê xwe, li ser keç û kurê xwe, li ser xwişk û biryê xwe dikin. Li her deverî meriv hene, ê mala xwe û hebûn û nebûna xwe winda kirin e. Hinek ji wan di bin çadir û konan de ne, hin jî li deverê arîkariya bilez de dijîn, hineke din jî, hê jî li bin ezmanê rût, li ber serma dijwar dijîn. Bê av û bê

elektrîk, bê cilê germ û bê xwarin û vexwarin, herwiha bê arîkariya pizîşkî û tendirustî.

Xemgînî û şîn û heyfîman gelek mezin e û ew netenê li wir wihaye! Li vê derê jî li walatê me jî gelek kes dijîn, ku meriv û hevalê xwe winda kirine.

Em îro êvarî tev li vir li Berlîn hatine ba hev, ji bo yî bihev ra bîranîna, qurbanîyên vê malwêraniya xopan û mezin, bikin.

Em bi hev re yek in di bîranîna bédenga li ser miriyan. Em bi hev re yek in di xemgînî û şîn û êşê de. Hiş û gumanê me li ba wan zindiyên li devera malwêraniyê ne. Hiş û gumanê me li ba we ne li Adana, li Dîlokê (Entabê/ Gaziantep) li Ruhê û li Ûrfê. Herwiha li ba we ne li Malatîyê, li Maraşê li Idlib û li Helebê. Liba we hemiyan e, li Tirkîyê û li Sûriyê, li ba wan kesên go hêvî û daxwazê wan di bin kavilade man.

Em ji were dibêjin: Em êş û jan û pêwîstiya we dibînin. Em guhdariya dengê hewarê we dikin. Em we bitenê nahêlin!

Îro êvarî hiş û gumanê me li ba wan gelek mirovê welatê me de ye jî, ê meriv û hevalê wan li Tirkîyê û li Sûriyê hene. Hiş û gumanê me li ba hemû jin û zilaman, ên li vir, li Berlîn û li hijmareke mezin li bajar û gund û bajarokê Almaniya ne, ê go di van rojê bihurîde bi hêvî bûn û bi xembûn, duwa dikirin û digirîn. Hemû jî bêsûd bû!

Ez divêm îro ji we hemûwa re bêjim: Gelek kes li welatê me,

beşdarî û pişkdariya êş û xemgînîya we dikin. Êşa we, êşa meye. Eva tragodîyeke! Wêne û rapor, devûçav û dengê ji devera zemînhejê gihîştê gelek mirova liseranserî cihanê û hesta wan hejand. Nexasima li welatê me, em pêleke amadekariya arîkariyê dibînin, di hêla ez spasîyê bikim.

Tîmên rizgarkirinê ji Almaniya, li wê deverê, meriva ji bin axê derdixin û rizgar dikin, birîndara tîmar dikin û mirya bigor û binax dikin. Gelek kes (jin û zilamê) xwebexş û bêberamber arîkariya tîmê rizgariyê dikin di xebata wan de. Hinek xweser çûne devera malwêraniyê ji bo yî bi destê xwe di kavilade arîkar bin. Li hemû deverê welatê me, mirov arîkariyê kom dikin û transporta arîkariyê redixin- çî li Kîta (baxçe zarokan) be, çî jî li xwendegehan, li nivîsgehan, li cihê kar, li komela û derê be. Gelek malbat guhê xwe didine kesê xemgîn û şînî, di ber dilê wan didin û ji wan re dibin stûna palê xwe bidnê. Û gelek amadene dost û mervî xwe ji devera zemînhejê li mala xwe bi cîhbikin.

Ez ji dilê xwe, spasî hemû mirovên arîkariyê dikin, dikim. Mirovahi û insanetîya we, ronahiyeke di van demên tarî de! Hesta we hêzê û hêviyê û baweriyê dide!

Li bakur rojavayî Sûriyê hê gelek mirov li benda arîkariyê ne. Baş e ku Hevgirtina Miletan vêga li

wê deverê ye û go ji xwe re rêvedikin, ji bo yî bigîjne kesê di bin ax û xaniyade mane û ku çarê xwe dikin, arîkariyê bibne wê devera, go pêwîstîeke gelek pêheye. Ez îro jî bangewazê bi taybet li Rêbarê siyaseta Sûriyê dikim: Rê bidin go jin û zilamên arîkar bin, kare xweyê, jiboyî rizgarkirina jiyane, bikin! Mafê çikesî û tukesî tine rê li arîkariya mirovahi bigre! Ji mere zelal e: Arîkariya me vêga ji mirovê li devera zemînhejê re pêwîste. Û dûre jî wê pêwîstiya wan bi arîkariya me hebe. Kî bibîne çend wêran û kavil bûye, ewê zanibe, ku wê demeke dirêj pêwîstbe, heta ew kesê zindî ji wê malwêranî xelasbûn e, bi berde-wamî bê tiştê pêdewîst bêne care-serkirin.

Tiştê go vêga ji me re pêwîst e, piştgêrî berdwam be. Hesta mirovahi her pêwîst e û wê ji wan re pêwîst be, ku wêne malwêraniyê li berçava nemînin û dengûbasne dine girin cihê wan bigrin. Herkes kare arîkar be, hin hindik û hin gelek. Hin bi kare praktîk, hin bê piştgirtina madî. Ya ji hemûyî girintir ewe, em bikin. Em bihev re bikin. Almaniya welatê me hemûwa ji we re amadeye!

Ez îro li vir im, em îro li vir in, ji bo yî pêşanî hemû mervên pêwendîdarên wê malwêraniyê bidin: Em li tanişta we ne. Û emê li tenîsta we bimînin.

Biz her zaman yanîzdayiz.

Nabqa bi-janibikum.

Emê li cem we bin."

Qafqazda Şəddadi Kürd dövləti

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Qeyd edilənlərə əsasən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, I Fəzlin dövründə Araz üzərində tikilən körpü nəinki yalnız hərbi əhəmiyyətə malik idi, bu, eyni zamanda ölkənin hər iki tərəfi ilə zəruri olan rabitəni təmin etmək, ticarət əlaqələrini yaxşılaşdırmaq və karvan ticarəti üçün şərait yaratmaq məqsədiylə tikilmişdi. Fəzlin hakimiyyəti dövründə Gəncədə onun adına sikkə pul zərb etdirildi. Bu pulların nümunəsi zamanəmizə qədər qalmışdır. I Fəzlin Şirvanşah Məzyədilərlə olan qohumluq məsələsinə gəldikdə, göstərmək lazımdır ki, Fəzl Sitt adlı qızını Şirvanşah Mənuçehrə (1027-1034)ərə verərək onunla qohum olmuşdu. Lakin bu qadın əri Mənuçehri öldürərək onun qardaşı Əbu Mənsur Əliyə ərə getmişdi. Qohum və bəzən ittifaq yaratmalarına baxmayaraq Şəddadilərlə Məzyədilər arasında vuruşmalar da baş verirdi. Fəzl ibn Məhəmməd Arranda Şəddadilərin müstəqil dövlətini yaratmaq uğrunda fəal surətdə çalışmış, demək

hakimiyyətə 422 (noyabr 1031) –ci ildə onun oğlu və vəliəhdi Əbül-fəth Musa ibn Fəzl keçdi (Yenə orada, səh. 17). Lakin "Səhayif əl-əxbar" əsərinin kənarındakı Şəddadilərin şəcərə siyahısında Əbül-fəth Musanın səhvən Mərzubanın oğlu olduğu göstərilir (Münəccimbaşı. Səhayif əl-əxbar, II cild, səh. 506). Musa ibn Fəzl hakimiyyət başında uzun müddət qalmamışdır. Lakin Münəccimbaşının yazdığına görə, 1031-ci ildə, yəni Musanın hakimiyyət başına keçdiyi ildə ruslar Bakıya gəlmişdilər. Musa qoşun çəkərək onların üzərinə hücum etmiş və Bakı yaxınlığında vuruşaraq rusları öz torpaqlarından qovmuşdur (V. Minorski. Şəddadilər, səh. 17). Musanın hakimiyyəti dövründə Şəddadilər dövlətində baş verən hadisələr haqqında mənbələrdə başqa bir məlumata təsadüf edilmir. Yalnız Münəccimbaşının yazdığına görə Musanın oğlu Əbülhəsən əli Ləşgəri 425 (1033/4)-ci ildə atasının əleyhinə çıxaraq onu hiylə ilə öldürüb hakimiyyətə keçmişdi (Yenə orada, səh. 17-18). Münəcc-

özünü və əhali sakit yaşaya bilmədi, oğuzlar və başqa düşmənlər ölkəyə hücum etdilər, qorxu və zəiflikdən Ləşgəri öz iqamətgahını bir qaladan digərinə köçürdü və 441 (1049/50)-ci ildə öldü (Yenə orada). II Ləşgərinin hakimiyyəti dövründə yaşamış böyük Azərbaycan şairi Qətran Təbrizi Gəncəyə gələrək, onun sarayında yaşamış və ona təqribən 15 qəsidə ithaf edərək, bu qəsidələrdə Ləşgərinin

yaradılmışdı- N. H.). Təbriz hakimi Rəvvadi əmir Vəhsudan 1040-cı illərdə Gəncəyə gəlmiş, Ləşgəri ilə saziş və ittifaq yaratmışdı. Qətran Təbrizi özü də bu zaman Gəncədə olmuş, iki hökmdarın Gəncədə olmasını göstərmiş və Gəncəni tərifləyərək "Gəncə indi cənnət bağçasına dönmüşdür"-deyə yazmışdır. Qətran Təbrizi Ləşgərinin Tiflis hakimi əmir Əbül-fəzl Cəfər ibn Əli ilə dostluq və

rəvi Təbrizi. Göstərilən əsəri, III cild, səh. 23-24.) Qətranın yazdığı bu mədhnəmədə Əbül-yüsrün adlısanlı bir şəxs olduğu göstərilir. Qeyd etmək lazımdır ki, "Qabusnamə"də hacib Əbül-yüsr haqqında belə bir məlumat vardır. Bu əsərdə göstərilir ki, əmir II Fəzlun hacib Əbül-yüsrü Bərdəyə sipəhdar göndərirdi. Əbül-yüsr ona dedi ki, qış fəsli olmayınca gedə bilməyəcəkdir, çünki Bərdənin ab-

mədh etmişdir. Qətran Təbrizi Ləşgəriyə həsr etdiyi qəsidənin birində onu iki sülalənin, yəni Şəddadilərin və Sasanilərin nümayəndəsi kimi Bəhrami adlandırır və ona Sasani padşahları kimi olmağı arzu edir. Kəsəviyə görə Qətranın əsil mətnində bu Bəhrami deyil Mehrani olmalıdır. Qəsidənin surətini köçürənlər onu səhv olaraq Bəhrami yazmışlar. Bəlkə Ləşgərinin anası da arranşahlardan, yəni Mehranilərdən olduğu üçün Qətran onu Mehrani –deyə göstərmişdir. Ləşgərinin anası Şirvanşahların qızı olduğu üçün Qətran onu Bəhrami nəslinə mənsub etmişdir (Kəsəvi Təbrizi. Göstərilən əsəri, III cild, səh. 21). (Bizim fikrimizcə əslində Qətran Təbrizi Şəddadilərlə Sasanilərin eyni etnik kökə malik olduğunu göstərmişdir. Son dövrlərdə kürd tarixinin bir çox məsələlərinə dəyərli elmi məqalələr həsr etmiş Lətif Məmməd Mehranilərin kürd mənşəli olduğunu tutarlı elmi faktlarla sübut etmişdir. -N. H.) V. Minorski hesab edir ki, Ləşgərinin anası Şirvanşahların qızı idi (V. Minorski. Şəddadilər. səh. 45) . Yuxarıda göstərdiyimiz kimi, Fəzl ilə Şirvanşahlar qohum idi. Güman etmək olar ki, ona görə də Qətran Ləşgəriyə müraciət edərkə deyir ki, "Sənin üçün Syuni nemətli olacaqdır, Şirvan ölkəsi sənin üçün Arran kimi bir ölkə olacaqdır". Başqa sözlə desək Qətran Ləşgəriyə deyir ki, "Arran, Syuni sənidir, Şirvan da sənin olacaqdır". Qətranın qəsidələrindən aydın olur ki, Ləşgəri Təbriz hakimi əmir Vəhsudan və Tiflis hakimi əmir Əbül-fəzl Cəfər ibn Əli ilə dostluq və ittifaq yaratmışdı (Bu ittifaq Azərbaycanın qərb torpaqlarına göz dikən erməni-gürcü feodallarına və onları himayə edən Bizans imperiyasına qarşı

ittifaq yaratması haqqında yazdığı qəsidədə göstərir ki, "indi şir ilə pələng yerdə müttəfiq oldu, indi Günəş ilə Ay bir yerdə ittifaq etdi" (Bax: Kəsəvi Təbrizi. Göstərilən əsəri, III cild, səh. 27). Qətran Təbrizinin başqa bir qəsidəsindən məlum olur ki, Əbül-fəzl Cəfər öldükdən sonra Ləşgəri onun qızı ilə evlənmişdir. Bu qəsidədən görünür ki, Ləşgəri onu bəyənmişdi. Çünki "onun üzü insan lələsi, əli bahar buludu kimi idi". Bu "mübarək əhd" və "mübarək ittifaqdan" isə "dinin əsası qüvvətli oldu", habelə düşmənlərə zərbə endirildi. Qətran Gəncədən Təbrizə qayıtdıqdan sonra yenə də Ləşgəriyə qəsidə yazıb göndərir. Bu qəsidədə göstərir ki, "əgər hüzurə gəlsəm. ağam məni üzürlü sayar. Mən başqa padşahın divanında və sarayındayam" (Rəvvadilərin Təbrizdəki sarayı nəzərdə tutulur). Bundan sonra şair Ləşgəriyə mənsub olan "Ləşgərabadi" tərifləyir. Qətran Təbrizinin mədh etdiyi şəxslərdən biri də Ləşgəri zamanında Arranın sipəhdarı Əbül-yüsrüdü. Qətranın nəzm şəklində Təbrizdən Əbül-yüsrə göndərdiyi məktubda Ləşgərinin sərkərdəsi, yəni Arran sipəhdarı Əbül-yüsrün "düşmənin canını yaxıb yandırdığı və dostun üreyini işıqlandırdığı" göstərilir. Bu qəsidədən aydın olur ki, Qətran Gəncəyə gəldiyi zaman Əbül-yüsr onu əzizləmiş, qayğısına qalmış və Ləşgərinin məclisinə aparmışdır. Gəncədə olduğu zaman Ləşgəri və Əbül-yüsr şairə bəxşişlər vermiş və Təbrizə yola düşəndə Əbül-yüsr ona yol tadarükü etmiş, onun getməsindən qəmgin olduğunu bildirmişdir. Ona görə də Qətran qəsidələr yazaraq Təbrizdən Əbül-yüsrə və Ləşgəriyə göndərmişdir (Qətran Təbrizi, Divan. Təbriz, hicri-şəmsi, 1333, səh. 29-30, 54-56, 101-102; Kəs-

havası çox pisdır, xüsusən yayda çox ağır olur. Söz uzandıqda əmir Fəzlun ona dedi ki, heç kəs əcəli çatmadan ölməz, lakin bir şəxsin əcəli çatmamışdırsa, həqiqətən o, yay zamanında Bərdəyə getməməlidir ("Qabusnamə", ikinci nəşri, Moskva 1958, səh. 209). Kəsəvi bu məlumata əsasən belə bir nəticəyə gəlir ki, II Ləşgərinin sipəhdarı olan və Qətran tərəfindən mədh edilən Əbül-yüsr II Fəzlin dövrünə qədər yaşamış və 30 ilə qədər sipəhdar olmuşdur (Kəsəvi Təbrizi, Göstərilən əsəri, III cild, səh. 26). Qətranın II Ləşgərinin dövründə Gəncədə olduğu vaxtdan II Fəzlin dövrünə qədər 30 ildən artıq vaxt keçmişdir. Bundan başqa, Qətran Gəncədə olduğu zaman Əbül-yüsr II Ləşgərinin sipəhdarı idi. Lakin "Qabusnamə"də göstərilən Əbül-yüsr II Fəzlin hacibi idi. Fəzl onu Bərdəyə sipəhdar, yəni qoşunbaşçısı göndərmək istəyirdi. Göstərilənləri nəzərə alaraq güman etmək olar ki, II Fəzlin dövründə "Qabusnamə"də adı çəkilən Əbül-yüsr, Qətranın mədh etdiyi sipəhdar Əbül-yüsr deyil, bəlkə də onun oğludur. Burada tarixi nöqtəyi-nəzərdən maraqlı sayılan məsələ şəxslərin eyniliyi və ya ayrılığı məsələsi deyil, bəlkə də Şəddadilərin dövlət quruluşu, qoşun və onun kimlər tərəfindən necə idarə edilməsi məsələsidir. Qətran Təbrizi və "Qabusnamə"dən götürilən misallar qeyd etdiyimiz məsələləri tamamilə aydınlaşdırmaq üçün kifayət deyildirsə də lakin Şəddadilər dövlətində qoşun başçılarına sipəhdar deyildiyi, dövlətin vilayətlərdə saxladığı qoşunların sipəhdarlar tərəfindən idarə edildiyi, habelə Şəddadilərin Bərdədə qoşun saxladığını aydın olur.

(ardı var)

Səhifəni hazırladı:
Namiq Həsənov

olar ki, bu dövlətin yaranmasında birinci təşəbbüs onun tərəfindən irəli sürülmüşdür. Fəzl 375 (985/6)-ci ildən 422 (1030/1)-ci ilə qədər, yəni 47 il hakimiyyətdə olmuş (V. Minorski. Şəddadilər, səh. 45, 77), Fəzl ibn Məhəmməddən sonra

cimbaşı II Ləşgərinin qatıl, çox xəbis və pis etiqadlı bir adam olduğunu, hətta atasının girovunda olan bir qadınla evləndiyini göstərir (Yenə orada, səh. 18). Müəllif sözünə davam edərək yazır ki, onun 15 illik hakimiyyəti dövründə

Osmanlılarda Kürtler ve Özerklik:

Kürtler bu topraklarda yaşayan en eski kavimlerdenir. Kürtlerin tarihi M.Ö.4000 yıllarına dayanmaktadır. Kürtler Hz.Ömer zamanında, 636 yılından itibaren Müslüman olmaya başlamışlardır.

Türkler, Kürtler...en iki yüzyıl sonra islamiyeti kabul etmişlerdir.

1071 yılında Bizanslarla Alparslan arasındaki savaşa katılan 60 bin kişilik Selçuklu ordusunun 15 bini Kürtlerden oluşmaktaydı. Alparslan bu savaşta en büyük desteği Kürtlerden görmüştür. Türk'ler, bu savaşla birlikte Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Kazanılan bu zafer sadece Türk'lere Anadolu'nun kapısını açmakla kalmamış, Anadolu'da Bizans'ın yenilgi sürecini de başlatmıştır. Bu tarihten sonra Türk ve Kürt beylikleri, 15.yüzyıla kadar karşılıklı olarak birbirlerinin hak ve hukukuna saygı göstermiş ve birbirlerinin varlıklarını kabul etmişlerdir.

Kürtler Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğini Yavuz Sultan Selim döneminde kabul etmişlerdir. Bu dönem Osmanlı ile Kürt beyleri arasında doğal bir ittifakın en yoğun yaşandığı dönem olmuştur.

15.yüzyılda Avrupa'da gelişen kapitalizmin etkisiyle, Osmanlıların sürdürdüğü genişleme politikası büyük bir dirençle karşı karşıya kaldı. Diğer taraftan, Doğu'dan İran Safevileri'nin Orta Anadolu'ya kadar genişlemeleri üzerine, Kürtlerle yeniden uzlaşmak gereği hasıl oldu. Yavuz Sultan Selim, Kürtler ile sağlanan ittifak sonucunda, Kafkaslardan tüm Arabistan

ve Kuzey Afrika'ya kadar tüm yolları açan Çaldıran ve peşinden Mercidabık savaşlarını kazandı. Bu zaferlerden sonra Osmanlılar Ortadoğu'nun en güçlü imparatorluğu haline geldiler.

İşte Kürt'lerle yapılan bu ittifakın sonucunda, 1515 yılında Amasya'da Kürt-Osmanlı Özerklik Antlaşması imzalandı. Kürt beyleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan antlaşma gereğince Kürt beylerine özel bir statü ile yarı bağımsız bir konum verilerek, 16 özerk Kürt hükümetinin varlığı kabul ediliyordu. Kürt beylikleri, hükümetler biçiminde kimi yerde yöre halkının seçtiği kişiler tarafından yönetilen, kimi yerde de babadan oğula geçen bir Özerk yerel iktidar modeline sahip oldular. Bu Kürt hükümetlerinin adları şunlardı; Cizre, Hazro, Eğil, Palu, Kiğı, Genç, Bitlis, Hizan, Hakkari, Mahmudi, Şehrizar, Yırwana, İmadiye, Asti, Tercil ve Mihriban'dı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ırklar arasında herhangi bir ayırım yapılmamış, hiçbir ırkın kendi dilini, kültürünü yaşaması engellenmemiştir. Kürt'ler böylece dillerini, kültürlerini özgürce sürdürüp geliştirdiler. Bunun en büyük sebeplerinin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun adem-i merkeziyetçi bir yönetim şeklini benimsemesi gelmekteydi. Diğer bir sebep ise, bünyesindeki halkları kültürel yönünden entegre etmeye dair herhangi bir girişimde bulunmamaları yani halkların diline ve kültürüne hiçbir suretle karışmalarıydı.

Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Özerk beylikler (hükümetler) halinde yaşamaları 1839 yılına kadar devam etti. Bu dönemde Kürt'ler Osmanlıya karşı yılda bir kez belirli bir meblağı vergi olarak vermek ve padişahın emrettiği

bütün seferlere, askerlerin her türlü donanımının sağlanması kaydıyla katılmak zorundaydılar. Tanzimat Fermanının ilanına kadar 300 yıl özerk bir statüde yaşayan Kürtler ve Osmanlılar arasında herhangi bir konuda ihtilaf çıkmamıştır. Osmanlı yönetimi, Kürtlere kimliklerini koruma imkanı veren hukuki düzenlemeler de

getirmişti.

Ancak, Osmanlı yönetiminin ard arda gelen askeri yenilgiler sebebiyle gerilemesi ve ekonomik açıdan da zayıflamaya başlaması, Osmanlı-Kürt ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Çünkü Osmanlılar Batıda toprak kaybettikçe ve sürekli savaşların finansmanı için asker ve para ihtiyacı duydukça, Kürt bölgelerine daha fazla yüklenmeye başladı. Bu da daha fazla haraç ödemek ve daha fazla asker vermek istemeyen Kürt beylerini yer yer ve zaman zaman isyanlara yöneltiyordu.

Osmanlıların Kürtlere yönelik bu baskıcı tutumları, Kürtler arasında huzursuzlukların başlamasına ve birbirini takip eden isyanların başlamasına neden olmuştur. İlk başlarda özerkliklerini ve kişisel çıkarlarını kaybetme endişesi ile başlatılan ve ulusal bir yanı olmayan isyanlar, 1880 yılında Şeyh Ubeydullah tarafından başlatılan isyanla ulusal bir kimliğe büründü. O zamana kadar çok iyi bir yönetim anlayışı sürdüren Osmanlı Devleti, Mustafa Reşid Paşa tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı sonucunda, Kürtlerle olan ilişkilerinin bozulmasına ve imparatorluğun da çöküşünün başlangıcına neden olmuştur. Daha sonra çöken imparatorluğun mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın tam aksine katı bir merkeziyetçi yönetim şeklini benimsedi. Kökleri Tanzimat Fermanına dayanan bu baskıcı ve statükocu zihniyet üzerinden Kürtlerle ilişkiler şekillendirilmeye başlandı. Ve sorunlar da bundan sonra çıkmaya başladı..

Tarihte Kürd Direnişleri

01. 1806 – Musul: Baban Asireti, Abdurrahman Pasa Direnisi
02. 1812 – Musul: Babanzade Ahmet Pasa Direnisi
03. 1820 – Zaza'ların Direnisi
04. 1830 – Hakkari: Ezidilerin Direnisi
05. 1833- Soran: Mir Muhammed (Soran) Direnisi
06. 1831- Bitlis: Serefhan

- 21.1924 – Hakkari: Nasturi Direnisi
22. 1925 – Seyh Sait Direnisi
23. 1925 – Nehri Direnisi
- 24.1925 – Reskotan-Raman Direnisi
- 25.1925 – 1. Sason Direnisi
- 26.1926 – 1. Agri Direnisi
- 27.1926 – Hazro Direnisi
- 28.1926 – Silvan: Kocusagi Direnisi
- 29.1926 – Hakkari: Beytüşsebab Direnisi
- 30.1927 – Bitlis: Mutki Direnisi
- 31.1927 – Agri: II. Agri Direnisi
- 32.1927- Silvan: Biçar Direnisi
- 33.1929 – Eruh: Zilanli Resul Aga Direnisi
- 34.1930 – Van: Zeylan Direnisi
- 35.1930- Tutak-Bulanık-Hinis: Tutaklı Ali Can Direnisi
36. 1930 – Van: Oramar

07. 1835 – Botan: Bedirhan Direnisi
08. 1843 – Bedir Han Direnisi
09. 1839 – Amed: Garzan Direnisi
10. 1855 – Yazhan Ser Direnisi
11. 1872 – Mardin-Cizre: Bedirhan Osman Pasa ve kardesi Hüseyin Pasa Direnisi
12. 1878 – Hakkari: Seyh Ubeydullah Nehri Direnisi
- 13.1889- Erzincan: Bedirhan Emin Ali Direnisi
- 14.1911 - Abdulsalam Barzani Direnisi
15. 1912 – Mardin: Bedirhaniler ve Halil Rema Direnisi
16. 1912 – Bitlis: Seyh Selim Sehabettin ve Ali Direnisi
- 17.1919 – Simko (Ismail Aga) Direnisi
- 18.1919 – Ali Bati Direnisi
- 19.1919 - Mahmut Berzenci Direnisi
20. 1920 – Kocgiri: Kocgiri

- 37.1930 – Zilan Direnisi
- 38.1930 – Plümür Direnisi
- 39.1930- Agri: III. Agri Direnisi
- 40.1930 – 2. Mahmut Berzenci Direnisi
- 41.1931 – Seyh Ahmed Barzani Direnisi
- 42.1934 – Bitlis: Buban asireti Direnisi
- 43.1836 – Akcadag Direnisi
- 44.1935 – Siirt: Abdurrahman Direnisi
- 45.1935 – Siirt: Abdulkuddüs Direnisi
- 46.1935 – Siirt: 2. Sason Direnisi
47. 1937- Dersim: Dersim Direnisi Seyit Rıza
48. 1943 – Melle Mistefa Barzani Direnisi
49. 1946 – Mahabat Direnisi
50. 1974... PKK ....27 Kasım 1978 de ise ilk kongre ve resmi açıklama yapıldı.. Abdullah Öcalan ve bu direniş hala sürmektedir ..

Osmanlı'nın son dönemlerinde inşa edilen Kürdistan Gemisi'dir

Donanmaya yardım için İstanbul'dan yapılan çağrı sonucunda Kürdistan'ın da birçok yerinden para toplanmıştır. Diyarbakır, Erzurum, Van, Mamuretu'l-Aziz (Elazığ), Bitlis, gibi şehirden toplanan para ile alınacak gemiye o bölgenin ismi verilecektir. Kürdistan'dan toplanan para ile alınan gemiye Kürdistan Gemisi ismi verilmesi kararlaştırılır.

Wan YYÜ Araştırma Görevlisi Mehmet Fırat'ın 13 yıllık çalışması olan Ferhenga Navên Riwekên Bi Kurdî (Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü) kitabı Nefel Kitapevi'nde basına tanıtıldı.

Fırat tarafından tanıtılan kitapta bölgede bulunan 67 bin bitkinin Kürtçe isimlerinin bulunduğu belirtildi. Sınav Yayınevi'nde çıkarılan kitabın şimdilik bin tane basıldığı bilgisini veren Fırat, "13 yıllık bir çalış-

ma sonucunda milyonlarca bitki isimleri buldum, bunların çoğu tekrar olduğu için 67 bin isim bularak bunu bir kitap haline getirdim" dedi. Bitki isimlerinden 42 bininin Kürtçe, 18 bininin Türkçe, 7 bin 300'ünün de Latince olduğunu belirten Fırat, Türkçe ve Latince'yi kaynaklardan aldığını; ancak Kürtçeyi ise birebir yöre halkından aldıklarını kaydetti. Fırat, böyle bir çalışmanın dünyada tek

Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü

olduğunu söyledi. Kürtçe isimlerin Kurmancî ağırlıkta olduğunu söyleyen Fırat, Kurmancinin yanı sıra Zazakî, Soranî lehçesinden isimlerin de olduğunu dile getirdi. Kürtlerin yaşadığı bütün coğrafyaları gezdiğini belirten Fırat, "Federal Kürdistan Bölgesi ile Türkiye Kürdistan'ında bitkiler aynı isimlerle anılıyor. Yani Saronî ile Kurmancî lehçelerinde

bitki isimleri aynıdır. Kürtçe'nin kitle iletişim alanları kullanılmadan nasıl bugüne kadar özünü koruyarak geldiği hep kafamda soru işaretliydi. Bitki isimlerinde olduğu gibi Kürtçe'nin çok köklü bir dil ve medeniyet dili olduğundan kaynaklandığı anladım. Biz yeni bir bitki keşfettiğimizde unutmamak için o yerin ismini verdik kitapta" dedi.

Kurdistan Gazetesi Yayında [22 Nisan 1898]

İlk Kürt gazetesi Kurdistan, 22 Nisan 1898'de Kahire'de yayın hayatına başladı. Mikdat Mithad Bedirxan tarafından çıkartılan gazetenin ilk beş sayısı Mısır'ın başkenti Kahire'de, 6-19 arası sayıları Cenevre'de, 20-23

arası sayıları Londra'da, 24-29 arası sayıları Folkston'da, 30 ve 31. sayılarıysa Cenevre'de yayımlandı. Gazetenin ilk beş sayısında sahibi ve yazarlığı sorumlusu Mikdat Mithad Bedirxan'dı fakat onun ölümünden

sonra bu görevi Abdullah Bedirxan üstlendi.

Gazete yayımlanmaya başladığı ilk dönemde politik olmaktan çok dil ve eğitime önem veriyordu.

Gazetenin Cenevre'ye taşındığı dönemde ise daha çok Abdülhamid aleyhtarı liberal-demokrat düşünceler savunuluyordu. Süreya Bedirxan'ın yönettiği 3. dönemde ise gazetenin basımı, Londra, Folkston, Cenevre ve Kahire'de yapılmak zorunda kalmış ve yayın aksamıştır. Toplam 31 sayı çıkan gazete, 1902 yılında yayını durdurmuştur. Bu gazetenin çıkış günü olan 22 Nisan, 'Kurdistan Gazetecilik Günü' olarak kutlanmaktadır.

Nəriman
Əyyub

RÜBAILƏR

Sözü ki, aşkarda deyə bilmirsən,
Daldada da onu heç söyləmə sən.
Nə qədər gizlində söyləsən onu,
Çıxacaq aşkara o söz yenidən.

***

Ağladan yaxşıdır, güləndən qorun,
Güldürənlər olur nakişi, harın.
Heyvan kimi yeyir, şişirdir özün,
Boğaz kimi olur o yekə qarın.

***

Nadanın yanında susmaq yaxşıdır,
Pisliyi etmək nadan naxışdır.
Sən isə heç kimə pislik etmə,
Pisliyi etmək vəhşi baxışdır.

***

Yaramaz adama qoşulan insan,
Yaramazlıqları öyrənir ondan.
Çalış yaramazı yaxın buraxma,
Yaramazı yaxın buraxar nadan.

***

Hər zahiri göyçək gözəl ola bilməz,
Bu bir həqiqətdir, get dünyanı gez.
Üzdən gözəllərin çirkinə çoxdur,
Daxildən gözəli etməz əvəz.

***

Ağıllı adamlar dalaşmaz heç an,
Ona o ağılı verib Yaradan.
Özünü aparır daim ağıllı,
Heç vaxt əyə bilməz onları nadan.

***

Danışib başqanın sözünü kəsmə,
Nə də ki hirsənib havayı əsmə.
Səndən əvvəl danışana qulaq as,
Ağıllı sözündən heç zaman küsmə.

***

Bir məclisdə tək danışib coşma ki,
Bəlkə orda var səndən ağır çəki.
Danışdımasalar danışma heç an,
Artıq danışarsan çəkərsən yükü.

***

Düşməni dostuna çevirən insan,
Ağıllı adamdır sən ona inan.
Nə lazım daimi düşmənlilik etmək,
İnsan düşməni doğulmayıb anadan.

***

Əsil dost odur ki eybini desin,
Dost ilə daimi düz çörək yesin.
Üzdə dost, daldada giley eyləmə,
Elə dostdan daim aranı kəsin.

***

Verilən suala tez cavab vermə,
Qönçələnən güllü tezliklə dərmə.
Sözü də tez desən çaşa bilərsən,
Hər olan işləri tələsik görmə.

***

Mümkün olmayanı heç arzu etmə,
Tanış da olmayan yollara getmə.

Bir də görəcəksən azıbsan yolda,
Cəviz ağacının altında yatma.

***

Qadına vacib şey həya ismətdir,
Həya insan üçün olan sərvətdir.
Həyası, isməti olmayan kəsin,
Ömrü keçdikcə ona töhmətdir.

***

Vaxt keçdikcə ömür çatacaq başa,
Çalış ki, ömrünü yaxşıca yaşa.
Elə ömür sür ki hər zaman, hər an,
Havayı dəyməsin ayağın daşa.

***

Bəd söz var daimi kəsdirər başı,
Söz də var dəyərlı, kəsər savaşı.
Elə söz söyləmək gerəkdir sənə,
Deyəndə başına vurmasın daşı..

***

Lovğalıq eyləmək son xəcalətdir,
Axırda insana böyük töhmətdir.
Nə lovğalıq etmə, nə yalan danış,
İnsanı yüksəltmək ancaq zəhmətdir.

***

Var-dövlət dənizin suyuna bənzər,
Onu çox yığdıqca qəlbini əzər.
Yığdıqca qədrini bilməyən kəslər,
Axırı itirər, sərvətsiz gəzər.

***

Elmlə, ədəblə tapılar şərəf,
Mirvari olmasa nə lazım sədəf..
Çox bəzənməyin də vəfası yoxdur,
Bəzənmək acgözün gözüne hədəf.

***

Ağıllı adamlar kin saxlamazlar,
Kin saxlayar ancaq ağıllı azlar.
Qardaş da qardaşdan inciyər bir an,
Kin saxlayan ancaq var yaramazlar.

***

Dost dostun yolunda düşər zindana,
Dost odur ki, hər əziyyətə dayana.
Dostun arxasından tez qaçan insan,
Doğru tərbiyəni verməyib ana.

***

Kədər qarşısında baş əymə heç an,
Hər olan ağrıya mərdliklə dayan.
Zəiflik göstərib tez əyildinsə,
Onda çox əziyyət çəkəcəkdir can.

***

Pisliyə pisliklə sən cavab vermə,
Nanəcib etdiyi işləri görmə..
Pisliyə yaxşılıq edin deyiblər,
Yaxşı yetişməmiş meyvəni dərmə..

***

Tamah qul eyləmə səni dünyada,
Yaradan Allahı daim sal yada.
Allah səni təmiz yaradıb deyər,
Daimi nəzarət edəcək o da.

***

Ağlın az olsa da özünün olsun,
Yaxşı işlər daim beyninə dolsun..
Xoşa gəlməz işi yaxına qoyma,
Yaxşı əməllərin dünyada qalsın.

***

Həyat səhnəsində insan aktyordu,
Aktyorluq insanı daimi yordu.
İşsiz bu dünyada gəzən adamlar,
Ya beyni zəifdi, ya gözü kordu.

Ağrıya kal girədaye rəşə tarı,
Sîpan, Zagros cî leqyane, tən hewarî.

Siləmanî, Mehabada dil kul-birîn,
Dêrsim, Batman, Şîmax û Mûş, him jî Efrîn,
Kerkûk, Çewlik, Bitlis, Zaxo, çîyayê qulpê,
Bûne kulmek, qebûl nakin evê qetlê.

Qers, Qaqizman, Amed, Îgdîr, Sêrta zêrîn,
War-miskenê kal û bava Wana rengîn.
Deştê Berzan, Gelyê Zîlan, rêş Helebce,
Sondê dixun, neyar bikin parçe-parçe.

Mûsil, Cizir, Şengal, Xarpût, Ruha ezîz,
Mereş, Mêrdîn, Malatîya, him jî Elezîz.
Ağrî, Serdeşt, şêr Êrmîya, gola Wanê,
Ricim dikin, hovî-hara vê devranê.

Îro boy we şînê daye, tew Kurdistan,
Êy şehîdê, gelê xwe yê derdê giran.
Heykelê we wê bilind be, her qulçekê,
Heyfa weyê bê sendinê, zûtirekê.

Hüseyin
Kürdoğlu

DOST OLMAZ ERMƏNİDƏN

Əzəl başdan günahkar özümüzük, qeyri yox,
Duymadıq ki, xainin qılığı var, mehri yox.
Gözümüzün yağını yedirtsek də, xeyri yox,
Öz kökündən bitir ot, yenə həməndir, həməndir,
Dost olmaz ermənindən!

Gizli qəbir qazırmış bizə bu gor qonşumuz,
İnanmadıq fəlinə qurduqca tor qonşumuz.
Kəsdidiy duz-çörəyə, ocağa kor qonşumuz,
Əkdidiyimiz şumlara səpirmiş zəhərli dən,
Dost olmaz ermənindən!

Qafasında min ilin xəyanət qurdu varmış,
Bir damcı küdurətin dənizcə ardı varmış,
İçində ilan kimi qıvrılan dərdi varmış,
Hayk imiş ifritənin əmcəyindən süd əməndir,
Dost olmaz ermənindən!

Yurd-yuva dağıdanın yurdu tar-mar gərək,
Havalanan başlara geniş dünya dar gərək.
Qonşu quduz olanda ortadan hasar gərək,
Babalar dediyini nə tez unutmuşam mən:
Dost olmaz ermənindən!

Köpəklər kölgəsində şirə dönər tulalar,
Təkbətək meydanında quyuğunu bulalar.
Qəhmər çıxanı çoxdur, olanları malalar,
Nifaq toxumlarını hey cücərdi yenidən,
Dost olmaz ermənindən!
Axçı-harsun gətirib nəslimizə caladıq,
Qızıl gülü soldurub, qaratıkan suladıq.
Axırda güllələndik, qanımızı yaladıq,

Tariyel
Cəlil

AZƏRBAYCANIM

Ən uca zirvəsən sən, ən yüksək bayrağın var,
Dünyalara səs salan səsin var, sorağın var.
Yaxşılardan içində öz yerin, öz adın var,
Xalqımızın şöhrəti, şanı Azərbaycanım,
Hər kəsin qürur yeri, canı Azərbaycanım.

Qartal kimi zirvədə qanadlanıb uçursan,
Açılmayan qapıları qüdrətinlə açırsan.
Günəş kimi, ay kimi hər tərəfə saçırısan,
Dünyamızın sultanı, xanı Azərbaycanım,
Hər kəsin qürur yeri, canı Azərbaycanım.

Bu şərəfli ölkənin Azərbaycan adısən,
Ömrümüzün bəzəyi, ağzımızın dadısən.
Damarlarda çağlayıb, goşub-daşan qanısan,
Küskün sənin övladın, tanı, Azərbaycanım,
Hər kəsin qürur yeri, canı Azərbaycanım.

ULU HEYDƏR OĞLUSAN

Müstəqil ölkəmizi zirvələrə ucaltdın,
Xalqın üçün yaşadı, xalqın üçün yaratdın.
Millətinin yolunda saçlarını ağartdın,
Hər kəsin sevimlisi, şərəfli bir adısən,
Xalqımızın baş tacı, Ulu Heydər oğlusan.

Keçilən bütün yolun əyrisi var, badı var,
Hamı eyni ölçülməz, yaxşısı var, yadı var,
Xalqımızın şərəfli, tükənməyən adı var,
Ürəklərdə yaşayan, Əliyevlər soyusan,
Tarixlərə yazılan, Ulu Heydər oğlusan.

Sair Cəlil diləyir, ürəkdə bir arzudur,
Allah səni qorusun, dünya boyu yaşa, dur.
Əbəssiz bir lidərsən, yenə yarat, yenə qur,
Azərbaycan xalqının, sevincinin dadısən,
Xoş günləri bəxş edən, Ulu Heydər oğlusan.

YOX BABA, SƏN GÖRƏN DÜNYA DEYİL BU

Misin ləldən dəyərlidi, dəyəri,
Yox bab, sən gören dünya deyil bu.
Bu dünyanın, diz üstədi çörəyi,
Yox baba, sən gören dünya deyil bu.

Bu söz ata sözüdür bir az dərin düşünsən:
Dost olmaz ermənindən!

Girəvə düşən kimi ədavəti körüklər,
Yurdumuzun daşına, torpağına yeriklər.
Bayquşdur, öz nəslini qaranlığa sürüklər,
Diz çöksün qarşımızda gərək boynunda kəfən,
Dost olmaz ermənindən!

Yamanlıq taxta çıxıb, yaxşısı da yamandır,
Qanan da qanmazlaşıb, başı-beyni dumandır.
Nəbi nəslı, düşməne fürsət vermə, amandır,
Əsirgəmə gülləni, hünərinə min əhsən,
Dost olmaz ermənindən!

İblis ürəyindədir, mələk donu geysə də,
Milyon kərə and içib, başına daş döysə də,
Öz kökünə, zatına tüpürsə də, söysə də,
Daha bir də inanma, ulu xalq, ulu Vətən!
Bil ki, qan düşməndir, bil ki, can düşməndir,
Dost olmaz ermənindən!

10.04.92

TORPAĞIMA GÖZ DİKMƏ SƏN

Torpağıma göz dikmə sən,
Gözünə güllə sıxaram.
Çıxardaram ciyərini,
Bağrını şişə taxaram.

Çənlibel soylu dəliyəm,
Savaşdan ötrü ləliyəm.
Havalanmış dağ seliyəm,
Qayalar yanb axaram.

Şirə qalmasın dişində,
Dağam, durmuşam döşündə.
Belə qudurma, başında
İldırım tək çaxaram.

Qalay çəkmə paxırına,
Başını sal axuruna.
Dinc dur, sənin axırına
Çıxaram, vallah çıxaram!

1990

Qarğalar qartaldan yüksəkdə uçur,
Gədəni Aqıldən nadanlar seçir,
Mərdin çıxırından, namərdlər keçir,
Yox baba, sən gören dünya deyil bu.

Izi yoxdu divarının, daşının,
Dadı itib plovunun, aşının.
Oxunmayır surələrin, yasinin,
Yox baba, sən gören dünya deyil bu.

Haram pulla həccə gedir "dədələr",
Biğ yerinə, saç uzadır gədələr.
Yada düşmür sən qoyduğun hədələr,
Yox baba, sən gören dünya deyil bu.

Görünürük, yalnız kişi donunda,
Misri qılinc pas bağlayıb qınında.
Yerimiz yox o dünyada yanında,
Yox baba, sən gören dünya deyil bu.

Uçurdular, sən tikdiyin talvarı,
Dağ kişisi, məkan seçib "bulvarı".
Dəyişdirib ərle-arvad şalvarı,
Yox baba, sən gören dünya deyil bu.

Baba, Cəlil görənləri görmədin,
Nə yaxşı ki, sən bunları bilmədin.
Şükür olsun, belə ömür sürmədin,
Yox baba, sən gören dünya deyil bu.

GEDECƏM

Derdle yuklenecem yene bu axsam,
Son defe gorusub cixib gedecem.
İllerle qurduqum esq sarayini,
Daqidib, ucub, yixib gedecem.

Qüsseni, kederi, qemi götürüb,
Özümü özüməndən alıb itirib,
Bütün xosbextliyi sona yetirib,
Resmini sineme sixib gedecem.

Baxisin üzümde donub qalacaq,
Bu görüş son vida, sonum olacaq,
Od alib icimde esqin yanacaq,
Eriyib, suzulub, axib gedecem.

Gulum, daha dusme esq bataqına,
Qoyma birde girim qem otaqına.
Sevgi qatarinin derd yataqına,
Serilib, dunyaya baxib gedecem.

Celilem, gözünün yasından qacib,
Yox olub dünyandan goylere ucub,
Ebedi zindanın qapisin acib,
Odlayib, yandirib, yaxib gedecem.

Barîyê
Bala

HEWAR-HEWAR!

Ev çi qetle, ser axa min dixulqînin?
Çi şirîte, gelê min pê dixeniqînin?
Ev çi qeyde, zendê gelêmin dişidînin?
Ev çi daxeyê, ser dilê wî dikişînin?

Ev çi zulme, xwînrêj dîsa min dikuje?
Ev çi ewre, teyroka sar jê dirije?
Ev çi qeyse, bejna gelêmin dipîvînin?
Çi beroşe, gelêmin tê da dihelînin?

Dicle digrî, Firat melûl dilûvîne,
Erez nace. Mûrad hêsa dibarîne.

Tarixi və tarixi adları təhrif etmək olmaz!

Məqaləni Səfikürd kəndinin ağsaqqalı mərhum Kamal müəllimin xatirəsinə təkrar veririk

Çox guman ki, mənim bu kəndi haqqında yazır və yazım çoxlarının xoşuna anasının, atasının Səfikürd

gəlməyəcək, çoxlarını qıcıqlandıracaq. Lakin həqiqət əsasdır heç kim həqiqəti inkar edə bilməz. 2010-cu ilin may ayının 28-də "Naftalan"a müalicəyə getmişdim. Dünyanın müxtəlif yerlərindən müalicəyə gələnlər içərisində əslən Gədəbəy-dən olan həmyerlimiz, Rusiya Dumasının millət vəkili,

kəndindən olduğunu qeyd edir. Və o zaman Gəncədə zəlzələ olanda, anasının çaparaq Gəncəyə getməsindən, atasını və iki yoldaşını yaralı halda Səfikürd kəndinə gətirərək, dağ otlarından və qırmızı palçıqdan (naftalan) istifadə edərək onların sağaltmasından danışmışdı. Bu məlumatın

kənddə mollalıq edən, kənd ağsaqqalı Kamal müəllimi məsləhət gördü. Səhəri günü Səfikürd kəndinə getdik. Soraqlaş-soraqlaş Kamal müəllimi kənd içində tapa bildik. Yanımızda olan "Diplomat" qəzetinin nüsxələrindən ona və yoldaşlarına verdik. Yanında olan qaryan bir oğlan qəzetin kürd bölməsini görəndə tutuldu, hiss etdim xoşuna gəlmədi. Qəzet haqqında polisə məlumat verən də o idi.

Kamal müəllim bizə diqqətlə qulaq asdı, gelişimizin səbəbini bildikdən sonra başını yavaş-yavaş yeləyərək dedi:

"Tahir müəllim Səfikürd (əslində Sofukürd olmalıdır, İslam dininin sofu təriqətinə mənsub kürdlər deməkdir, Nizami Gəncəvi də Sofukürd yazmışdır), Balakürd, Baxçakürd kəndlərinin tarixi çox

tərəfəm, şəkilini çəkib oxuculara məlumat verərsiniz."

Məsləhət etdik ki, bir fotoqraf və bir kameraman tapa qədim qəbir daşlarının görüntülərini çəkək, həm də Kamal müəllimin danışığ-

qalmış polis geyimində baş leytenant olmaqla 5 nəfər bizə yaxınlaşdılar.

Əvvəl mən elə düşündüm ki, onlar üçün də, yəqin, maraqlı olub gəliblər baxsınlar, Kamal müəllimi dinləsinlər.

larını qeyd edək ki, yadaşlarda qalsın. Fotoqrafı mən tapdım, kameramanı Kamal müəllim. Danışdıq sabah səhər saat 10-da gəlib Kamal müəllimi götürək və yoldaşlarla məzarlığa gedək. Biz bir-birimizdən ayrıldıq. Mən "Naftalan"-a müalicəyə gələnlərə Səfikürd və qədim qəbiristanlıq haqqında Kamal müəllimin verdiyi məlumatı verdikdə çoxlarında maraq oyandı. Səhəri günü 10-dan artıq adam bizimlə

Lakin yanılmışdım, onlar işimizə mane olmağa gəlmişdilər.

- Siz kimdən icazə alıb bu məzarlığa girmisiniz?

Bu sual rusiyalı millətvekili və bizimlə gələnləri diksindirirdi.

- Mən onlara yaxınlaşaraq "böyük"lərini soruşdum və qeyd etdim ki, siz də bizimlə olun, qoy Kamal müəllim bu tarixi daşların sirrini bizə bildiyi kimi açıqlasın, çünki, belə adamlar az qalıb.

Həsən müəllim də var idi. Baharın xoş məqamı hamımızı Azərbaycanımızın dilbər guşələrindən olan, Goranboy rayonunun mənzərəli yerlərinə səyahətə aparırdı. Bir gün "Ballı qayadan" geri qayıdanda, yolda "Səfikürd" kəndinin tərəfəti diqqətimi cəlb etdi. Maraqlandım, təsadüfən bizimlə müalicə olunan əslən Balakəndən olan Qurban müəllim bir orta yaşlı kişini göstərdi. Şubay müəllim Səfikürd kəndindəndir, savadlı yoldaşdır, yəqin, Səfikürd kəndi haqqında sizə məlumat verər. Tanış olduq, özüm haqqında qısa da olsa məlumat verdim və Səfikürd kəndi haqda mənə məlumat verməsini xahiş etdim.

Yəqin sizin də məlumatınız olmamış olmaz, deyə Şubay müəllim sözə başladı:

"Bu kəndin tarixi çox qədimdir, hələ XII əsrdə Azərbaycanın görkəmli şairi Nizami Gəncəvi Səfikürd

Nizami Gəncəvinin 850-i illiyinə həsr olunmuş kitabında olduğunu bildirən Şubay müəllim əlavə etdi ki, Nizami Gəncəvinin atasının, anasının məzarları Səfikürd kəndinin məzarlığındadır."

Şubay müəllimdən Səfi-

qədimlərə gedir. Elə bizim kənd qəbiristanlığında iki-minillik qəbir daşları var. Əgər dərin qatlar araşdırılsa, bəlkə də eramızdan əvvəlki neolit dövrünün tarixinə gedib çatar. İstəsəniz qəbiristanlığı ziyarət edərik. Mən

kürd kəndinin tarixi haqqında bizə məlumat verməsini istədim. O, kənd haqqında

sizə Nizami Gəncəvinin valideyinlərinin məzarlarını və qədim məzarları gös-

3 min illik qəbir daşları

məzarlığı ziyarət etməyə getdi. Qəbiristanlığın girişində görüşdük və Kamal müəllimin duasından sonra qəbiristanlığa daxil olduq. Qəbiristanlıqda 4-5-metr uzunluğunda baş daşları var idi, əsgirə və fars dillərində yazılmasına baxmayaraq, Kamal müəllim çox asanlıqla oxuyurdu. Kamal müəllimin göstərdiyi daşlar haqqında izahatı video ilə görüntüləyir, həm də şəklini çəkirdik.

Köhnə məzarlıqlara xeyli

Kamal müəllim kimilər ortadan çıxsalar bu daşlar yeni nəsil üçün elə sirli olaraq qalacaqdır. Ola bilsin, mənim və yaxud, Kamal müəllimin izahatı xoşunuza gəlməse kaseti də götürərsiniz, şəkilləri də.

Bizim işimizdə cinayət tərkibi olarsa, bizi də polisə dəvət edərsiniz. Kamal müəllim:

"Tahir müəllim bunlar goreşənlərdir, imkan verməyəcəklər biz məzarlığı çəkək, özünüzü incitməyin."

Tarixi və tarixi adları təhrif etmək olmaz!

3 min illik məzar daşları nə deyir?

Elə də oldu mənə Rayon Milli Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Əli müəllimin yanına apardılar. Əli müəllim də bu Səfikürd deyil, Səfiyurd olub deyə mənə nəyi isə isbat etməyə çalışdı.

Mən ondan soruşdum: "Ömründə bir kitabı axıra qədər oxumusan ki, sən Nizami Gəncəvini, "Xəmsə"-ni tərcümə edən Xalq Şairi Səməd Vurğun, Akademik Həmid Araslı və başqalarını təhqir edirsən, sənə haqqın yoxdur o haqqda danışasan.

Olmadı. Mütləq kənd məzarlığına getmək üçün RİH-dən icazə almaq lazım imiş.

İcazə üçün rəsmi məktub versək də, düz bir ildir ki, məktubun cavabı yoxdur.

Hörmətli oxucular, biz başqa ölkələrə gedəndə xüsusi olaraq tarixi yerlərə xüsusi avtobuslar təşkil olunur, insanları tarixi yerlərə aparırlar və tarixi yerlər haqqında turizm nazirliyi tərəfindən təyin olunmuş mütəxəssislər məlumat verirlər.

Bəlkə həqiqətən Azərbaycanda tarixi yerlər bir tərəfə qalsın, kənd məzarlıqlarının da ziyarəti qadağandır.

Bu hadisədən düz bir ildən çox ötür, Kamal müəllim dünyasını dəyişdi və o daş kitabələrin sirrini özü ilə aparsada, mən bir ildən sonar icazənin cavabı olmadan şəkil çəkəni götürüb Səfikürd kənd qəbiristanlığına getdim. Qəbiristanlığın girəcəyində Fatihə duasını oxuyub məzarlığa daxil oldum. Təxmini rəhmətlik Kamal müəllimin bizi keçən il apardığı tərəfə getdim, çünki bir tərəfi uçmuş "Xudu" türbəsi yadımda qalmışdı. Qarşıma çıxan və yerdə yarı torpağa batmış 3-4-metrlük başdaşlarının şəkillərini çəkir və tarixlərini oxumağa çalışırdım. Bəzi daşların 0800-illə (səkkiz yüz il) aid olduğunu şahidi oldum. Bir az irəlində hasara alınmış 7-8-qəbr olan qədim məzarlığa çatdım. Qəbir daşlarının tarixinə, adlarına baxırdım. Birdən ayağım çökəyə düşdü, qəbirlər Kamal müəllimin dediyi kimi "Goreşən"-lər tərəfindən qazılmışdı. Çox guman xəzinə axtaranlar bunu etmişlər və Bizi qəbiristanlığa qoymayan o, polis və MTN-nin əməkdaşlarının, hüquq mühafizə orqanlarının bu məsələdən dolayı da olsa xəbərləri var. Güman edirik ki, indiki hüquq mühafizə orqanları, qədim qəbirləri qazan iki ayaqlı "goreşən"-ləri axtarıb tapacaqlar.

Hörmətli oxucular, qədim abidələrim-

izə aid olan bu məzar daşlarının bir qisminin surətini sizə təqdim edirik. İnənirəm Mədəniyyət Naziri qədim mədəniyyətimizə sahib çıxacaq, "Xudu" türbəsinə, yerdə yatan 1200-illik baş daşlarını qaldıraraq tariximizin yerin alt qatlarına düşməsinə icazə verməsinlər.

Hörmətli oxucular Səfikürd-Safokürd-Sofukürd bu adların mənşəyi haqqında tarixçilər dərinlən düşünməlidirlər, tədqiq etməlidirlər sonra qərar verməlidirlər.

Nədənə qədimdən bu torpaqlarda yaşayan kürd xalqının varlığı, kürd məhvumu bəzi ziyalılarımız tərəfindən qəbul edilməz olub. Hər vaxtlə çalışırlar ki, kürd xalqına, kürd dilinə aid olan toponomik adları dəyişərlər. Nədən?

Axı bu ərazilərdə Sellari kürd dövlətinin, Rəvvadi kürd dövlətinin, Şəddadi kürd dövlətinin varlığı haqqında Rusiyanın, Türkmənistanın, İranın, Gürcüstanın, Türkiyənin tarixi səhifələrində geniş yer verilir və təsdiqlənir.

Bu gün Azərbaycanda 3000-dən artıq kürd dilinə mənsub olan toponomik ad var. Yəqin bu toponomik adlar göydən düşməyib. Kürd dilinə, kürd xalqına aid bu toponomik adların bir tarixi əsası var. Məsələn: "Bakı" sözü kürd dilində "ba" külək, "ku" hara, mənasını verir, "Abşeron" sözü kürd dilində "ab" su, "şor" duzlu mənasını bildirir. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi Azərbaycanda 3000-dən artıq kürd dilində toponomik adlar var.

Bu adların hamısının tarixi əsası var və bu toponomiklər Azərbaycanımızın tarixini təşkil edir. Heç kimin haqqı yoxdur ki, mənfur ermənilər kimi Azərbaycanımızın qədim toponomik adlarını dəyişdirsin. Çünki Böyük öndərimiz Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqlar güllü-çiçəkli baxçaya bənzəyir. Bəli bu xalqların yaşadığı tarixi ərazilərdə o xalqlara mənsub toponomik adlar varsa, bu qəbahətdirmi?

Azərbaycanda yaşayan xalqların heysiyyəti ilə oynamaq olmaz. Bəli, bu toponomiklərin yaranması təbii bir haldır və belə də olmalıdır.

Çox təəssüflər olsun ki, xalqımızın dəyərli oğlu, Kamal müəllim dünyasını dəyişdi daş yaddaşlarımızın sirlərini özü ilə apardı. Allah Kamal müəllimi qəni-qəni rəhmət etsin, məzarı nurla dolsun.

Tahir Süleyman

Görəsən hansı ikiayaqlı goreşənlər bu qəbri eşib?

Президент Курдистана продолжает встречи с мировыми лидерами в Германии

18 февраля президент Иракского Курдистана Нечирван Барзани провел ряд встреч на полях Мюнхенской конференции по безопасности. Курдский лидер встретился с госсекретарем США Энтони Блинкеном, с которым

обменялся мнениями по ряду вопросов, включая недавний визит иракской делегации в Вашингтон и ее переговоры с официальными лицами США.

"На встрече также обсуждалось развитие двусторонних отношений США с Ираком и Курдистаном в рамках Стратегического рамочного соглашения между двумя сторонами", — говорится в заявлении, опубликованном администрацией президента.

Сообщается, что Блинкен, со своей стороны, подтвердил приверженность Вашингтона отношениям с Ираком и Курдистаном и подчеркнул важность стабильных отношений между Эрбилем и Багдадом и решения их споров.

Курдский президент также представил обзор ситуации в Ираке и Курдистане, подчеркнув важность постоянной поддержки Вашингтоном Эрбиля и Багдада в противостоянии текущим вызовам.

На отдельной встрече с сенатором США Линдси Грэмом и сопровождающей его делегацией, в состав которой входили ряд сенаторов как от Республиканской, так и от Демократической партий, были обсуждены несколько вопросов, в том числе двусторонние отношения США с Ираком и Курдистаном. Делегация подтвердила неизменную поддержку Конгрессом региона Курдистан.

"Обсуждения также касались политических и экономических событий в Ираке, внутренней ситуации в Курдистане и вопросов мира и стабильности в регионе в целом. Стороны согласились с важностью позиции Ирака и его роли в поддержке региональной стабильности и в противостоянии угрозе ИГИЛ".

Курдский президент также встретился с министром иностранных дел Великобритании Джеймсом Клеверли, чтобы обменяться мнениями о политической и экономической ситуации в Ираке и Курдистане, про-

должающихся усилиях по урегулированию разногласий между Эрбилем и Багдадом, проблеме энергетики и законе о нефти и газе".

"Министр иностранных дел Великобритании подтвердил поддержку его страной Ирака и Курдистана и их усилий по урегулированию разногласий. Г-н Клеверли подтвердил, что Соединенное Королевство ценит свои двусторонние отношения с Ираком и Курдистаном как с партнерами, и что стабильность Ирака и Курдистана имеет большое значение для региональной стабильности", — говорится в заявлении офиса президента Курдистана.

Курдский президент выразил благодарность Курдистана за постоянную поддержку и сотрудничество Великобритании, подтвердив готовность региона расширять двусторонние отношения с Лондоном. Он также подтвердил, что Курдистан останется фактором мира и стабильности.

На аналогичной встрече с заместителем главы комитета по иностранным делам парламента Германии Томасом Арунделем и сопровождающей его делегацией президент рассказал о борьбе с терроризмом и противодействии угрозам, исходящим от "Исламского государства" (ИГ, ИГИЛ).

Они также обсудили отношения Ирака и Курдистана с соседними странами.

"Президент Нечирван Барзани вновь выразил благодарность Германии и Бундестагу за военную и гуманитарную поддержку Ирака и Курдистана, за продление пребывания немецких войск в Ираке и Курдистане в составе международной коалиции, а также за признание массовых

убийств езидов геноцидом".

"Со своей стороны, делегация Бундестага Германии выразила признательность за роль и вклад региона Курдистан в борьбу с ИГИЛ и подчеркнула, что Германия ценит свои отношения с Ираком и регионом Курдистан, поддерживает мир и стабильность в стране и решение всех нерешенных вопросов".

В продолжение своих встреч курдский лидер был также принят министром иностранных дел Норвегии Анникен Хюитфельдт. Их переговоры были посвящены отношениям между Региональным правительством Курдистана (КРГ) и федеральным правительством Ирака.

На встрече с архиепископом Полом Ричардом Галлахером, секретарем Ватикана по международным отношениям, президент обсудил ситуацию в Курдистане и в его религиозных общинах, условия беженцев в лагерях Курдистана и статус христиан в курдском регионе.

"Архиепископ Галлахер выразил поддержку Ватикана Курдистанскому региону и вновь выразил признательность Святого Престола и Его Святейшества Папы за мирное сосуществование различных религий и общин региона Курдистан, высоко оценив гостеприимство региона Курдистан по отношению к беженцам и перемещенным лицам, включая христиан".

Курдский лидер выразил благодарность Курдистана за поддержку Его Святейшества Папы, и подчеркнул, что Курдистан всегда будет оставаться землей терпимости, взаимного уважения и прощения в отношении его общин.

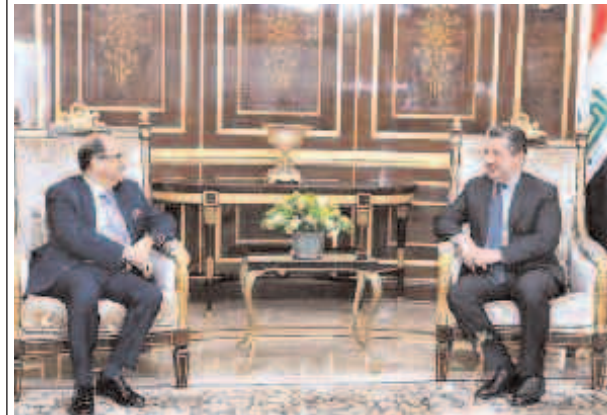
Курдский президент также провел встречу с министром иностранных дел Кувейта Сальмом Абдуллоу аль-Джабром ас-Сабахом (Salm Abdullah Al-Jabr Al-Sabah), на которой были затронуты несколько тем, в том числе развитие двусторонних связей Кувейта с Ираком и Курдистаном.

Он упомянул "важность сотрудничества и взаимопонимания между странами региона для поддержки мира, безопасности, стабильности и для разрешения нерешенных разногласий".

"Они также обсудили политическую, экономическую ситуацию и ситуацию с безопасностью в Ираке. Министр иностранных дел Кувейта продемонстрировал поддержку своей страны Ираку и Курдистану в решении проблем мирным путем". **kurdistan.ru**

Премьер-министр Барзани и индийская делегация обсудили сотрудничество в сфере финансовых технологий

Премьер-министр Курдистана Масрур Барзани во вторник встретился с делегацией министерства иностранных дел Индии, при-

бывшей во главе с госсекретарем Аусафом Сайедом, чтобы обсудить углубление технологических и торговых отношений.

"Мы обсудили пути развития отношений между Курдистаном и Индией в сферах бизнеса, здравоохранения, информационных технологий и сотрудничества для оживления банковских систем в Курдистане", — заявил курдский лидер в своем посте в Facebook. "Я проинформировал госсекретаря о программе КРГ [Регионального правительства Курдистана] по диверсификации доходов и созданию прочной экономической инфраструктуры. Я также подчеркнул наши усилия по цифровизации государственных услуг".

Регион Курдистан надеется извлечь выгоду из индийских финансовых технологий, поскольку он активизирует усилия по модернизации банковских систем и развитию своей инфраструктуры. **kurdistan.ru**

Иранские силы убили мирного курда в Сакизе

В городе Сакиз курдский молодой человек был застрелен иранскими силами безопасности, якобы за написание "антиправительственных лозунгов". Об этом сообщают правозащитники. Инцидент произошел вечером 18 февраля на

улице города Сакиз, где иранские силы открыли огонь по Мохтару Фатхи, "когда он находился в своей машине с двумя друзьями возле своего дома".

Как сообщает правозащитная организация "Hengaw", иранские власти "подозревали, что Мохтар Фатхи писал лозунги против правительства в течение последних нескольких ночей". Через два часа после инцидента силы безопасности сообщили семье жертвы, что Фатхи стал мишенью по ошибке.

"Они также пригрозили семье не распространять новость о смерти сына и не говорить об этом в СМИ". В период с сентября по январь в Иране прошла большая волна протестов, которая началась после смерти курдянки Махсы Амини, задержанной полицией нравов в Тегеране. Десятки демонстрантов были убиты и тысячи арестованы. Несколько заключенных уже казнены за участие в протестах.

ДИПЛОМАТ

№ 07 (519) 15-21 феврал 2023-год ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

Президент: курдам нет смысла оставаться в правительстве Ирака, если их проблемы не будут решены

Президент Курдистана Нечирван Барзани призвал все стороны в федеральном прави-

тельстве Ирака выполнить соглашение, лежащее в основе формирования этого кабинета, которое обязывает решать проблемы между Эрбилем и Багдадом. Он подчеркнул, что курдам нет смысла оставаться в этом кабинете без долгосрочных решений.

"Это правительство было сформировано в результате партнерства между курдами, шиитами и суннитами. Мы подписали соглашение. Если другие стороны не будут соблюдать соглашение, то нам как курдам нет смысла оставаться в правительстве и я думаю, они это понимают", — сказал курдский лидер, выступая 19 февраля на брифинге для прессы после

завершения своего визита в Германию, где он принял участие в ежегодной Мюнхенской

конференции по безопасности.

"Мы написали и определили дорожную карту для решения всех этих проблем, и надеемся, что она будет реализована. Отличие нынешнего правительства от других правительств в том, что у нас впервые есть что-то письменное, и в этом документе у нас есть дорожная карта того, как решать проблемы".

Курдский президент выразил оптимизм, но призвал все стороны понять растущую необходимость и срочность раз и навсегда решить нерешенные проблемы между Эрбилем и Багдадом путем диалога и в рамках конституции страны.

Он также призвал политиче-

ские партии в Курдистане объединиться вокруг общей цели служения народу и отложить в сторону свои разногласия в преддверии региональных парламентских выборов: "Мы ничего не можем сделать для Курдистана без единства. Политические силы должны это знать и принимать друг друга".

Отношения между Эрбилем и Багдадом обострились после того, как федеральное правительство Ирака урезало долю Эрбиля в федеральном бюджете в 2014 году. Отношения осложнялись постоянными нарушениями конституции страны, которая закрепляет финансовые права Курдистана.

Однако недавние встречи между лидерами Эрбиля и Багдада привели к позитивным сдвигам в двусторонних отношениях. Последняя встреча в Багдаде завершилась формированием совместного комитета по разработке закона об углеводородах, который определяет права и обязанности как Эрбиля, так и Багдада и устранит главный камень преткновения между ними. Ожидается, что это, наряду с другими предварительными договоренностями по предстоящему законопроекту о федеральном бюджете, улучшит отношения между Эрбилем и Багдадом, если будет реализовано на местах.

kurdistan.ru

В ходе иранских протестов арестованы более 7500 курдов

По данным правозащитной организации "Hengaw", с сентября 2022 года иранские власти арестовали более 7500 курдов.

Аресты были произведены в ходе после антиправительственных протестов, вспыхнувших после смерти Махсы Амини, 22-летней курдской женщины, задержанной полицией нравов в Тегеране.

Волнения быстро распространились по Ирану, затронув более 150 городов. Протесты были встречены жесткой реакцией силовиков, которые для подавления демонстраций применили оружие.

Уже пять человек казнены за их предполагаемое участие в протестах и за их предполагаемую причастность к убийству сотрудников сил безопасности.

В воскресном заявлении "Hengaw" в Твиттере сказано, что из 2150 идентифицированных курдских арестантов 189 несовершеннолетних и 220 женщин.

kurdistan.ru

Президент ДПК приветствует расширение отношений с Индией

Курдский лидер Масуд Барзани, президент "Демократической партии Курдистана" (ДПК), 21 февраля встретился с делегацией Индии во главе с заместителем министра иностранных дел Аусом Сайедом, чтобы обсудить пути развития двусторонних отношений, а именно в области науки и технологий.

Во время встречи, на которой также присутствовали посол Индии в Багдаде Прашант Пис и генеральный консул в Эрбиле Субхаш Каин, индийская делегация подчеркнула свое желание укрепить отношения с Курдистаном, в частности, в области медицины, обучения и технологий.

Как сообщается в заявлении штаб-квартиры Барзани, глава ДПК вновь заявил о своей поддержке расширения отношений между Курдистаном и Индией.

Стороны также обсудили гуманитарную ситуацию в пострадавших от землетрясения районах Турции и Сирии, а также отношения между Эрбилем и Багдадом.

kurdistan.ru

Новое землетрясение на юге Турции

Землетрясение силой 6,3 балла по шкале Рихтера произошло поздно вечером 20 февраля на юге Турции недалеко от сирийской границы, вызвав массовую панику и причинив дополнительный ущерб зданиям.

Это произошло всего через две недели после самого смертельного землетрясения в современной истории страны, которое унесло жизни десятков тысяч человек.

По словам репортеров агентства "Reuters", толчки в результате землетрясения были сильными и длительными. Эпицентр землетрясения находился в центральной части города Антакья, где оно нанесло ущерб нескольким зданиям и оставило облако пыли в воздухе. Землетрясение также ощущалось в Египте и Ливане.

Землетрясение также ощущалось в городе Дохук в Иракском Курдистане, где были эвакуированы несколько высотных зданий. О повреждениях не сообщалось. Европейский средиземноморский сейсмологический центр (EMSC) сообщил, что землетрясение произошло на глубине всего 2 км. Местная полиция быстро отреагировала, начав патрулирование улиц Антакьи, а машины скорой помощи поспешили в пострадавший от землетрясения район в центре города.

kurdistan.ru

TƏSİSÇİ VƏ BAŞ REDAKTOR:

TAHİR SÜLEYMAN

İMTİYAZ Ü SERNİVİSAR:

TAHİR SİLƏMAN

УЧРЕДИТЕЛЬ И ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

TAXİR CÜLEYMAN

Tel: +994 50 352-33-18

Xüsusi müxbirlər:

Tariyel Cəlil

Региональный корреспондент:

Усуб Тейфур

Müəlliflərin mövqeyi ilə redaksiyanın mövqeyi üst-üstə düşməyə bilər.

Ünvan: Bakı şəhəri Az1040, küçə S.Mehmandarov ev 25, mənzil 17

Navnisan: Bakı Az1040, soqaq S.Mêhmandarov xani 25, mal-17

Адрес: Баку Az1040, улица С.Мехмандаров дом 25, кв.-17

Qəzet "Diplomat" qəzetinin bilgisayar mərkəzində yığılıb səhifələnilib və "Mətbuat" mətbəəsində çap olunmuşdur. e-mail: hewler@mail.ru

Şəhadətnamə: NƏŞ 005004966

BUSB-un Sabunçu rayon filialı

VÖEN 1800061582

H/h 438010000

Sifariş: 1500